

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XVII 2 • 2021 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
02
9 771336 629708

ZAČIATKY NÁSILNEJ KOLEKTIVIZÁCIE V TRNAVE

SPOR O ANTONA SRHOLCA

OSUD „PÉTEPÁKA“ FRANTIŠKA MICHALOVIČA

POZVÁNKA NA KONFERENCIU DEŇ SAMIZDATU 2021

Ústav pamäti národa v spolupráci s občianskym združením samizdat.sk a Univerzitnou knižnicou v Bratislave pozýva všetkých záujemcov na ďalší ročník konferencie Deň samizdatu 2021, ktorá sa uskutoční 12. októbra 2021 v Univerzitnej knižnici v Bratislave (Klariská 5, seminárna sála).

V tomto roku Národná rada Slovenskej republiky schválila 12. október ako pamätný deň Slovenskej republiky s názvom Deň samizdatu. Z tohto dôvodu by sme tohtoročný ročník konferencie radi poňali ako slávnostné pripomenutie si tohto pamätného dňa a vzdali poctu slovenskému samizdatu.

Na konferencii Deň samizdatu 2021 so svojimi príspevkami vystúpia vydavateľ samizdatov, disident a kresťanský aktivista František Mikloško, predseda o. z. samizdat.sk Ján Šimulčík, archivár Spoločnosti Ježišovej Milan Hudáček, SJ, vydavateľ samizdatov, disident, pracovník ÚSTR ČR František Stárek, vydavateľ samizdatov, pracovník Trnavskej univerzity Pavel Matejovič, iniciátor vzniku Múzea obetí komunizmu v Košiciach Pavol Hric, historička Júlia Čížová a pracovník Ústavu pamäti národa Patrik Dubovský. Do diskusného panelu sú pozvaní viacerí aktéri tvorby samizdatu, ako Ján Budaj, František Mikloško, Ján Čarnogurský, Martin Lauko, František Stárek, Michal Holeček a ďalší.

Na konferencii budú prezentované dve nové knihy ÚPN z edície Antológia slovenského samizdatu. Na konferencii sa taktiež premietne teaser pripravovaného dokumentárneho filmu ÚPN o tvorbe samizdatov s názvom *Malý svet pravdy* a inštalovaná malá expozícia o samizdatoch. Konferencia bude prístupná aj online prostredníctvom streamu na youtube a facebooku ÚPN.

Peter Borza
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

celé svoje detstvo a dospelévanie som prežil v normalizovanom Československu. Dodnes sa mi s tým spája veľa príjemných spomienok, ktoré k detstvu patria a nie sú ničím výnimočné. Predsa len sa nájde aj niekoľko preniknutých tieňom doby a jednou z nich je spomienka na škôlku, ktorú som navštevoval v rodnej obci na východnom Slovensku. Nachádzala sa ďaleko za dedinou v dome bývalého mlynára na poschodí, prízemie obývala rodina pôvodných majiteľov. Funkcionalistický dom si mlynárova rodina dala postaviť v medzivojnovom období. Na peknej stavbe ma ako dieťa zaujali škaredé nápisy zelenou farbou „KULAK“. Vtedy som tomu nerozumel a vyrušovalo ma hlavne to, že sa to nachádzalo na stenách krásnej budovy. Až oveľa neskôr som pochopil význam slova a uvedomil som si celý kontext a aj to, čím mlynár a jeho rodina museli v živote prejsť, pretože odmietali vstup do jednotného roľníckeho družstva. Neboli jediní, kto prišiel o svoj majetok počas vlády komunistov v Československu, podobný osud zdieľali tisíce roľníkov. Práve tým sa zaoberá prvá štúdia aktuálneho čísla *Pamäti národa*, v ktorej sa môžu nájsť nie len obyvatelia skúmaného okresu Trnava, ale analogicky sa s procesmi násilnej kolektívizácie môžu stotožniť všetci dotknutí z celého Slovenska. Išlo vskutku o rodinné tragédie. Osobná rovina je pritom veľmi dôležitá a aj druhá štúdia, odkrývajúca zápas cirkvi s komunizmom, ho zhmotňuje skrze významnú osobnosť kresťanstva na Slovensku. Anton Srholec ňou bol a jeho myšlienky i svedectvo života inšpirujú v zápase o dobro aj v súčasnosti. Kresťania čelili enormnému útlaku, ktorý zrodil hrdinov, ale aj porazených. Don Antonio, ako ho familiárne pozná celé Slovensko, sa pre občanov našej krajiny stal motivujúcou postavou, skutočným víťazom, hrdinom vzdorujúcim nespravodlivosti.

Získaná sloboda po novembri 1989 stála na nezlomnosti jednotlivých ľudí a ich odhodlanosti prinášať obeť v mene dobra, spravodlivosti a pravdy. Solidaritu a skúsenosť z obdobia neslobody zdieľame s najbližšími susedmi v Poľsku. Dokumenty a materiál sprostredkovaný dvomi významnými poľskými autormi potvrdzuje spoločné hodnoty a cieľ. Tie prekonávajú hranice medzi národmi a vytvárajú životaschopnú kooperáciu s pozitívnymi dôsledkami do budúcnosti. Aktuálne číslo *Pamäti národa* nás tak vtáhuje do poznávania minulosti skrze optiku spoločných hodnôt a viacerých osobných príbehov. Odohrávajú sa v krajinách susedov čeliacich spoločnému osudu útlaku zločinného režimu. Je fascinujúce sledovať ako priestor neslobody prebúdza v ľuďoch najušľachtilejšie sily odvahy, súcitu, podpory a solidarity.

Zápas neskončil, pokračuje ďalej a hrdinovia minulosti nás vyzývajú rozvíjať a chrániť slobodu.

ŠTÚDIE

- 3 SILVIA HALADOVÁ
Násilná kolektivizácia v rokoch 1949 – 1953 na príklade mesta Trnava a obcí trnavského okresu

- 27 PATRIK DUBOVSKÝ
Spor o Antona Srhoľca (1960 – 1971 – 1989). Dilema bývalého „mukla“ a kňaza: spolupráca s režimom vs. strata štátneho súhlasu

DOKUMENTY

- 60 MIROSŁAW SZUMIŁO
„Českým a slovenským návštevníkům Polska“. Brožúra „Solidarity“ z roku 1981

MATERIÁLY

- 71 GRZEGORZ MAJCHRZAK
Solidárni s Čechmi a Slovákmi. Hladovka v Kostole sv. Kríža vo Varšave z roku 1979

ROZHOVORY

- 81 PETER SOKOLOVIČ
Osud „pétepáka“. Rozhovor s Františkom Michalovičom

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

- 100 MICHAL VÁROŠÍK
Nie ste spôsobilá pre funkciu redaktorky. Príbeh rozhlasovej redaktorky Oty Plávkovej

- 106 RECENZIE

- 115 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

2 • 2021
ročník XVII
vychádza 4 x ročne

vydáva

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

redakcia

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

redakčná rada

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

jazyková úprava

Mária Berdisová

grafická úprava a sadzba

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Slávnostná orba v JRD Čečínka Potôň (1950)
(Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2021
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
31. augusta 2021

NÁSILNÁ KOLEKTIVIZÁCIA V ROKOCH 1949 – 1953 NA PRÍKLADE MESTA TRNAVA A OBCÍ TRNAVSKÉHO OKRESU

SILVIA HALADOVÁ

Praktiky nezákonnosti komunistického režimu sa po uchopení moci vo februári 1948 dotkli všetkých skupín obyvateľstva povojnového Československa, nevyímajúc roľníkov. Agrárna politika prostredníctvom násilnej kolektivizácie výrazne zasiahla do ich práce i osobného života, zmenila majtkové pomery a narušila sociálne vzťahy vidieckeho prostredia. Budovanie socialistickej dediny sprevádzalo zneužitie formálne legálnych prostriedkov, ktoré sa podieľali na zásadnej socioekonomickej premene vidieka. V prvej fáze kolektivizácie v rokoch 1949 až 1953 komunistická strana praktizovala obzvlášť tvrdú kampaň, ktorá si vyžiadala mnoho obetí. I keď rôzne spôsoby nátlaku a obmedzení priniesli mnohým roľníckym rodinám veľa utrpenia, silné puto, ktoré ich viazalo k pôde, zohralo významnú úlohu v odmietaní kolektivizácie. Roľníci, ktorí vstup do jednotných roľníckych družstiev odmietli, boli bezohľadne prenasledovaní a často odsúdení. Cieľom tejto štúdie je nahliadnuť na jednotlivé aspekty agrárnej politiky komunistického režimu na príklade mesta Trnava a vidieckeho prostredia trnavského okresu v rokoch 1949 až 1953. Práca sa venuje počiatkom budovania družstevníctva v trnavskom okrese a zároveň upriamuje pozornosť na stupňujúce sa formy nátlaku na roľníkov, ktoré hrubo porušovali zásadu dobrovoľnosti, formálne zakotvenú v legislatíve. Zámerom regionálneho záberu výskumu je nazrieť nielen na atmosféru doby, ale prostredníctvom konkrétnych okolností, situácií, či adresných predstaviteľov priblížiť detaily aplikácie represívnej poľnohospodárskej politiky v trnavskom regióne, ktoré môžu rozšíriť obzor doterajšieho stavu bádania v danej oblasti.

Proces celospoločenských zmien v Československu, ktoré nasledovali po nástupe komunistickej moci vo februári 1948, zasiahol všetky oblasti verejného života. Komunistický systém, s centrálnym direktívnym prístupom riadenia spoločnosti, využíval pre dosiahnutie svojich zámerov rôzne formy represíí, ktoré zaznamenali masový charakter. Život občanov Československa bol v období budovania mocenského monopolu komunistickou stranou poznačený násilným vynucovaním autority zo strany štátu, sprevádzaným rozsiahlymi politickými perzekúciami. 50. roky 20. storočia boli nepochybne najtvrdším obdobím komunistického režimu. Realita po nástupe tých, ktorí sľubovali svetlé zajtrajšky, nevyzerala pre bežného občana

nijako ružovo. Budovanie nového štátu podľa sovietskeho vzoru smerovalo nielen k zmene v ekonomickej sfére, poznačenej znárodnením a centrálnym plánovaným hospodárstvom, ale najmä k zastrahovaniu a zdecimovaniu občianskej spoločnosti, ktorá bola kategorizovaná podľa ideologických kritérií. Komunistická propaganda vyprofilovala obraz triedneho nepriateľa, kam spadal každý, kto akýmkoľvek spôsobom nevyhovoval novému režimu.

Atmosféra politického zastrahovania a rôzne podoby represíí sa dotkli aj odvetvia poľnohospodárstva. Keďže na Slovensku tvorili roľníci asi polovicu obyvateľstva, nútené podmanenie prostredia slovenského vidieka sa výrazne odrzkadlilo v celej spoločnosti. Pôda

a jej vlastníctvo patrili k tradičným hodnotám roľníka. Vlastniť, zveľadovať a udržať pôdu pre ďalšie pokolenia boli hlavnými ideálmi jeho života. Pre roľnícku rodinu znamenala pôda istotu obživy a spoločenské zázemie. Zmeny v smerovaní vývoja slovenskej dediny, ktoré priniesol politický prevrat vo februári 1948, sa prejavili vo všetkých oblastiach jej jestvovania. Tvrdý zásah do zaužívaného spôsobu života, ako dôsledku socializácie dediny, zaznamenal nielen značný pokles úrovne poľnohospodárstva, no katastrofálne poznačil osudy mnohých rodín a rozvrátil vzťahy v roľníckych komunitách. Obyklý spôsob hospodárenia, založený na individuálnom prístupe a rozhodovaní, sa nezhodoval s novým poňatím poľnohospodárskej

politiky. Jej hlavnými cieľmi bola konečná likvidácia súkromného hospodárstva roľníkov, vykorenenie tzv. dedinských boháčov a budovanie kolektívnej poľnohospodárskej veľkovýroby prostredníctvom zakladania veľkých socialistických výrobných podnikov.¹

Komunistická strana sa v predfebruárovom období pri riešení otázky poľnohospodárskej problematiky riadila dočasnou taktikou tolerovania súkromného vlastníctva, mala vypracovaný konkrétny program povojnového osídlenia uvoľneného českého pohraničia a zatiaľ netrvala na zakladaní obdoby sovietskych kolchozov. Toto boli rozhodujúce faktory, ktoré zabezpečili strane podporu, čo sa ostatne prejavilo v úspešných voľbách v roku 1946. Postoj komunistov v otázke agrárnej politiky nezaznamenal zásadné

Plnenie päťročného hospodárskeho plánu ako cesta úspechu budovania socializmu v Československu (Zdroj: ŠA Trnava)

- 1 Výskumu kolektivizácie slovenského vidieka sa doposiaľ venovalo niekoľko autorov. Za východiskovú prácu pre skúmanie danej problematiky možno považovať dielo Samuela Cambela (CAMBEL, Samuel. *Päťdesiate roky na slovenskej dedine: najťažšie roky kolektivizácie*. Prešov: Univerzum, 2005, 311 s.). Niekoľko príspevkov k problematike kolektivizácie na Slovensku uvádza kolektívna monografia *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989* (MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter, eds. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, 744 s.). Výsledky širšej bádateľskej činnosti dokumentujú podnetné štúdie sumarizované v monografii *Kolektivizace v Československu* (ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, 1. vyd., 473 s.). Nielen odpovede na parciálne otázky, no i nové poznatky z výskumu sledovanej problematiky možno nájsť v kolektívnej monografii *Zmeny v pozemkovom vlastníctve v 20. storočí* (SOKOLOVIČ, Peter, ed. *Zmeny v pozemkovom vlastníctve v 20. storočí*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2016, 355 s.). Tematike kolektivizácie sa z viacerých uhlov pohľadu venuje vo svojom výskume Viera Hlavová (HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda – Vydavateľstvo SAV, 2010, 158 s.; HLAVOVÁ, Viera. Fenomén „kulaka“ v procese kolektivizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960. *Forum Historiae*, roč. 10, 2016, č. 1, s. 35 – 55 [online]. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1709287/hlavova.pdf>; HLAVOVÁ, Viera. Roľníci v osídľach súdnej moci. Verejné procesy s roľníkmi počas kolektivizácie 1949 – 1960 na Slovensku. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 275 – 283). Vladimír Varinský je autorom práce *Kapitoly z dejín kolektivizácie na Slovensku (1948 – 1960)*, ktorá je syntézou doterajšieho výskumu bádateľa (VARINSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dejín kolektivizácie na Slovensku (1948 – 1960)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, 140 s.). Metódy nátlaku a perzekúcie roľníkov počas kolektivizácie možno sledovať v práci Jana Peška (PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: HÚ SAV – Nadácia M. Šimečku, 1998, 383 s.; PEŠEK, Jan. *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava: Veda, 2000, 247 s.). Z ďalších prác možno spomenúť štúdie Lucie Šulejovej (ŠULEJOVÁ, Lucia. Počiatky kolektivizácie na Slovensku. In: SKLENÁŘOVÁ, Sylvia, ed. *České, slovenské a československé dejiny v 20. storočí VI*. Hradec Králové: Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, 2012; ŠULEJOVÁ, Lucia. Kríza kolektivizačného procesu v Prešovskom kraji (1952 – 1953). *Historické štúdie*, roč. 48, 2014), a práce Martiny Fiamovej (FIAMOVÁ, Martina. (De)formovanie vidieka v procese kolektivizácie: *Forum Historiae*, roč. 10, 2016, č. 1 [online]. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/01-2016-de-formovanie-vidieka-v-procese-kolektivizacie>). Zo starších publikácií uvedieme monografiu Aloisa Vojáčka (VOJÁČEK, Alois. *Vývoj socialistického poľnohospodárstva na Slovensku*. Bratislava: Príroda, 1973, 1 004 s.) a kolektívne dielo V. V. Marjinovej a G. P. Muraškovej (MARJINOVÁ, Valentína Vladimirovna, MURAŠKOVÁ, Galina, Pavlovna. *Rozorané medze*. Bratislava: Pravda, 1971, 310 s.). Súborné poznatky o historiografii k téme kolektivizácie zostavila Alžbeta Sedláková (SEDLIAKOVÁ, Alžbeta. *Historiografia na Slovensku 1990 – 1994*. Bratislava: HÚ SAV, 1995; SELDIKOVÁ, Alžbeta. *Slovenská historiografia 1995 – 1999. Výberová bibliografia*. Bratislava: VEDA, 2000, 348 s.; SELDIKOVÁ, Alžbeta. Slovenská historiografia 2010. Výberová bibliografia. *Historický časopis*, roč. 60, 2012, č. 4, s. 763 – 823. Súhrnné informácie k problematike kolektivizácie sú dostupné na: *Bibliografie Národnej knihovny. Kolektivizace venkova v Československu 1945 – 1960* [online]. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na: <http://wwwold.pef.czu.cz/kolektivizace/index.php?p=bibliografie>

zmeny ani neskôr, čoho dôkazom bolo prijatie zákona č. 46/1948 Zb. o novej pozemkovej reforme z marca 1948, ktorý stále zaručoval nedotknuteľnosť vlastníctva pôdy do výmery 50 ha.² Vízia vlastnej cesty socializácie vidieka sa však veľmi rýchlo ukázala ako nereálna a onedlho sa postoj Komunistickej strany Československa (KSČ) k agrárnym otázkam pod dôrazným tlakom Moskvy zmenil.³ Po nie príliš úspešnej prvotnej kampani o zakladaní spoločných roľníckych družstiev, ktorú viedla strana od apríla 1949, zahájila kurz nútenej kolektivizácie podľa sovietskeho vzoru rýchlou prestavbou poľnohospodárstva na základe výrobného družstevníctva.⁴ Významnými činiteľmi v procese kolektivizácie vidieka⁵ sa stali viaceré inštitúcie, pomocou ktorých si režim postupne vybudoval pevnú organizačnú sieť. Pod dohľadom krajských, okresných a miestnych organizácií strany to boli okrem jednotných roľníckych družstiev (JRD) všetkých typov československé štátne majetky (ČŠSM), strojno-traktorové

stanice (STS), roľnícke skladištné družstvá (RSD), organizácie Jednotného zväzu slovenských roľníkov (JZSR) na miestnej, okresnej a krajskej úrovni a najmä orgány verejnej správy, miestne a okresné národné výbory (MNV, ONV), ktoré sa so širokými kompetenciami stali predĺženou rukou režimu v boji proti odporcom kolektivizácie. Dôležitú úlohu zohrávali aj represívne orgány, v 50. rokoch najmä obávaná Štátna bezpečnosť (ŠtB) a tiež za účelom posúdenia miery prečinov roľníkov proti kolektivizačnej politike zostavené a významnými kompetenciami vybavené okresné bezpečnostné trojky a krajské bezpečnostné päťky.⁶

Výrazným medzníkom v pofebruárovom smerovaní Československa bol IX. zjazd KSČ, ktorý sa konal 25. – 29. mája 1949. Program zjazdu predostrel plán komplexnej transformácie štátu pod vedením strany, s dôrazom na rozmach v oblasti národného hospodárstva. Päťročný hospodársky plán vychádzal z princípov centrálného plánovania, znárodnenia

priemyslu, masovej industrializácie Slovenska, či kolektivizácie poľnohospodárstva. Závery zjazdu mali za cieľ vyšliapať cestu úspechu budovania socializmu v Československu. Napriek avizovaným triumfom štát v tomto čase zápasil so značnými hospodárskymi problémami. Nedostatočné zásobovanie potravinami a ďalšími komoditami malo za následok rozmach hospodárskej kriminality, najmä čierneho trhu, ktorá sa tvrdo trestala.⁷ Režim hľadal vinníka vzniknutých ekonomických ťažkostí a našiel ho v podobe rozvracača budovateľského úsilia, ktorým sa stal zámožný roľník – tzv. dedinský boháč. Pod rúškom riešenia nedostatočného zásobovania trhu, zabezpečenia výživy a zvýšenia životnej úrovne obyvateľstva sa skrýval úmysel režimu získať v pláne budovania socialistického poľnohospodárstva úplnú kontrolu nad vidieckym obyvateľstvom. Tento proces prebiehal v rokoch 1949 – 1960 v niekoľkých etapách. Prvá, vymedzená rokmi 1949 – 1953, predstavovala

2 CAMBEL, S. *Päťdesiate roky na slovenskej dedine*, s. 17.

3 Podrobnejšie k problematike vývoja agrárnej politiky KSČ pozri PERNES, Jiří. Proměny kolektivizace zemědělství v politice KSČ po únoru 1948. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 33 – 43; VARINSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dějin kolektivizácie na Slovensku (1948 – 1960)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 23 – 27.

4 PERNES, Jiří. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948–1960. *Forum Historiae*, roč. 10, 2016, č. 1 [online]. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1709287/pernes.pdf>

5 Na zásadné rozdiely medzi výrazmi „kolektivizácia“ a „družstevňovanie“ upozorňuje napr. J. Burešová. Význam týchto pojmov sa z obsahového hľadiska značne líši. Termín združstevňovanie, resp. družstevníctvo možno klásť v našom prostredí do hlbšieho historického kontextu. Družstvá, zriadené od druhej polovice 19. storočia, boli zväčša nevýrobného charakteru, fungujúce v podmienkach trhovej ekonomiky, súkromného vlastníctva a samosprávy. Po nastúpení komunistickej vlády v Československu, s centrálnym administratívnym riadením, boli v oblasti poľnohospodárstva podľa vzoru kolchozov v Sovietskom zväze násilným spôsobom zakladané kolektivizované poľnohospodárske celky – jednotné roľnícke družstvá. Nakoľko boli tieto formy družstiev založené na nových princípoch, priamo podliehajú vo všetkých oblastiach činnosti štátnym orgánom, nemožno nerozlišovať kolektivizačný projekt jednotných roľníckych družstiev a tradíciu samosprávneho družstevníctva. BUREŠOVÁ, Jana. Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948? In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2002, s. 223 – 228 [online]. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na: <https://biblio.hiu.cas.cz/media-viewer?rootDirectory=96&origin=https%3A%2F%2Fbiblio.hiu.cas.cz%2Frecords%2F44776f8-9380-465c-b807-cfdf9a6ede1b#!?file=63570>

6 Okresné bezpečnostné trojky hodnotili povahu prečinov roľníkov, ktoré mali byť na základe posúdenia trestané buď cestou správnu, alebo súdnu. Rozhodovanie o stíhaní vážnejších deliktov pred Štátnym súdom prináležalo krajským bezpečnostným päťkám. Členmi týchto komisií boli v príslušnom počte vedúci okresní alebo krajskí tajomníci KSČ, predsedovia ONV a KNV, poľnohospodárski tajomníci KSČ, poľnohospodárski referenti ONV a príslušní velitelia Bezpečnosti. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha – Brusel: Vyšehrad, 2008, s. 68. K úlohám a činnosti bezpečnostných trojek a päťiek vo vzťahu ku kolektivizácii vidieka a agrárnej politike KSČ podrobnejšie URBAN, Jiří. V zemědělství je nutno věnovat pozornost všem otázkám. Role bezpečnostních trojek a pětiek při prosazování kolektivizace. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 245 – 257.

7 OLEJNÍK, Milan. *Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953*. Prešov: Universum – EU, 2018, s. 13 a 15.

najtvrďšiu a najkrutejšiu fázu kolektivizácie poľnohospodárstva.

Agrárna politika hľadala cesty, ako zabezpečiť podieľanie sa roľníkov na celoštátnych zámeroch. Riešením mali byť poľnohospodárske družstvá rôznych typov, ktoré mali formovať roľníkov vo vzťahu k výhodám kolektívnej práce. Táto línia bola akousi predprípravou výstavby socialistického poľnohospodárstva, opierajúcou sa o zosťrenie triedneho boja a pomenovanie triednych nepriateľov, ktorými boli bohatá a stredná vrstva roľníkov, tzv. kulaci, či dedinskí boháči. Režim ich postavil proti „vykorisťovaným“ malým a stredným roľníkom ako údajných úhlavných protivníkov.⁸ Profil tzv. dedinského boháča sa formoval

postupne.⁹ Základným atribútom bolo vlastníctvo pôdy nad 15 ha, no v praxi bol takto označený takmer každý roľník, ktorý hospodáril na viac ako 5 ha pôdy. Ďalšími črtami bolo zamestnanie stálej a námezdnjej pracovnej sily, disponovanie živou ťažnou silou a poľnohospodárskou mechanizáciou, vlastníctvo nehnuteľností, či prevádzanie živnosti. Túto kategóriu reprezentovali veľkostatkári, bankári, bohatí roľníci, majitelia tovární či súkromného obchodu, no neskôr sem patrili aj menší, súkromne pracujúci.¹⁰

Odtrhnúť roľníkov od pôdy, na ktorej lipli po generácie, nebolo vôbec jednoduché. Režim preto pre vstup do JRD uplatňoval rôzne metódy, ktoré postupne nadobúdali nútenú podobu.

Základnou formou nepriameho nátlaku, i najväčšou ťarchou pre roľníka, ktorý sa nechcel vzdať samostatného hospodárenia, boli kontingenty, teda štátom nariadené dodávky časti úrody a poľnohospodárskych produktov – výkup sa týkal obilia, mäsa, mlieka a vajec. Stanovené boli roľníkom nielen podľa rozsahu a bonity držanej pôdy, ale aj podľa politického hľadiska ich postoja voči ľudovodemokratickému zriadeniu.¹¹ Dodávky väčšina roľníkov neplnila, pretože boli nastavené neúmerne vysoko, bez ohľadu na ich individuálne možnosti. Tiež mali stanovenú nepomerne nízku cenu výkupu, preto roľníci všeobecne nemali záujem o predaj svojich poľnohospodárskych produktov do štátnych

Propagačný plagát Jednotného zväzu slovenských roľníkov (Zdroj: ŠA Trnava)

8 FIAMOVÁ, M. (De)formovanie vidieka v procese kolektivizácie, s. 1 – 2.
 9 Bližšie k problematike HLAVOVÁ, V. *Kulak triedny nepriateľ*, s. 13 – 20.
 10 STRAPCOVÁ, Katarína. Proces s dedinským boháčom Jánom Šefčíkom. *Pamäť národa*, roč. 2, 2008, č. 4, s. 69.
 11 MRVA, Ivan. Ako sa v Stupave kolektivizovalo. In: SOKOLOVIČ, P., ed. *Zmeny v pozemkovom vlastníctve v 20. storočí*, s. 269.

fondov. I keď štát výkupné ceny niektorých produktov navyšoval, zostali stále nepomerne nižšie oproti cenám, za ktoré mohli roľníci predať svoje výrobky na voľnom trhu, resp. na čiernom trhu. Roľnícke skladištné družstvá, ktoré zabezpečovali výkup produktov, popritom zámerne znižovali ich ceny falošnými zrážkami, čím roľníkov odrádzali od výkupu, pretože nedosiahli žiaden zisk.¹² Nesplnenie stanovených povinných dodávok bolo najčastejšie sankcionované finančnými pokutami, v prípade trestných postihov za ich nespĺnenie boli roľníkom okrem uloženia trestu odňatia slobody poväčšine udeľené aj vedľajšie sankcie – konfiškácia majetku, strata občianskych práv na niekoľko rokov, či vysťahovanie celých príbuzenstiev. Perzekúcie tak hlboko zasiahli do existencie roľníckych rodín, zmenili ich každodennosť, štruktúru, spôsobili nenapraviteľné životné ujmy.

POČIATKY FORMOVANIA KOLEKTIVIZAČNÝCH PRINCÍPOV V TRNAVE A JEJ OKRESE

Predpokladom širšieho skúmania zložitej problematiky násilnej kolektivizácie je adresne postrehnúť jej individuálne črty a lokálne špecifiká. Predkladaná práca preto upriamila pozornosť na priblíženie pofebruárovej doby na regionálnej úrovni, so zameraním na roľnícku tematiku v meste Trnava a v obciach jej okresu.¹³ Mesto Trnava malo začiatkom 50. rokov asi 30-tisíc obyvateľov,¹⁴ s dominantným zastúpením roľníckeho obyvateľstva

v obciach trnavského regiónu. Vzhľadom na kvalitnú poľnohospodársku pôdu a vhodné klimatické podmienky mala trnavská oblasť výborné predpoklady pre rozvoj poľnohospodárstva. Trnavský okres sa zameriaval predovšetkým na pestovanie cukrovej repy, jačmeňa, raže, ovsu, pšenice, kukurice, tabaku a krmovín. Kvôli suchu sa nedarilo zemiakom. Katastrálne územie mesta bolo zaradené do oblasti repárskej, keďže poľnohospodárska pôda tu bola najvhodnejšia pre pestovanie cukrovej repy.¹⁵ Ludová správa sa od apríla 1949 sústredila v rukách MNV, pod predsedníctvom Jána Kleštinského. MNV formálne pôsobil aj ako orgán samosprávy, no v skutočnosti bol výkonným článkom nastupujúceho totalitného režimu, disponujúcim rozsiahlymi právomocami nad občanmi.¹⁶

Poľnohospodárov Trnavy a trnavského okresu organizačne zastrešovala miestna pobočka Jednotného zväzu slovenských roľníkov (JZSR). Prvý okresný družstevný zjazd sa konal v Trnave 24. apríla 1949. V jeho rezolúcii, ktorá však nevyjadrovala skutočnú vôľu roľníkov, bola vyslovená podpora „úsilia budovania socialistickej dediny“ a za hlavného nepriateľa tohto úsilia bol označený tzv. dedinský boháč, ktorý sa spomínal ako „rozvracač budovaneého družstevníctva“. Prihovory delegátov odsúdili doterajšiu údajnú roztrieštenosť družstevníctva a podporili myšlienku vylúčenia akýchkoľvek „koristníckych prvkov“ priznaných tzv. dedinským boháčom. Režim staval do popredia záujmy malých a stredných

roľníkov, ktorí sa mali stať novými piliermi JRD a „priekopníkmi socializmu na dedine“, so zámerom získať podporu pre postupné vytlačanie a následnú úplnú likvidáciu bohatých roľníkov.

Obzvlášť silné pripútanie slovenského roľníka k pôde, zdedenej po predkoch, komplikovalo štátu cestu k budovaniu socialistickeho poľnohospodárstva. Roľníci neboli ochotní vstupovať do družstiev, väčšina z nich mienila zotrvať pri tradičnom samostatnom hospodárení. Aspekt nedostatku zásobovania obyvateľstva potravinami, ktorý pramenil z hospodárskych problémov štátu, sa v tomto období citlivo dotýkal celej spoločnosti. Režim ho využil ako argument zintenzívnenia opatrení voči bohatým roľníkom, ktorých z tejto situácie vinili: „Dnes každý dedinský boháč sabotuje zásobovanie. Je príčinou, že deti malých a stredných roľníkov nemôžu dostať na stôl stále ešte väčší kus chleba, masla, mäsa.“¹⁷ V záujme zlepšenia verejného zásobovania boli najproduktívnejšie hospodárstva veľkých roľníkov neúmerne zaťažené odvodmi, v dôsledku čoho postupne upadali. V skutočnosti sa teda tento proces podieľal nie na pozdvihnutí, ale na rozvrátení poľnohospodárskej produkcie ako takej. Štátna moc postupnými krokmi prinútila roľníkov podvoliť sa a proklamované zábery agrárnej politiky čoskoro nadobúdali reálnu podobu.¹⁸

Rozpisom rastlinnej a živočíšnej výroby a dodávok obciam trnavského okresu na rok 1949 sa zaoberala Dočasná okresná správna komisia

12 VARINSKÝ, Vladimír. Realizácia agrárnej politiky KSČ v rokoch 1948 – 1950 (nástup kolektivizácie). In: SOKOLOVIČ, P., ed. *Zmeny v pozemkovom vlastníctve v 20. storočí*, s. 224.

13 V súvislosti s regionálnym záberom sledovanej tematiky boli pri koncipovaní práce prioritne využité príslušné archívne fondy Štátneho archívu v Trnave. Absencia výskumu dokumentov z proveniencie OV KSS v Trnave nebola možná z dôvodu neprístupnosti doposiaľ neinventarizovaného fondu.

14 ŠIMONČÍČ, Jozef, WATZKA, Jozef. *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 214.

15 Štátny archív (ďalej ŠA) Trnava, fond (ďalej f.) Okresný národný výbor Trnava (ďalej ONV TA I.), Zápisnice rady, inv. č. 17. Uznesenie č. 558b z 19. 10. 1950.

16 ŠA Trnava, f. Miestny národný výbor Trnava (ďalej MNV TA), Zápisnice rady 1950 – 1951, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 29, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 118. Zápisnica rady z 29. 4. 1950.

17 V boji proti dedinským boháčom pokračovať! *Trnavské rovinny*, roč. 1, 11. 9. 1951, č. 6.

18 HLAVOVÁ, V. Roľníci v osídľach súdnej moci, s. 276.

„Dedinský boháč“ sabotuje verejné zásobovanie (1952) (Zdroj: Trnavské roviny)

v Trnave (DOSK) na svojom zasadnutí dňa 3. februára 1949. Návrh výrobného a dodávkového plánu, ktorý vypracovala okresná plánovacia komisia, schvaľovalo predsedníctvo DOSK. Plán bol prostredníctvom delegátov DOSK doručený jednotlivým obciam vo forme záväzkovej listiny.¹⁹ Rozpis dodávok na jednotlivcov mali na starosti dôverníci mimoriadnej okresnej výživovacej komisie, ktorí ich za účasti miestnych činiteľov previedli v jednotlivých obciach. Za rok 1949 sa malo v trnavskom okrese vykúpiť 1 800 kusov ošípaných, 1 987 555 vajec a 6 189 394 litrov mlieka. Podpisovanie dodávkových a výrobných zmlúv na tieto produkty sa však úplne nepresadilo. Obciam bolo dodaných 9 955 zmlúv, z toho podpísaných ich bolo 9 115, nepodpísaných 836 a zrušených 4 (v obci Trstín). Zmluvy spolu odmietlo podpísať 810 roľníkov, ktorí ako dôvod uviedli neúmerne veľký predpis dodávky mäsa a osiva. V 6 prípadoch

odopreli podpísať zmluvy štátne majetky a v 20 prípadoch roľníci bez udania dôvodu. DOSK v dôsledku tejto situácie vydalo nariadenie, aby boli do obcí vyslaní dôverníci mimoriadnej okresnej výživovacej komisie a zástupcovia MNV, ktorí mali rôznymi spôsobmi docieľiť ich plnenie.²⁰ Porušenie dodávkových zmlúv sa následne odrazilo vo viacerých rovinách. Zasadanie DOSK v Trnave sa dňa 17. februára 1949 zaoberalo vydávaním odberných lístkov na textil a obuv, tzv. šateniek roľníkom. Nárok na ne mali iba tí roľníci, ktorí plnili kontingent na 100 % a takých bolo málo. O tom, ktorí roľníci ich dostanú, rozhodovalo mimoriadne zasadnutie DOSK.²¹ Išlo o jeden z prvotných spôsobov zasahovania systému do existenčných podmienok roľníkov. Naopak, pochválení boli tí roľníci, ktorí zmluvy podpísali a svoje dodávky dodržali, prípadne ich prekročili a označili „dedinského boháča za triedneho nepriateľa malého

a stredného roľníka a tým i nepriateľa republiky a mieru“.²²

V rokoch 1949 a 1950 sa uzatvárali zmluvy o výrobných a dodávkových povinnostiach s jednotlivcami. Okrem iného bol proces podpisovania zmlúv podkladom k individuálnemu presvedčaniu roľníkov o nových pomeroch. V súvislosti s úsilím rozmachu JRD a prechodu k spoločnému hospodárstvu prišlo od roku 1951 k zmene v spôsobe uzatvárania zmlúv, ktoré už neboli individuálnymi, ale spoločnými pre obec ako celok. Zmluvy s jednotlivcami boli nemenné, a preto neumožnili robiť zmeny v rozpise výroby a dodávky, naopak, kolektívne zmluvy dali priestor väčšej manipulácii s roľníkmi. Spoločná zmluva pre jednu obec bola často podnetom pre roztržky medzi roľníkmi, ktorí neboli stotožnení s jej obsahom. Kolektívna zodpovednosť za plnenie plánu bola kladená do rúk malých a stredných roľníkov, ktorí boli vyzývaní dohliadať na to, aby všetci roľníci v dedine správne hospodárili, no osobitne mali kontrolovať tzv. dedinských boháčov, aby výrobu nesabotovali a ich hospodárske rezervy neslúžili individuálnym záujmom, ale záujmom celku. Inštrukcie odporúčali robiť proti nim zásahy nielen pri rozpise, ale aj počas plnenia dodávkových úloh po celý rok. Priebeh rozpisu koordinovali účelovo zostavené rozpisové komisie.²³ V duchu zásady „zaťažiť maximálne, ale únosne veľkého roľníka, aby sme ulahčili JRD a drobným roľníkom“, sa malo formálne prihliadať na zniesiteľné, adekvátne určenie dodávok aj pre tzv. dedinského boháča, no v praxi to neplatilo. Dodávkový plán v skutočnosti presadil pravidlo „veľkému viac, malému menej“. Množstvo stanovené

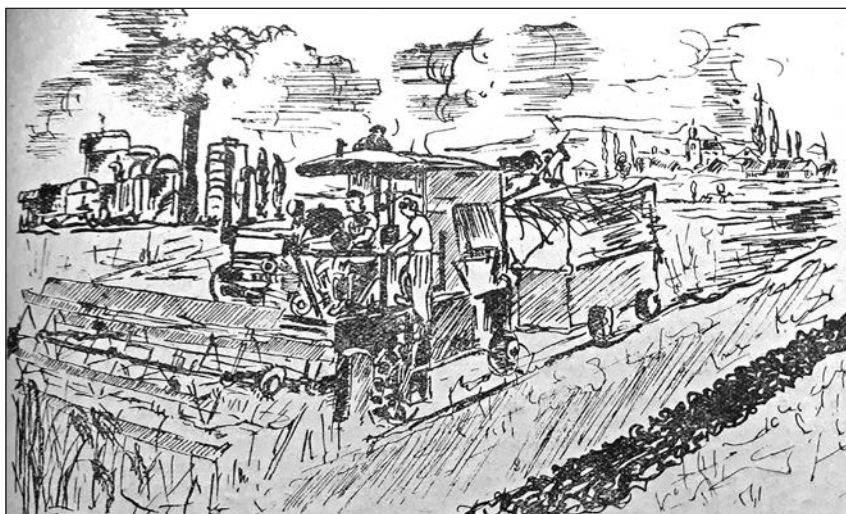
19 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice Dočasnej okresnej správnej komisie (ďalej DOSK) v Trnave, inv. č. 13. Zápisnica č. 3, zasadnutie DOSK v Trnave z 3. 2. 1949.

20 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice DOSK v Trnave, inv. č. 13. Zápisnica č. 8, zasadnutie DOSK v Trnave zo 17. 3. 1949.

21 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice DOSK v Trnave, inv. č. 13. Zápisnica č. 5, zasadnutie DOSK v Trnave zo 17. 2. 1949.

22 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 18. Zápisnica č. XXXII, uznesenie č. 435 zo 4. 9. 1950.

23 Členmi rozpisových komisií mohli byť „len drobní a strední roľníci, s kladným pomerom k režimu, ktorí si vzorne plnili svoje občianske a dodávkové povinnosti, poznali výrobnú schopnosť obce, ktorí budú presadzovať triedny a spravodlivý rozpis a nestrpia rodinkárstvo“. ŠA Trnava, f. Jednotný zväz slovenských roľníkov, okresné združenie – Trnava (ďalej JZSR, OZ – Trnava), šk. č. 4, inv. č. 6. Zápis z 23. 10. 1950, s. 656.

Prezentácia socialistického poľnohospodárstva a industrializácie (Zdroj: Bratislavský kraj)

v dodávkovom pláne rozdelil národný výbor v konkrétnej obci podľa veľkosti skupín na jednotlivých roľníkov. Tzv. dedinskému boháčovi, i keď napríklad nechoval podľa obhospodarovanej pôdy úmerný počet kráv, alebo i žiadne, stanovila sa dodávka mlieka vyššie. Malému a strednému roľníkovi naopak, i keď choval úmerne viac kráv, dodávka sa stanovila nižšie.

Režim roľníkov fakticky vydieral. Iba tým z nich, ktorí si splnili svoje dodávkové povinnosti, vydal národný výbor individuálne povolenia k predaju prebytkov na voľnom trhu, a to pri každom produkte až po splnení dodávkovej úlohy. Povolenie sa týkalo aj domácej zakáľacky. Vystavené bolo národným výborom až po splnení dodávkovej povinnosti na mäso, obilie, kukuricu a zemiaky, čo reálne splnilo len minimum roľníkov. Preto im nezostávalo iné, než robiť zakáľacky načierno, čo však bolo obzvlášť riskantné. MNV totiž disponoval podrobnými súpismi hospodárskych zvierat, čo

umožnilo takéto úkony hravo odhaliť. Systematické sprehľadnenie sa rozbehlo už v decembri 1948, kedy bolo národným výborom doručené nariadenie Štátneho plánovacieho a štatistického úradu o vypracovaní súpisu poľnohospodárskeho domáceho zvieratstva a tiež osôb, ktorých jediným povolaním bolo poľnohospodárstvo. Pritom sa argumentovalo využitím týchto údajov pre plemenitbu²⁴ a za účelom verejného zásobovania obyvateľstva.²⁵

KOLEKTIVIZAČNÁ PROPAGANDA A AGITÁCIA

Neodmysliteľným nástrojom presadzovania politiky KSČ a budovania nových foriem poľnohospodárstva sa stala široká propagačná a agitačná kampan. Propagandu a agitáciu centrálnie zastrešovalo Kultúrno-propagačné oddelenie ústredného výboru (ÚV) KSČ, na Slovensku Kultúrno-propagačné oddelenie sekretariátu ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS).

Jeho hlavnou úlohou bolo zabezpečiť jednotlivé aspekty straníckej výchovy, a to najmä vyhľadávaním a školením kvalifikovaných propagandistov, prípravou agitačných materiálov, či koordináciou a dohľadom nad agitačnými podujatiami. V záujme dosiahnutia čo najefektívnejších výsledkov pracovala komunistická propaganda s niekoľkými zásadami – jednoduchosťou, náporom na emócie, predstavivosťou a opakovaním. Súčasťou propagandy bolo i zastrašovanie, ako účinný prostriedok manipulácie so širokými masami. V oblasti poľnohospodárskej politiky zastávala propaganda a agitácia nezastupiteľnú úlohu. Agitačné kampane boli na dedinách jednými z prvotných metód presvedčania roľníkov ku vstupu do JRD, následne touto činnosťou nabádali ku kolektívnemu hospodárstvu samotné družstvá.²⁶ Na regionálnej úrovni patrili agitačné aktivity do pôsobnosti národných výborov. Aj v Trnave sa do ulíc rozbehli agitačné dvojice, zostavované miestnymi náborovými komisiami. Podomová agitácia bola zabezpečená pre každú ulicu. V jednotlivých mestských štvrtiach sa zriadili agitačné strediská, ktoré mali za úlohu sledovať priebeh kampane.²⁷ Rovnako boli v každej dedine vytvorené dvojice z členov JZSR, ktoré chodili po domoch, rozdávali agitačné materiály a nabádali malých a stredných roľníkov, i nečlenov družstva, k účasti na zhromaždeniach a podujatiach.

Ešte hlbšie preniknutie medzi obyvateľstvo umožňovali zbory dôverníkov ľudovej správy pri MNV. Takýto zbor pri MNV v Trnave mal v decembri v roku 1950 iba 26 členov, čo bol vzhľadom na ambíciu mať jedného dôverníka aspoň na 100 obyvateľov, nedostatočný počet. Preto vo výzve

24 Plánovité rozmnožovanie hospodárskych zvierat.

25 Oba súpisy sa vyhotovili za jeden deň, v jednotlivých obciach trnavského okresu to bolo 2. 1. 1949. ŠA Trnava, Kronika mesta 1944 – 1977. RZ 99, A-10, s. 68; ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1948 – 1949, šk. č. 27, inv. č. 115. Zápisnica zo zasadnutia rady zo 14. 12. 1948, s. 2 083 – 2 084.

26 MACOURKOVÁ, Anna. Naučíme lidi milovat nový socialistický život. Komunistická propaganda a agitace v období kolektivizace. In: ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, s. 141.

27 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 5, inv. č. 7. Zápis z 23. 6. 1951, s. 402.

z 1. decembra 1950 MNV zvolalo poradu zástupcov všetkých zložiek SNF v Trnave za účelom návrhu schválenia nových členov zboru ľudových dôverníkov pri MNV. Títo mali „podporiť budovateľské úsilie“ národného výboru v Trnave a pomáhať mu v činnosti.²⁸ Ďalším priestorom, ktorý bol venovaný širokej náborovej kampani, boli valné zhromaždenia JRD. Krajský sekretariát JZSR ukladal svojim okresným zložkám za povinnosť zamerať sa na dôslednú organizačnú a politickú prípravu náboru roľníkov do JRD.²⁹ Režim teda postupne disponoval pomerne širokou sieťou úradníkov, ktorí v jednotlivých stupňoch štátnej správy a samosprávy mali za úlohu podávať informácie, ktoré dopodrobna mapovali činnosť jednotlivých obcí. Údaje sa netýkali len správ súvisiacich s poľnohospodárskymi prácami, no hodnotili najmä výsledky rozširovania členskej základne v družstvách, počet družstiev ktoré prešli na JRD vyššieho typu, koľko bolo založených nových prípravných výborov JRD (PV JRD), koľko a v ktorých družstvách boli odhalení a vylúčení tzv. dedinskí boháči, koľko bolo spomedzi roľníkov získaných kolektívnych a individuálnych záväzkov, ako boli vyhodnotené vyhlásené socialistické súťaže atď. Režim tak získaval podrobný prehľad o dianí v akomkoľvek odvetví.³⁰

Veľký význam v procese agitácie mali odmeňovanie a motivácia. Nariadením kádrového oddelenia JZSR v Bratislave vypracovali okresné združenia JZSR zoznam tých roľníkov, ktorí sa zaslúžili o budovanie JRD, boli ich členmi alebo členmi JZSR, sami organizovali a presviedčali roľníkov o výhodách JRD, alebo viedli ich politickú výchovu a boli príkladom v plnení výrobných a dodávkových povinností.³¹ Za takéto zásluhy a preukázateľne

Žatva na juhozápadnom Slovensku v lete 1950 (Zdroj: TASR)

kladný vzťah k ľudovodemokratickému zriadeniu pripravil JZSR v Trnave rekreačnú akciu. Na jar v roku 1950 strávil okolo 1 000 roľníkov a ich rodinných príslušníkov 10-dňové bezplatné pobyty v rekreačných strediskách ROH v Tatrách. Výber sa týkal výlučne malých a stredných roľníkov.³²

Režim kládol veľký dôraz aj na zapájanie roľníckych žien do procesu socializácie dediny. Touto úlohou boli poverené referentky žien pri krajskom sekretariáte JZSR a okresné referentky žien. V trnavskom okrese na tomto mieste dlhodobo figurovala Zdenka Slimáková. Začiatkom roku 1950 dostal JZSR v Trnave inštrukcie pre prácu krajských a okresných referentiek medzi roľníckami. Okrem pridruženia roľníckych žien do organizovania jarých prác bolo ich úlohou zabezpečiť

účasť žien spolu s manželmi na všetkých schôdzkach a prednáškach JZSR, s cieľom ich odborného, no i politického vzdelávania. Napríklad vo viacerých obciach trnavského okresu prebehla v priebehu marca 1950 masová prednáška *Roľnícka žena v budovaní socializmu na dedine*. V rámci náboru prebiehali prednášky o význame JRD, Jednotného zväzu slovenských roľníkov, či prednášky o ZSSR. Účasť žien mala byť zabezpečená akýmkoľvek spôsobom, keďže hlavným zámerom bol široký nábor do družstiev. Výhody, sľubované za vstup do JRD, boli lákavé. Starostlivosť o deti mali zabezpečiť detské útulky, zriaďovali sa pracovne s elektrickými práčkami, žmýkačkami a mangľami. V skutočnosti však dedinské ženy, výlučne starajúce sa o svoje deti a zvyknuté vykonávať domáce

28 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 4, inv. č. 6. Zápis z 1. 12. 1950, s. 762.

29 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 5, inv. č. 7. Zápis z 5. 2. 1951, s. 100.

30 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 5, inv. č. 7. Zápis z 21. 6. 1951, s. 309.

31 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 4, inv. č. 6. Zápis z 13. 3. 1950.

32 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 2, inv. č. 6. Zápis z 21. 4. 1950, s. 198.

práce tradičným spôsobom, vnímali tieto zmeny rezervovane. K ďalším spôsobom presvedčania patrilo premietanie propagačných filmov, či exkurzie do „vzorových JRD“, kde prebiehali besedy s ostatnými ženami, ktoré cieľene prezentovali výhody členstva žien v JRD. Začiatkom roku 1950 evidoval JZSR v trnavskom okrese 50 000 členov JRD, z čoho bolo „len asi 2 000 žien, čo nemôžeme pri našej rovnoprávnosti pripustiť“. Pod rúškom sociálnej rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami, ktorú presadzovalo ľudovodemokratické zriadenie, malo byť práve JRD zárukou jej uplatnenia pre roľnícke ženy: „A práve JRD dávajú roľníckym ženám uplatniť prakticky rovnoprávnosť, lebo tam sa môžu aj musia zúčastňovať ženy na všetkom, čo sa v JRD deje.“³³ Hlavným cieľom zostávalo presvedčať ženy, aby všetky spoločne, manifestačne vstúpili do JRD.

V rámci pracovných plánov sa organizovali záväzky roľníckych žien k IX. zjazdu KSČ, ktoré mali prispieť k budovaniu socializmu. V praxi to napríklad znamenalo zaviazat sa v pracovnom pláne k zvýšeniu dojivosti kráv, chovu hydiny, k zvýšenej dodávke mlieka vo svojej obci, rozšíreniu oševnej plochy zeleniny, k získaniu konkrétneho počtu roľníckych žien pre členstvo v JRD, zaviazat sa k spoločne prevádzaným prácam, k získaniu predplatiteľov roľníckych novín a časopisov, zorganizovaniu zberu peria na dedine, účasti na dobrovoľnej brigáde na výstavbe budov JRD, atď.³⁴ Ako vyplývalo zo správy okresnej tajomníčky žien Zdenky Slimákovovej zo 16. februára 1950, v trnavskom okrese bolo aktuálne zriadených 18 odborov

roľníckych žien s počtom 643 členiek. Do obcí, v ktorých už boli založené JRD, boli ako motivácia dodané práčky a odstredivky. Týmto obcami boli Borová, Biely Kostol, Ružindol, Božetechovo³⁵ a Suchá nad Parnou. Systematickou úlohou tajomníčok žien naďalej zostával nábor a získavanie žien pre vstup do JRD podľa princípu „čo členka odboru, to členka JRD“.³⁶

Podobne patrilo medzi dôležité úlohy podchytiť a organizačne stmeliť mládež. Vedením a politickým usmerňovaním náboru roľníckej mládeže do Československého zväzu mládeže (ČSM) bola poverená Ústredná náborová komisia v Bratislave. V radoch ČSM mali spolu figurovať robotnícka a roľnícka mládež, so zámerom ďalšieho „zblíženia“ dediny s mestom. V každom okrese pôsobilo niekoľko mladých roľníkov, ktorí dohliadali na priebeh agitácie v jednotlivých obciach. Tieto aktivity umocňovali pravidelné prednášky inštruktorov, podujatia zamerané „na podporu budovania socializmu mládežou“ prostredníctvom rôznych kultúrnych aktivít, či brigád pri výstavbe družstevnej dediny.³⁷

„Socialistická organizácia práce sa upevňovala i súťažením, zavedením pracovných skupín, prijatím pracovných noriem a odmeňovaním podľa vykonanej práce.“³⁸ Prvý zápis o súťažení v odovzdávaní kontingentu obilia sa uvádzal v zápisnici zo zasadania Správnej komisie mesta Trnava dňa 27. júla 1948. Okresná správna komisia (OSK) v Trnave bola na túto súťaž vyzvaná galantským okresom. Funkcionári obcí trnavského okresu mali za úlohu všemožne sa pričiniť o to, aby

roľníci splnili obilný kontingent, resp. ho prekročili aspoň o 15 %. Motiváciou pre obce trnavského okresu boli ceny v podobe čistiacej stanice na čistenie obilia, elektrickej práčky a zavedenia obecného rozhlasu. Na porade však zástupcovia viacerých obcí prehlásili, že „sotva budú môcť odovzdať predpísaný kontingent“, lebo ho pokladali za privysoký.³⁹

K ďalším formám modelovania občanov patrili školenia a kurzy, ktorých sa museli zúčastňovať nielen funkcionári JZSR, ale i malí a strední roľníci združení v JRD, či členovia strany, ktorí prichádzali najviac do kontaktu s malými a strednými roľníkmi na dedine. Školenia boli zamerané na prípravu funkcionárov pre plnenie úloh v roľníckej politike, „v socialistickej prestavbe dediny“ a najmä pri budovaní JRD na dedinách. Ako o tom referovali národné výbory jednotlivých obcí trnavského okresu, realita bola taká, že na kurzy sa dobrovoľne neprihlásil nikto a účasť sa zabezpečovala vynútené.⁴⁰

Pofebruárová doba vstúpila občanom aj svojiský obraz povojnového sveta. Nezvratné smerovanie obnoveného Československa do sovietskeho područia učinilo zo Sovietskeho zväzu vzor, s nenahraditeľným miestom v procese formovania československej spoločnosti. Prostredníctvom rôznych spôsobov propagandy boli „západní imperialisti“⁴¹ vykresľovaní ako hroziví nepriatelia, ktorí pripravujú a chcú viesť vojnu proti Sovietskemu zväzu a ohrozujú krajiny ľudovej demokracie so zámerom narušiť mier. Do tohto kontextu sa režimu výborne hodil fabulovaný profil

33 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 2, inv. č. 6. Zápis z 15. 2. 1950, s. 102.

34 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 2, inv. č. 6. Zápis z 15. 2. 1950, s. 102.

35 Jarná, miestna časť obce Cífer.

36 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 1, inv. č. 5. Zápis z 3. 2. 1950, s. 88.

37 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 2, inv. č. 6. Zápis z 13. 2. 1950, s. 104.

38 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 3, inv. č. 6. Zápis z 8. 8. 1950, s. 456.

39 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1948 – 1949, šk. č. 27, inv. č. 115. Zápisnica zo zasadnutia rady z 27. 7. 1948, s. 1 467 – 1 470.

40 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 4, inv. č. 6. Zápis z 21. 12. 1950, s. 785.

41 Demokratické štáty za železnou oponou, komunistickým režimom vykresľované ako úhlavní nepriatelia ľudovodemokratického zriadenia.

Meno roľníka		č. d.	Výmera pôdy	Predpis hov. v kg	Dodal hov. v kg	Predpis bravč. v kg	Dodal bravč. v kg	Predpis mlieka v l	Dodal mlieka v l	Predpis vajec kus	Dodal vajec v kus.	Plánovaný stav hov.	Skutočný stav hov.	Plánovaný stav bravč.	Skutočný stav bravč.
Holúbek	Ján	69	40.56	3.332	51	1495	41	6810	192	9744	456	25	17	36	6
Zachar	Ján	76	23.04	1517	-	774	-	2524	89	5022	177	14	11	20	8
Krechnák	Anton	83	31.39	2262	-	1153	-	5253	158	5682	405	18	10	28	7
Nišnan	Ján	181	20.82	1503	-	766	130	3510	46	5002	425	15	8	19	14
Braniša	Ján	11	17.10	1165	-	571	297	2657	89	4108	244	12	7	16	4
Krechnák	Pavol	52	18.48	1260	-	624	50	2865	239	4440	-	13	8	17	3
Krechnák	konfiškát František	70	18.84	1171	17	574	98	2670	537	4115	98	12	11	16	4
Zachar	Dominik	75	16.09	1154	390	566	-	2630	887	3411	125	12	11	16	4
Nišnan	František	80	19.33	1266	-	645	85	2998	330.5	4645	163	14	11	18	15
Horváth	Mikuláš	27	16.75	1146	-	399	-	2614	99	3925	239	11	9	16	9
Zachar	Peter	145	15.24	1006	760	494	64	2295	-	3334	20	11	6	16	7
Braniša	Imrich	88	13.56	386	-	415	-	1978	-	3208	100	9	6	12	9

Přehľad predpisu a plnenia kontingentov za I. a II. štvrtrok roku 1953 u „dedinských boháčov“ z obce Bohdanovce nad Trnavou (Zdroj: ŠA Trnava)

tzv. dedinských boháčov, ktorí „poslušne počúvajú hlas západných imperialistov, ktorí pripravujú novú svetovú vojnu, a preto je bezpodmienečne potrebné všetkými prostriedkami prinútiť týchto sabotérov nášho 5-ročného plánu plniť základné povinnosti, vyplývajúce z požiadaviek nášho pracujúceho ľudu.“⁴² Sovietsky zväz predstavoval vodcu pracujúcich a neochvejného bojovníka za mier. Režim prezentoval svojim občanom v podstate jednoduchú rovnicu zápasu dobra a zla, mieru a vojny, ľudovej demokracie a západného imperializmu. Ideologický podtón mal aj programový boj proti americkému chrobákovi, pásavke zemiakovej.⁴³ Tento najväčší škodca zemiakov mal byť zhadzovaný „americkými

imperialistami“ z lietadiel, s cieľom podkopať národné hospodárstvo ľudovodemokratických štátov. Poverenictvo pôdohospodárstva vydávalo každoročne smernice na jeho ničenie. Aj trnavský okres bol ohrozeným regiónom.⁴⁴ Orgánmi samosprávy boli určené tzv. hľadacie dni (4 – 6 dní), počas ktorých sa v opakovaných etapách realizoval masový zber chrobáka, na ktorom sa bežne zúčastňovala aj školská mládež.⁴⁵

Sovietsky zväz sa stal vzorom aj v budovaní kolektívneho poľnohospodárstva. JZSR vydal 12. mája 1950 nariadenie o zakladaní krajských a okresných roľníckych komisií, ktorých úlohou bolo oboznámiť malých a stredných roľníkov o živote

sovietskej dediny, sovietskych kolchozoch, sovchozoch a strojovo-traktorových staniách, s dôrazom na formu ich práce a úspechy. Popularizovanie sovietskeho pôdohospodárstva malo prispieť k rýchlejšiemu budovaniu a zavádzaniu „socialistických výrobných foriem“ na slovenskej dedine. K tomuto trendu prispievala aj regionálna tlač: „Komunistická tlač, tlač pokroková [...] prináša skúsenosti najpokrokovjších roľníkov sveta – sovietskych kolchozovníkov – ktorých práca je nám vzorom pri budovaní JRD na našich dedinách.“⁴⁶ Súčasne sa podľa nariadení zakladali pobočky Zväzu priateľov ZSSR na Slovensku, a to predovšetkým v tých obciach, kde už bolo zriadené JRD.⁴⁷ Podporu rozvoja

42 Skúsenosti z tohtoročného výkupu obilia z trnavského okresu. *Trnavské roviny*, roč. 1, 29. 9. 1951.

43 V 50. rokoch aj neskôr bola pásavka zemiaková ľudovo označovaná ako mandelínka zemiaková. Bližšie k problematike napr. KOUROVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny*, roč. 2, 2008, č. 1, s. 22 – 38; ZÍTEK, Adam. „Brouk imperialismu“: mandelinka bramborová a propaganda v zemích východního bloku. *Historický obzor: časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*, roč. 28, 2017, č. 7 – 8, s. 172 – 176.

44 Inštrukcie, ako postupovať pri hľadaní a ničení škodcu uverejňovala vo viacerých článkoch aj regionálna tlač. Napr. Hľadáte mandelínku zemiakovú? *Trnavské roviny*, roč. 2, 4. júl 1952, č. 9.

45 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, inv. č. 7, šk. č. 5, s. 286, 4. 6. 1951.

46 So strannickou tlačou vpred za vybudovanie socializmu na našej dedine. *Trnavské roviny*, roč. 1, 17. august 1951, č. 41.

47 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, inv. č. 6, šk. č. 3, s. 292, 12. 5. 1950.

socialistického poľnohospodárstva zabezpečovali aj krajské a okresné kluby pôdohospodárskych výskumníkov, ktoré prechádzali intenzívnym procesom budovania v priebehu roku 1950 vo všetkých okresoch Slovenska. Ich úlohou bolo viesť socialistické poľnohospodárstvo cestou pokrokovej sovietskej agrobiológie, ktorej zakladateľom bol Ivan Vladimirovič Mičurin. Tzv. mičurínske hnutie bolo podľa JZSR na Slovensku slabo zastúpené, popri 6 krajských kluboch pôsobilo asi 100 miestnych klubov. Úlohou národných výborov bolo iniciovať zkladanie okresných klubov, ktoré mali výrazne prispievať k budovaniu socializmu na dedinách.⁴⁸ Ďalšou cestou prehĺbenia vzťahov so sovietskym ideálom bolo zasielanie listov sovietskym kolchozníkmi malými a strednými roľníkmi, ktoré taktiež koordinoval JZSR.⁴⁹

Z hľadiska propagandy boli obzvlášť významnými stretnutia roľníkov s delegáciami sovietskych poľnohospodárov. V júni 1951 prišla na návštevu Bratislavského kraja 43-členná sovietska delegácia. Na pompéznom privítaní na bratislavskej hlavnej stanici sa podieľali nielen poprední politici predstavitelia a zástupcovia sektoru pôdohospodárstva, ale zabezpečená bola aj účasť širokých mas. Ako uvádzala regionálna tlač, „[...] delegácia sovietskych pracovníkov prišla do ČSR predovšetkým preto, aby sa rozdelila o svoje skúsenosti s našimi roľníkmi, aby našim roľníkom poradila, ako ešte smelšie a rýchlejšie budovať socializmus na dedine“.⁵⁰ Pod záštitou okresných sekretariátov KSS navštívila delegácia sovietskych kolchozníkov viaceré obce, taktiež aj Trnavu. V záujme napredovania kolektivizácie v regióne išlo o významnú, propagandisticky bezpochyby využiteľnú udalosť. Národný výbor pri tejto príležitosti zariadil zhotovenie slávobrány, ovenčenie

Sovietski kolchozníci na návšteve v JRD Horná Potôň 13. 6. 1951 (Zdroj: TASR)

Marek Čulen (druhý sprava), predseda Jednotného zväzu slovenských roľníkov, v spoločnosti sovietskych kolchozníkov pri prehliadke úrody v JRD Horná Potôň 13. 6. 1951 (Zdroj: TASR)

48 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, inv. č. 6, šk. č. 4, s. 635, 14. 10. 1950.

49 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, inv. č. 6, šk. č. 4, s. 674, 14. 11. 1950.

50 Sovietski pracovníci pomáhajú našim roľníkom. *Bratislavský kraj. Časopis Krajského národného výboru v Bratislave*, roč. 2, 1951, č. 11 – 12, s. 209.

budovy radnice a odovzdanie pamätného daru.⁵¹

UPLATNENIE ZÁSAD NOVEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ POLITIKY

Zmeny v agrárnej politike sa nerodili jednoducho. Cestou prechodu dediny k spoločnému obrábaniu pôdy v JRD bola v prvom rade politická príprava spojená s demonštrovaním výhod spoločnej práce, plánov a spoločného obrábania pôdy. Ďalšie kroky spočívali v príprave a prevedení hospodársko-technických úprav pozemkov (HTÚP) spolu so zavedením spoločných osevov, rozoraním medzí a vytvorením veľkých honov. Tradičné individuálne hospodárenie mala nahradiť poľnohospodárska veľkovýroba, reprezentovaná družstvami. Režim sa snažil presvedčivo alternovať dovtedajšiu individuálnu prácu a nezávislé rozhodovanie sa roľníkov novými družstevnými pravidlami. Ich podstatou mala byť zásada, že roľníci mali právo rozhodovať o všetkých záležitostiach družstva z pozície samostatných družstevníkov, a teda podieľajúc sa na riadení družstevného podniku mali nadobudnúť presvedčenie o individuálnom hospodárení, ako tomu bolo dovtedy. Princíp JRD bol prezentovaný ako forma, ktorá vie naplniť záujmy bývalého samostatne hospodáriaceho roľníka, a to prostredníctvom zrealizovania kolektívnych záujmov pracovnej skupiny družstevníkov. V skutočnosti to však neplatilo, keďže JRD podliehali centrálnemu plánovaniu zo strany štátu, len s formálne účasťou samosprávou.

Právnym podkladom vzniku jednotných roľníckych družstiev bol zákon č. 69/1949 Sb. o JRD z 23. februára

1949. Povereníctvo pôdohospodárstva výnosom z 26. júla 1950 nariadilo ustanoviť na každom pôdohospodárskom referáte národných výborov pracovnú skupinu pre vykonávanie agendy pre výstavbu JRD.⁵² Presvedčanie roľníkov pre vstup do JRD bolo hlavnou úlohou poverených pracovníkov národných výborov. Na zasadnutí rady ONV v Trnave dňa 9. októbra 1950 vystúpil s prejavom zástupca KNV v Bratislave, poslanec Krass, ktorý apeloval na systematické a jednotne vedené rozhovory s občanmi o plánoch socializácie dediny, ktoré doposiaľ nedosiahli výrazné výsledky. Domnieval sa, že roľníci s väčšou výmerou pôdy svojimi názormi ovplyvňovali malých a stredných roľníkov, ktorí osobné rozhovory s agitátormi odmietali. Poslanec konštatoval, že na verejných schôdzkach, ktoré bývali slabo zastúpené, diskutovali „*pováčšine len dedinskí boháči, alebo pár nimi ovplyvnených malých a stredných roľníkov*“.⁵³ Akceptovanie presadzovaných zásad bolo podmienkou štátu aj pri uprednostňovaní obcí v elektrifikácii, telefonizácii, v stavbe komunikácií, kultúrnych domov, kín, jasí a pod. Týmto sa „*očakával vzrast iniciatívy roľníkov vo zvyšovaní výroby a výnosovosti práce a mal byť činiteľom k uplatneniu spoločných prác a spoločného obrábania pôdy*“.⁵⁴

Ďalším podnetom mali byť exkurzie roľníkov do vybraných JRD v súvislosti s potrebou názorného presvedčania na príklade „vzorového JRD“. Pri exkurziách sa kládol hlavný dôraz na výber účastníkov a politickú prípravu „vzorového JRD“, vrátane dôslednej predprípravy priebehu diskusie družstevníkov s návštevníkmi. Exkurziu viedol výlučne politicky vyspelý zamestnanec, a to tajomník,

referent, alebo predseda OV JZSR.⁵⁵ Ani tento ráz motivácie však roľníkov nijako zvlášť neoslovil. Cesta presvedčania prostredníctvom príkladných družstiev, prednášok, či exkurzií sa javila ako pomalá a málo efektívna forma socializácie dediny, nakoľko do jesene 1950 podpísalo v okrese Trnava prihlášky do JRD len niekoľko nových členov, ktorí neboli poväčšine ani vlastníkami pôdy a ani roľníkmi. Preto sa od druhej polovice roku 1950 postupne pripravovala pôda pre striktnejšiu realizáciu kolektivizačných zámerov podľa sovietskeho vzoru.

JZSR v Bratislave vydal 21. novembra 1950 inštrukcie k upevneniu organizačného zázemia jeho jednotlivých zložiek s cieľom podporiť a urýchliť kolektivizačný proces. K hlavným úlohám okresných výborov JZSR patrilo rozpis ročných plánov a kontrola miestnych rozpisových komisií, spolupráca so stranou, s ľudovou správou a organizovanie verejných schôdzí. Tieto schôdze mali za cieľ ovplyvňovať roľníkov prostredníctvom informácií o význame plnenia výrobných a dodávkových úloh, no mali najmä poukázať na to, aké úlohy dostali tzv. dedinskí boháči. Voči nim mali strední a malí roľníci zaujať jasné stanovisko „*aby takýchto škodcov národa odhalovali, lebo títo hatia zásobovanie tým, že riadne nehospodária, ale sabotujú*“.⁵⁶ Takýmto spôsobom orgány JZSR zámerne huckali malých a stredných roľníkov proti tzv. dedinským boháčom, pretože „*poškodzovali záujmy celej obce, aj štátneho hospodárstva*“. Okrem neplnenia dodávok boli obviňovaní z úmyselného poškodzovania úrody, napríklad zvlhčením obilia, čo by sa odrazilo na navýšení odvodov u ostatných roľníkov. Pri výkupe obilia

51 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 120. Zápisnica zo zasadnutia rady z 11. 6. 1951, s. 358.

52 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 17. Zápisnica č. XXIX z 14. 8. 1950, s. 821.

53 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 16. Uznesenie č. 546b z 9. 10. 1950.

54 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 4, inv. č. 6. Zápis z 16. 10. 1950, s. 656.

55 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 1, inv. č. 5. Zápis z 25. 1. 1950, s. 81. Vzorovým JRD v okrese Trnava boli obce Ružindol a Božetechovo (Jarná, miestna časť obce Cífer).

56 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Piešťany (1947 – 1952). Zápisnica č. 3 zo 7. 9. 1951.

a múky⁵⁷ bola u bohatých roľníkov zaistená kontrola „dobrých súdruhov“ z ONV, KSS a JZSR. Pri zistení akýchkoľvek nedostatkov pri výkupe mali príslušné zložky tvrdo zakročiť a „neustále stupňovať triedny boj a odhaľovať záškodnícku činnosť dedinských boháčov“.⁵⁸

Šťavú kampaň proti tzv. dedinským boháčom umocňovala aj tlač, ktorá sa podieľala na ovplyvňovaní názorov občanov a ako jeden z nástrojov komunistického režimu zohrala v procese formovania postojev vidieckeho obyvateľstva k novému konceptu poľnohospodárstva badateľnú úlohu. I keď sa jednalo skôr o doplnujúci prostriedok nátlaku, režim kládol dôraz na aktívny prístup jednotlivých ONV k vydávaniu okresných družstevníckych novín a časopisov.⁵⁹ Podobne ako v ďalších okresoch, od júla 1951 vychádzali pod záštitou ONV v Trnave *Trnavské roviny – noviny družstevníkov, malých a stredných roľníkov okresu trnavského*. Už v prvom čísle redakcia jasne zafinovala svoje ciele: „*Trnavské roviny budú napomáhať našim družstevníkom odhaľovať záškodníkov, sabotérov, špekulantov, a ostatných škodcov nášho pracujúceho ľudu. Budú odkrývať ich škodlivú činnosť, v snahe vnášať medzi malých a stredných roľníkov nedôveru k družstevnej spolupráci, k plánovanému hospodárstvu, k socializácii našej dediny a k ľudovodemokratickému zriadeniu. Budeme sústavne a nemilosrdne odhaľovať dedinských boháčov a špekulantov, ktorí zlomyseľne sa snažia brzdiť*

Trnavské roviny – družstevné noviny trnavského okresu (Zdroj: *Trnavské roviny*)

57 V súvislosti s nedostatočným zásobovaním obyvateľstva realizoval štát mnohé opatrenia. JZSR Trnava nariadil svojim krajským a okresným sekretariátom uskutočniť akciu šetrenia chlebom a múkou, ktorá spočívala v tom, že roľníci museli najprv spotrebovať vlastné zásoby a až potom mohli nakupovať múku z verejného zásobovania. Vláda zaviedla opatrenie výmeny obilia a múky za chlieb a pečivo. Roľníci mohli pri výmene dostať takú kvalitu chleba, v akej kvalite dodali múku. Kvalitu odovzdanej múky určovala predajňa. Každý odber sa evidoval v odborných knižkách, ktoré zaznamenávali odbery po stanovenú hranicu celkového množstva tovarov, ktoré bolo pevne určené. Cieľom týchto opatrení bolo podporiť štátne zásobovanie tým, že boli roľníci donútení nepiepať si doma chlieb z vlastných zásob, no museli vymieňať dorobenu múku a raž za chlieb. Išlo vlastne o uhrádzanie poplatkov za pečenie štátu, buď v peniazoch, alebo v obilí a múke. Výhody akcie „šetrenie chlebovín“ mali byť roľníkom systematicky propagované. V skutočnosti z tejto akcie prosperoval štát. ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 5, inv. č. 7. Zápis zo 6. 2. 1951, s. 112.

58 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 5, inv. č. 7. Zápis z 29. 7. 1951, s. 548.

59 Boli to napr. okresné roľnícke noviny *Horný žitný ostrov* okresu Šamorín, *Nový život dediny* okresu Skalica, *Nové záhony* okresu Sereď, *Hlas novej dediny* okresu Piešťany. Bratislavský kraj, roč. 6, 1953, č. 17.

Tab. č. 1

Rok 1951	Počet založených JRD v trnavskom okrese	Počet založených PV JRD (prípravný výbor)	Počet založených JRD I. typu	Počet založených JRD II. typu	Počet založených JRD III. typu	Počet nových členov JRD
	23	2	9	4	8	272 (193 mužov, 44 žien, 35 mládežníkov)

naše dediny na ceste k socializmu. Budeme oboznamovať našich družstevníkov, malých a stredných roľníkov s výhodami veľkovýroby pomocou strojov a dobre organizovanej spolupráce, na spoločných družstevných pozemkoch k lepšiemu životu pracujúcich na našich dedinách.“⁶⁰ Články, ktoré podnecovali spoločenskú nevraživosť voči tzv. dedinským boháčom a nabádali využiť k ich potlačeniu akékoľvek nástroje, sa vyznačovali agresívnou rétorikou, často s karhavým a ironickým podtónom: „Tam, kde ide o vedomého a zá-kerného škodcu – a s týmto treba u dedinského boháča vždy rátať – tam treba použiť tie prostriedky, ktorým triedny nepriateľ jedine rozumie, a to tvrdé represívne opatrenia.“⁶¹

Na odsudzovanie nepohodlných roľníkov slúžili aj „tabule cti“ a „tabule hanby“. Na tabuliach cti sa uvádzali mená najvzornejších roľníkov, ktorí si plnili svoje dodávkové povinnosti ukázkovo a tým dodržiavali i plán. Na tabuliach hanby boli pranierovaní neplniči, či sabotéri, ktorí mali dodávky úmyselne hatiť, čo sa týkalo najmä

tzv. dedinských boháčov. Ich mená vyhlasovali aj verejne, napr. rozhlasom. Odhaľovanie tzv. dedinských boháčov bolo považované za jednu z najzávažnejších úloh pri výkupe kontingentov.⁶²

BUDOVANIE JRD V TRNAVE

Podľa údajov z celoročnej správy OZ JZSR v Trnave za rok 1951 o počte založených typov JRD⁶³ a o počte ich členov v rámci trnavského okresu je zrejmé, že budovanie socialistického poľnohospodárstva bolo z dôvodu neochoty roľníkov zanechať tradičný spôsob hospodárenia zdĺhavé.

V správe referenta hospodárskeho referátu MNV v Trnave zo 4. júna 1951 sa uvádzalo, že JRD v Trnave malo nedostatok pracovných síl a bolo žiaduce, aby zamestnanci MNV vypomáhali družstvu brigádami.⁶⁴ JRD v Trnave zaznamenávalo v tomto období ešte len svoje počiatky, ustanovujúca schôdza sa konala v apríli 1950. Podobne ako mnoho ďalších družstiev, po roku pôsobenia bojovalo nielen s chabou členskou základňou a nedostatkom

mechanizácie, ale aj so slabým finančným zázemím, vyplývajúcim z celkových hospodárskych ťažkostí štátu. Návrh MNV odporúčal zamerať sa na rozvoj živočíšnej výroby, konkrétne na chov ošípaných a sliepok.⁶⁵ Toto opatrenie situáciu družstva pochopiteľne nemohlo vyriešiť, no národný výbor ním mienil urýchlene aktuálny stav zmeniť, lebo „JRD nemohlo slúžiť ako príklad súkromne hospodáriacim roľníkom“. Družstvo teda nemalo vybudované hospodárske zázemie a zároveň nebola prevedená technická úprava pôdy. Scelenie pozemkov bolo plánované do konca roku 1951 a v priebehu roku 1952 zamýšľalo JRD vybudovať maštale a ďalšie hospodárske budovy, s cieľom „konečnej výstavby a požadovaného rozmachu JRD v Trnave“.⁶⁶ Plnenie výrobného a dodávkového plánu sa v roku 1951 nedodržiavalo ani v družstevnom, ani v súkromnom sektore. Úlohou MNV bolo „zavolať všetkých, ktorí neplnia svoje úkoly a presvedčovaním ich získať, keď to nejde inak, treba proti nim podať trestné oznámenie“.⁶⁷

60 Redakcia úvodom. *Trnavské rovinny*, roč. 1, 1951, č. 1.

61 Úlohy trestných komisií NV pri plnení výroby a dodávok. *Bratislavský kraj*, roč. 3, 1952, č. 21, s. 362.

62 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 3, inv. č. 6. Zápis zo 14. 7. 1950, s. 406.

63 Jednotné roľnícke družstvá sa v počiatočnej fáze kolektivizácie delili na štyri vývojové stupne. Družstvá tzv. prvého typu boli založené na vzájomnej výpomoci roľníkov pri spoločnom vykonávaní poľných prác. Rozoranie medzí, označované ako technické spojenie pozemkov, prináležalo druhému typu družstva. Živočíšna výroba sa v JRD II. typu vykonávala individuálne. Tretí typ JRD zabezpečoval živočíšnu výrobu spoločne a zároveň sa živý i mŕtvy inventár presunul do vlastníctva JRD. V družstvách štvrtého typu sa pri rozdeľovaní výnosov nezohľadňoval rozsah vloženého podielu a za užívanie pôdy nebola vlastníkom poskytovaná žiadna náhrada. PODOLEC, Ondrej. K vývoju legislatívneho rámca vzniku a pôsobenia jednotných roľníckych družstiev. In: *Vývoj práva a právnej vedy na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2009, s. 96.

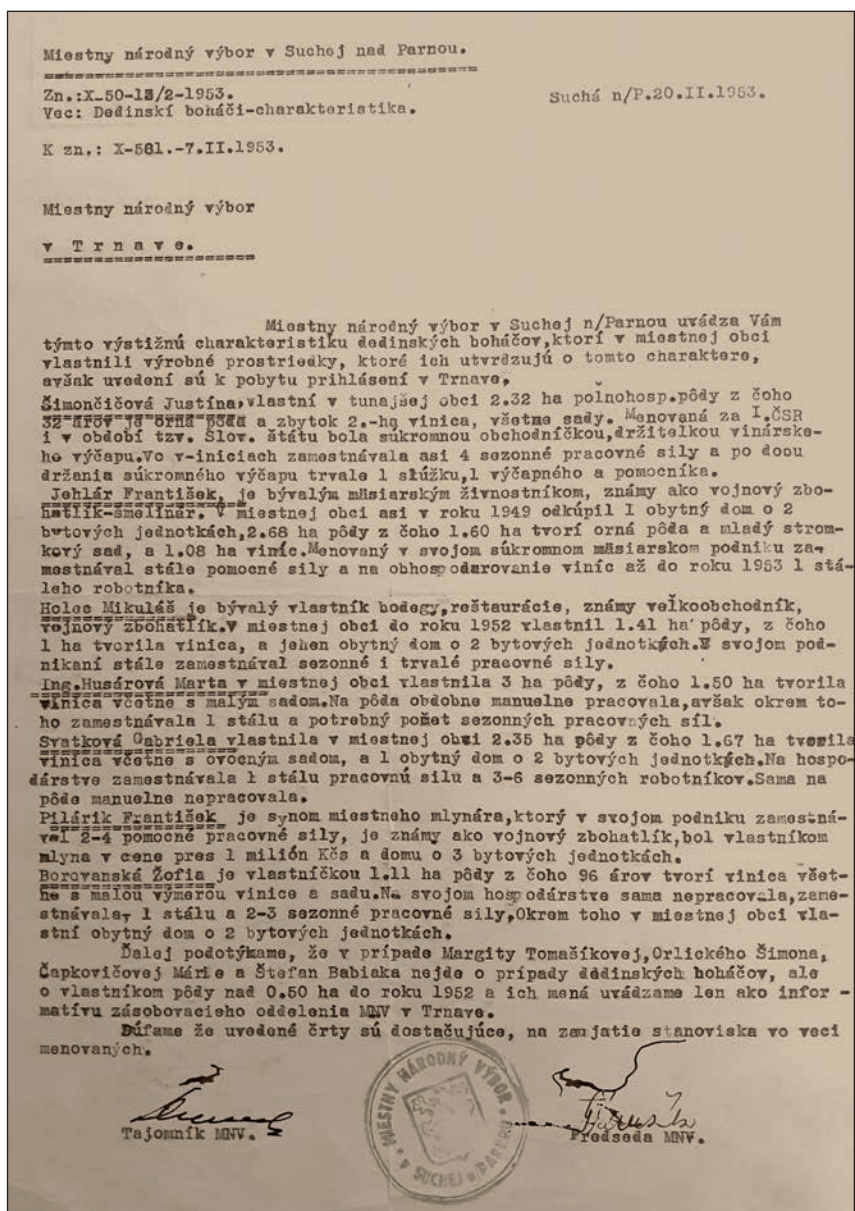
64 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 29, inv. č. 120. Zápisnica zo zasadnutia rady zo 4. 6. 1951, s. 345.

65 JRD v Trnave bolo družstvom III. typu od 6. 3. 1951. K budúceму roku malo JRD zaistené 500 kusov sliepok, 80 kusov hovädzieho dobytku, 150 kusov ošípaných. ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 120. Zápisnica zo zasadnutia rady zo 16. 8. 1951, s. 449.

66 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 120. Zápis z 31. 8. 1951, s. 445 – 446, 453.

67 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 120. Zápis z 3. 10. 1951, s. 535.

Naliehavé problémy riešila rada MNV s predstaviteľmi JRD v Trnave na mimoriadnej schôdzi 26. augusta 1951. Inštruktor JRD Zemánek poukázal na plnenie dodávkových povinností družstvom, naopak, z nedostatočných výsledkov v plnení hospodárskych záväzkov vinil súkromných roľníkov. Aj regionálna tlač sa intenzívne podieľala na obviňovaní „kulakov“, keďže „títo sabotéri a neprajníci nášho ľudovodemokratického zriadenia, využívajú každú príležitosť škodiť pracujúcemu ľudu, brzdiť úspešné napredovanie na našej ceste k socializmu [...] zatiaľ, čo naši malí a strední roľníci snažia sa poctivo plniť dodávky, dedinskí boháči svoje povinnosti voči masám pracujúceho ľudu nielen že neplnia, ale vymýšľajú prefikantú propagandu a túto vo svojom okolí rozširujú“.⁶⁸ Tento stav mala podchytiť tzv. mlatobná komisia, ktorej úlohou bolo každý deň prevádzka striktnú kontrolu jednotlivých roľníkov, prioritne „mestských boháčov“ a sledovať plnenie ich dodávkových povinností.⁶⁹ Nedostatky v zásobovaní obyvateľstva mäsom a mäsovými výrobkami začiatkom roku 1952 mienil národný výbor v Trnave riešiť opatrením zvýšenia stavov hovädzieho dobytku a ošípaných. Hlavným problémom bol nedostatok priestoru na ich dokrmovanie. Pre tento účel plánovalo JRD „vziať maštale a chlievy od boháčov a použiť ich pre výkrmne“.⁷⁰ Problém neplnenia dodávkových predpisov, najmä ošípaných, pretrvával v trnavskom okrese aj naďalej.⁷¹ Dôsledná kontrola tzv. dedinských boháčov pri mlatbe a výkupe obilia prináležala pracovníkom národného výboru aj v lete 1952, ktorí boli vyzývaní „nebať sa uplatňovať na dedine triedny boj proti dedinským

Kritériá na zaradenie občanov do kategórie „dedinský boháč“ podľa predsedu MNV v obci Suchá nad Parnou (Zdroj: ŠA Trnava)

boháčom a vedúcu úlohu štátnej moci robotníckej vlády“⁷²

Odmietanie podpisovania dodávkových zmlúv pretrvávalo medzi

roľníkmi trnavského okresu aj v roku 1952. Z dôvodu navýšenia dodávok mlieka, vajec a ošípaných, hovädzieho dobytku a nedostatku krmovín

68 Dedinskí boháči – naši úhlavní nepriatelia. *Trnavské roviny*, roč. 1, 1951, č. 2.

69 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 120. Zápisnica zo zasadnutia rady z 26. 8. 1951, s. 461.

70 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 121. Zápisnica zo zasadnutia rady zo 14. 2. 1952, s. 43.

71 V správe MNV z 20. 3. 1952 sa uvádzalo, že predpis dodávok živočišnej výroby bol splnený iba v hovädzom mäse (105 %), v dodávke ošípaných dosiahol iba 46 %, v dodávke mlieka 62 % a v dodávke vajec 50 %. ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 121. Zápisnica zo zasadnutia rady z 20. 3. 1952, s. 71.

72 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 121. Zápisnica zo zasadnutia rady z 23. 6. 1952, s. 170.

odmietlo podpísať kontingent na rok 1952 14 % roľníkov, a to najmä roľníci s výmerou pôdy nad 5 ha.⁷³ V dôsledku neplnenia dodávok rozhodla Rada MNV 20. marca 1952 uvaliť národnú správu na usadlosti zaistených trnavských roľníkov – tri usadlosti Krištofikovcov a na usadlosti Izakoviča a Remenára, ktoré prešli do správy JRD v Trnave. Rozsah skonfiškovanej pôdy bol 100 ha.⁷⁴ Ďalšia poľnohospodárska pôda prešla do rúk Československých štátnych majetkov v Trnave. Vyše 80 ha ornej pôdy bolo skonfiškovaných Ferdinandovi Rakúsovi z Trnavy, ktorý bol zaistený v dôsledku neplnenia kontingentu za rok 1951.⁷⁵

V auguste 1953 bola v Trnave po administratívnej stránke pripravená HTÚP. Pri vytyčovaní honov sa zohľadňovali záujmy socialistického sektoru, čiže priestory pre vojenské účely, Československé štátne majetky a JRD. S vytyčovaním pozemkov pre súkromný sektor sa začalo 9. septembra 1953. Pôda súkromníkov zaberala v tomto období 13 % z celkovej pôdy v Trnave. Pôdohospodársky referent národného výboru oznamoval, že k HTÚP sa roľníci stavali odmietavo: „Roľníkom sa delba pozemkov v rámci HTÚP vôbec nepáči a hovoria, že HTÚP sa prevádza protizákonne.“⁷⁶ Za odobratú pôdu pre socialistický sektor im bola prideľovaná pôda v menšom rozsahu a vo väčšej vzdialenosti od bydliska. Sťažnosť v tejto veci podal na MNV Ludovít Jantula z Trnavy, ktorému boli odobraté pozemky pri

dome v rozsahu 8 uhorských jutár pre trnavský cukrovar. Žiadne z prideľovaných pozemkov nechcel prijať, lebo sa nachádzali od jeho usadlosti vo väčšej vzdialenosti. Pri dome mu bola ponechaná pôda o výmere 50 árov ako prípadný záhumienok, čiže pôda vo vlastnej držbe, na ktorej by mohol hospodáriť, ak by vstúpil do JRD. Odvolanie sa roľníka proti prideľeniu pozemkov bolo národným výborom z verejného záujmu zamietnuté.⁷⁷

ČINNOSŤ TRESTNÝCH KOMISIÍ

Ludová správa disponovala širokými zákonnými a mocenskými prostriedkami pre podporu socializácie a pri stíhaní osôb, ktoré podľa režimu túto činnosť akokoľvek marili. V Trnave bola na základe vládneho nariadenia č. 78/1951 Zb. z 9. októbra 1951 o trestnej právomoci MNV zriadená trestná komisia pri MNV, popri jestvujúcej trestnej komisii pri ONV. „V trestnej komisii majú byť len osoby politicky vyspelé, ľudovodemokratickému zriadeniu naprosto oddané, aby boli zastúpení jak robotníci, tak aj malí a strední roľníci, predovšetkým členovia JRD.“⁷⁸ Úlohou trestných komisií národných výborov bolo „viest všetkých pracovníkov ľudovej správy, výkupného i kontrolného aparátu k ostrážitosti a nekompromisnému odhaľovaniu a oznamovaniu páchatelov priestupkov a trestných činov.“⁷⁹ Činnosť trestných komisií bola najčastejšie zameraná na uplatňovanie represívnych opatrení pre neplnenie výrobných a dodávkových úloh,

ktoré boli pripisované takmer výlučne tzv. dedinským boháčom. Zaostávanie v plnení dodávok sa riešilo dohovorom pri návšteve miestnych činiteľov, v prípade tzv. dedinských boháčov a jednotlivcov sa odporúčalo postupovať prísne a v potrebných prípadoch uplatniť rôzne formy potrestania.⁸⁰

Pre potlačenie odporu väčších roľníkov pri výkupe poľnohospodárskych produktov asistovali trestnej komisii ONV v Trnave akviziční úradníci Roľníckeho skladištného družstva (RSD) a členovia Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Trestná komisia mala inštrukcie potrestať tzv. dedinských boháčov presne v deň výkupu. V referátoch vyživovacieho referenta Jána Kríža sa konštatovalo, že dodávkové povinnosti si neplnili hlavne roľníci s vlastníctvom výmery pôdy nad 15 ha. V takýchto prípadoch sa aplikovali rigorózne opatrenia trestnej komisie. Na osoby, ktoré zaostávali v dodávkach, bolo podané trestné oznámenie, na základe ktorého boli veľkí roľníci potrestaní ihneď, malí a strední roľníci podmienčne.⁸¹ Napríklad ONV informoval listom z 2. novembra 1950 Závodnú radu JZSR v Trnave, že trestná komisia pri ONV v Trnave previedla dňa 6. novembra 1950 v zasadacej miestnosti MNV v Trnave „trestné pojednávanie proti dedinským boháčom z Trnavy, ktorí nesplnili dodávkovú povinnosť obilia, ako aj iných produktov – Jozefovi Remenárovi, Pavle Uhriniakovej a Ernestovi Omelkovi“. Pojednávanie bolo verejnosti prístupné a JZSR sem mal zaslať

73 Roľnícke usadlosti boli rozdelené do šiestich veľkostných skupín, so zreteľom na triedne rozdelenie roľníkov: I. skupina s výmerou pôdy 20 ha a vyššie, II. skupina s výmerou pôdy 15 – 20 ha, III. skupina s výmerou pôdy 10 – 5 ha, IV. skupina s výmerou pôdy 5 – 10 ha, V. skupina s výmerou pôdy 2 – 5 ha a VI. skupina s výmerou pôdy 0,5 – 2 ha. ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 121. Zápisnica zo zasadnutia rady zo 7. 2. 1952, s. 33.

74 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 121. Zápisnica zo zasadnutia rady z 20. 3. 1952, s. 71.

75 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1951 – 1952, šk. č. 30, inv. č. 121. Zápisnica zo zasadnutia rady z 3. 4. 1952, s. 87.

76 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1952 – 1953, šk. č. 33, inv. č. 124. Uznesenie č. 547 z 21. 9. 1953, s. 801.

77 ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady 1952 – 1953, šk. č. 33, inv. č. 124. Zápisnica zo zasadnutia rady z 21. 9. 1953, s. 800 – 801.

78 V trestnej komisii pri MNV zasadali predseda, jeho zástupca a dvaja riadni členovia, zastupiteľní náhradníkmi. V Trnave sa stal predsedom bezpečnostný referent. ŠA Trnava, f. MNV TA, Zápisnice rady, 1951 – 1952, šk. č. 80, inv. č. 120. Zápisnica zo zasadnutia rady z 29. 11. 1951, s. 658.

79 Úlohy trestných komisií NV pri plnení výroby a dodávok. *Bratislavský kraj*, roč. 3, 1952, č. 21, s. 362.

80 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 3, inv. č. 6. Zápis z 3. 8. 1950, s. 408.

81 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 18. Uznesenie č. 566 z 23. 10. 1950.

Kolektivizačná propaganda (Zdroj: ŠA Trnava)

aspoň dvoch zástupcov, ktorí by na najbližšej schôdzi závodnej rady referovali o priebehu pojednávania.

K vytipovaniu, označeniu a udaniu „sabatéra budovania socialistickej dediny“ boli priamo vyzývaní aj samotní občania. Trestné komisie mali „odstúpiť od formalizmu a byrokratizmu, aby trestné konanie nezavádzali len na základe oznámenia bezpečnostných orgánov, ale aby im k tomu stačilo každé ústne alebo písomné oznámenie hociktorého pracovníka ľudovej správy, alebo iného občana“.⁸² I keď sa často jednalo iba o zlomyseľnosť či vybavovanie si osobných účtov, režim prostredníctvom udavačstva podporoval nevráživosť v dedinských komunitách, s cieľom umocniť prenasledovanie nepohodlných roľníkov. Radu ONV v Trnave

zaujímal náklady v dedinskom prostredí a reakcie obyvateľstva na trestanie tzv. dedinských boháčov. Tieto informácie podávali policajno-trestný sudca a bezpečnostný referent, ktorí sa zúčastňovali jednaní trestnej komisie na obciach.⁸³ Zámerom bolo verejne, za prítomnosti miestneho obyvateľstva perzekvovať osoby, ktoré údajne neplnili kontingenty. Išlo o akýsi verejný lynč, pri ktorom bol tzv. dedinský boháč obvinený z neplnenia dodákových povinností, kvôli čomu mala trpieť celá dedina, pretože dosahovala nízke percento plnenia kontingentov. Na spôsobe „odsúdenia“ takejto osoby sa mala podieľať celá obec: „Verejne sa treba pýtať ako treba naložiť s ním, aby sa ľud vyjadril, lebo je nemysliteľné trestať ľudí za zatvorenými dverami, lebo takto to vrhá stínné svetlo na verejnú správu a tieto osoby by boli za sabotovanie považované ešte ako martýri.“⁸⁴

PERZEKÚCIE „DEDINSKÝCH BOHÁČOV“ Z TRNAVSKÉHO OKRESU

Komunistický režim využil systém povinných dodávok poľnohospodárskych produktov a ich výkup ako nástroj stíhania roľníckeho stavu. Neplnenie systematicky rastúcich dodákových noriem, ktoré prevyšovali reálne možnosti väčšiny roľníkov,⁸⁵ bolo podkladom pre uplatnenie viacerých spôsobov potrestania, nadobúdajúcich čoraz rozsiahlejší charakter. V dôsledku neplnenia dodávok boli roľníci najčastejšie stíhaní vyrubení peňažných pokút, no taktiež odobratím šateniek, zhabaním hospodárskych zvierat,

zabratím pôdy formou uvalenia národnej správy a nútených nájmov či rôznymi spôsobmi prenasledovania rodinných príslušníkov.

K formám postihu za neplnenie povinných dávok patrilo tiež odňatie potravinových lístkov. Oficiálne boli súkromne hospodáriaci roľníci vyhlásení za samozásobiteľov, na základe čoho nemali na lístky nárok. MNV v Trnave zostavil dňa 23. februára 1953 zoznam „27 bývalých statkárov, továrnikov a veľkoobchodníkov“, ktorým neboli schválené potravinové lístky. Boli to vlastníci väčšej výmery pôdy a bývalí majitelia rôznych súkromných živností.⁸⁶ Mená tých, ktorí neplnili dávky, boli verejne pranierované prostredníctvom miestneho rozhlasu, ich mená uvádzali obecné nástenky, alebo boli napomínaní verejným pokarhaním, čím režim zámerne zvyšoval napätie v dedinských komunitách.⁸⁷

Bežným spôsobom zakročenia proti tzv. dedinským boháčom za neplnenie kontingentov bolo vyvlastňovanie poľnohospodárskych strojov a mechanizácie, ktoré mali v držbe len veľkí roľníci. Právo zabaviť poľnohospodárske stroje vyplývalo zo zákona č. 27/49 Zb. o mechanizácii poľnohospodárstva.⁸⁸ Poľnohospodárske mechanizmy boli potrebné pri zriaďovaní a napredovaní JRD a ich všeobecný nedostatok režim riešil konfiškáciami, či výkupom, avšak najčastejšie bez vyplatenia, či za znevýhodnenú cenu. Pri vykonávaní poľnohospodárskych prác si musel mechanizáciu od štátnej strojno-traktorovej stanice roľník spätne prenajať. Prax však bola taká, že tzv. dedinským boháčom boli zámerne

82 Úlohy trestných komisií NV pri plnení výroby a dodávok. *Bratislavský kraj*, roč. 3, 1952, č. 21, s. 362.

83 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 18. Uznesenie č. 587 zo 6. 11. 1950.

84 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 18. Uznesenie č. 599 z 13. 11. 1950.

85 Nereálnosť výšky ich nastavenia možno sledovať napríklad z rozpisu dávok na II. a III. štvrtrok roku 1953 u tzv. dedinských boháčov v obci Bohdanovce nad Trnavou. Roľníci predpísané dávky buď neplnili vôbec, alebo odovzdávali niekoľkonásobne menej produktov, z čoho vyplývalo ich predimenzované stanovenie. ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 49.

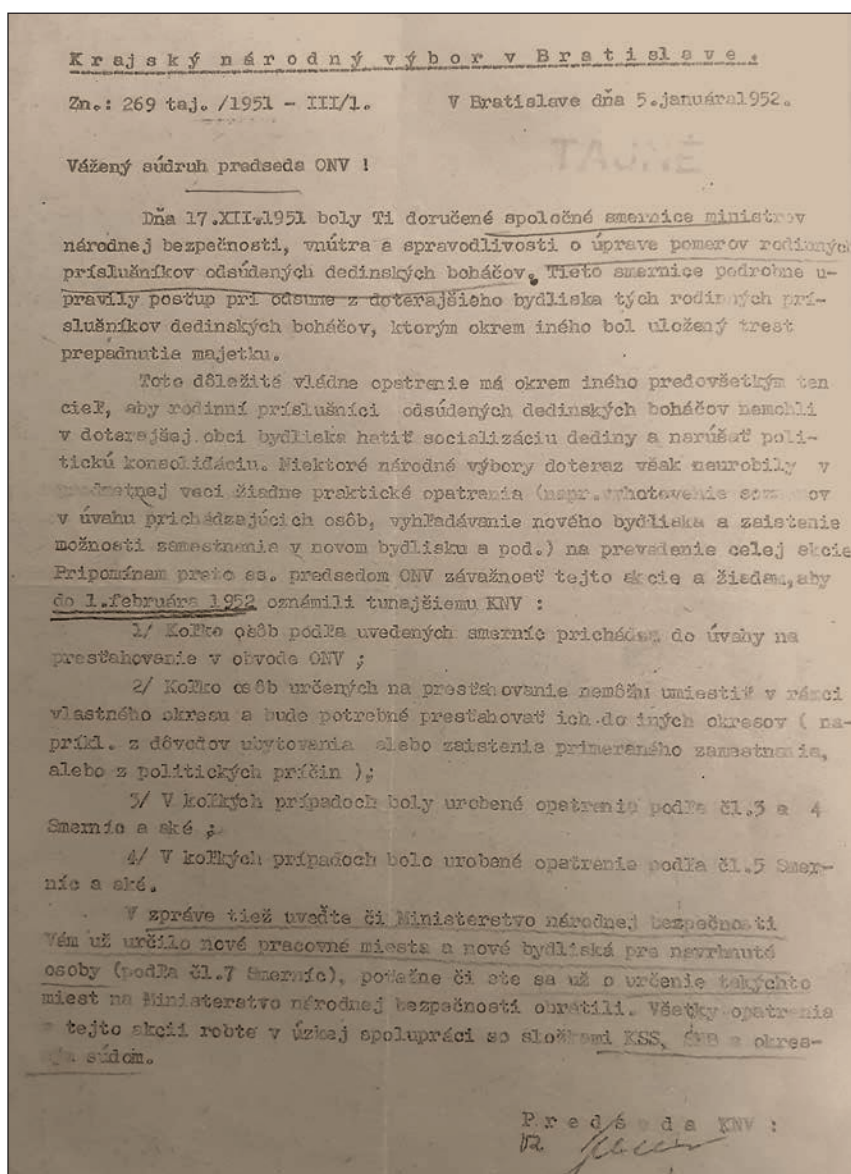
86 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 32.

87 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 11 – 13.

88 PERNES, J. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948–1960; VARINSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dějin kolektivizace na Slovensku (1948 – 1960)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 27 – 31.

stroje prenajaté až medzi poslednými, s úmyslom spôsobiť im škodu, ak by úrodu nestihli zozbierať, alebo by sa pod vplyvom rôznych okolností znehodnotila. Najčastejším argumentom realizácie núteného výkupu strojov bolo neplnenie dodávkových zmlúv, či vymyslené tvrdenia, že mechanizácia nie je u majiteľa dostatočne efektívne využívaná.⁸⁹ Stroje boli roľníkom odobierané na základe nariadení príslušného ONV. Na zasadnutí rady ONV v Trnave dňa 30. mája 1950 informoval pôdohospodársky referent Mikuláš Slezák o tom, že všetky stroje, ktoré sa nachádzali v okrese Trnava, boli vykúpené a dané do užívania JRD a strojovým staniciam. Niektoré mláťačky ostali ešte u súkromníkov, ktorí boli povinní na nich previesť všetky opravy a urobiť všetky mlatobné práce.⁹⁰ Situačná správa STS v Trnave z 29. júna 1951 podávala správu o počte vykúpených strojov. Strojová stanica mala 137 traktorov, 154 mláťačiek, 116 elektorov, 18 lisov, 38 elektromotorov a 7 parných kotlov. Nie všetky stroje boli k dispozícii, viaceré prechádzali revíziami a opravami.⁹¹

Rada ONV v Trnave jednala dňa 2. júla 1951 o otázke náhrady za vykúpené hospodárske stroje. Poľnohospodársky referent ONV informoval, že komisia pri ONV sa zaoberala „priznaním a ohodnotením vykúpených strojov súkromníkov“. Podľa referenta sa určili ceny za vykúpené stroje podľa smerníc, na základe čoho boli pripravené zoznamy odhadnutých cien. Výkupná cena mechanizácie však bola „dedinským boháčom a špekulantom znížená“, konkrétne sa tak stanovilo v 44 prípadoch. Napriek bežnej praxi, že mechanizácia sa nevykupovala, ale len vyvlastňovala, rada ONV v Trnave „jednohlasne schválila postup komisie pri priznávaní výkupnej ceny za

KNV v Bratislave vyzýva predsedu ONV v Trnave urýchlene iniciovať proces vysídľovania rodinných príslušníkov odsúdených „dedinských boháčov“ z trnavského okresu (Zdroj: ŠA Trnava)

poľnohospodárske stroje a výšku kúpnej ceny podľa zoznamu jednotlivcov schvaľuje“⁹² Ak by skutočne boli podľa uvedeného výnosu výkupné ceny mechanizácie vyplatené, v prípade 44 tzv. dedinských boháčov v zníženej sume, jednalo by sa o ojedinelý jav

skutočného výkupu mechanizácie nejakou čiastkou. Realizáciou tohto zámeru bol poverený poľnohospodársky referát ONV v Trnave, no ďalšie kroky v tejto záležitosti nie sú známe.

Prenasledovanie veľkých roľníkov z trnavského okresu mapujú cenné

89 PAUKNEROVÁ, Ingrid. *Perzekuce osob ozančených za kulaky na příklade jihočeské obce Hrejkovice*. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 305.

90 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 17. Zápisnica č. XXI z 30. 5. 1950, s. 819.

91 ŠA Trnava, f. JZSR, OZ – Trnava, šk. č. 5, inv. č. 7. Zápis z 29. 6. 1951.

92 ŠA Trnava, f. ONV TA I., Zápisnice rady, inv. č. 21. Uznesenie č. 429 z 2. 7. 1951.

regionálne záznamy o „kulakoch“ z rokov 1951 – 1953.⁹³ Kritériá na zaradenia roľníka do skupiny tzv. dedinských boháčov boli okrem vlastníctva väčšej výmery pôdy rôzne. Napríklad predseda MNV obce Suchá nad Parnou v správe z 20. februára 1953 podal na národný výbor v Trnave výstižnú charakteristiku tzv. dedinských boháčov z tejto obce. Spoločným menovateľom bolo vlastníctvo pôdy, na ktorej zamestnávali stále alebo sezónne pracovné sily a údajne sami na nej nepracovali. Keďže poväčšine išlo o vinice a sady, najímanie pomocných robotníkov bolo bežné. Vlastníctvo pôdy však v tomto popise nebolo zásadným ukazovateľom zaradenia do skupiny tzv. dedinských boháčov, keďže jej rozsah bol u jednotlivých osôb iba od 1,1 ha po 3 ha. Rozhodujúcimi boli nesporne podnikateľské aktivity a majetkové zázemie sledovaných. Justína Šimončíčová vlastnila vinársky výčap, František Jehlár bol posudzovaný ako vojnový zbohatlík, bývalý mäsiarsky živnostník a tiež vlastnil dom s dvoma bytovými jednotkami. Aj Mikuláš Holec bol známy ako veľkoobchodník, vojnový zbohatlík, majiteľ lahôdok, reštaurácie a domu s dvoma bytovými jednotkami. František Pilárik vlastnil mlyn a dom s tromi bytovými jednotkami. Predseda MNV v Suche nad Parnou spísal hodnotenia siedmich dedinských boháčov „*dúfajúc, že uvedené črty sú dostačujúce, na zaujatie stanoviska vo veci menovaných*“.⁹⁴

Zoznam dedinských boháčov obcí trnavského okresu obsahuje 197 mien takto definovaných roľníkov. Výmera ich pôdy sa pohybovala od 12 ha po 47 ha. Zoznam nie je datovaný, avšak

v súvislosti s okolnosťou, že niektorí tzv. dedinskí boháči, ktorí tu figurovali, boli odsúdení na jar 1952 a komcom tohto roku vysídlení, súpis možno zaradiť na začiatok roku 1952. Ďalší zoznam dedinských boháčov z okresu Trnava obsahoval 90 mien a bol spísaný 13. mája 1953. Spoločným menovateľom bola výmera pôdy a údaj, že neboli členmi strany a ani JRD.⁹⁵

V priebehu rokov 1952 – 1953 bolo trestnou komisiou ONV v Trnave spolu súdených 151 veľkých roľníkov.⁹⁶ V zoznamoch sa okrem mena, zamestnania a bydliska uvádzala pri každom z nich výmera pôdy, stanovená pokuta, v prípade jej neuhradenia forma náhradného trestu, prípady odoslania do táborov nútenej práce (TNP) a prehľad zhabania rôznych poľnohospodárskych produktov. Roľníci boli najčastejšie trestaní za neplnenie kontingentov, čierne zakáľacky a marenie centrálného zásobovania. Udelené tresty boli rôzne. Najvyššia peňažná pokuta činila 60 000 Kčs s náhradným trestom odňatia slobody vo výške 6 mesiacov. Napríklad Jozef Košík z Cífera bol okrem takéhoto trestu odoslaný na 4 mesiace do TNP, podobne aj Štefan Koltner z Borovej, či Rudolf Nemčovič z Božetechova. Na 3 mesiace v TNP odsúdili Františka Kramára z Cífera, Konštantína Štefunka z Ružindola a Jozefa Šintála z Jasloviec. Najnižšie určeným penále bolo 100 Kčs s trestom odňatia slobody na 2 dni, čo však bolo ojedinelé. Priemerne sa výška stanovených pokút pohybovala od 5 000 – 30 000 Kčs. Medzi zhabanými produktami malo prevahu mäso a masť, no zabavené boli napríklad aj kotol na pálenie liehu, či flobertka.⁹⁷

Bohatí roľníci boli spomínanými praktikami tlačení k múru. I keď

mnoho z nich sa nakoniec podvolilo a vstúpilo pod nátlakom do družstiev, stále figurovali ako záškodnícke živly: „*Kulak neprestane byť kulakom, a to preto, že on ostáva aj naďalej zažratým nepriateľom socializmu a JRD na dedine*“.⁹⁸ Napokon, ako členovia JRD boli obviňovaní zo zaostávania a zlých hospodárskych výsledkov družstiev, lebo sa „*správajú ako nevinní baránkovia, no ich úmysel je iný, priviesť JRD na mizinu, zanášať nepriateľské názory a špatnú pracovnú morálku medzi družstevníkov*“.⁹⁹ Je jednoznačné, že politický režim neakceptoval túto spoločenskú skupinu za žiadnych okolností, či do JRD vstúpili, alebo nie. Jediným cieľom sa stala ich bezpodmienečná likvidácia, ktorá sa opierala o nepochybne najhrubšie spôsoby potrestania, akými bolo dlhoročné väznenie, odvod k pomocným technickým práporom, či do táborov nútenej práce.

Pri aplikovaní spomínaných foriem odsúdenia bohatých roľníkov vychádzala kolektivizačná politika z legislatívneho rámca, ktorý vytvoril priestor pre ich kriminalizáciu a perzekvovanie. Východiskovým bol zákon č. 231/48 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a v rámci poľnohospodárskej politiky sa nástrojom perzekúcií stalo niekoľko zákonných noriem. Najčastejším bolo stíhanie za trestné činy na základe § 85 (sabotáž), často v kombinácii s § 6 (porušenie zmluvy o výrobných a dodávkových povinnostiach), §§ 135 a 136 (ohrozenie jednotného hospodárskeho plánu) a § 134 (ohrozovanie zásobovania).¹⁰⁰

Registre Okresnej prokuratúry v Trnave uvádzajú údaj o zamestnaní zapísaných osôb od augusta 1950. Na

93 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953.

94 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 17.

95 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 13. 5. 1953, s. 23 – 27.

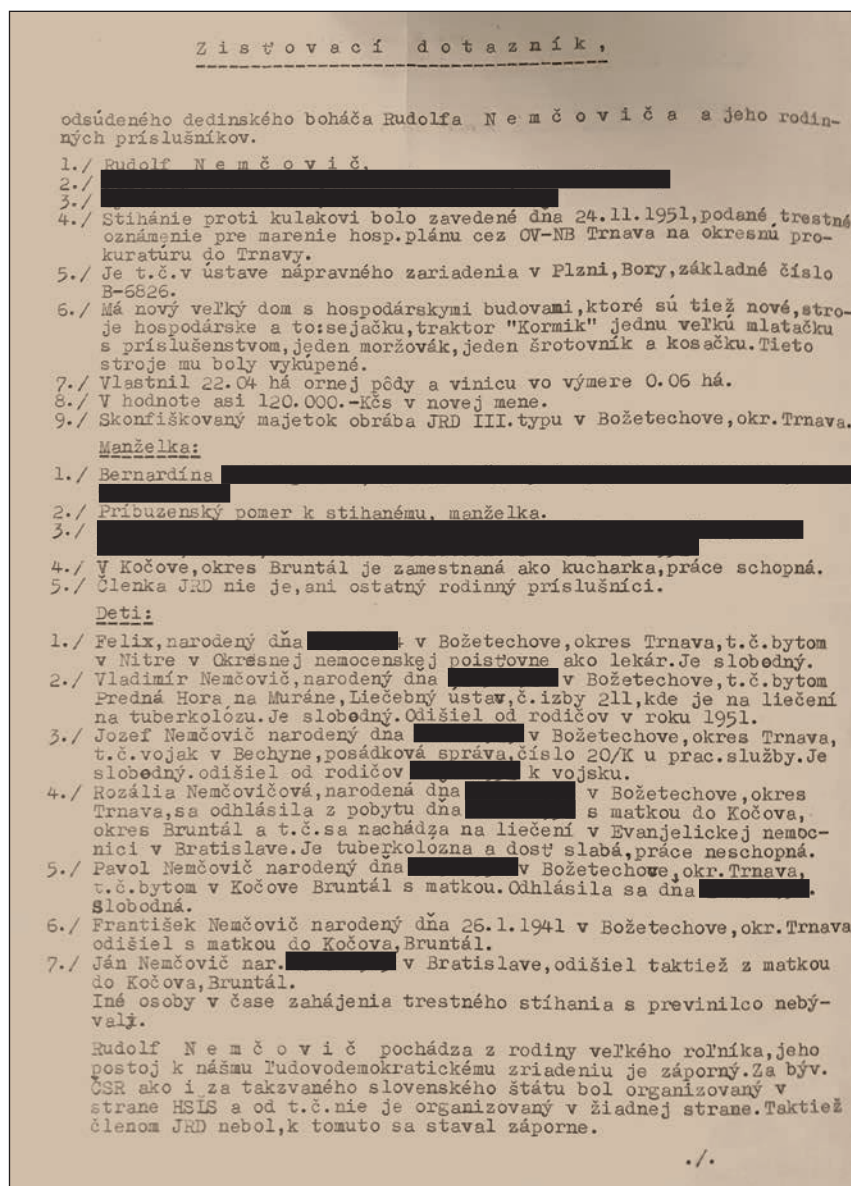
96 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 11 – 13.

97 Strelná zbraň.

98 Podľa stanov upevniť JRD a očistiť ich od kulakov. *Bratislavský kraj*, roč. 4, 1953, č. 2 – 3, s. 42.

99 Dedinskí boháči – sabotéri a rozbijači upevňovania a rozširovania JRD. *Bratislavský kraj*, roč. 3, 1953, č. 22, s. 378.

100 HLAVOVÁ, V. Fenomén „kulaka“ v procese kolektivizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960.

Lustrácia vysídlenej rodiny odsúdeného „dedinského boháča“ Rudolfa Nemčoviča (Zdroj: ŠA Trnava)

základe tejto položky možno konštatovať, že obžaloby občanov, ktorí boli evidovaní ako roľníci, či tzv. dedinskí boháči, boli s určitou podávanou od tohto času. Súdne rozsudky vynesené nad roľníkmi zaznamenávame od októbra 1950. Podľa zoznamov Okresnej prokuratúry v Trnave z rokov 1950 – 1953 bol v rôznom rozsahu vynesený

trest spolu u 851 roľníkov a tzv. dedinských boháčov z trnavského okresu.¹⁰¹ Ako vedľajšie tresty boli vyslovené u mnohých z nich konfiškácia majetku, strata občianskych práv a niektorým rodinám bol udelený zákaz pobytu v okrese alebo kraji, s trpkým slovíčkom „navždy“. Stanovené tresty boli mimoriadne vysoké, mnohokrát

odvíjajúce sa od zámerne zveličenej viny obžalovaných. Napríklad Rudolf Blažo z Biňoviec bol odsúdený na 7 rokov odňatia slobody a pokutu 200 000 Kčs, eventuálne 2 roky odňatia slobody. Rovnako aj Jozef Koricina z Brestovian, či Jozef Klokner z obce Borová boli odsúdení zhodne na 6 rokov väzby, pokutu 100 000 Kčs, či ďalších 18 mesiacov väzby. Iným odstrašujúcim prípadom boli manželka Adalberta a Valéria Brentičovci zo Šintavy, odsúdení na 10 rokov a 7 mesiacov odňatia slobody, s finančnou pokutou 90 000 a 10 000 Kčs, alebo 1 rok a 3 mesiace ďalšej väzby.¹⁰² Nepodmienečné tresty odňatia slobody sa priemerne pohybovali od 20 dní po 7 rokov. Výška udeleného trestu vychádzala z triednej príslušnosti obžalovaného, jeho zamestnania, majetkových pomerov, či rodinného zázemia. Bolo bežnou praxou, že obvinenia boli vykonštruované a odvolania proti vyneseným rozsudkom bezpredmetné, keďže boli ponímané ako „prejav oslabovania triedneho boja proti dedinským boháčom a kulakom“.¹⁰³

VYSTAHOVANIE PRVÝCH „KULACKÝCH“ RODÍN TRNAVSKÉHO OKRESU

Bezohľadnosť režimu voči svojim údajným odporcom možno sledovať v rozpútaní prenasledovania celých tzv. kulackých rodín. Vedľajší trest zákazu pobytu odsúdeného tzv. dedinského boháča v príslušnom okrese alebo kraji bol vyhodnotený ako nedostatočný a kolektívna vina tzv. kulakov „pri marení budovania socialistickej dediny“ nadobudla konkrétnu podobu v nútenom vysídlení všetkých rodinných príslušníkov odsúdeného roľníka z miesta dovtedajšieho bydliska. Tento zásah možno pokladať za jeden najväčších zločinov komunistického režimu v Československu. Organizované vysťahovanie sa začalo v novembri 1951,

101 ŠA Trnava, f. Okresná prokuratúra TH. Register Pt 1950 – 1953, III/29 – D/6.

102 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 45 – 47.

103 HLAVOVÁ, Viera. Roľníci v osídľach súdnej moci, s. 279.

Zoznam dedinských boháčov premiestnených z nášho okresu.				
rodinný celok:	bydlisko:	premiestnený dňa:	do obce	spolu premiest. príslušní- kov.
November 1952.				
Sulko relix	Modranka	19. novembra 1952	Albrechtice dom č. 6 okr. Krnov	6
Hrušovský Anna	Dolné Lovčice	24. novembra 1952	Albrechtice dom č. 7 okr. Krnov	3
December 1952.				
Nemčovič Rudolf	Božetecovo	2. decembra 1952	Bruntál prev. Kočov dom č. 1252	9
Hájiček Stefan	Borová	3. decembra 1952	Bruntál prev. Václavov dom č. 55	4
Mitošínska Ernest	Dolná Krupá	8. decembra 1952	Bruntál prev. Křišťanovice č. 15	8
Zruban Michal	Borová	10. decembra 1952	Bruntál prev. Slezská Harta dom č. 39	5
Štefunko Oliver	Kužindol	16. decembra 1952	Bruntál prev. Mor. Beroun dom č. 313 okr. Bruntál	6
Bramiša Vendelín	Bohdánovce	19. decembra 1952	Kutná Hora prev. Blato obec Stan- kovice dom č. 1 byt. č. 1	4
Šulko Vendel	Špačince	22. decembra 1952	Český Brod Chraštany dom č. 14 byt č. 2	4
Stacho Jozef	Dechtice	30. decembra 1952	Bruntál dom č. 1 byt č. 1	8

Zoznam odsúdených „dedinských boháčov“, ktorých rodiny boli ako prvé vysídlené z trnavského okresu (Zdroj: ŠA Trnava)

najprv iba v Čechách a na Morave. Na Slovensku začala Akcia K (kulak)¹⁰⁴ od novembra 1952,¹⁰⁵ no súdne rozsudky, vynesené nad tzv. dedinskými boháčmi z trnavského okresu, ktoré uložili aj trest zákazu pobytu, boli datované už od 9. januára 1952. K zrealizovaniu vysťahovania prvých roľníckych rodín z miesta ich bydliska sa pristúpilo v novembri a decembri 1952. Oficiálne bola Akcia K ukončená v polovici roku 1953, avšak živelné, spravidla bez príslušnej evidencie, prebiehala aj naďalej.

Odsuny rodinných príslušníkov odsúdených „kulakov“ upravovalo uznesenie vedenia KSČ z dňa 22. októbra 1951, pod názvom *Smernica ministrov národnej bezpečnosti, vnútra a spravodlivosti o úprave pomerov rodinných príslušníkov odsúdených dedinských boháčov*. Podľa článku 1. „rodinným príslušníkom dedinských boháčov odsúdených súdom alebo národným výborom, ktorým bol okrem iného uložený trest prepadnutia celého majetku, bude určené pracovné miesto

a miesto pobytu mimo obvodu obce doterajšieho bydliska“. Určenie tohto miesta bolo v kompetencii Ministerstva národnej bezpečnosti. K rodinným príslušníkom patrili všetky osoby, ktoré boli s tzv. dedinským boháčom v príbuzenskom vzťahu a ktoré s ním žili ako členovia spoločnej domácnosti v dobe, keď sa proti nemu podnikli prvé opatrenia smerujúce k stíhaniu. Keďže v mnohých prípadoch boli trestne stíhaní obaja rodičia, smernica upravovala v článku 3 otázku neplnoletých detí odsúdených rodičov. Opatrovnícky súd nariadil výchovu týchto detí v ústavoch. Režim sa tak cielene podieľal na rozpade rodín, ich likvidácii a kruto postihoval aj ďalšie pokolenia tzv. dedinských boháčov. Prestarnutí a práceneschopní príbuzní tzv. dedinského boháča mali s ostatnými príbuznými bývať v novourčenom mieste pobytu, ak sa na tom dohodli. V opačnom prípade boli umiestnení v sociálnych ústavoch okresu ich doterajšieho bydliska, alebo v zariadeniach určených Ministerstvom národnej bezpečnosti. Ďalší článok smernice upravoval otázku správy príslušnej poľnohospodárskej usadlosti. Ak mala táto ďalších spolumajiteľov, kompetentný národný výbor na nekonfiškovanú časť majetku zaviedol národnú správu. Národný správca prenajal majetok JRD alebo štátnym majetkom. Ak to nebolo možné, národný správca mal za povinnosť živý i mŕtvy inventár previesť na najbližšie JRD alebo štátne majetky a pozemky prenajať jednotlivým roľníkom. Pokiaľ by budovy neboli prevzaté JRD alebo štátnymi majetkami, mali sa využiť na rôzne účely hospodárskeho, bytového, sociálneho alebo kultúrneho charakteru. V každom prípade „národná správa musí byť vykonaná tak, aby to slúžilo k posilneniu socializácie dediny“. Prestahovanie rodiny tzv. dedinského boháča prevádzal príslušný ONV, podľa konkrétnych inštrukcií Ministerstva národnej bezpečnosti.

104 Termínom Akcia K (t. j. kláštor) bola označená aj likvidácia mužských reholí komunistickým režimom v Československu.

105 PERNES, J. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948–1960.

Náklady na presťahovanie sa hradili z majetku rodinných príslušníkov odsúdeného roľníka. Ak nebol k dispozícii, tak z výnosu z prepadaného majetku. Všetky pokyny sa vzťahovali na každého z rodinných príslušníkov tzv. dedinského boháča. Výnimky bolo možné udeliť „*len zo závažných politických dôvodov*“, na ktorých sa dohodli predseda krajského národného výboru, krajský veliteľ ŠtB a krajský prokurátor, prípadne ministri národnej bezpečnosti, vnútra a spravodlivosti. Smernica nadobudla účinnosť 1. novembra 1951.¹⁰⁶ Výzva KNV v Bratislave z 5. januára 1952 upozorňovala na doručenie spomínanej smernice a pasivitu predsedu ONV v Trnave vo veci zabezpečenia praktických opatrení súvisiacich s vysídlením rodinných príslušníkov tzv. dedinských boháčov, aby „*nemohli v doterajšej obci bydliska hatiť socializáciu dediny a narúšať politickú konsolidáciu*“.¹⁰⁷ Reakciou na túto urgenciu bola správa z 15. februára 1952. Návrh na vyvezenie tzv. kulackých rodín z obcí trnavského okresu obsahoval zoznam tzv. dedinských boháčov stíhaných Okresnou prokuratúrou v Trnave, ktorých rodinné majetky boli vyhlásené za prepadané v prospech štátu a ktorí mali byť odsunutí vrátane rodinných príslušníkov.¹⁰⁸

Proces vysťahovania tzv. kulackých rodín z trnavského okresu začal na jeseň 1952. V priebehu mesiacov november a december 1952 bolo spolu vysťahovaných 12 mnohopočetných rodín.¹⁰⁹ Najstarší rodinný príslušník mal 84 rokov, najmladší 6 rokov. Presídlení boli do malých obcí v okrese Krnov a Bruntál v moravsko-sliezskom pohraničí a do obcí okresu Kutná Hora, Český Brod a Mladá Boleslav v stredných Čechách.¹¹⁰ Ďalších 18 rodín sa podľa zoznamu ONV z 11. novembra 1952 pripravovalo k odsunu.¹¹¹ Registre Okresnej prokuratúry v Trnave súhrnne zaznamenávajú u odsúdených tzv. dedinských boháčov od augusta 1950 do roku 1953 spolu 50 prípadov uloženia vedľajšieho trestu zákazu pobytu v okrese Trnava alebo v Bratislavskom kraji. V 14 prípadoch to boli manželské dvojice a v 7 prípadoch otec so synom alebo bratom. Podľa centrálného zoznamu ŠtB bolo v Akcii K v rokoch 1951 – 1953 z Bratislavského kraja, kam patrila aj trnavský okres, vysťahovaných spolu 92 roľníckych rodín. Vo výslednom meradle bolo zo Slovenska v danom období spolu vysídlených 309 „kulackých rodín“, celoštátne ich bolo spolu až 1 623.¹¹² Najnovšie výskumy však naznačujú, že sú tieto počty

poddimenzované, v súvislosti s nedostatočnou, prípadne nezachovanou dokumentáciou.¹¹³

Medzi prvé „kulacké“ rodiny, ktoré museli nútene opustiť svoj domov, patrila aj rodina Zrubanová z obce Borová. Michal Zruban bol odsúdený za neplnenie povinných dodávok dňa 1. júla 1952 na 5 mesiacov odňatia slobody a finančnú pokutu vo výške 15 000 Kčs, eventuálne na ďalšie 2 mesiace odňatia slobody, konfiškáciu celého majetku a vysídlenie.¹¹⁴ V decembri 1952 mala byť celá rodina vysťahovaná do obce Slezská Harta v okrese Bruntál. Dcéra Magdaléna Zrubanová, vtedy 22-ročná, stratila rozhodnutím ONV dobrú pracovnú pozíciu v Štátnej banke československej v Pezinku. O zotrvanie v doterajšom pracovnom pomere, teda nevysídlení, sa usilovala viacerými žiadosťami, v ktorých sa od rodičov zreteľne dištancovala: „*Práve preto, že môj otec nejavil dost pochopenia pre socializáciu dediny, hlavne so zameraním na JRD, a keďže som vedela, že toto sa prejaví aj v mojej existenčnej otázke, rozišla som sa s nimi a odsťahovala som sa do Pezinku, kde som si sama našla zamestnanie v pobočke ŠBCS. Neverím preto, že by som mala byť postihnutá opatreniami, ktoré boli uplatnené na mojich rodičov,*

106 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Dedinský boháč – úprava pomerov rodinných príslušníkov, Smernica ministrov národnej bezpečnosti, vnútra a spravodlivosti o úprave pomerov rodinných príslušníkov odsúdených dedinských boháčov.

107 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Dedinský boháč – úprava pomerov rodinných príslušníkov, s. 1.

108 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 18.

109 Boli to rodiny Jozefa Stacha z Dechtíc, spolu so siedmimi rodinnými príslušníkmi, rodina Vendelína Braniša z Bohdanoviec, spolu s tromi rodinnými príslušníkmi, rodina Olivera Štefunka z Ružindola spolu so štyrmi rodinnými príslušníkmi, rodina Michala Zrubana z Borovej spolu so štyrmi rodinnými príslušníkmi, rodina Ernesta Mitošinku z Dolnej Krupej spolu so siedmimi rodinnými príslušníkmi, rodina Viliama Kováča z Dolnej Krupej so šiestimi rodinnými príslušníkmi, rodina Felixa Šulka z Modranky so šiestimi rodinnými príslušníkmi, rodina Rudolfa Blaža z Bíňoviec so štyrmi rodinnými príslušníkmi, rodina Vedela Šulka zo Špačaniec s tromi rodinnými príslušníkmi, rodina Rudolfa Nemčoviča z Božetechova s ôsmimi rodinnými príslušníkmi, rodina Štefana Hájička z Borovej s tromi rodinnými príslušníkmi a rodina Anny Hrušovskej z Dolných Lovčíc s dvomi rodinnými príslušníkmi. ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 2 – 3.

110 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 15.

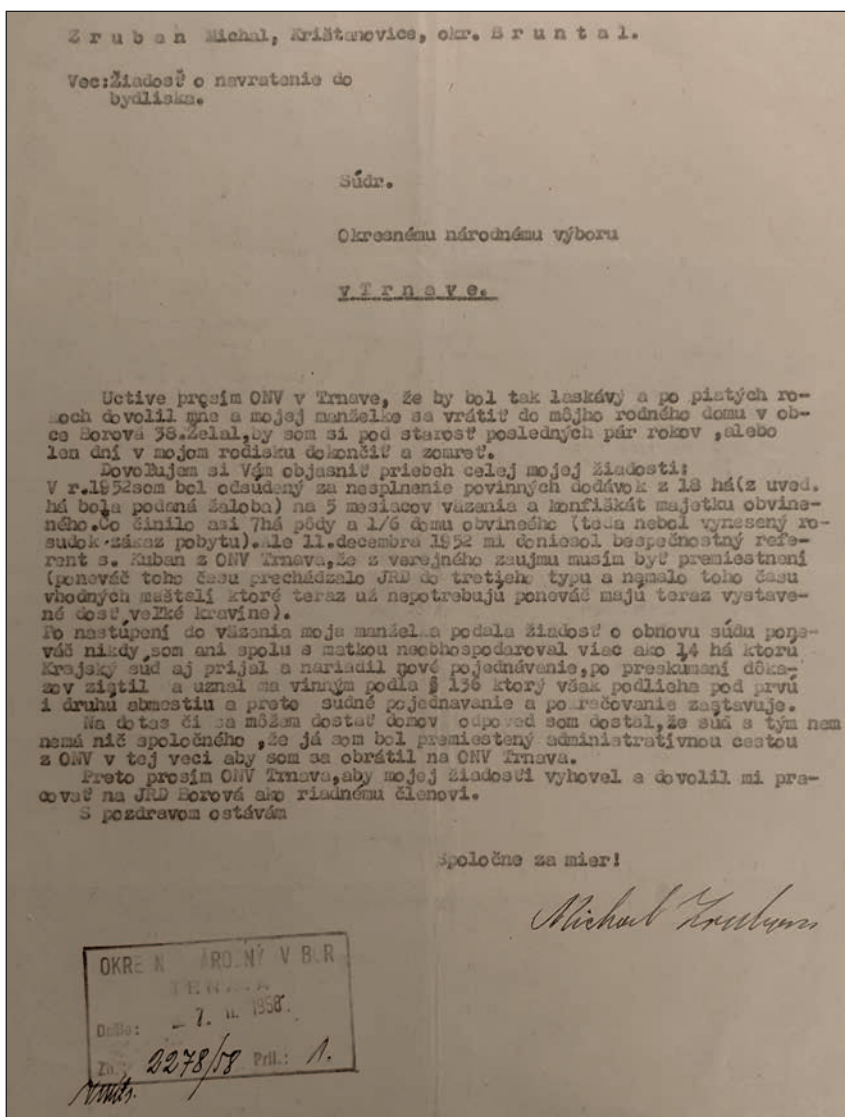
111 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 19.

112 BLAŽEK, Petr, JECH, Karel, KUBÁLEK, Michal a kol. *Akce „K“: vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha: Pulchra, Česká zemědělská univerzita, 2010, s. 499 – 500.

113 BLAŽEK, Petr. Počty nuceně vystěhovaných selských rodin v Československu 1948–1960. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 231.

114 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, s. 46.

preto som s nimi nesúhlasila a som sa s nimi rozišla. Prosím ONV v Trnave, aby upustil od týchto opatrení voči mne a ponechal ma v mojom zamestnaní, kde chcem sa tiež uplatniť na budovaní socializmu našej vlasti.“¹¹⁵ Magdaléna Zrubanová bola však v posudku náčelníka obvodného oddelenia VB v Cíferi, adresovanom Okresnému oddeleniu VB vo veci vyšetrovania jej žiadosti o zaradenie na pôvodné pracovné miesto, opísaná v úplne inom svetle. Posudok zjavne vykresľoval jej „kulaký charakter“: „Je pravdou, že menovanej otec Michal Zruban bol silne zameraný proti dnešnému ľudovodemokratickému zriadeniu najmä proti JRD, avšak jeho dcéra Magdaléna sa ani najmenej nesnažila vysvetliť mu význam socializácie dediny, alebo význam JRD. Menovaná počas svojho pobytu v obci Borová, ako i teraz, vyhľadáva kamarátky len z radov dedinských boháčiek, pri čom sa nezúčastňuje žiadnych verejných ani politických schôdzok, ba práve opačne tieto podceňuje [...] Magdaléna Zrubanová bola a je i teraz zameraná proti dnešnému ľudovodemokratickému zriadeniu.“¹¹⁶ Nakoniec bola postupne vysídlená celá rodina, štyria členovia 10. decembra 1952 a dcéra Magdaléna 31. januára 1953.¹¹⁷ Michal Zruban podal po piatich rokoch od vysťahovania žiadosť o povolenie k návratu do rodnej obce: „Uctive prosím ONV v Trnave, že by bol tak láskavý a po piatich rokoch dovolil mne a mojej manželke sa vrátiť do môjho rodného domu v obci Borová 38. Želal by som si pod starosť posledných pár rokov, alebo len dní v mojom rodisku dokončiť a zomrieť.“ Zruban mal v tom čase 63 rokov. Vo svojej žiadosti sa odvolával na uznesenie Krajského súdu, ktorý potvrdil, že nehospodáril na 17 ha, ale iba na 13 ha pôdy, z ktorých nesplnil kontingent, čo bolo dôvodom jeho trestného

Žiadosť Michala Zrubana o návrat do rodnej obce Borová, ktorú ONV v Trnave zamietol 19. 3. 1958 (Zdroj: ŠA Trnava)

stíhania, ktoré bolo tým pádom neopodstatnené. Tiež správa JRD a rada MNV Borová súhlasili s jeho návratom. Podľa Odboru pre veci vnútorné rady ONV v Trnave však nebol vysídlený kvôli neplneniu kontingentu, ale „bol vysťahovaný pre svoj nepriateľský postoj k socializácii dediny. Zrubanov návrat do obce Borová je v rozpore so

záujmom pracujúcich a návrat kulaka do obce by nepriaznivo pôsobil na členov JRD“.¹¹⁸ Zamietnutie povolenia k návratu rozhodnutím Rady ONV v Trnave „je v súlade so záujmami pracujúceho ľudu a nie je v rozpore so zákonom“.¹¹⁹ Z úradnej korešpondencie bolo zrejmé, že Zrubanovci by sa ani nemali kam vrátiť, keďže ich dom

115 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, R. Zrubanová, s. 21 – 22.

116 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, R. Zrubanová, s. 20.

117 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, R. Zrubanová, s. 15, 16.

118 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, R. Zrubanová, s. 7, 8.

119 ŠA Trnava, f. ONV TA I. – tajné spisy, šk. č. 307, sign. 4/952 taj. Spisy premiestnených kulakov z 23. 2. 1953, R. Zrubanová, s. 7, 8.

bol pridelený inej rodine, zamestnanec na JRD, a celé hospodárstvo pripadlo družstvu v Borovej. Silná, až emotívna túžba vrátiť sa domov musela po zvyšok života sprevádzať väčšinu roľníkov, násilne vykorených z rodiska.

Prvotná etapa procesu kolektivizácie československého poľnohospodárstva odštartovala v sledovanom období rokov 1949 – 1953 zásadnú premenu zaužívaných pomerov vo vidieckom prostredí, s dôrazom na likvidáciu samostatne hospodáriacich roľníkov a ich rodín. Výsledkom komunistickej tyranie sa stal pocit bezmocnosti, ktorý prenikol do celej spoločnosti. Aj slovenskú dedinu zasiahli násilné opatrenia odovzdávania pôdy do JRD veľmi bezohľadne. Tí sedliaci a roľníci, ktorí sa odmietli vzdať svojej pôdy dobrovoľne, boli rôznymi metódami zastrášaní a prenasledovaní. Jednou z nepriamych foriem likvidácie bolo

nastavenie nereálnych kontingentov, ktoré neúmerným navrhovaním smerovalo k bezodkladnému krachu samostatne hospodáriacich roľníkov. Tzv. kulakovi sa zámerne stanovil taký kontingent, ktorý nedokázal dodržať. Za nespĺnenie administratívneho predpisu dodávok mu bola vyrubená pokuta, v prípade trestného stíhania bol obžalovaný najčastejšie zo sabotáže. Roľníci obvinení z tohto vážneho trestného činu sa ocitli na laviciach obžalovaných a boli odsúdení na dlhoročné väzenie, či odosielaní do pracovných táborov. Vyslovením vedľajších trestov im bol skonfiškovaný majetok, stratili občianske práva a prenasledovaniu sa nevyhli ani ich rodiny, ktoré boli násilne vystahované zo svojich domovov do odľahlých oblastí, často na opačný koniec republiky. Aj deti tzv. dedinských boháčov si niesli biľag zradcov, vyhazovali ich zo škôl, alebo im zamedzili

študovať. Komunistickému režimu sa postupne podarilo zlikvidovať základné princípy samosprávneho družstevníctva, súkromného vlastníctva a celej sociálnej skupiny súkromne hospodáriacich roľníkov. V neposlednom rade zapríčinil proces kolektivizácie socioekonomickú premenu vidieka a deštrukciu majetkových a spoločenských vzťahov. V 50. rokoch postihla násilná kolektivizácia najrozsiahlejšiu skupinu obyvateľstva na Slovensku, ktorej neúprosne prenasledovanie pokračovalo aj v ďalších pokoleniach. Preto je dôležité naďalej upriamovať pozornosť na zločinnosť komunistického režimu a pripomínať si osudy nespravodlivo perzekvovaných. Postrehnúť podstatu tejto náročnej problematiky je možné vyskladaním čiastkových náhľadov, napríklad prostredníctvom výskumu regionálneho charakteru, čo bolo zámerom predkladaného príspevku.

Silvia Haladová • Forced collectivisation in the years 1949–1953 on the example of Trnava city and Trnava District municipalities.

After the Communist coup in February 1948, society in post-war Czechoslovakia was marked by the violent enforcement of authority by a state that used several forms of persecution for this purpose. An image of the inveterate opponent of new social norms in the form of a class enemy, representing anyone who, for various reasons, did not suit the regime, became a common part of the 1950s. Gradually, new principles of a society-wide direction were formed, accompanied by the persecution of almost all social classes, including ordinary citizens. The building of the people's democratic state, which followed the Soviet model, the reorganisation of the society and the blurring of any class differences led to the establishment of a power monopoly by The Communist Party of Czechoslovakia. Fundamental changes also affected the agricultural sector. The socialisation of the village clearly affected the traditional life of the peasants and their usual way of farming. The primary objective of the new agricultural policy was the final liquidation of the private farming of the peasants and the building of collective agricultural production. The main enemies of the construction of socialist agriculture were wealthy farmers, the so-called village rich. The basic prerequisite for their purposeful criminalisation was the non-compliance of contingents, which became the most common and even most effective cause of punishment of peasants in the harshest ways, such as financial penalties, imprisonment, conscription to auxiliary technical battalions and forced labour camps, or the eviction of entire kulak families. The process of agricultural collectivisation and application of the principles of the new agricultural policy in post-February Czechoslovakia can be effectively approached by mapping at regional levels. It is possible to participate in a comprehensive examination of the issue by looking into Trnava District – a district with a significant representation of agricultural production.

Mgr. Silvia Haladová, PhD. (1975)

Vyštuďovala históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, titul PhD. jej bol udelený v roku 2008 na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické. Do roku 2018 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je pracovníčkou Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny 20. storočia, predovšetkým sa venuje dejinám každodennosti a regionálnym dejinám. Je autorkou troch monografií, vysokoškolskej učebnice, niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí. Z obdobia slovenských dejín 20. storočia je autorkou niekoľkých publikácií so zameraním na trnavský región.

Kontakt: haladova@upn.gov.sk

SPOR O ANTONA SRHOLCA (1960 – 1971 – 1989)

DILEMA BÝVALÉHO „MUKLA“ A KŇAZA: SPOLUPRÁCA S REŽIMOM VS. STRATA ŠTÁTNEHO SÚHLASU

PATRIK DUBOVSKÝ

Jedným z mocenských nástrojov komunistického režimu voči kňazom v pastorácii bola hrozba, nátlak a vydieranie alebo priamo odobratie tzv. súhlasu na výkon duchovnej činnosti. To kontroloval Štátny úrad pre veci cirkevné (ďalej ŠÚC), na Slovensku Slovenský úrad pre veci cirkevné (SlovÚC) prostredníctvom krajských, resp. okresných cirkevných tajomníkov, ktorí tento súhlas kňazom mohli odobrať. Režim využíval aj Štátnu bezpečnosť (ďalej ŠtB), ktorej príslušníci a tajní spolupracovníci sledovali činnosť nepohodlných kňazov a dávali podnety na ich vyradenie z pastoraácie odobratím štátneho súhlasu, niekedy aj ich kriminalizáciou, zatknutím, vyšetrovaním a podávaním podnetov na prokuratúru. ŠtB využívala celú škálu svojich praktík, aby brojaceho kňaza zastrešila, vydierala alebo naopak využila nejaký jeho hendikep. ŠtB sa snažila kňazov zaviazat' na spoluprácu, čím na jednej strane hrozba odňatia súhlasu v podstate pominula, no kňaz stratil vnútornú slobodu.

Ak sa kňazom darilo odo-
lávať ŠtB, predsedovi
Miestneho národného
výboru (MNV) alebo cirkevnému
tajomníkovi Okresného národného
výboru (ONV), ústilo to často v ukon-
čenie snahy ŠtB zaviazat' menovaného
na spoluprácu, v preregistráciu na
„nepriateľskú osobu“, no i vo fyzické
prenasledovanie a útoky, ktoré na Slo-
vensku dokumentujú prípady fyzickej
likvidácie.¹ Viacerí kňazi a rehoľníci,
ktorí si prešli „československým gu-
lagom“, mali z takýchto praktík ŠtB
opodstatnený strach, preto svoj rehoľ-
ný alebo kňazský život utlmili. Iní, ako
napríklad Anton Srholec zo Skalice, sa
v mladom veku rozhodovali pre zápas,

pretože chceli svoj zasvätený život žiť
napriek týmto nepriaznivým pod-
mienkam alebo v rámci nich.

SPOR O ANTONA SRHOLCA

Anton Srholec, SDB (Saleziáni Don Bosca) (1929 – 2016), salezián, robotník, kňaz, disident, ako aj objekt záujmu ŠtB, spája vo svojom životnom období rokov 1960 – 1989 viaceré takéto vyššie menované, jemu pripisované a zároveň si odporujúce osobné charakteristiky a prejavy. V tomto časovom výseku Srholec spoly pôsobil ako robotník, vychovávateľ či úradník, a spoly ako kazateľ a kňaz so štátnym súhlasom a zároveň evidovaný ŠtB ako jej spolu-
pracovník. Počas celého tohto bezmála

tridsaťročného obdobia však ako rehoľ-
ník, vedomý si svojich sľubov, snažiaci
sa žiť čo najviac v spoločenstve veria-
cich, kňazov, ako aj disidentov a teoló-
gov, a to i spoza „železnej opony“.

A toto všetko v snahe o vnútornú
slobodu, jej rozvoj, aj v kruhu mu po-
dobných a s výsledkami – ovocím, kto-
ré ukazovali Srholcov životný osobný
záujem a plán. Bol obľúbeným spoloč-
níkom, radcom, pomocníkom. Maj-
strom písaného slova nielen duchov-
ného, ale aj empatického a kritického
voči nepravosti. Mal odvahu a inven-
ciu pokúšať sa o žitú vieru a nábožen-
stvo aj v stave intervencie alebo hrozby
zo strany štátu a režimu, čo dokazujú
jeho úvahy, kázne, korešpondencia

1 Od polovice 60. rokov minulého storočia išlo na Slovensku minimálne o osem nevyjasnených násilných úmrtí kňazov. Takto boli usmrtení Emanuel Jozef Cubínek (+1965), Ľudovít Alojz Senáši (+1974), Jaroslav Rusnák (+1977), Milan Gono (+1979), Přemysl Coufal (+1981), Alojz Schmiester (+1983), Štefan Polák (+1987), Ján Bernolák (+1990). Bližšie pozri LETZ, Róbert. Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v čase, keď musel zomrieť Páter Emanuel Jozef Cubínek, OFM. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 84.

a rukopisné denníky.² Tiež praktická pomoc biednym a trpiacim a podpora hodnotových diel. Ďalej samizdatová tvorba, prejavy kňazskej a ľudovej zbožnosti, tajné vzdelávanie a spoločovanie a kritický záujem o politický vývoj, úprimné vlastenectvo, čo všetko odporovalo zákonitostiam totalitnej moci. Jednoducho byť neformálnym kňazom a saleziánom uprostred „budovania reálneho socializmu“ a nestratiť na to „štátny súhlas“. Bol teda Anton Srholec vlastencom a úprimným antikomunistom? Alebo bol oportunistom? Prekročil hranicu, ktorou nevyhýbanie sa človeka kontaktom a komunikáciou s predstaviteľmi režimu, ŠtB, „vlasteneckými či mierovými kňazmi“, členmi Združenia katolíckych duchovných Pacem In Terris (ZKD PIT),³ členmi Komunistickej strany Československa (KSČ) sa stávalo vedomou spoluprácou s režimom, naviac takou, ktorá režim podporovala, škodila iným a prinášala benefity? Spor o túto časť Srholcovej identity a charakteru nie je až tak v historiografickej a pamäťovej societe rozdiskutovaný, ale je reálny a môže byť aj modelový. Dôkazom je podobný spor o arcibiskupa Jána Sokola, osudy slovenských a českých biskupov obdobia komunistických represálií i normalizácie, kňazov – funkcionárov ZKD PIT či kňazov – poslancov Federálneho zhromaždenia alebo Slovenskej

Titus Zeman. Ústredná postava politického procesu z roku 1952, v ktorom bol odsúdený aj Anton Srholec (Zdroj: A ÚPN)

národnej rady (SNR) i všeobecne kňazov, evidovaných ako tajných spolupracovníkov ŠtB, či tých, ktorí sa angažovali v Mierovom hnutí katolíckeho duchovenstva (MHKD) alebo v ZKD PIT po prijatí pápežského dekrétu *Quidam Episcopi* v marci 1982, ktorým Svätá stolica toto združenie zakázala. Ďalším sporom by mohol byť spôsob kňazskej a reholnej pastorácie Antona Srholca a jemu názorovo podobných kňazov pred i po novembri 1989.⁴

Anton Srholec totiž v dokumentoch bývalej ŠtB, uložených v Archíve

Ústavu pamäti národa (ÚPN) figuruje v piatich základných zväzkoch (spisoch), ktoré dopĺňa jeho vyjadrenie k jednému z nich – agentúrnemu z roku 1971. Chronologicky prvým je vyšetrovací spis Titus Zeman a spol. z roku 1951, na základe ktorého bol Srholec nepodmienečne odsúdený štátnym súdom v Bratislave vo februári 1952 na dvanásť rokov väzenia, z ktorých väčšinu prežil na priam otrockých prácach v uránových baniach až do amnestie v máji 1960.⁵ Druhým je zväzok na Srholca v kategórii NO (nepriateľská osoba), vedený v rokoch 1960 – 1970, tretím agentúrny zväzok v kategórii A (agent), vedený v rokoch 1971 – 1984, štvrtý osobný zväzok spravodajského rozpracovania, vedený v rokoch 1984 – 1988 a piaty agentúrny zväzok v kategórii „dôverník“ (D), vedený v rokoch 1988 – 1989. Toto predstavuje enormný vyše tridsaťročný záujem ŠtB o Srholca ako mladého rehoľníka, mukla, v Ríme pápežom vysväteného kňaza, ktorý sa dobrovoľne vrátil do okupovanej vlasti s utužujúcim sa totalitným režimom, kde chcel slúžiť ako kňaz a rehoľník, ako aj „kňaza robotníka“.

Takýto dramatický aktívny život zachytil on sám vo svojich Denníkoch z rokov 1971 – 1985 a neperiodických samizdatových prácach⁶ a po roku 1989 sa stal podnetom pre niekoľko knižných a filmových spracovaní.

- 2 Denníky Antona Srholca z rokov 1969 – 1970 a 1971 – 1985 sú ako súčasť jeho písomnej pozostalosti uložené v archíve Nadácie Antona Srholca.
- 3 Združenie katolíckych duchovných Pacem In Terris bolo organizáciou katolíckych kňazov v ČSSR, ktorá oficiálne vznikla na začiatku tzv. normalizácie v roku 1971 a do roku 1989 kolaborovala s komunistickým režimom. ZKD PIT vo svojom názve zneužilo názov encykliky pápeža Jána XXIII. „Pacem In Terris“ a postupne zlikvidovalo obrodné kroky v cirkvi, ktoré v roku 1968 reprezentovalo Dielo koncilovej obnovy. Orgány ZKD PIT existovali paralelne popri Zbore ordinárov Slovenska, boli postupne infiltrované štátnou bezpečnosťou a niektorí kňazi i členovia a funkcionári ZKD PIT s ňou spolupracovali. ZKD PIT bolo v roku 1982 zakázané Svätou stolicou pápežským dekrétom *Quidam episcopi*, no až do roku 1989 pracovalo a zostala v ňom minimálne ¼ kňazov. ZKD PIT oficiálne nekritizovalo zásahy proti cirkvi a rozpustilo sa samo až v decembri 1989.
- 4 Niektorí veriaci disidenti, ako napr. Ján Čarnogurský, považujú Antona Srholca za kňaza, ktorý mal blízko k západoeurópskemu katolicizmu s veľkým dôrazom na sociálne učenie cirkvi a jej uplatňovanie v živote. ČARNOGURSKÝ, Ján. Kresťanská politika a dnešok. In: LESŇÁK, Rudolf, zost. *Náš brat António. Mozaika úvah, svedectiev a spomienok venovaných Antonovi Srholcovi*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 23, 25. Arcibiskup Ján Sokol pomenoval názory Antona Srholca ako liberálne poznačené a jeho vzťah k cirkevným predpisom koncom 80. rokov za liberálnejší. Pozri SOKOLOVIČ, Peter. *Je čas mlčať a čas hovoriť. Pamäti arcibiskupa Jána Sokola*. Bratislava: Politický väzni ZPKO, 2020, s. 261 – 262.
- 5 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V), archívne číslo (ďalej a. č.) 70. Titus Zeman a spol.
- 6 *Ocelové srdcia* (1986, spolu s Hieronymom Mokrohájským), *Slová pre veriacich i neveriacich* (1973 – 1974). V roku 1989 mu pri príležitosti 60. narodenín vyšla formou samizdatu kniha spomienok *60. kilometer. Skalica – Bratislava (1929 – 1989)*.

Samotný Anton Srholec publikoval knihy *Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov* a *Experiment lásky*. K 70. narodeninám A. Srholca vyšla súborná publikácia spomienkových textov viacerých Srholcových priateľov a spolupracovníkov s názvom *Náš brat Antonio*, ktorú zostavil Rudolf Lesňák. Dvojzväzkové dielo *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*, ktorú vydalo Vydavateľstvo Michala Vaška v roku 2001, obsahuje niekoľko údajov o perzekúciách A. Srholca. Je zaujímavé, že na sklonku Srholcovho života vznikli či vyšli tri knihy rozhovorov s A. Srholcom, a to: *Anton Srholec Bezdomovec z povolania*, autorov Pištu Vandala Chrappu a Matúša Zajaca (Svätý Jur: Agentúra Lime- rick, 2015), *Náš António, kázne, rozhovory, fejtóny*, autora Štefana Hríba (Bratislava: W PRESS, 2015) a *Anton Srholec* autorky Aleny Čermákovovej, spolu s rovnomenným dokumentárnym filmom (Bratislava: Ikar, 2016). Po Srholcovej smrti vydalo občianske združenie Nenápadní hrdinovia dielko editorov Marty Bariak – Košíkovej a Františka Neupauera s názvom *Dovidenia don António* (Bratislava: OZ Nenápadní hrdinovia, 2016). Taktiež salezián Rastislav Hamráček vydal sumarizujúcu prácu s názvom *Anton Srholec. Kňaz, salezián a charitatívny pracovník 1929 – 2016* (Bratislava – Skalica, 2016).⁷ K Srholcovým nedožitým 90. narodeninám vyšla kniha autora Imricha Bariaka *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch* (Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2019). V podstate všetky tieto práce sa nevenujú alebo len okrajovo vyše tridsaťročnému „záujmu“ ŠtB a represívneho aparátu režimu o A. Srholca. V spoločnosti však téma evidovania Štátnou bezpečnosťou rezonovala po

zverejnení registračných protokolov zväzkov ŠtB, respektíve po sprístupnení zväzkov ŠtB v Archíve ÚPN.

Samotný Anton Srholec v zmysle zákona o pamäti národa po sprístupnení písomností ŠtB v Archíve ÚPN napísal svoje vyjadrenie k týmto zväzkom, ktoré sa stalo integrálnou súčasťou jedného z nich, a síce toho agentúrneho z roku 1971. V tomto vyjadrení z roku 2005, nazvanom *Metódy bývalej ŠtB, ako som ich poznal*, na úvod píše: „ÚPN sa snaží z dokumentov, ktoré vyrábala a zhromažďovala ŠtB, vyťažiť pravdu o nás. Podľa mňa ako obeť prenasledovanej komunistickým režimom, je pohľad ŠtB pohľadom na pravdu, odrazený v krivom zrkadle. Len očistením svojho mena je možné vyjaviť celú pravdu i pre ďalšie generácie.“ K tej najpálčivejšej otázke, čo podnikala ŠtB voči nemu, píše a komentuje: „Počas väznenia v lágroch boli medzi nami ‚bonzáci‘; no mňa nikdy nevyzvali na spoluprácu. Niektorým, čo urobili trestný čin, ho zmierili, ak urobili, čo po nich požadovali, napríklad aj vraždy kňazov alebo keď ma fyzicky napadli v Perneku. Pred podozrivým som rozprával len teoreticky a obhajoval som kresťanstvo. Svoje názory som však hovoril slobodne, našli sa ľudia, čo potom o nich referovali. Prísne ma sledovali aj počas rokov 1968 a 1969. Za povolenie môjho pobytu v Taliansku si napokon pripísala zásluhu ŠtB. Keďže som sa z Ríma vrátil dobrovoľne, ŠtB bola presvedčená, že mi v Ríme zverili mimoriadne poslanie. Keď ma pozvali na ‚Februárku‘, snažil som sa podľa vlastných predstáv viesť dialóg a ‚lámať‘ ich postojom náboženského svedka, aby som ich trochu potrápil. K spolupráci ma ústne ani písomne nikdy nevyzvali. Na saleziánov nebolo čo prezradiť, lebo som s nimi

prerušil všetky kontakty. V živote som nikoho neudal. Roky som prežil v zodpovednosti za boží ľud. Neverili mi a neponúkli mi odmeny. Všetky ponúknuté privilégia som odmietal. Mysleli si, že som ‚vatikánsky špión‘. Moje spôsoby pastorácie sa im nepáčili. Neúspešne skúšali na mňa aj špinavé provokácie. V roku 1985 im prešla trpezlivosť a zoberali mi štátny súhlas. To, čo vyfabrikovali v mojich spisoch cez nastrčené osoby, sú len reči a výmysly.“ V závere Srholec píše: „Kto neprežil lavínu kompromitácií, dezinformácií, likvidovania v bezohľadnosti komunistov, ťažko pochopí celú pravdu o dobe a o nás, ktorí sme tú dobu žili. Nemožno pripustiť, aby ma posudzovali podľa krivého zrkadla ŠtB! Hodnotiť treba človeka ‚podľa ovocia‘ a ja som do ‚ŠtB-zelovocú‘ nič nepriniesol. Naopak, mnohokrát v zápase s ŠtB a často na vlastný úkor som ho hromady rozdal svojim blíznym.“⁸

Podľa *Modu vivendi* medzi Československou republikou a Svätou stolicou z 2. februára 1928 mala Svätá stolica právo menovať cirkevných hodnostárov, ako boli arcibiskupi, diecézni biskupi, koadjútori a armádni ordinári. Dialo sa to po predbežnej dohode s vládou. Následne títo skladali prísahu vernosti československému štátu. Predstavovalo to prirodzený princíp lojality a dôvery.⁹ Takáto prax sa po februári 1948, respektíve od jesene 1949 dostala do rozporu s predstavami režimu.

Dňa 14. októbra 1949 prijalo Národné zhromaždenie Československej republiky (ČSR) zákon č. 217/1949 Zb., ktorým sa zriadil Štátny úrad pre veci cirkevné, ktorý mal zaistiť ústavné právo slobody vyznania. Podľa Vládneho nariadenia č. 228/1949 o pôsobnosti a organizácii ŠÚC platilo, že „v krajoch a okresoch vykonávajú

7 Text vyšiel v brožúre vydanej k pohrebu A. Srholca. Publikované aj ako HAMRÁČEK, Rastislav. Kňaz Anton Srholec odišiel do večnosti. *Naše svedectvo*, roč. 18, 2016, č. 1, s. 2 – 5.

8 SRHOLEC, Anton. *Metódy bývalej ŠtB ako som ich poznal*. Osobný názor – vyjadrenie z 21. 3. 2005. V zmysle zákona 553/2002 Zb. je dokument súčasťou agentúrneho zväzku, uloženého v A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), a. č. 75 894.

9 Keďže v ČSR nepôsobili samostatní „armádni ordinári“, túto úlohu vykonával spravidla pražský arcibiskup.

*pôsobnosť vo veciach náboženských a cirkevných príslušné KNV a ONV*¹⁰ prostredníctvom príslušných cirkevných tajomníkov. Podľa zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností štátom bolo možné udeliť štátny súhlas na výkon duchovenskej služby len duchovným, ktorí „sú štátne spoľahliví a bezúhonní“ a ktorí „vykonajú sľub, znenie ktorého ustanoví vláda nariadením“, pričom „každé ustanovenie duchovnej osoby vyžaduje predchádzajúci súhlas štátu“. Príslušné vládne nariadenie o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi bolo prijaté o štyri dni 18. októbra 1949. Ustanovilo, že duchovní sú zamestnancami štátu a poberanie platu od štátu je podmienené štátnym súhlasom na výkon služby duchovného. Miesta výkonu duchovnej správy podliehali štátnemu súhlasu. Akákoľvek duchovenská činnosť kňaza mohla byť konaná len so štátnym súhlasom. Tento súhlas si musel iniciatívne cirkevný úrad písomne vyžiadať na príslušnom KNV. Ustanovenie duchovného bez predošlého štátneho súhlasu malo za následok neudelenie platu a miesto bolo považované za uprázdnené. Predpokladom pre výkon služby kňaza bolo zloženie sľubu vernosti ČSR, ktorý kňazi vo farskej pastorácii skladali do rúk predsedu príslušného ONV. Podľa Vládneho nariadenia o hospodárskom zabezpečení cirkvi rímskokatolíckej štátom z 18. októbra 1949 mal štát hradiť osobné a vecné náklady na činnosť „*bohosloveckých učilísk a kňazských seminárov*“¹¹ Takýmto spôsobom boli kňazi postavení do bezmála úplnej závislosti od štátu

Anton Srholec (stojaci v strede) na rodinnej fotografii (Zdroj: www.antonshrholec.sk)

a režimu, a to po stránke vzdelávacej, príjmovej a i samotnej možnosti oficiálneho kňazského pôsobenia, k čomu bol nevyhnutný štátny súhlas a zloženie sľubu vernosti republike. Po prijatí zákona č. 231/48 Zb. o ochrane ľudovodemokratickej republiky mohli byť nelojálni a rebelujúci kňazi stíhaní napríklad za špionáž, podvracanie republiky, velezradu alebo poburovanie, čomu nasledovalo odobratie štátneho súhlasu a príslušného platu, často aj väznenie. Takto tvrdo prenasledovaní kňazi na Slovensku boli od komunistického prevratu odsúdení a väznení najmä na základe vyššie menovaného zákona spolu minimálne na dve doživotia a 1 135 rokov (slovom tisícotridsaťpäť) rokov väznenia.¹²

Neskôr v zákone č. 140/1961 Zb. (Trestný zákon) existoval paragraf č. 178 o marení dozoru nad cirkvami

a náboženskými spoločnosťami, ktorý režim taktiež využíval na kriminalizovanie kňazov a na odoberanie štátneho súhlasu. Na takýto tvrdý zásah do ich povolania kňazi reagovali rôzne. Uvádzame preto tri príklady kňazov z obdobia porovnateľného s obdobím angažovania sa A. Srholca.

Napríklad kňaz Andrej (Ondrej) Grivalský, ktorý pôsobil v Slanci a Plavči, bol ako aktívny kňaz v roku 1962 odsúdený a väznený, prepustený bol v roku 1963. Odobrali mu štátny súhlas a do roku 1967 pracoval ako robotník. Po roku 1969 začal opäť pôsobiť ako kňaz. Stal sa tajným spolupracovníkom ŠtB. Možno predpokladať, že tým sa snažil vyhnúť ďalšej perzekúcii.¹³ Obetou takéhoto zaobchádzania bol tiež kňaz Viktor Trstenský, ktorému odobrali štátny súhlas dvakrát, a to v roku 1949 a 1974. Popritom bol

10 KNV – Krajský národný výbor, ONV – Okresný národný výbor.

11 BULÍNOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel. *Cirkevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů*. Brno: Doplněk, 1994, s. 447, 450, 451 – 456, 479. Po zostrení politického kurzu voči cirkvám boli v ČSR zriadené len dve rímskokatolícke bohoslovecké fakulty, kontrolované štátom, a to v Bratislave a v Litoměřiciach.

12 MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 89*. Bratislava: Archa, 1991, s. 178. Autor v knihe sa venuje aj perzekúciám rehoľníkov a rehoľníčok a uvádza ďalšie drakonické dĺžky väznení, ktoré komunistický režim uvalil na tieto osoby na Slovensku.

13 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Košice, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Košice, KE-A), a. č. 11 170.

v roku 1985 stíhaný podľa paragrafu 100 Trestného zákona za poburovanie. Viktor Trstenský je príkladom kňaza, ktorý bol verný svojmu povolaniu a zápasil s komunistickým režimom, a preto počas tohto režimu bol dlhodo- bo perzekvovaný tak, že po prepustení na amnestiu v roku 1960 mal za sebou bezmála 7 a pol roka väznenia, táborov nútenej práce a internácií.¹⁴ V inom prípade prišli o štátny súhlas dvaja kapláni z okresu Bratislava-vidiek Róbert Gombík a Marián Zajíček, ktorí v roku 1977 podpísali Chartu 77 a roz- širovali jej text.¹⁵ Obom v roku 1978 odobrali štátny súhlas. Gombíkovi ho vrátili až v roku 1985, Zajíček opustil kňazskú službu natrvalo a súhlas mu už neudelili. Obaja boli stíhaní za pod- vracanie republiky.¹⁶ Pseudoinštitút odobratia štátneho súhlasu štátom tak spôsobil rôzne, často dramatické dôsledky kňazom, ktorí sa snažili čes- ne naplniť svoju dušpastiersku službu. Mali možnosť kolaborovať s režimom alebo v pocite slobody pôsobiť v utaje- nej časti cirkvi, alebo opustiť rady klé- ru, či hrať s režimom hru, alebo viesť zápas, ktorý poväčšine končil odobra- tím ich štátneho súhlasu. Záviselo od okolností, politickej situácie, ale aj dis- ponovanosti jednotlivého kňaza, ako obstáť v tomto zápase.¹⁷

NEPOUČITEĽNÝ „MUKL“ ANTON SRHOLEC,

Mladý Anton Srholec, pochádzajúci z tradičnej katolíckej a tolerantnej ro- diny, bol už v detskom veku oslovený

ideálmi dona Bosca, misijnej práce a venovania sa chudobnej mládeži. Ako pätnásťročný začal študovať na salezi- ánskom ústave v Šaštíne, a to v rokoch 1944 – 1946. V kláštore saleziánov vo Svätom Beňadiku v roku 1946 zložil prvé dočasné reholné sľuby. V ro- koch 1947 – 1948 pokračoval v štúdiu v saleziánskom ústave v Hodoch pri Galante, no maturitu mu prerušil ko- munistický prevrat v roku 1948. Počas pobytu v ústave v Hodoch bol pomoc- níkom dona Viliama Vagača, jedného zo zakladateľov saleziánskej rehole v Československu v 20. rokoch. Re- holné školstvo komunisti začali likvi- dovať, preto Srholec zmaturoval až vo februári 1951 v Bratislave. Medzitým ho podobne ako tisícku slovenských rehoľníkov postihla likvidácia klášto- rov režimom, tzv. Akcia K, a Srholec s ďalšími rehoľníkmi bol internovaný v Podolínci a pracoval na výstavbe Priehrady mládeže. Nechcel študovať na štátom a režimom kontrolovanej bohosloveckej fakulte v Bratislave, preto súhlasil s možnosťou úteku do zahraničia. V apríli 1951 však skupi- nu, v ktorej chcel tajne prejsť do Ra- kúska a Talianska študovať za kňaza, zatkla na hraniciach Pohraničná stráž. Všetkých kruto vypočúvali a odsúdili v procese Titus Zeman a spol. Anton Srholec bol odsúdený na dvanásť ro- kov väznenia.¹⁸

V rokoch 1951 – 1960 bol Anton Sr- holec tak komunistickým režimom ne- spravodlivo väznený v neľudských pod- mienkach tzv. nápravno-pracovných

táborov, v skutočnosti však v tresta- neckých lágroch s názvami Dvanáct- ka, Rovnosť, Bytíz a Tmavý dŕl na Já- chymovsku a Příbramsku v západných Čechách, a musel tvrdo pracovať v pri- lahľých uránových baniach.¹⁹ Amnes- tiou prezidenta republiky Antonína Novotného a vlády ČSSR z 9. mája 1960 sa Anton Srholec stal jedným z 2 985 amnestovaných politických väzňov spomedzi všetkých 5 601 vtedajších politických väzňov, ktoré uvádzali šta- tistiky režimu.²⁰ Dňa 12. mája 1960 bol Srholec podmienčne prepustený na slobodu. ŠtB samotnú amnestiu pova- žovala za „vážne nebezpečenstvo“, a aj preto ešte pred samotnou amnestiou rozbehla medzi väzňami akciu „MÁJ“, v rámci ktorej sa snažila získať medzi budúcimi amnestovanými informáto- rov a agentov, a to aj z radov kňazov alebo laikov, aby jej tak po amnes- tií prinášali informácie z prostredí, v ko- rých boli predtým zatknutí, resp. sa do nich vracali. Režim totiž viacerých podozrieval, že budú aj po amnes- tií pokračovať podľa jeho ponímania v „protištátnej činnosti“. Mnohí, ktorí sa nedali naverbovať na spoluprácu alebo sa pokúsili pokračovať v odpore proti režimu, končili znova vo väzbe ŠtB.²¹ A. Srholec sa 20. mája hlásil na stanici Verejnej bezpečnosti (VB) vo svojom bydlisku v Skalici. Amnestova- ní duchovní sa nemohli vrátiť do pas- torácie, lebo štátny súhlas im nedali, podobne rehoľníci ako i Anton Srholec sa nemali kam vrátiť, lebo kláštory boli zrušené a rehole zlikvidované. Väčšina

14 DUBOVSKÝ, Patrik. Akcia „KLERIK“. Viktor Trstenský v strete s režimom KČS a ŠtB. In: DUBOVSKÝ, Patrik, GULA, Marián, eds. *Akcie, zločiny a obeť ŠtB a Pohraničnej stráže v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2020, s. 103 – 131.

15 PREČAN, Vilém, ed. *Křesťané a Charta 77. Výběr z dokumentů a textů*. Köln: INDEX – Společnost pro československou literaturu v zahraničí, 1980, s. 182 – 184, 185 – 186. Taktiež pozri PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku 1969 – 1989*. Bratislava: Veda 2004, s. 87.

16 ČARNOGURSKÝ, Ján. *Väznil ich za vieru*. Bratislava: Pramene, 1990, s. 30 – 34.

17 Tieto tri rôzne prípady kňazov, ktorým odňali štátny súhlas boli vybrané ako príklady z rôznych časových období komunistického režimu na Slovensku a tiež ako tri rôzne reakcie takýchto kňazov na odobratie štátneho súhlasu a na ich perzekúcie.

18 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 7 – 11.

19 LESNÁK, R., zost. *Náš brat António*, s. 7.

20 CUHRA, Jaroslav. Politické procesy s věřícími začátkem šedesátých let a případ „Ilegální křesťanskodemokratické strany“. In: STŘÍBRNÝ, Jan, ed. *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 249.

21 CUHRA, J. Politické procesy s věřícími, s. 251.

Zvyšky tzv. prezliekarne v tábore Rovnosť v Jáchymovsku, kde časť výkonu trestu strávil aj Anton Srholec (Zdroj: www.wikimedia.org)

z nich nastúpila na robotnícke pracovné miesta. Ako nepriateľov režimu, amnestovaných väzňov režim sledoval prostredníctvom Štátnej bezpečnosti.

V teraz už socialistickom Československu, v ktorom mala komunistická strana „vedúce postavenie v spoločnosti“, v ktorom podľa novej ústavy práve z roku 1960 bol oficiálnou štátnou ideológiou marxizmus a vedecký ateizmus bol jeho súčasťou, nemal bývalý politický väzeň, amnestant – tridsiatnik salezián Srholec šancu na oficiálne doštudovanie teológie. Dal na radu svojich predstavených, aby sa neuchádzal o štúdium na režimom kontrolovanej, na Slovensku jedinej bohosloveckej fakulte v Bratislave. Prebýjal sa po rôznych zamestnaniach, a pritom v rokoch 1960 – 1968 teológiu študoval tajne v štruktúrach

utajenej časti cirkvi. V tejto snahe ho viedli tajne pôsobiaci saleziáni prof. František Valábek, Rudolf Butaš a iní.²²

ŠtB, resp. sieť jej špiclov, bola vo svojej práci aktívna. Už 9. mája 1960, teda tri dni pred Srholcovým prepustením, nahlásil spolupracovník ŠtB s krycím menom „JANA“ pravdepodobne Okresnému oddeleniu ministerstva vnútra (ďalej OO MV) v Senici, že Anton Srholec a Anton Tomík, obaja zo Skalice, sa majú na základe amnestie vrátiť domov. Správa ich charakterizuje ako „odsúdených pre protištátnu činnosť, špionáž a pokus o útek do zahraničia“.²³ Preto 23. mája 1960 spomenuté OO MV v Senici žiadalo MV v Prahe o lustráciu Srholca. V odpovedi z 30. mája 1960 opisujú Srholca o. i. ako bývalého študenta saleziánskeho ústavu v Hodoch a jeho pokus

o útek do zahraničia v roku 1951 výslovne ako snahu „študovať saleziánsku teológiu“.²⁴

Dňa 31. mája 1960 okrskový zmocnenec VB v Skalici podáva správu na OO MV v Senici a referuje, že A. Srholec je už zamestnaný v podniku Stavohmoty Skalica, kde sa javí ako „nábožná osoba“ alebo že rodinnú slávnosť, usporiadanú doma na počesť jeho návratu z väzenia jeho rodinní príslušníci nazvali „primície“.²⁵ Toto boli nové indície najmä pre ŠtB, že Srholca lágre nezlomili, že v ňom neudusili túžbu po rehoľnom kňazstve.

Spolupracovníci ŠtB sledovali Srholca naďalej a v júli 1960 ďalší, s krycím menom „MORAVA“²⁶ bývalý salezián Ján Štefka, s ktorým sa Srholec mohol poznať z ich ústavu v Šaštíne, hlásil na OO Verejnej bezpečnosti v Senici, že Srholec vie o svojom sledovaní ŠtB, ale nebojí sa, lebo je zvyknutý na lopatu, „ktorú mu nik nezoberie“. V auguste 1960 skalický okrsk VB podáva hlásenie o Srholcovi, že stále pracuje v podniku Stavohmoty Skalica a má dobrú pracovnú morálku.²⁷ Koncom roka 1960 tento okrsk sumarizuje správu o Srholcovi pre OO MV v Senici ako o hlboko nábožensky založenom človeku, nestýkajúceho sa so spoločnosťou, ktorý sa po amnestii nedopustil žiadnej trestnej činnosti.²⁸ Sledovanie pokračovalo aj v roku 1961 a nasledujúcich.

Agent „MORAVA“ v marci 1961 hlásil, že Srholec sa chcel skontaktovať so saleziánom Viliamom Vagačom, ktorý pomáhal pri príprave útekov organizovaných Titom Zemanom, a teda

22 Nadácia Antona Srholca, pozostalosť A. Srholca, Denník 2015. Tiež: BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 24.

23 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Zväzky taktického fondu (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T), a. č. 840. Zpráva č. 12. Anton Tomík, zatknutý v roku 1951, bol v roku 1952 odsúdený za velezradu na 15 rokov väzenia. Prepustili ho v roku 1960 nie na amnestiu, ale po uplynutí polovice jeho trestu.

24 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Záznam Archívneho a študijného ústavu ministerstva vnútra z 30. 5. 1960.

25 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Srholec Anton zo Skalice, amnestovaná osoba – poznatky.

26 Ján Štefka, bývalý salezián, narodený 8. 9. 1914, bol vo februári 1957 zaevidovaný ŠtB v kategórii agent pod krycím menom „MORAVA“. Jeho zväzok bol zrušený 8. 5. 1968, obnovený 13. 5. 1970.

27 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Výpis z agentúrnej zprávy č. 433/60; Srholec Anton zo Skalice – amnestovaná osoba, hlásenie.

28 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Srholec Anton zo Skalice – charakteristika, predloženie.

i toho, v ktorom bol A. Srhoľec. Vagač, rovnako amnestant, toho času na dôchodku, mu mal podľa agenta odkázať, že sa nechce s nikým z bývalých saleziánov stretať. V ďalšej správe agenta sa píše, že Srhoľec, hoc sledovaný ŠtB, je rozhodnutý pokračovať v reholnom živote a štúdiu, ak „*pride vhodná doba a on bude nato súci*“, a to i za zostrujúcej sa politickej situácie, kedy Srhoľec očakáva zatknutie menovaných,²⁹ teda seba, Viliama Vagača a tiež skalického kaplána Karola Senášiho.³⁰ V ďalšej správe agenta z decembra 1962 sa jeho záujem a informovanie ŠtB rozšírili o ďalšieho skalického kaplána Vendelína Saba,³¹ ktorý sa roky poznal so Srhoľcom, keďže i on bol saleziánom a prešiel likvidáciou rehole v roku 1950. Agent popísal styky Saba s duchovným saleziánom Ladislavom Stanom, pôsobiacim v Ošetrovacom ústave v Holíči neďaleko Skalice. ŠtB mala záujem o hlbšie rozpracovanie Sabových kontaktov i na bývalého jezuitu (správa chybné uvádza: saleziána) Jána Buchtu zo Skalice a bývalého viceprovinciála milosrdných bratov Františka Bošku. Agent „MORAVA“ ako bývalý salezián mal istú dôveru u A. Srhoľca. Ten agentovi napríklad v januári 1963 povedal, že sa s jezuitom Buchtom stretal, považuje ho za inteligentného a ľutoval, že kvôli svojmu zdravotnému stavu už nemôže dostatočne duchovne pracovať. I takto vynikali agentúrne záznamy, vkladané následne do zväzkov spolupracovníkov alebo preverovaných osôb. Ján Buchta nastúpil na liečebný pobyt vo Vysokých Tatrách, Srhoľec sa o tom pred agentom

Anton Srhoľec krátko po prepustení z väzenia (1960) (Zdroj: A ÚPN)

zmienil, ako aj svoju novoročnú návrštev u kaplána Saba, a hoci znova zdôrazňoval opatrnosť v správaní, aby na seba neupriamili pozornosť orgánov režimu, tieto informácie viedli vedenie OO MV v Senici k tomu, že navrhli OO MV v Poprade tzv. obštvku, teda previerku korešpondencie saleziána Buchtu počas tohto jeho liečenia a agentúrne preverenie činnosti Srhoľca, Saba a Buchtu.³²

Od roku 1963 na Antona Srhoľca začal podávať správy nový agent s krycím menom „VRBOVSKÝ“.³³ Ten koncom januára 1963 pre ŠtB uviedol, že k saleziánovi L. Stanovi do Holíča chodia na sved Srhoľec, Sabo a ďalší saleziáni, ktorí sú vo výrobe, a že Srhoľec sa stretá s kaplánom Sabom,

s ktorým bol internovaný v Podolínci v roku 1950. Koncom januára 1963 zasa „MORAVA“ udal Srhoľcove názory na náboženskú situáciu, keď kritizoval úroveň Katolíckych novín. Podobne, že bohoslovci na Cyrilo-metodskú bohosloveckú fakultu (CMBF) boli vyberaní politicky a bohoslužby sú ovplyvňované tak, aby nenarušali pracovný výkon. Podľa Srhoľca jedine kresťanský svetozázor môže priniesť nápravu v zdevastovanom živote spoločnosti. Podobne Srhoľec komentoval prebiehajúci II. Vatikánsky koncil, ktorý by podľa neho bol viac v cirkvi prežívaný, ak by bola u nás náboženská sloboda. „*Náboženské prejavy sú v zárodku potlačené, udavači striehnu na slová kňazov, vláde nezáleží na cirkvi.*“ To boli odvážne slová a zdá sa, že by sa (Srhoľec) takto nevyjadroval, ak by nemal k dotyčnému dôveru, veď išlo o miestneho farára. Inými slovami sa agentovi darilo Srhoľca ako-tak „vyťažovať“. V polovici marca 1963 zaznamenala ŠtB vo zväzku „HUDOBNÍK“ stretnutie Srhoľca, kaplána Saba a Butaša, všetko to saleziánov, na ktorom prebrali plánovaný Srhoľcov odchod na Ostravsko. Definitívne stanovisko k tomu mal dať Ladislav Stano, čo vyplývalo z jeho neoficiálnej vedúcej úlohy medzi saleziánmi na západnom Slovensku. V polovici marca 1963 podáva agent „MORAVA“ správu o Srhoľcovi, že odchádza pracovať na Ostravsko. Srhoľec veľmi opatrne hovoril o svojich kontaktoch s bývalými saleziánmi, ako napríklad Ladislavom Stanom alebo Rudolfom Butašom, o ktorom povedal, že včelári a hrá na organe v kostole

29 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Výpis z agentúrnej správy č. 481/61, Výpis z agentúrnej správy č. 486/61 a Výpis z agentúrnej správy č. 492/61. Tieto predpovede sa nenaplnili.

30 Kapucín Karol Angelus Senáši bol kaplánom v Skalici v rokoch 1959 – 1965. Po roku 1965 zostal v Skalici len jeden kaplán salezián Vendelín Sabo.

31 Saleziánsky kňaz Vendelín Sabo (1919 – 2008), celožitovne zvaný „don Vendelko“, uplatňujúci závery II. vatikánskeho koncilu, milujúci prácu s mládežou, pôsobiaci na viacerých miestach, od roku 1962 aj v Skalici, bol ŠtB evidovaný v evidenčnom, neskôr pozorovacom zväzku s krycím menom „VERIACI“.

32 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Výpis z agentúrnej správy (bez dátumu); Agentúrna správa č. 572/62; Výpis z agentúrnej správy č. 577/63.

33 Pod týmto krycím menom bol skalický farár ThDr. Otto Holúsek, narodený 31. 5. 1903 v Holíči. Dňa 16. 9. 1955 ho ŠtB zaevidovala ako agenta – tajného spolupracovníka až do 8. 3. 1970. Od 12. 10. 1972 ho preregistrovala do kategórie „dôverník“.

v Borskom Petri. Na Ostravsku po práci sa chcel Srholec podľa vlastných slov venovať štúdiu a hudbe. Napriek tejto opatrnosti OO MV v Senici k správe dodalo návrh opatrenia, aby sa na byty Saba alebo Stana zaviedlo odpočívacie a agentúrne hlbšie zistila činnosť bývalých saleziánov, vrátane Srholca.³⁴ Je otázka, či po bezmála troch rokoch Srholec odkryl tohto agenta, a tak mu podsúval len nepodstatné informácie alebo dokázal byť disciplinovaný a z obáv o svoju slobodu sa všeobecne nevyjadroval k páľčivým otázkam. Zdá sa, že volil túto taktiku vnútenej komunikácie, ktorou sa chránil pred reakciou moci, a tak si perspektívne uchovával možnosť doštudovať a pastoračne pôsobiť, pričom nevystavoval iné osoby nebezpečenstvu prenasledovania režimom.

ANTON SRHOLEC NA OSTRAVSKU – AKCIA „TONDA“

Koncom apríla 1963 skalický farár Holúšek alias agent „VRBOVSKÝ“ informoval, že Srholec je na Ostravsku spokojný, býva v Robotníckom dome vo Vítkoviciach, po práci študuje angličtinu a nemčinu, z ktorých si chce urobiť štátne skúšky,³⁵ a býva v izbe s priateľom saleziánom Jánom Chrenkom.

Začiatkom mája tento agent obšírne dopíňa, že Srholec sa spoznal s viacerými duchovnými, pracujúcimi na Ostravsku a vo Vítkoviciach navštevuje bohoslužby. Agentovi sa zdôveril, že predseda mal ísť do seminára, aby potom mohol slúžiť a kázať ako ten kaplán vo Vítkoviciach. Srholec na jednej strane vedel, že ho ŠtB sleduje, očakával skoré predvolanie, no na druhej strane nahlas uvažoval, čo by sa dalo robiť, aby mohol do seminára. V neskoršom vyhodnotení OO MV

v Senici k jeho osobe z druhej polovice roku 1965 pracovník tohto oddelenia kpt. Štefečka zrekapituloval, že podľa agenta „VRBOVSKÉHO“ Srholec mal kritizovať radu predstavených, aby po rozpustení reholí do seminára nešli, že doba útlaku do štyroch rokov pominie, a teda že do seminára mal predseda len ísť. Srholec sa mal podľa spomenutého

agenta v súvisi s cieľom encykliky *Pacem in Terris* údajne tiež vyjadriť, že nová encyklika pápeža Jána XXIII. *Pacem in terris* spojí ľudstvo v mieri a spolupráci. Údajne tiež povedal, „že nás učili štváť na Čechov a komunistov a teraz sme prepolitizovaní“³⁶, no dodal, že on nikoho neštve, lebo vie, že je sledovaný ŠtB.

Anton Srholec v Ostravsku (1964) (Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

- 34 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Výpis z agentúrnej zprávy č. 306/63; Agentúrna správa č. 578/63 zo 7. 2. 1963; Vyhodnotenie materiálov k osobe Antona Srholca (bez dátumu); Agentúrna správa č. 580/63.
- 35 A. Srholec v roku 1966 urobil štátne skúšky z angličtiny a nemčiny. Pozri: BARIÁK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 23. Rudolf Lesňák na inom mieste uvádza, že Srholec tieto skúšky urobil v roku 1968. Pozri: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat António*, s. 7. Tento údaj nezodpovedá archívnym dokumentom, ktoré uvádza Imrich Bariák na s. 23 citovaného diela.
- 36 Srholcova narážka na negatívny postoj voči komunistickému režimu po roku 1950 je jasná. Ak použil v podstate tvrdý výraz „štvanie“ aj proti „Čechom“, zrkadlilo to charakter atmosféry v katolíckom rehoľnom školstve na Slovensku v rokoch, kedy študoval (1944 a neskôr), ktorá bola kritická voči čechoslovakizmu, resp. proticirkevným a komunistickým politickým prúdom, ktoré sa väčšinou rodili v českej časti ČSR.

Koncom mája agent „VRBOVSKÝ“ udáva, že Srhoľec sa kriticky vyjadruje o pokrytectve straníkov vo funkciách, ako aj o nemravnom živote robotníkov na Ostravsku, čomu sa on vyhýba. Je zrejme, že obaja agenti, nasadení na Srhoľca, ho vyhľadávali počas jeho návštev domova a cielene mu kládli otázky, a tak sa im darilo z neho „vytiahnuť“ nejaké informácie.

O mesiac neskôr agent referoval o Srhoľcových názoroch, že na Slovensku cítiť nespokojnosť s režimom viac ako v Čechách. Koncom septembra 1963 zasa v správe uviedol, že Srhoľec už dochádza do Skalice týždenne a vždy navštívi kaplána Saba, u ktorého trávi dlhý čas. O mesiac agent „VRBOVSKÝ“ referuje, že kaplána Saba navštívil bývalý rehoľník Ján Štefka, rehoľným menom Laurius, a pýtal sa na Srhoľca. V tom čase agent „MORAVA“ tiež informoval o rozhovore so Srhoľcovým otcom, že Anton chodí domov každé štyri týždne a zdrží sa cez víkend, zároveň ho chválil za dobré chovanie ako syna i veriaceho.³⁷ Zlom v Srhoľcovom živote nastal v auguste 1964, kedy Anton Srhoľec tajne zložil večné rehoľné sľuby v reholi Saleziánov dona Bosca.³⁸ Následne sa s niekoľkými kňazmi a saleziánmi zúčastnil púte do Šaštína do Baziliky Sedembolestnej Panny Márie, čo kladne ohodnotil

salezián don Andrej Dermek,³⁹ jeden zo Srhoľcových spoluväzňov z 50. rokov.⁴⁰

Po tomto období hustota správ oboch agentov klesla, keďže A. Srhoľec si odkrúcal päťmesačnú vojenskú prezenčnú službu v Opave, napriek tomu, že bol v roku 1950 uznaný ako nevojak, a tak nemusel nastúpiť do Pomocných technických práporov. Ďalšia správa od „VRBOVSKÉHO“ je až z decembra 1964, kedy bol Srhoľec na vianočnej dovolenke, o ktorej agent referoval OO MV v Senici. Referoval Srhoľcove názory na vojakov, ich morálku, ich nezájum o nanucovanú politiku štátu na školeniach a diskusiách. Srhoľca vraj na vojenskej službe považujú za idealistu, no on sa vraj nebojí, že mu vezmú jeho presvedčenie a vojenské povinnosti si koná dobre. „Tých pár mesiacov tam vydržím,“ dodal Srhoľec. Agent „VRBOVSKÝ“ referoval aj v marci 1965, keď bol Srhoľec doma po vojenskom cvičení. Na vojenskú službu sa nestožoval a plánoval sa vrátiť pracovať na Ostravsko. Znova sa stretal s kaplánom Sabom a cestoval aj mimo Skalice. Je možné, že začal viac komunikovať s bývalými duchovnými a rehoľnými spolubratmi. Agent dostal za úlohu „rozobrať s kaplánom Sabom témy rozhovorov so Srhoľcom“. Túto správu založil kpt. Štefunko aj do

zväzku „VERIACI“, vedeného na kaplána Vendelína Saba.⁴¹

No nielen v Skalici, ale aj na Ostravsku bol Srhoľec sledovaný ŠtB. Krajská správa ministerstva vnútra (KS MV) Ostrava v apríli 1965 rozpracovala akciu „NARCIS“, v ktorej sledovala Josefa Humplíka, rovnako amnestanta, a podozrievala ho z činnosti v ilegálne pôsobiacej Kresťanskodemokratickej strane (KDS).⁴² Ten sa mal stretnúť so Srhoľcom v Opave vo februári 1965, kedy vtedy tridsaťšesťročný Srhoľec končil svoju vojenskú prezenčnú službu a zapíjali to skalickou frankovkou. Na tomto stretnutí bol pozvaný aj tajný spolupracovník (TS) ŠtB „SEKVENSKÝ“ (Karel Vykoupil), o čom Srhoľec asi nevedel, keďže sa otvorene vyjadroval, že je nábožensky založený, že inklinuje ku kresťanskej demokracii a spomenul mená niektorých amnestantov z jáchamovských lágrov. Srhoľec aj opisoval taktiku správania sa amnestantov a seba mal nazvať „mazanejším“, porovnávajúc sa s istým iným mukulom, ktorý rezolútne odmieta napríklad účasť v Revolučnom odborovom hnutí (ROH) a Srhoľec sa mal vyjadriť, že ho „15 Kčs za známku ROH mesačne nezabije a má pokoj“, pričom dodal, že svoj názor má nemenný, či platí alebo nie a tiež, že nemienil prijať žiadnu funkciu v režime, a preto

37 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Výpis z agentúrnej zprávy č. 320/63 z 25. 4. 1963; Agentúrna správa č. 321/63 z 5. 5. 1963; Vyhodnotenie materiálov k osobe Antona Srhoľca; Výpis z agentúrnej zprávy č. 325 z 27. 5. 1963; Výpis z agentúrnej zprávy č. 335/63 z 28. 6. 1963; Výpis z agentúrnej zprávy č. 342/63 zo 4. 10. 1963; Výpis z agentúrnej zprávy č. 345/63 z 19. 10. 1963; Výpis z agentúrnej zprávy, bez čísla z 19. 10. 1963.

38 BARIAK, I. *Anton Srhoľec v spomienkach a dokumentoch*, s. 129.

39 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 1 864. Agentúrna správa č. 631.

40 Andrej Dermek, SDB (1914 – 2003) v roku 1933 vstúpil do rehole saleziánov. Od roku 1938 študoval teológiu na Pápežskej Gregoriánskej univerzite v Ríme a neskôr v Bratislave. V roku 1942 bol vysvätený za kňaza. V roku 1945 získal doktorát z pastorálnej teológie a učil na saleziánskom teologickom inštitúte vo Svätom Kríži nad Hronom. Počas Akcie K v roku 1950 bol internovaný v Podolínci, ušiel odtiaľ a spolu organizoval úteky saleziánskych klerikov do zahraničia. V roku 1951 bol na hraniciach zaistený, tvrdo vypočúvaný a v roku 1952 vo vykonštruovanom procese Titus Zeman a spol. odsúdený na 14 rokov väzenia. Väznili ho v Ilave, v roku 1960 ho prepustili na základe amnestie prezidenta. Pracoval ako robotník a úradník, no pracoval pri výchove mladých saleziánskych kandidátov na kňazstvo a vydal viacero samizdatových prác. V rokoch 1968 – 1984 bol provinciálom saleziánov na Slovensku. Po novembri 1989 prednášal na CMBF v Bratislave a v roku 1997 bol vymenovaný za profesora Nového zákona. Bližšie pozri OBONYA, Július, SDB, zost. *Život a dielo dona Andreja Dermeka. Zborník z 1. spomienkového stretnutia*. Bratislava: Vydavateľstvo Don Bosco, 2005, 61 s.

41 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Výpis z agentúrnej zprávy č. 392/64 z 31. 12. 1964; Výpis z agentúrnej zprávy č. 404/65 zo 17. 3. 1965.

42 Pod týmto názvom KDS ako opozičné zoskupenie v ČSSR existovala.

radšej odišiel na Ostravsko za robotníka. Agent referoval Srhoľcove slová, že čaká na „svoj deň“.

Agent uviedol, že Srhoľec plánuje stretnutie svojich známych amnestantov u neho v Skalici, aby sa porozprávali o ďalšom živote. Prostredie bolo infiltrované ďalšími agentmi, lebo napríklad agent „HORSKÝ“ sa od spomenutého Humplíka dozvedel a referoval, že „Srhoľec má poslanie a úlohu zo Slovenska, aby sa po práci staral o duchovné vyžitie slovenských robotníkov na Ostravsku.“ KS MV Ostrava v tejto správe žiadala cestou KS MV Bratislava OO MV v Senici, aby jej zaslali informácie o možnej Srhoľcovej činnosti v KDS.⁴³

V júni 1965 požiadal Anton Srhoľec o možnosť vycestovať s Čedokom na tri dni do Poľska. OO MV v Senici mu to zamietlo, no keď trval na žiadosti, tak OO zmenilo taktiku a navrhovalo cestu povoliť s tým, aby KS MV zariadila v Poľsku Srhoľcovo sledovanie poľskou tajnou službou. Okresné oddelenie zreferovalo krajskej správe všetku dovtedy zistenú Srhoľcovu „nepriateľskú činnosť“ a styky s duchovnými a podozrievalo Srhoľca, že v Poľsku sa ide stretnúť s inými duchovnými osobami, prípadne, že po rokoch tajného štúdia sa ide dať do Poľska vysvätiť za kňaza. O dva týždne sa OO MV v Senici obrátilo s podobným listom na KS MV Ostrava, v ktorom okrem informácií, poskytnutých KS MV Bratislava, znovu uvádza, že Srhoľec sa na Ostravsku stretá s inými bývalými rehoľníkmi saleziánmi a že navštevuje bohoslužby vo Vítkoviciach. OO sa domnievalo, že sa Srhoľec pripravuje k pastoračnej činnosti, preto opakovanne žiadalo, aby

bolo povolenie Srhoľcovi na cestu do Poľska síce umožnené, no s podaním informácie, kedy a kde prekročí hranicu. OO informovalo KS MV Ostrava, že KS MV Bratislava zabezpečí sledovanie Srhoľca na území Poľska s cieľom zistiť jeho kontakty a či by malo prísť k jeho tajnej vysviacke.

KS MV Ostrava napokon telefonicky oznámila OO MV v Senici, že požadované úkony sledovania Srhoľca uskutočniť nemôže, a preto mu cestu zamietla. On sa sťažoval na KS MV Bratislava, ktorá koncom júla 1965 vec dala prešetriť OO MV v Senici a podal si aj žiadosť na prešetrenie na Inšpekčné oddelenie KS MV Ostrava. OO Senica však chcelo sledovanie Srhoľca v Poľsku predsa len uskutočniť, preto začiatkom augusta 1965 navrhovalo, aby si Srhoľec preložil žiadosť do kompetencie svojho oddelenia pasov a víz. V polovici augusta 1965 KS MV Ostrava k svojmu listu však doplnila svoj záznam, že predvolala menovaného, no Srhoľec oznámil, že svoju žiadosť sťahuje, dôvodiac, že si vybral dovolenku. Je otázne, či Anton Srhoľec vytušil zámer OO ho v Poľsku sledovať, no ako sa neskôr vyjadril, nechcel, aby mu termín jeho cesty do Poľska nariaďovala ŠtB.⁴⁴ Takto skončila snaha o vycestovanie Antona Srhoľca po 15 rokoch, on sa do zahraničia nedostal a aktívne OO MV v Senici si svoju očakávanú dramatickú sledovačku ne realizovalo.

Koncom júna 1965 OO MV v Senici zachytilo a uviedlo vo svojom objektovom zväzku s krycím menom „POSOL“,⁴⁵ že u saleziána Ladislava Stana v Holíči sa zišli saleziáni A. Srhoľec, Andrej Dermek a kaplán

Vendelín Sabo. Mali hovoriť o Stanových stykoch so zahraničím, najmä Talianskom [saleziánskym strediskom v Turíne – pozn. P. D]. Tu A. Srhoľec odvážne prejavil svoje názory, keď kritizoval zamietnutie jeho cesty do Poľska, nechotu režimu prepúšťať kňazov z výroby do pastorácie, hroznú zanedbávanie mládeže, ďalej kritizoval kňazov, angažujúcich sa v MHKD, čo podľa neho ubíja cirkev. Toto udanie tiež znamenalo, že agent alebo informátor agenta ŠtB sa mohol dostať do tesnej blízkosti Ladislava Stana.⁴⁶

Proticirkevný kurz režimu mohol odradiť niektorých adeptov na kňazstvo spomedzi členov tajne pôsobiacich rehoľných rádov a zároveň väzňov tohto režimu, ako bol A. Srhoľec. V tomto súvisi sa mal podľa záznamu ŠtB don Andrej Dermek, budúci provinciál saleziánov začiatkom septembra 1965 vyjadriť, že Anton Srhoľec patrí medzi bývalých saleziánov, ktorým sa podarilo dobre zamestnať na Ostravsku s dobrým platom, a preto už neuvažujú o tom, že by sa stali svet-skými kňazmi.⁴⁷ V spravodajskej praxi ŠtB mohlo ísť o vnášanie nedôvery alebo diskreditáciu. Srhoľcov záujem o kňazstvo však v realite pretrvával, pretože teológiu študoval tajne a od leta 1964 mal na viac zložené večné rehoľné sľuby.⁴⁸

Sledovanie Srhoľca v jeho bydlisku pokračovalo aj po lete 1965. Už začiatkom septembra 1965 podáva agent „VRBOVSKÝ“ správu, že Srhoľec sa koncom augusta 1965 stretol v Skalici s mužom z Holandska, ktorý mal byť protestantského vyznania a s ktorým si mal Srhoľec dlhšiu dobu dopisovať. Obaja údajne odišli na týždenný pobyt

43 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Akce „NARCIS“ – dožádaní z 27. 4. 1965.

44 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Srhoľec Anton – žiadosť o sledovanie počas jeho cesty v Poľsku z 11. 6. 1965; Srhoľec Anton – bývalý salezián, dožiadanie z 23. 6. 1965; Srhoľec Anton zo Skalice – podanie správy z 2. 8. 1965.

45 V tomto zväzku ŠtB zhromažďovala informácie o väčšine saleziánov v okrese Senica z dosahu Ladislava Stana SDB, v ktorej bol aj Anton Srhoľec. V žargóne ŠtB sledovala ich dlhodobé stretanie sa, tzv. grupírovku.

46 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Vyhodnotenie materiálov k osobe Antona Srhoľca.

47 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 1 864. Agentúrna správa č. 653 z 1. 9. 1965.

48 Pozri pozn. č. 33. Taktiež pozri HAMRÁČEK, R. *Anton Srhoľec. Kňaz, salezián a charitatívny pracovník*, s. 4.

Don Ladislav Stano, SDB (vpravo), starší rehoľný druh A. Srhoľca, na zlatej omši dona Viliama Vagača, SDB v Šaštíne (1969) (Zdroj: Archív SDB Bratislava)

vo Vysokých Tatrách. Agent dostal za úlohu stretnutie s Holandanom bližšie so Srhoľcom rozobrať.⁴⁹ Išlo o študenta z Holandska menom Anton de Vries, s ktorým si Srhoľec dopisoval a ktorý Srhoľca navštívil ešte niekoľkokrát. Táto správa ukazuje, že Anton Srhoľec, v tej dobe už dobre ovládajúci angličtinu a nemčinu, si postupne vytváral kontakty aj na Západe.

O Srhoľca sa začiatkom septembra 1965 začala intenzívnejšia zaujímať aj KS MV Ostrava, založila naňho signálny zväzok⁵⁰ a spustila akciu s krycím menom „TONDA“. V návrhu na založenie zväzku KS MV Ostrava Srhoľca zrekapitulovala dovtedajšie zistenia, počnúc tajnými schôdzkami s inými saleziánmi po príchode z lágrov a končiac nadviazaním kontaktov na Ostravsku, napríklad so spomenutým tiež amnestantom Josefom

Humplíkom, rozpracovaným v akcii „NARCIS“.⁵¹ ŠtB Srhoľca skutočne podozrievala z tajnej úlohy, a síce, že na Ostravsko prišiel z poverenia predstavených saleziánskej rehole venovať sa tam pracujúcim tajným saleziánom a slovenským veriacim robotníkom, čím sa mal vyhnúť sledovaniu zo strany ŠtB v bydlisku. Listom žiadala OO MV v Senici o zaslanie všetkých materiálov z tohto oddelenia na Srhoľca, vyhotovenie troch jeho fotografií a väčšie zapojenie tajných spolupracovníkov v okolí Srhoľca v jeho bydlisku, ako aj preskúmať vyslanie spolupracovníka ŠtB z jeho prostredia, aby na Ostravsku prešetril celkovú jeho činnosť.

OO Senica začiatkom októbra 1965 zaslalo tri Srhoľcove fotografie a uviedlo, že u nej je evidovaný v kategórii „nepriateľská osoba“ v spomenutom objektovom zväzku „POSOL“

a zosumarizovalo dovtedy získané poznatky o A. Srhoľcovi. Dodalo, že koncom septembra 1965 sa Srhoľec zúčastnil oslavy „jeho predstaveného Ladislava Stana“, kde chceli slúžiť omšu, a keď im to nepovolili, ohradzovali sa, že to je v rozpore s náboženskou slobodou, a dodal, že na Ostravsku to možné je, navyše tam aj pomáhajú miestnemu kaplánovi. OO ich otvorene pomenovalo ako skupinu bývalých saleziánov, ktoré sa aktivizujú navzájom, smerom k laikom i zahraničiu, aj s cieľom získať náboženskú literatúru zo zahraničia a že sa vyjadruje proti komunistickému zriadeniu, pripravujúc sa pravdepodobne na vysvätenie, a preto sú na území okresu pod kontrolou agentúry. Podľa názoru OO je Slovensko v rámci tajnej činnosti saleziánov rozdelené do štyroch oblastí, kde západnú, ako aj kontakty na saleziánov v zahraničí má na starosti práve Ladislav Stano. Na záver OO MV v Senici píše, že nemajú v kompetencii vyslať agentúru na sledovanie Srhoľca na Ostravsko a vyjadrilo na adresu KS MV Ostrava sklamanie, že sa nepodarilo umožniť cestu Srhoľca do Poľska, predpokladajúc, že tam môže prebehnúť jeho tajné vysvätenie.⁵²

Pravdepodobne v lete 1965 OO MV v Senici vypracovalo šesťstranové *Vyhodnotenie materiálov k osobe Antona Srhoľca*, v ktorom zosumarizovalo najmä agentúrne správy za uplynulých päť rokov, teda od prepustenia A. Srhoľca na slobodu. Išlo o rekapituláciu sedemnástich agentúrnych správ, zoradených chronologicky, pričom toto vyhodnotenie v podstate opakuje kritické postoje Srhoľca a jeho saleziánskych spolubratov voči režimu a jemu lojálnych kňazov, no neuvádza nejaký

49 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Agentúrna správa č. 426/65.

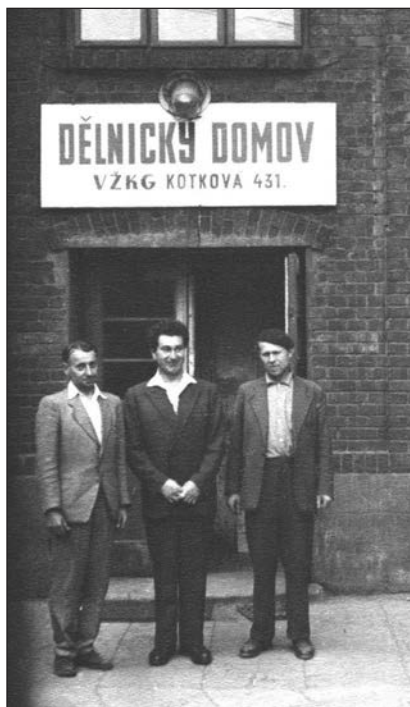
50 Signálny zväzok bol vedený na osobu podozrivú z trestnej činnosti proti komunistickému právnemu poriadku, čím mal byť preverený „signál“, t. j. potvrdenie alebo vyvrátenie tohto podozrenia. Signálny zväzok bol založený bez vedomia preverovanej osoby, preto nejde o zväzok tajného spolupracovníka ŠtB.

51 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Návrh na založenie signálneho zväzku Anton Srhoľec z 30. 8. 1965. Tento dokument sa nachádza ako nepravé priorum vo zväzku A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894.

52 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Akcie Tonda – dožádaní z 8. 9. 1965; Akcia Tonda – zaslание poznatkov z 5. 10. 1965.

hlbší analytický pohľad ŠtB na Srholca.⁵³

Sledovanie Srholca pokračovalo aj na jeseň 1965, kedy agent „VRBOVSKÝ“ sa s ním stretol a udal, že Srholec sa po stretnutí so známym z Holandska kladne vyjadroval o tamojšej náboženskej situácii, ktorá je na rozdiel od ČSSR slobodná, a Holandsko plánoval navštíviť. Agentúrna správa putovala do Srholcovho zväzku nepriateľskej osoby (NO). Ďalšia správa tentoraz agenta „MORAVU“ zo začiatku októbra 1965 dopĺňala, že návšteva Holanďana u Srholca prebehla na základe dopisovania si frekvenciantov jazykového kurzu, ktorý Srholec navštevoval na Ostravsku. Udal tiež, že Srholec ministroval na bohoslužbe v skalickom kostole a v ďalšej z októbra 1965 uvádza, že Srholec sa v rámci oslavy 50. výročia vysviacky dona Ladislava Stana v Holíči zúčastnil sv. omše v Oreskom, spolu so saleziánom Jánom Chrenkom. Srholec sa mal vyjadriť, že takáto oslava by za priaznivejších pomerov mala celkom iný priebeh, narážajúc na zákaz, aby don Stano mohol slúžiť túto bohoslužbu v Oreskom. Na základe týchto správ mali agenti zistiť u dona Stana v Holíči, ako prebiehala táto jeho oslava, ako bude reagovať na zákaz jeho pastoračnej činnosti, či je Srholec už vysvätený alebo či sa nato chystá. Vo februári 1966 agent „VRBOVSKÝ“ informoval, že Srholec vlastní kameru, premietací prístroj a magnetofón, ktoré použil na oslave dona Stana v Oreskom, a taktiež, že Srholec by sa rád v máji 1966 zúčastnil osláv miléniového výročia prijatia kresťanstva Poľskom. Správa opäť išla do Srholcovho zväzku NO a do zväzku „VERIACI“, vedeného na Vendelína Saba.

Anton Srholec vo Vítkoviciach (1964)
(Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

Ďalšia správa tohto agenta z polovice marca 1966 udávala, že skalický kaplán Sabo sa ozaj pripravuje na spomenutú cestu do Poľska a spolu so Srholcom a spomenutým saleziánom Chrenkom plánujú prespávať po tamojších saleziánskych ústavoch. Agent mal rozobrať s kaplánom Sabom celú cestu, plán ktorej mal podľa nich navrhnúť Anton Srholec. Zdá sa, že tento agent farár Holúsek mal stále istú dôveru kaplána Saba i samotného Srholca a domnieval sa, že sa ich vzťahy utužujú. Začiatkom leta ŠtB zasa od neho zachytila vyjadrenie Srholcovej matky Márie, ktorá kritizovala dianie v kostoloch, niektorých kňazov nazvala „komunistami“ a povedala, že jej syn Anton pôjde do pastoračie „až sa toto prekotí a dlho to už nepotrva“.⁵⁴

Tieto všetky poznatky pravdepodobne primáli OO MV v Senici, aby koncom júna 1966 vypracovalo *Plán previerky „NO“ Antona Srholca* a označilo ho ako „tajné“. Text plánu zosummarizoval hlavné agentúrne a operatívne poznatky o menovanom a konštatoval dve základné východiská: A. Srholec má záporný vzťah ku komunistickému režimu a zriadeniu v ČSSR a aktívne pracuje na utajenom živote saleziánov a takto sa pripravuje na vysvätenie za kňaza. Všetky tri premisy ŠtB odhadla dobre, posledná sa realizovala neskôr, čo ukazovalo, že Anton Srholec má jasný plán sebarealizácie a duchovného smerovania. Plán navrhoval, aby agenti, najmä „MORAVA“ a „VRBOVSKÝ“ získavali informácie zo Srholcovho pracoviska, domova a zo stykov s ostatnými saleziánmi, ďalej Srholcove názory, možnosť vysvätenia, ako aj styky so zahraničím. Tiež o tzv. grupírovke, teda dlhodobom systematickom stretaní sa viacerých oponentov režimu z radov saleziánov. Srholcovi mala byť úplne zamedzená možnosť vycestovania do „kapitalistického zahraničia“, aby nemohol emigrovať. KS MV Ostrava požiadali o sledovanie Srholcových stykov na pracovisku a možné tajné štúdium teológie, z ktorého ho ŠtB podozrievala.⁵⁵ Anton Srholec sa z tejto sťahujúcej sa slučky čiastočne vyvliekol odchodom z Ostravska.

SMER TALIANSKO – VYSVÄTENÝ PÁPEŽOM – SMER SLOVENSKO

Posledná agentúrna správa k Srholcovi z roku 1966 sa objavuje pred Vianocami, kedy už Anton Srholec od októbra pracoval vo Výskumnom ústave hydriárskom (VÚH) v Bratislave ako študijný technik a do Skalice dochádzal zriedka.⁵⁶ ŠtB v Bratislave nasadila

53 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Vyhodnotenie materiálov k osobe Antona Srholca.

54 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Agentúrna správa č. 429/65 z 29. 9. 1965. Srholec Anton – býv. salezián zo Skalice; Agentúrna správa č. 660/65 zo 6. 10. 1965. Srholec Anton – člen rehole „Saleziánov“; Agentúrna správa č. 453/66 z 23. 2. 1965 a č. 455/66 zo 14. 3. 1965; Agentúrna správa č. 448/66 z 24. 6. 1966. Srholec Anton, bývalý klerik – správa.

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Plán previerky „NO“ Antona Srholca z 28. 6. 1966.

56 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 22.

na Srholca agenta s krycím menom „EMIL“ (Vojtech Prokopius, narodený 9. novembra 1905), ktorý v jednej zo správ referoval, že Srholec sa stýka s dvomi pracovníkmi Okresného ústavu národného zdravia v Skalici a po omši pod taktovkou Srholca diskutujú na námestí.⁵⁷

Anton Srholec napriek tomuto sledovaniu ŠtB a celkovej náboženskej neslobode žil svoj plán doštudovať teológiu a stať sa kňazom. Preto napokon predsa len v máji 1967 žiada dvakrát CMBF o prijatie na štúdium teológie, no bezúspešne.⁵⁸ Anton Srholec bol nadchnutý závermi II. vatikánskeho koncilu, čo v ňom utužovalo túžbu presadiť svoj kňazský a saleziánsky rehoľný ideál. Srholec však tiež v sebe živil saleziánsku identitu venovania sa mládeži, preto od februára 1968 nastúpil do Stavokombinátu Bratislavy ako vychovávateľ mládeže. Na jeseň v tomto roku začal popri práci vychovávateľa vyučovať nemčinu na základnej škole. V novembri 1968 začína popri vychovávateľstve pracovať na polovičný úväzok na VÚH na mieste prekladateľa z nemčiny a angličtiny.⁵⁹

V atmosfére krátkej Pražskej jari 1968 sa však tridsaťšesťročný idealista, ako sám seba nazval Srholec, zapojil do obrodného prúdu v cirkvi v rámci hnutia Dielo koncilovej obnovy (DKO).⁶⁰ V rámci skalickej farnosti bol dokonca poverený Dočasným výborom DKO, aby napísal list tamojišiemu

farárovi ThDr. Ottovi Holúskovi,⁶¹ aby vyvodil svoju morálnu zodpovednosť za svoje pôsobenie vo farnosti a odišiel. Charakter tohto listu a skutočnosť, že ho za úlohu dostal napísať väzeň režimu a zároveň človek týmto režimom násilne zastavený v snahe stať sa kňazom, ilustrujú nepríjemnú a naliehavú potrebu zmien v cirkvi v Československu i za cenu priamej konfrontácie veriacich laikov s kňazmi, ktorí spolupracovali s režimom, s ŠtB alebo sa angažovali v MHKD. To mohlo byť vnímané ako istý radikalizmus uskutocňovateľov cieľov DKO.⁶²

V tomto istom radikalizme DKO bola v spomenutom liste vyjadrená potreba, aby v Skalici bol kňaz, ktorý by stál na čele DKO vo farnosti a takto bol prirodzene „napojený na hierarchický blok v diele (DKO)“. V tomto liste Srholec Holúskovi pripomína aj iný svoj kritický list, ktorý mu poslal skôr a podľa dikcie je zrejmé, že za Holúskov odchod zo skalickej farnosti by bolo viacero farníkov.⁶³ To boli silné slová na adresu farára, voči ktorému sa kvôli jeho myšlienkovkej previazanosti s režimom ľudia vyjadrovali kriticky, ktorý bol evidovaným spolupracovníkom ŠtB a Srholca vo farnosti sledoval, o čom však ľudia v DKO ani Srholec v tom čase v apríli 1968 nemohli vedieť.

O štyri mesiace Československo obsadili tanky „bratských krajín“ Varšavskej zmluvy a DKO rýchlo zaniklo.

Anton Srholec v roku 1969
(Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

Začaté politické reformy a ich výsledky v štátnej administratíve však ešte niekoľko mesiacov fungovali, a tak sa Anton Srholec naplno sústredil na svoj hlavný cieľ – doštudovať teológiu, hoci i v zahraničí, a byť vysvätený za kňaza, pôsobiaceho na Slovensku. Pokiaľ sa ešte dalo na prelome rokov 1968 a 1969, Srholec akosi paradoxne pod hlavičkami sovietskych tankov po necelých dvadsiatich rokoch oprášil možnosť doštudovať teológiu mimo komunistického Československa a čo najlegálnejšie. A tak vtedajší čerstvo inštalovaný predstavený saleziánov don Andrej Dermek ho vysielal uskutocniť tento jeho sen k saleziánom do

57 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Agentúrna správa č. 98 z 17. 12. 1966.

58 Ján Letz o Antonovi Srholcovi píše, že „každoročne sa márne snažil dostať na teologickú fakultu v Bratislave“. Pozri PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 1 270. Myslel pravdepodobne po roku 1960.

59 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 23 a 27.

60 Dielo koncilovej obnovy na základe uznesenia „zjazdu“ DKO (Katolícke noviny, 26. 5. 1968), konaného na Velehrade 13. – 14. 5. 1968 sa charakterizovalo ako „dobrovoľná organizácia občanov katolíckeho náboženstva pod vedením biskupského zboru na uskutočňovanie zásad II. vatikánskeho koncilu a pre zabezpečenie demokratických práv svojich členov v našej spoločnosti“. PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava: Veda 1999, s. 176.

61 ThDr. Otto Holúšek nastúpil na skalickú faru v roku 1960 po františkánovi Emanuelovi Jozefovi Cubínkovi, ktorého preložili na faru vo Sv. Juri, kde bol v roku 1965 zavraždený. Páchateľ tejto vraždy nebol doteraz odsúdený. Farár Otto Holúšek zo skalickej fary napokon v roku 1968 odišiel a do Skalice nevrátil ani po potlačení československej jari, ani po obnovení svojej evidencie u ŠtB od roku 1972 v kategórii „dôverník“. Na jeho miesto prišiel kňaz Štefan Žák zo Závodu, ktorý tam pôsobil do roku 1980.

62 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Pod kuratelou moci*, s. 177.

63 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. List Antona Srholca Ottovi Holúskovi z 29. 4. 1968.

Turína, tentoraz však nie ilegálne cez rieku Moravu.⁶⁴

Po zrušení DKO sa znovu aktivizujú kňazi z bývalého MHKD, čo vo vzťahu k A. Srhoľcovi dokazuje rozhovor medzi spomenutým bývalým skalickým farárom Ottom Holúskom a košickým ordinárom Štefanom Onderkom, zaznamenaný v agentúrnom zázname OO ŠtB Senica. Je zrejmé, že tento záznam bol vypracovaný na základe informácií Holúska, ako na čas deaktivovaného tajného spolupracovníka ŠtB s krycím menom „VRBOVSKÝ“. ⁶⁵ V tomto zázname z mája 20. mája 1970 Otto Holúsek referuje o svojom stretnutí s košickým ordinárom Štefanom Onderkom v Bratislave, kde hovorili o cirkevných pomeroch v roku 1968. Štefan Onderko kritizoval mladých kňazov, ktorí žiadali odvolanie z fár tých kňazov, ktorí sa angažovali v MHKD. Kňaz Holúsek spomenul svoj prípad, keď ho v apríli 1968 listom o odchod žiadal A. Srhoľec, načo ho Š. Onderko požiadal, aby mu takéto listy alebo materiály kňazov, pôsobiacich v DKO, poslal. Holúsek sa s Onderkom dohodol, že mu pošle materiály Srhoľca a potom „sa budú proti týmto osobám robiť opatrenia“. Srhoľcove listy z roku 1968 i spomenuté „opatrenia“ mohli v budúcnosti skomplikovať situáciu Srhoľca, ktorý medzitým v čase ich rozhovoru mal do svojej kňazskej vysviacky necelý mesiac. Otto Holúsek totiž kópiu listu, ktorý mu v apríli 1968 poslal A. Srhoľec, odovzdal OO ŠtB v Senici. OO ŠtB Senica list vložilo do Srhoľcovho spisu, avšak zároveň skonštatovalo, že v tom čase A. Srhoľec už vycestoval do Talianska, kde si predĺžil svoj pobyt,

ukončuje si štúdium teológie a v máji 1970 má byť vysvätený za kňaza. ŠtB tiež skonštatovala, že správa sa zakladá na pravde, lebo ju podala preverená osoba, ktorá v minulosti pracovala ako tajný spolupracovník ŠtB.⁶⁶

A. Srhoľec sa totiž vo februári 1969 najskôr vydal na púť do Ríma pri príležitosti 1100. výročiu smrti sv. Cyrila. Jedným z cieľov bolo dojednať podmienky, za akých by po svojom druhom príchode do Talianska mohol od septembra 1969 doštudovať teológiu na Pápežskej lateránskej univerzite v Ríme. Po rozhovoroch, ktoré počas púte v Ríme absolvoval, jeho nadriadení rozhodli, že štúdium ukončí v rámci školského roka 1969 – 1970 na Pápežskej saleziánskej univerzite v Turíne.⁶⁷ Na nej naozaj v priebehu dvoch semestrov tohto školského roka nadviazal na svoje tajné štúdium v Československu, úspešne doštudoval za kňaza a ukončil všetky predpísané skúšky.⁶⁸

Podľa korešpondencie A. Srhoľca, ktorá sa z jeho štúdií nazbierala napokon v počte vyše šesťdesiat listov, boli podmienky v Turíne veľmi priaznivé, mal ponuku študovať i viac ako jeden rok, študovalo sa v taliančine a čiastočne v latinčine. Srhoľec si viedol denník, ktorý nazval *Turínsky denník*.⁶⁹ Ten je dobrým prameňom faktov i pocitov, ktoré tento štyridsaťročný študent prežíval po dvadsiatich rokoch v čase jeho naplňajúcich sa nádejí na vysvätenie za kňaza. Keďže už bolo Československo okupované, rozbiehala sa tzv. normalizácia a Srhoľec mal víza udelené len do konca roka 1969, mal obavu, či mu ich predĺžia, aby mohol ukončiť školský rok a byť vysvätený. Československé orgány mu však víza

predĺžili do konca júna 1970 a cesta za vysviackou sa viac otvorila. V nádeji dobrého konca a diplomaticky i ľudsky úprimne Srhoľec dokonca už v polovici apríla 1970 píše československému veľvyslancovi v Taliansku a oznamuje mu konanie svojej vysviacky. Tak sa i stalo, že vtedajší hlavný predstavený saleziánov don Luigi Ricceri, keď Srhoľec nemohol byť ordinovaný v Turíne, vybavil Srhoľcovu vysviacku samotným pápežom tak, že sa Srhoľec dostal medzi stovky adeptov, ktorých sám pápež Pavol VI. vysvätil na polstoročnicu svojej kňazskej vysviacky 17. mája 1970 na Námestí svätého Petra vo Vatikáne v Ríme. Na dôkaz vysviacky si Srhoľec odniesol dekrét o svojom vysvätení, podpísaný samotným pápežom.⁷⁰ Po vysvätení jazykovo zdatný Srhoľec, podľa vyjadrenie ŠtB z roku 1972, ašpiroval stať sa „vedúcim slovenskej katolíckej misie v NSR“, ⁷¹ no nestalo sa tak a on túžil slúžiť ľuďom na Slovensku. A tak sa vracia do okupovanej vlasti.

NÁVRAT ANTONA SRHOĽCA NA SLOVENSKO

Návrat alebo príchod saleziána Srhoľca, teraz už kňaza, bývalého väzňa režimu, zo slobodného sveta do okupovanej vlasti akoby pripomenul návrat Srhoľcovho reholného spolubrata, zakladateľa saleziánov na Slovensku dona Viliama Vagača, ktorý sa o dva desaťročie skôr v roku 1950 vrátil do komunistami ovládnutého Československa z pätnásť rokov trvajúcich misií v Brazílii a následne skončil na desať rokov v komunistickom žalári. V krátkom čase pobytu dona Vagača v saleziánskom ústave v Hodoch v roku 1950

64 BARIAK, I. *Anton Srhoľec v spomienkach a dokumentoch*, s. 27.

65 Kňaz Otto Holúsek bol ŠtB v roku 1972 preregistrovaný do kategórie „dôverník“. Pozri A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, registračné protokoly zväzkov, reg. č. 2 030.

66 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-T, a. č. 840. Srhoľec Anton – bývalý salezián, toho času v Ríme. Dokument z 27. 5. 1970.

67 BARIAK, I. *Anton Srhoľec v spomienkach a dokumentoch*, s. 28.

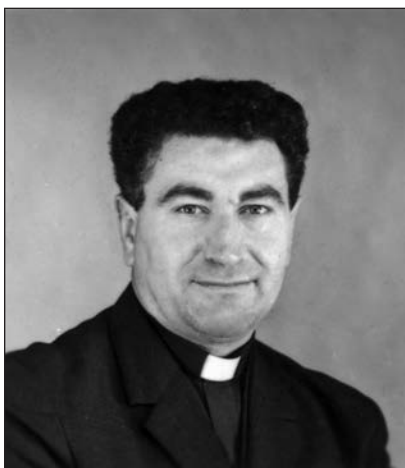
68 PAŠTEKA, J. a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, s. 1 270 – 1 271.

69 Rukopisný originál je uložený v Nadácii Antona Srhoľca. Za jeho prepis ďakujeme Mgr. Dáši Macaríkovej.

70 BARIAK, I. *Anton Srhoľec v spomienkach a dokumentoch*, s. 30, 32, 33. Taktiež pozri Denník A. Srhoľca, zápis z 31. 12. 2015.

71 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Memorandum „SKALA“ z 9. 8. 1972.

mu „saleziánske ucho“ Anton Srhoľec robil pomocníka.⁷² A. Srhoľec sa vracia do režimu, ktorý ho už raz prenasledoval, mučil, väznil, deklasoval, no on sa viac vracia do vlasti, aby naplnil svoj kňazský sen i službu. Srhoľec mal predstavu, že bude slúžiť v pokoji na dedine a venovať sa veriacim, no so svojím na vtedajšie pomery veľmi neštandardným životopisom musel prijať to, čo mu režim umožnil. Zakotvil v Bratislave vo farnosti Nové Mesto (Blumentál), kde pracoval ako kostolník, pomocník na cintorínoch, neskôr kaplán. V júli 1970 tamjší farský úrad požiadal Mestský národný výbor (MsNV) v Bratislave, resp. jeho cirkevné oddelenie Odboru kultúry o ustanovenie Srhoľca za výpomocného duchovného. Kladné vyjadrenie zdá sa ovplyvnil dekan Ladislav Mogyrossy, ktorý o. i. dôvodil aj svojím zhoršujúcim sa zdravím. Dňa 21. augusta 1970 MsNV udelil Srhoľcovi štátny súhlas na výkon duchovenskej služby, aby mohol „v súrnych prípadoch vypomáhať vo verejnej duchovnej správe“ vo farnosti Blumentál.⁷³ Dňa 1. septembra 1970, keďže Srhoľec bol saleziánsky rehoľník, požiadalo vedenie rehole Apoštolskú administratúru v Trnave (biskupský úrad) o súhlas, aby Srhoľec mohol v Blumentáli pôsobiť i z cirkevného hľadiska, znova s kladnou intervenciou kanonika L. Mogyrossyho.⁷⁴ Podľa Zápisok zo Srhoľcovho takpovediac „Bratislavského denníka“ z rokov 1970 – 1974 Srhoľec ako ozaj výpomocný duchovný, oficiálne kaplán, spovedal, sobášil i pochovával,

Čerstvý klerik Anton Srhoľec, Rím 1970
(Zdroj: Nadácia Antona Srhoľca Antonio)

učil náboženstvo na školách a tiež prepisoval matriky, čo, ako povedal, nemal rád. Radšej si pripravoval kázne, a to i niekoľko dní. Vypracoval sa na vynikajúceho kazateľa, jeho kázne navštevovala mládež, rodiny, intelektuáli. Len napríklad za dva roky 1973 – 1974 si pripravil okolo 500 strán takýchto kázni.⁷⁵ Od roku 1970 bol jednou z vedúcich osôb Hnutia kresťanských spoločenstiev rodín a laického apoštolského hnutia.⁷⁶ Zaujal, v tom inom slova zmysle aj mocenský aparát režimu, medzi inými aj štátnu bezpečnosť. Vedel a stále si uvedomoval, že *conditio sine qua non*⁷⁷ jeho milovanej práce a služby je štátny súhlas na jej „výkon“. Dilema, ktorá mnohým kňazom obrazne lámala chrbtice. Tento tzv. štátny súhlas bol potrebný na oficiálnu činnosť kňaza v komunistickom Československu a ten sa stal jablkom

sváru nielen u Srhoľca, ale i stoviek kňazov v ich zápase o slobodný výkon ich kňazskej služby. Totiž jeho odobratie bolo stopkou vo verejnej kňazskej činnosti, niekedy i na celý aktívny život kňaza. Anton Srhoľec sa tomuto nebezpečenstvu snažil vyhnúť. Počet kňazov u všetkých cirkví od začiatku tzv. normalizácie totiž zásahmi režimu začal klesať a počas pätnástich rokov sa znížil o približne 15 %.⁷⁸

Ako výpomocný duchovný, bez väčšej intervencie režimu, takto Srhoľec pôsobil vo farnosti Blumentál bežne jeden rok. Mal 42 rokov a ŠtB disponovala o ňom vyše 60-stranovým zväzkom „nepriateľskej osoby“, vytvoreným na OO MV v Senici, ako aj vyšetrovacím spisom ŠtB z roku 1951, keď bol zatknutý za pokus o útek a odsúdený na dvanásť rokov (vo väzení a jáchymovských lágroch trpel deväť rokov). Je možné, že ŠtB vyhodnotila tieto východiská ako pritažujúce Srhoľcovi, no zároveň ho považovala za zaujímavú osobu, človeka, ktorý sa zblížil s cirkevným prostredím Ríma a rehoľným saleziánskym prostredím Turína. Vedela, že Srhoľec prejavil úprimnú snahu stať sa takpovediac za každú cenu kňazom a byť dobrým saleziánskym rehoľníkom a najmä, že sa dobrovoľne vrátil do Československa, takže okrem jeho idealizmu uvažovala aj o nejakom tajnom poslaní, ktoré mal na Slovensku vykonávať práve na základe inštrukcií z Vatikánu alebo saleziánskej centrály v Turíne.⁷⁹ V ceste za službou kňaza, bez odobratého súhlasu režimom, stáli tak Antonovi

72 DUBOVSKÝ, Patrik. *Salezián, misionár, väzeň Viliam Vagač*. Bratislava: Vydavateľstvo Don Bosco, 2015, s. 116.

73 Ladislav Mogyrossy, narodený 2. 2. 1905 bol aj vysokým funkcionárom MHKD a od roku 1954 tajným spolupracovníkom ŠtB. To mohlo ovplyvniť kladné rozhodnutie úradov vyhovieť jeho žiadosti a tak umožniť Srhoľcovi aspoň takto spočiatku kňazsky pôsobiť. Poukazuje to na istú previazanosť predstaviteľov ZKD PIT a niektorých iných vyšších štátnych predstaviteľov so Štátnou bezpečnosťou.

74 BARIAK, I. *Anton Srhoľec v spomienkach a dokumentoch*, s. 35.

75 LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 8.

76 PAŠTEKA, J. a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, s. 1 271.

77 Nevyhnutná podmienka.

78 V rokoch 1971 – 1986 tento počet u rímskokatolíckej cirkvi klesol z 1 316 kňazov na 1 121, u všetkých cirkví v ČSSR dovedna z 2 073 duchovných na 1 897. Pozri PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *V zovretí normalizácie*, s. 87.

79 Takéto uvažovanie by silne pripomínalo podozrenie OO MV Senica a KS MV Ostrava o spomenutom takomto možnom tajnom Srhoľcovom pôsobení na Ostravsku v 60. rokoch ako vyslaného tajného saleziána.

Srholcovi mnohé nástrahy. Jednou z nich po likvidácii obrodného procesu v spoločnosti ČSSR v roku 1968, tzv. Pražskej alebo československej jari bola znovu priam všemocná Štátna bezpečnosť, ktorá „obnovila boj proti vnútornému nepriateľovi na ideologickej úseku“. Znamenalo to obnovenie činnosti tajných spolupracovníkov ŠtB a budovanie a evidovanie novej agentúrnej siete.⁸⁰ ŠtB sa rozhodla Srholca kontaktovať a navodiť komunikáciu.

AGENT „SKALA“

Dňa 24. júna 1971 KS ŠtB Bratislava založila zväzok na štyridsaťdvaročného Antona Srholca v kategórii „agent“ s krycím menom „SKALA“. Krycie meno pravdepodobne odvodili od Srholcovho rodiska Skalice alebo malo mať ironizujúci podtón na cirkev a sv. Petra – skalu, keďže Sroholec bol vysvätený na Svätopeterskom námestí v Ríme. Vo zväzku sa nachádzala dvakrát rovnaká Srholcova fotografia, ktorú ŠtB pravdepodobne získala pri vybavovaní Srholcovej žiadosti o výjazd do Talianska v roku 1969. Zväzok ŠtB udržiavala ďalších bezmála trinásť rokov a počas tohto času tento narástol na 291 strán.⁸¹ Zoznam osôb, uvedených v časti Zoznam osôb vo zväzku alebo rozpracovaných vo zväzku, bol vyše 40, napríklad saleziáni Ján Beňo, Andrej Dermek, František Valábek, Ján Chrenko, Vendelín Sabo, Ján Malženický, Ludovít Macák a ďalší, ako aj Vladimír Jukl, Silvester Krčméry, Štefan Náhalka, biskup Pavol M. Hnilica [ŠtB ho uvádza ako Pavel Hnilica – pozn. P. D.], Gorazd Zvonický, Pavol Martinický, či spomenutý druh z Ostravska Josef Humplík.⁸² To poukazovalo na zvýšený záujem

o Srholcovu činnosť nielen ako kňaza, ale ako človeka, ktorý mal kontakty s viacerými členmi režimom zakázaných a de facto zlikvidovaných reholí, tajnej cirkvi či kresťanského disentu. Keďže je tento zväzok ŠtB podstatne vyskartovaný, môžeme konštatovať, že tieto osoby zväzkom prechádzali alebo bola o nich vo zväzku nejaká informácia. Mohli byť uvedení tajnými spolupracovníkmi, mohla ich do zväzku vpísať ŠtB alebo sa mohli objaviť vo verbálnych vyjadreniach Srholca.

Je teda evidentné, že ŠtB mala veľký záujem zviazať Antona Srholca na nejaký spôsob pre ňu užitočnej komunikácie alebo spolupráce. A Anton Sroholec chcel byť viac než pomocným duchovným, chcel uplatniť svoj kazateľský talent, zápal pre pastoračnú prácu v komunistickým režimom zdevastovanom spoločenskom duchovnom prostredí a saleziánsky vzťah k mládeži, čo vychádzalo z jeho saleziánskej charizmy a životného postoja duchovne slúžiť

v enormne nepriaznivých podmienkach politického režimu v ČSSR.

Podľa Správy o priebehu verbovky z 23. júna 1971, ktorú napísal operatívny pracovník KS ZNB Bratislava mjr. Alojz Bažík⁸³ a ktorá sa mala uskutočniť v budove krajskej správy, toto stretnutie nasledovalo po niekoľkých dovtedajších, ktoré ŠtB hodnotila kladne. Sroholec mal vyjadriť spokojnosť, že mu bolo umožnené pôsobiť v pastoračii a tiež mala byť prediskutovaná situácia v režimom zakázanej reholi saleziánov, čo podľa ŠtB malo napĺňať cieľ návrhu na verbovku. ŠtB sa mala totiž zamerať na získavanie poznatkov o „vnútornej báze“, myslelo sa tým asi prostredie tajných reholí a utajenej časti cirkvi a v oblasti tzv. vízových cudzincov, keďže Anton Sroholec si buď doval a udržiaval zahraničné kontakty a vzťahy s teológmi a vzdelancami aj zo západnej Európy. Išlo napríklad o slovenských kňazov v Taliansku, Belgicku, Japonsku, s ktorými komunikoval korešpondenčne, ako aj neskôr teológov

Anton Sroholec ako katechéta v Bratislave na začiatku 70. rokov (Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

80 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Pod kuratelou moci*, s. 228.

81 V Archíve ÚPN sa z tohto zväzku zachovalo 23 strán, teda menej ako 8 %. Podstatná a tzv. živá časť zväzku bola zničená počas tzv. divokých skartácií, nariadených 1. námestníkom FMV ČSSR Alojzom Lorencom 7. 12. 1989. Pozri A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894.

82 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Zoznam osôb nachádzajúcich sa vo zväzku.

83 Major Alojz Bažík, narodený 21. 6. 1925 počas normalizácie pracoval na 7. oddelení II. odboru KS ZNB Bratislava, zameriaval sa na problematiku reholí, činnosť agentúrnej siete v blízkosti zahraničnej cirkevnej emigrácie v Ríme a Nemecku, napríklad akcia „VERBUM“. Pozri A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníkov ŠtB VIII. Alojz Bažík.

z NSR, s ktorými sa stretali v bývalej Nemeckej demokratickej republike (NDR).⁸⁴

Mjr. Bažík zapísal, že A. Srholec nemal námietky proti ďalším stykom, a keďže podľa neho išlo o osobu, ktorá „je s nami dlhší čas v styku“, preto nenavrhol vykonať podpísaný sľub spolupráce s ŠtB, lebo to považoval za neúčelné. Verbovky sa mal zúčastniť aj náčelník 7. oddelenia II. odboru KS ZNB Bratislava, ktorý mal Srholca už poznať z kontrolných schôdzok.⁸⁵ V pomerne obsiahlom šesťstránkovom memorande k osobe Antona Srholca, datovanom 9. augusta 1972, teda pomerne neskoro od ním zaznamenananej verbovky, mjr. Bažík celkom vyčerpávajúco jazykom ŠtB popísal dovtedajšiu Srholcovu životnú anabázu od charakteristiky „kňaz rehole saleziánov“ – napriek tomu, že rehole boli de iure zrušené – až po zavedenie úkonu TA-111,⁸⁶ či legendu – heslo na stretanie sa s iným príslušníkom ŠtB v znení: „pozdrav od priateľa Alojza [Bažíka? – pozn. P. D], ktorý mu povolil cestu do Talianska“. Je zaujímavé, že ešte v roku 1972 autor memoranda v ňom uvádza, že v roku 1971 bol Srholcovi znížený trest z roku 1952 za nedovolené opustenie republiky na 18 mesiacov, neuviedol však dôvod tohto zníženia. Zdôrazňuje, že Srholec má a udržiava dobré styky so saleziánmi na Slovensku v čele s provinciálom, podľa textu ŠtB „inšpektorom rehole saleziánov na Slovensku“ Andrejom Dermekom a ďalšími, ako aj s kňazmi a teológmi zo Slovenska, pôsobiacimi v zahraničí, napr. Taliansku, Belgicku a iné. Memorandum hovorí o Srholcovej činnosti v DKO, súčasťou ktorej bolo aj zaslanie jeho kritického listu vtedajšiemu farárovi v Skalici Ottovi

Holúskovi, v tom čase agentovi ŠtB s krycím menom „VRBOVSKÝ“. Ten udával informácie na Srholca a podľa ŠtB vtedy pôsobil „morálne nie na výške“. Za požiadavku jeho odchod z miesta skalického farára sa mal Srholec Holúskovi neskôr ospravedlniť.

Príslušník ŠtB upozorňuje, že Srholec je síce sociálne založený a uznáva aj sociálne vymoženosti, no dožaduje sa väčšej náboženskej slobody, je priamy a pravdovravný, ochotný viesť debatu o cirkevných otázkach na vysokej úrovni, preto je potrebné, aby protistrana (ŠtB) bola na tému pripravená. Srholec mal využívať svoje pedagogické vlohky a vzťah k organizovaniu aktívneho času u mládeže, má vlohky na prednes svojich atraktívnych kázni počas omší, ktoré sú hojne navštevované. Je dobre jazykovo pripravený (angličtina, nemčina, taliančina), preto má potenciál vytvárať a pestovať kontakty so zahraničím, najmä Západom. Príslušník ŠtB konštatuje, že Srholec má bohaté kontakty s veriacimi, v čom ho má usmerňovať príslušník ŠtB. ŠtB v memorande píše, že si ho postupne pripútavala, počnúc umožnením mu doštudovať teológiu v Taliansku, za čo sa „cítil zaviazaný a k spolupráci pristúpil na vlasteneckom podklade“.⁸⁷ V ďalšej časti memoranda ŠtB konkretizuje svoje akcie, v ktorých mal byť Srholec zainteresovaný, ako akcia „FAMILIA“. ŠtB konštatuje, že po príchode z Talianska na otázku predstaveného saleziánov A. Dermeka, či ho kontaktovala ŠtB, odpovedal kladne, no tiež mal dodať, že je to jeho vec a s nikým o tom nehovorí. ŠtB však v memorande píše, že ak by alebo aby nedošlo k dekonšpirácii, táto otázka „bude predmetom kontroly a previerky“ a dodala, že aj v „otázkach

nevyjasnených okolností“. Takýmto vyjadrením ŠtB dávala najavo, že v spolupráci s Antonom Srholcom si nechávala priestor, ak by sa on správal autonómne a nenapĺňal by ciele ŠtB s jeho osobou. Srholec mal poznať troch príslušníkov ŠtB, a to mjr. Bažíka a „súdruhov Kozinu a Ferku“.

ŠtB si preverila Srholca spravodajsko-technickým úkonom „K-3“ (úlohová kontrola korešpondencie) a on sám priniesol časť svojej zahraničnej korešpondencie. Mal byť preverovaný schôdzkami s dvomi príslušníkmi ŠtB a tiež mali byť naňho nasadení tajní spolupracovníci „ZOBOR“ a dôverník (D) „RUDOLF“ (blumentálsky dekan Ladislav Mogyorossy). Hodnotili ho ako nováčika, ktorý nemá žiadne špeciálne znalosti štátno-bezpečnostnej práce, neabsolvoval žiadne školenie, nie je nositeľom štátneho tajomstva a nemá k nemu prístup a nemal by byť v styku s cudzou tajnou službou. ŠtB ďalej konštatovala, že Srholec sa v roku 1970 vrátil do ČSSR dobrovoľne na základe pohnútok slúžiť ako kňaz vo vlasti a nerobiť problémy príslušníkom svojej rodiny, keďže ako znova príslušník ŠtB zopakoval „mal aj ponuku byť vedúcim slovenskej katolíckej misie v NSR“. Srholec sa mal vyjadriť, že ak by mu aj kládli prekážky vo výkone kňazskej služby, neemigroval by, ale požiadal by o legálny odchod z ČSSR.

Srholec mal byť poverený úlohou sledovať saleziánov, ako provinciál Andrej Dermek (akcia „INŠPEKTOR“), František Valábek, Anton Mikula, Stanislav Sloboda a ďalší, ako aj niektorých duchovných v zahraničí, respektíve saleziánov, ktorí zo zahraničia prichádzali do ČSSR. Mal taktiež podávať správy z prostredia bývalých členov DKO. No Srholec mal byť

84 Pozri napríklad BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 30 – 31. Pozri aj poznámku č. 107.

85 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Zpráva o priebehu verbovky z 23. 6. 1971.

86 Úkon TA-111 v praxi ŠtB bolo tajné nainštalovanie odpočúvacieho zariadenia na dlhodobé odpočúvanie telefónu danej sledovanej osoby (aj tajného spolupracovníka). V memorande sa uvádza adresa A. Srholca i jeho telefónne číslo, teda ŠtB to mala zistené, čo uľahčilo aktivovanie tohto úkonu.

87 A. Srholec naopak tvrdil, že „za povolenie môjho pobytu v Taliansku si napokon pripísala zásluhu ŠtB“. Pozri A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Srholec Anton. Osobný názor – vyjadrenie. Metódy bývalej ŠtB, ako som ich poznal z 21. 3. 2005.

i preverovaný a mala mu ŠtB namontovať odpočúvanie telefónu. Legendu na stretnutie určila ŠtB zasa v konotácii so Srhoľcovou cestou do Talianska, čím dávala najavo, že Srhoľec má byť prečo vďačný, a preto očakávala jeho spoluprácu. Toto potenciálne vydieranie si uvedomoval aj Srhoľec, preto volil opatrný spôsob komunikácie a reakcií.

V roku 1973 mjr. Bažík dopísal na koniec memoranda, že previerka tajného spolupracovníka „vzlynela kladne“. Ďalej v texte ŠtB hovorí o Srhoľcovom sklone k individualizmu, ktorý nie je pod úplnou kontrolou vedenia rehole, čo mohlo čiastočne hatiť získavanie informácií z vedenia rehole, no i znamenať Srhoľcovu taktiku, ako sa vyhýbať kontaktom v zmysle „nevieš, neprezradíš“, referovaniu o ktorých by sa nemusel vedieť dobre vyhnúť, ak by ŠtB vyvíjala na neho nejaký nátlak. ŠtB zaznamenala, že Srhoľec síce podporuje zriadenie, ale vyjadroval sa, že by mal štát dať cirkvám viac slobody a tie by ho potom podporovali. Avšak Srhoľcovo údajné vyjadrenie, že „on vidí budúcnosť v socializme a komunizme a [...] ukončení vykorisťovania pracujúcich v kapitalizme“, poukazuje skôr na rétoriku establišmentu ako to, čo si Anton Srhoľec po rokoch v lágri a desaťročí sledovania o režime v ČSSR ozaj myslel.⁸⁸

To potvrdzovalo, že Anton Srhoľec sa v priebehu svojej aktívnej kňazskej služby snažil takpovediac neprísť o „všemocný“ štátny súhlas, no postupom času sa viac a viac odvážnejšie venoval režimu nelahodiacim aktivitám. Dokazujú to zápisky z jeho Denníkov z roku 1971 a rokov nasledujúcich. Vybudoval si veľmi blízky vzťah s deťmi a mládežou. V znormalizovanej Bratislave sa snažil aj o ekumenické a pastoračné aktivity, ktoré neboli v súlade so snahami režimu alebo úlohami a očakávaniami od domnelého agenta ŠtB. Napríklad v utajenej spolupráci s duchovným Cirkvi bratskej vydali

Pomocný duchovný Anton Srhoľec (vpravo), sakristia kostola Blumentál (začiatok 70. rokov)
(Zdroj: Nadácia Antona Srhoľca Antonio)

spoločný spevník piesní pre mládež a zásluhou Antona Srhoľca v Spolku svätého Vojtecha (SSV) vyšiel v dvojnásobnom náklade 10-tisíc kusov. Podobne od saleziánov z Turína, kde pred pár rokmi študoval, získal rozsiahly súbor takmer 200 častí diela *Katechismus v obrazoch*, spolu s diapozitívmi

a so sprievodným textom, určenými na náboženské vzdelávanie.⁸⁹

No už v roku 1972 Srhoľec píše, že by radšej pôsobil niekde na dedine mimo Bratislavu, ktorá má „otrávené povetrie“. Na jeho vzrastajúcu popularitu, najmä kvôli jeho hodnotným kázňam v blumentálskom kostole, sa

88 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Memorandum „SKALA“ z 9. 8. 1972.

89 LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 114. Pozri aj pozn. č. 90.

mu jeho „*sen o opustení otráveného povetria Bratislavy*“ napokon paradoxne splnil zásahom režimu. Po štyroch rokoch pôsobenia v hlavnom meste Slovenska ho preložili do upadajúcej farnosti v Perneku.⁹⁰ Srholec spomína, že na jeho prvej omši bolo na prijímaní šesť ľudí. Preto vyhlásil vo farnosti duchovnú obnovu a začal ako povedal „*slávnymi perneckými hodmi*“ a prípravou detí na prvé sväté prijímanie, ktorým napríklad vyrábali malé katechetické zošity. Kostol sa postupne zapíňal, ľudia lákali výborný kazateľ a i „živý“ odporca režimu. Kostol plnili aj ľudia z Bratislavy, ktorým chýbali Srholecove kázne a jeho blízkosť. V istom ekumenickom duchu sa Anton Srholec zapojil do stavby modlitebne Cirkvi bratskej v Bratislave, kam prichádzal s partiou pomocníkov zo svojho vtedajšieho pôsobiska z Perneku alebo neskôr Veľkého Zálužia. V nej mu potom na oplátku dovolili stretávať sa s mládežou na duchovných cvičeniach. Duchovný tejto cirkvi František Ciesar tvrdí o tej dobe, že ich zato prenasledovala ŠtB a tvrdo kvôli tomu vypočúvala.⁹¹

V roku 1974 Anton Srholec navštívil Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme a znova sa dobrovoľne vrátil do Československa. Vo zväzku „SKALA“ v *Zozname dokumentov* na desiatich stranách bol dokument s názvom *Návrh na vycestovanie*, ktorý bol vyskartovaný.⁹² Možno teda len predpokladať, že išlo o túto cestu do Ríma. Nie sú známe nijaké konkrétne podmienky režimu, aby cestu Srholecovi povolil alebo zadanie nejakej úlohy v Ríme a jej plnenie, no prax ŠtB bola taká, že žiadateľov o vycestovanie

na Západ zaväzovala, aby po svojom návrate informovali o osobách, ktoré v zahraničí navštívili alebo o poznatkoch, ktoré zistili.

Približne v tomže roku začal kresťanský aktivista Konštantín Viktorín, neskorší spoluzakladateľ Kresťanskodemokratického hnutia (KDH), na svoju chatu a záhradu v Bratislave-Dúbravke pozývať spriaznených priateľov, medzi nimi aj Antona Srholca, z čoho sa vyvinuli neformálne diskusné stretnutia takýchto aktivistov, stretajúcich sa tam v počte desať až dvadsať ľudí,⁹³ neskôr i s pevne stanoveným programom a témami. Tieto témy zväčša promotoval práve A. Srholec, neskôr sa objavovali spracované v samizdatoch a boli nimi napríklad sloboda človeka, rodina, ekumenické hnutie či nezákonne odsúdení väzni.⁹⁴ Koncom roka 1974 si Srholec zapísal: „*Hľadáme riešenia problémov, stavíme mosty, aby sme sa navzájom poznali – tak sa koná dobro.*“⁹⁵

Reakcia na to, že Srholec v Perneku neupadol do zabudnutia svojich neprajníkov, prišla v apríli 1975, keď Srholec večer na fare napadli, keď vpustil neznámych ľudí pod zámienkou krstu dieťaťa. Ustál útok ako bývalý „mukl“ a útočníkov vyhodil. No bolo to varovanie režimu, ktorý ho síce „zašil“ do zapadákov, no nedarilo sa mu ho pacifikovať a ŠtB sa nepáčila „svojhlavosť“ ňou evidovaného agenta. Srholecov „štátny súhlas“ sa otriasol, incident sa nikdy nevyšetril, hoci o ňom VB spísala zápisnicu. ŠtB v tom súvisе i s inými útokmi vyšetrovala viacerých kňazov, no v pravom slova zmysle išlo

o ich zastráňovanie. Niektorí považovali útok na Srholca a iných kňazov za pokus o atentát.⁹⁶

Srholec pokračoval ďalej v pastoračii a napríklad na prvé sväté prijímanie mával okolo 40 detí. V Perneku samizdatovo vydal dve zbierky svojich kázní pod názvom *Slová pre veriacich i neveriacich*, ktoré sa šírili prepisovaním a duchovne podporili mnohých hľadajúcich duchovné hodnoty. Z januára 1977 je známa krátke Srholecovo vyjadrenie o Charte 77 a zatýkaniach jej signatárov. Píše, že si váži statočnosť chartistov, ktorí si „*pália prsty aj za nás, aby sme neboli zbabelí*“.⁹⁷ Hoci zdá sa, že premýšľal ju podpísať, Chartu 77 napokon nepodpísal, hoci sa neskôr s jej signatármi stretal, ako boli napríklad kapláni Marian Zajíček a Róber Gombík z okresu Bratislava-vidiek alebo český kňaz Václav Malý. No on túžil byť aktívnym kňazom a k tomu nesmel stratiť štátny súhlas.

Od jesene 1978 preložili Srholca za farára do Veľkého Zálužia pri Nitre. Zámer bol pravdepodobne vytlačiť ho z okolia Bratislavy, aby sa pretáli väzby jeho verných bratislavských veriacich na neho. Preto Srholec prichádza do novej farnosti so zmiešanými pocitmi, lebo jeho prijatie bolo údajne vlažné. Mal 49 rokov a za osem rokov jeho pastoračie to bola jeho tretia farnosť. Politiky znalý Srholec vynikal láskavým i múdрым sarkastickým humorom, čo ukázal poznámkou po zvolení Jána Pavla II. za pápeža koncom roka 1978: „*Odvdedy, čo je pápež zo socialistickej zeme, zmení sa aj základné heslo komunistov na „Proletári všetkých krajín,*

90 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 36.

91 CIESAR, František. Príklad ekumenizmu v praxi. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 57.

92 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Zoznam dokumentov vo zväzku.

93 Boli to Anton Semeš, Július Marián Prachár, Vendelín Laca, Imrich Sklenka, Jozef Felix, Dominik Bako, Vladimír Balko, Mária Ferienčíková, Bohuslav Vykouk, Alexander Cigáň, Viliam Baranec a ďalší. Pozri LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 95.

94 VIKTORÍN, Konštantín. Naše dúbravské stretnutia. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 95, 96.

95 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 36.

96 HLINKA, Anton. *Sila slabých, slabosť silných. Cirkev na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha (SSV), Bratislava: Tatran, 1990, s. 103 a 254.

97 Denník 1977, záznam z 19. 1. 1977. BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 38.

Farár Anton Srholec (v strede) v kostole vo farnosti Pernek, sviatok sv. Mikuláša (1976) (Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

pre lásku Božiu, spojte sa!⁹⁸ Na fare vo Veľkom Záluží organizoval Srholec neformálne prednášky, ako napríklad v roku 1979 pod názvom *Na križovatke sa človek musí zamýšľať*, ktorú predniesol mladým kňazom. Tam ho navštevovali aj viacerí kresťanskí aktivisti. Po jednom takomto stretnutí im odovzdal vtedajších 10 000 korún na podporu samizdatovej tvorby, najmä prepisovanie kníh. V tomto duchu Anton Srholec inicioval napísanie koncepcie vzdelávania kresťanskej inteligencie, na základe ktorej vzniklo niekoľko malých stredísk literatúry pre budúci kresťanský študijný inštitút. Počas nasledujúcich desiatich rokov Anton Srholec radami i finančne podporoval vydávanie a získavanie vhodnej literatúry, ktorú v počte vyše sto titulov zhromaždili najmä Anton Semeš a Ján Letz práve pre tento plánovaný inštitút.⁹⁹

Ďalší zachovaný dokument v agentúrnom zväzku „SKALA“ pod názvom *Dodatok k memorandu* je z roku 1981, resp. ďalší z 1982, ktoré zaznamenal príslušník ŠtB Igor Bakoš. Konštatuje v nich Srholecove pôsobiská ako Bratislava Nové Mesto, Pernek, Veľké Zálužie a posledné Záhorskú Ves. ŠtB konštatuje, že schôdzky so Srholecem sa mali konať vo verejných alebo služobných miestnostiach, no „pri plnení úloh od riadiaceho orgánu“ prichádzalo k stagnácii“. Ako ukazuje *Zoznam písomností* v spise, ŠtB za obdobie do Srholecovho preloženia do Záhorskej Vsi zaznamenal bezmála 70 rôznych skutočností. Išlo o záznamy z pohovorov, rôzne poznatky, vyhodnotenia, lustračné listy, previerky, fotografie, „zvodky“ zo sledovania, ako aj agentúrne záznamy na vyše tridsiatich piatich stranách.¹⁰⁰ Postupom času sa v tomto zozname objavujú záznamy

ako: podozrenie z trestnej činnosti, záznam zo Srholecovej výpovede, záznam o výskyte antikomunistického knihy, Srholecove „aktivity náboženského života“, styky na podľa ŠtB Česko-bratskú cirkev [správne Cirkev bratskú – pozn. P. D], Srholecova činnosť v laickom apoštoláte, nájdené „závadové“ písomnosti po jeho odchode z fary vo Veľkom Záluží, účasť Srholca na púti v Marianke, ako aj Vyhodnotenie zväzku, ktoré ŠtB nezničila pri skartácii.¹⁰¹

Analýzou nielen spisov ŠtB na Antona Srholca, ale aj iných osôb s ním zblížených je možné objaviť informácie a zmienky o ňom samotnom. ŠtB svojich spolupracovníkov zaväzovala a požadovala od nich podávanie tzv. agentúrnych záznamov, ktoré sa vkladali do príslušného zväzku spolupracovníka, do zväzku osoby, ktorej sa správa v zázname týkala, a posielali

98 Denník 1978, záznam zo 4. 12. 1978. BARIÁK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 40.

99 LETZ, Ján. *Stretnutia Studium Christianum*. In: LESNÁK, R. *zost. Náš brat Antonio*, s. 76, 77.

100 Agentúrne záznamy (AZ) spravidla písali príslušníci ŠtB, resp. riadiaci orgán daného spolupracovníka na základe rozhovoru so spolupracovníkom alebo inou osobou/spolupracovníkom, ktorý informácie do AZ získal. Pri fyzickej absencii AZ v danom zväzku je otázne, v akom svetle sú udalosti, osoby, fakty v danom AZ uvádzané, teda či ako informácia, ktorá mohla osobe uškodiť a spolupracovníkovi pomôcť alebo bola neutrálna, prípadne mala ŠtB dezinformovať. AZ pritom mohlo písať viac osôb, nielen daný spolupracovník.

101 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. *Zoznam dokumentov vo zväzku 12 028*.

ju aj na nadriadené zložky ŠtB. Anton Srhoľec sa vyjadril, že nikoho neudal, že „mlčal ako hrob“, že pred podozrivou osobou sa vyjadroval len teoreticky a že jeho správy v písomnej forme vyfabrikovali iné osoby a tak sa ocitli v písomnostiach ŠtB. Opak sa z využitých archívnych a iných dokumentov nedá dokázať, aj vzhľadom na podstatné vyskartovanie písomností ŠtB k jeho osobe. Mohlo však prísť k prípadom, keď daný človek, Anton Srhoľec sa vyjadroval k problematickým veciam a uvádzal aj mená zainteresovaných osôb a prítomný príslušník ŠtB alebo nasadený tajný spolupracovník ŠtB vec zaznamenal alebo nahral na magnetofónový prístroj a odovzdal ŠtB alebo si ju „riadiaci orgán ŠtB“ prepísal do tlačiva oficiálneho agentúrneho záznamu, dopísal krycie meno spolupracovníka, prípadne registračné číslo zväzku a záznam sa ocitol vo vyššie menovaných zväzkoch ŠtB alebo na nadriadených orgánoch. Niekedy ŠtB, aby nedekonstruovala identitu spolupracovníka, v texte a dikcii záznamu uviedla, že nejaký iný neznámy spolupracovník sa dozvedel od daného človeka to či ono, pritom danú vec do záznamu opísal priamo ten spolupracovník. V záhlaví takéhoto záznamu sa objavilo krycie meno onoho reálneho spolupracovníka. V súvisi s Antonom Srhoľcom sa práve vo zväzku sekundárnej osoby objavuje takýto agentúrny záznam tajného spolupracovníka „SKALA“, bez uvedenia registračného čísla jeho zväzku, hovoriaceho o Antonovi Srhoľcovi. Ide o zväzok tzv. preverovanej osoby (neskôr signálny zväzok) na kňaza Júliusa Mariána Prachára, blízkeho priateľa Antona Srhoľca.¹⁰² Agent „SKALA“, resp. „prameň“ správy 29. apríla 1981 informoval, že salezián Jozef Fajnor, člen „kostolného výboru“ farského

Salezián Anton Srhoľec (vľavo) v kruhu mládeže (začiatok 70. rokov)

(Zdroj: Nadácia Antona Srhoľca Antonio)

úradu v Malackách, kde v tom čase pôsobil ako kaplán Július Prachár, navštívil A. Srhoľca na jeho fare vo Veľkom Záluží. Informoval Srhoľca, že po odchode farára Augustína Poláka pôjdu veriaci z Malaciek za arcibiskupom Júliusom Gáabrišom a budú ho žiadať, aby na toto uvoľnené miesto ustanovil za farára práve Srhoľca. ŠtB to v texte záznamu vyhodnotila ako snahu saleziánov dostať Srhoľca do Malaciek, aby spolu s kaplánmi J. M. Prachárom a Jozefom Kolpakom ešte viac aktivizovali prácu s mládežou a farníkmi. Zároveň upozorňovala, že Srhoľec na všetkých jeho dovtedajších pôsobiskách takto aktivizoval mládež, a preto ŠtB navrhovala, aby sa cestou agentúrnej siete zariadilo, predpokladá sa, že aj tajných spolupracovníkov na biskupskom úrade v Trnave, aby Srhoľec nedostal súhlas na pôsobenie na fare v Malackách, podobne aj prostredníctvom zákažu cirkevného tajomníka KNV.¹⁰³ Je možné, že autorom podkladu pre tento záznam (správu) je Anton Srhoľec, pretože ten sa ozaj snažil zmeniť

farnosť, čo napokon preukázal listami biskupovi Gáabrišovi. Do Malaciek ho ten však nepreložil.

V lete 1981 akoby s bezmocným smútkom Srhoľec konštatoval pri voľbách: „*Ideme ako ovce a dávame im svoje hlasy. Či sa zato po rokoch nebudeme hanbiť?*“ Začiatkom adventu 1981 sa zamýšľala: „*Som farárom všetkých, dokonca aj takzvaných neveriacich, ktorí sú naše roztúlané deti.*“¹⁰⁴ V tomto období to poukazovalo na jasné Srhoľcove postoje vo vzťahu k jeho kňazstvu i voči režimu.

Takéto postoje posilnilo jeho ďalšie preloženie vo februári 1982, tentoraz znova na Záhorie, no priam na železnú oponu do Záhorskej Vsi a neskôr aj s pôsobnosťou pre Vysokú na Morave, ktorej Srhoľec súkromne hovoril „*moje vyhnanstvo, môj Sibír*“. Srhoľec oponoval biskupovi Gáabrišovi voči tomuto preloženiu, poukazujúc na jeho zhoršené zdravie, vyčerpanosť a na to, že to nik s ním neprekonzultoval. Ďalší z dôvodov jeho nevôle bol priam „osudový“ pre bývalého neúspešného utečenca pred vyše tridsiatich rokov

102 Pozri A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Zväzky kontrarozviedneho rozpracovania (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR), a. č. 28 120. Július Prachár, „AKTIVISTA“.

103 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 28 120. Agentúrna správa č. 3/81 z 29. 4. 1981.

104 Denník 1981, záznam z 3. 12. 1981. BARIAK, I. *Anton Srhoľec v spomienkach a dokumentoch*, s. 40.

práve cez hranicu na Záhorí na rieke Morave. Jeho spomienky, možno dlhoročná trauma, ktoré opísal takto: „Mám až panický strach z ostnatých drôtov, ktoré mi čosi pripomínajú.“ Jeho biskup však v komunistickej krajine nemal kňazov, tak listom poďakoval Srholcovi za námahu a vyprosoval mu zdravie a milosti. Srholec prekonal prvotné „poníženie“ a časom sa tak zblížil s farníkmi oboch obcí, že dokonca aj zo strany MNV zaznel kompliment, že „je správny chlap, ktorého nesmú preložiť“.

ŠtB však skúšala na Srholca rôzne provokácie, v ktorých Srholec obstál, napríklad ako bola tá najvypuklejšia, keď ho chceli prostredníctvom krivého svedectva osočiť z pomeru k istej Rómke, ktorú tlačili obvinenie podpísať, a to za získanie lepšieho bývania jej rodiny. Jej otec sa zachoval čestne, provokáciu ŠtB odhalil, oznámil to Srholcovi a ponúkaný byt neprijal.¹⁰⁵

V apríli 1983 ŠtB vyhodnocovala dovtedajšie svoje snahy vo vyťažovaní Srholca. Správa ŠtB hl. mesta Bratislavy a západoslovenského kraja v nepodpísanom *Vyhodnotení TS SKALA* konštatovala, že Srholec v zmysle plánu verbovky dosahuje „priemerné výsledky“. ŠtB rekapituluje, že mal plniť úlohy voči tajným saleziánom a ideovo-diverzným centráram cirkevnej emigrácie. Srholec sa mal s príslušníkom ŠtB stretať jedenkrát mesačne, za rok 1982 mal podať deväť správ (tzv. agentúrnych záznamov), pritom ŠtB konštatovala, že všetky boli ústne, hoci „nemá výnimku náčelnika“. ŠtB vyčísluje aj celkovú sumu siedmich darov, ktoré mal Srholec od nej dostať za desať rokov, a to vo výške 2 250 Kčs. Záverom mali „orgánovia“ vyžadovať od Srholca písomné podávanie správ, preverovať ich a „operatívne reagovať na jeho prípadný negatívny vývin“.¹⁰⁶

Takáto dikcia vyhodnotenia, popri Srholcových aktivitách a postojoch, nekonformných režimu minimálne od roku 1975 ukazovala, že TS „SKALA“ sa aj po siedmich až desiatich rokoch evidovania spolupráce nestal spoľahlivým a rutinným spolupracovníkom komunistickej bezpečnosti a režimu, zo spolupráce s ktorým by režim mal politický úžitok a komunita kňazov, laikov a tajných rehoľníkov by za to Srholca odvrhla.

V novom prostredí vo Vysokej nad Moravou fakticky na dotyk so „železnou oponou“ a všetkého tragického a násilného, čo sa na nej odohrávalo pri útekoch a následných zásahoch Pohraničnej stráže (PS), sa Srholec naozaj nemohol cítiť dobre. Koncom leta 1983 si zapísal do denníka dva takéto tragické zásahy. Na hody vo Vysokej pri Morave vojak PS strieľal na troch pripitých chlapcov, ktorí v tomto stave chceli prejsť hranicu. Jeden mŕtvy, dvaja zranení, z toho jeden doživotný mrzák. Iného chlapca mala zastreliť PS predtým pri Gajaroch. Srholec uzavrel: „Nemôže byť spravodlivý štát, ktorý strieľa svojich občanov na hraniciach.“¹⁰⁷ Preto aj z tohto dôvodu v lete znovu žiada biskupa Gáabriša o preloženie do farnosti sv. Martina v Bratislave, keď sa v Dóme sv. Martina uvoľnilo miesto farára, alebo na inú bratislavskú faru.¹⁰⁸ No biskup Gáabriš mu ani teraz nemohol vyhovieť.

Režim, ktorý ho uvrhol do toľkého utrpenia, ho chcel kompromitovať návštevami príslušníkov ŠtB, ktorí sa roky snažili, aby Srholec bol pre nich udavačom. Srholec sa nestal spojencom ŠtB, ktorý by bol socialistickým vlastencom, či chcel mať výhody, falošný pokoj alebo bol vydierateľný. ŠtB to vedela minimálne od incidentu v Perneku v roku 1975, respektíve od Srholcovho odchodu z Veľkého

Zálužia až od času jeho neskrývaného odporu voči režimu v službe v spomenutých pohraničných obciach. Srholec sa ukázal ako kňaz, ktorý súc poučený lágrami a železiarňami, nechcel zaprestať „boží súhlas“ z rúk pápeža, ale ani ten absurdný „štátny súhlas“ z nehodných rúk komunistických mocipánov. Anton Srholec naťahovanie lanom s ŠtB dokázal uhrnúť dlhé roky. Reakcia ŠtB v takejto situácii nemohla dať na seba dlho čakať.

Necelý rok po spomenutom negatívnom vyhodnotení 29. februára 1984 táže KS ZNB Bratislava evidenciu spolupráce uzavrela a v *Záverečnej správe o ukončení spolupráce s TS „SKALA“*, číslo zväzku 12 028 za obdobie od 23. júna 1971 operatívny pracovník podporučík Pavol Šušoliak skonštatoval, že Srholec k plneniu úloh „pristupoval nezodpovedne“ a jeho správy mali „málokedy štátno-bezpečnostný charakter“. Hoci termíny schôdzok mal dodržiavať a správy podávať ústne, jeho vzťah k spolupráci „sa postupne zhoršoval“. Podľa ŠtB mal spočiatku zo spolupráce očakávať nejaké výhody. Postupom času sa viac aktivizoval prácou s mládežou. Už v roku 1977 podľa ŠtB mal Srholec rozširovať protištátnu brožúrku s názvom *Boha nemožno vyhnať* od autora Ludka Pachmana, ktorú rozmnožoval na svojom písacom stroji a mal ju dostať zo Západu. Udržoval styky s členmi DKO, o ktorých odmietal informovať. Vo farnosti Pernek zorganizoval púť do Marianky, ktorej sa malo zúčastniť okolo 60 veriacich. Počas akcie ŠtB s názvom „VÍR“ proti tajným františkánom podpísal protestný list prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi za ich prepustenie. Na fare vo Veľkom Záluží po jeho odchode mali zostať „závadové písomnosti“, ako napríklad *Výzva ohrozeným a upozornenie štátnikom*, autorom ktorého

105 ČERMÁKOVÁ, Alena. Anton Srholec. Dokumentárny film. LEON Production, 2015, 96 min. Taktiež pozri BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 47. Informácia o tejto provokácii sa prvýkrát objavila v televíznej relácii Rozhlasu a televízie Slovenska *Pošta pre teba*.

106 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Vyhodnotenie TS „SKALA“ z 21. 4. 1983.

107 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 42 – 43.

108 Denník 1981, záznam z 18. 7. 1983. BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 42.

bol signatár Charty 77 Radim Palouš, elaborát *Katolícki aktivisti odsúdení*, týkajúci sa procesu s katolíckymi aktivistami v Ostrave, či úvahy s názvami *Vážený a milí priatelia na celom svete* alebo *Ani komunizmus – ani kapitalizmus*. V lete 1983 podľa ŠtB sa na Srholcovej fare v Záhorskej Vsi malo uskutočniť ilegálne stretnutie „*pravicovo orientovaných osôb*“ z tajnej cirkvi a laického apoštolátu, kde mali prediskutovať zásah ŠtB proti aktérom protestnej petície za práva veriach, ktorú poslali prezidentovi Husákovi i západným rozhlasovým staniciam. Srholec mal dokonca upozorniť týchto

svojich návštevníkov, že ho navštívili príslušníci ZNB a pýtali sa ho na organizátorov spomenutej petície. Účastníci stretnutia hovorili o postoji Charty 77 k náboženským otázkam, o stave slovenskej emigrácie a o kontaktoch s kňazom a budúcim biskupom Václavom Malým, ktorý navštevuje aj Srholca a ten mal odmietnuť informovať ŠtB o priebehu stretnutia, no potvrdil, že sa konalo.¹⁰⁹ V tom čase v 80. rokoch sa Anton Srholec spolu s ďalšími kňazmi stretával vo vtedajšej NDR s kňazmi a teológmi z NSR, napríklad z Münsteru, známe boli pravidelné decembrové stretnutia v Rossbachu.¹¹⁰

Po tomto výpočte akcií skôr opozičného charakteru ŠtB skonštatovala, že agent „SKALA“ mal mať všeobecné znalosti kontrarozviednej práce, nadobudnuté od jeho „*riadiaceho orgánu*“ a nezískal „*žiadne špeciálne spravodajské vedomosti*“. ŠtB v správe uviedla, že Anton Srholec poznal kontaktné telefónne číslo a piatich príslušníkov ŠtB, mali sa stretať aj na jeho farách, okrem iných verejných miest. Mal dostať jeden vecný dar v cene 150 Kčs, hoci pred necelým rokom ŠtB uviedla sedem vecných darov za 2 250 Kčs.¹¹¹ Navštevovali ho, snažili vyťažovať, on sa bránil, manévroval, snažil sa ich

Kňaz Anton Srholec a prvé sv. prijímanie vo farnosti Velké Zálužie (1979) (Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

109 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 95 457.

110 PRACHÁR, Marián J. Od našich prvých po terajšie kontakty. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat António*, s. 53.

111 Toto konštatovanie o jednom vecnom dare za 150 Kčs v časovo mladšom dokumente s vyššou spravodajskou hodnotou je v rozpore s uvedenou sumou 2 250 Kčs za sedem vecných darov spred 10 mesiacov. Možno si to vysvetliť tým, že riadiaci orgán chcel uviesť pravdivý údaj, resp. tých 6 vecných darov sa u Srholca neocitlo. Mohlo ísť napríklad aj o fľaše alkoholu, ktoré neprijal, alebo iné hodnotné veci, ktoré si príslušníci ŠtB postupne delili alebo spolu skonzumovali. Priemerná cena jedného „daru“ bola vyššie 300 korún, čo na danú dobu mohlo predstavovať 20 – 25 % priemerného platu.

uspokojiť verbálnymi správami, ponúkol ich kávou, nevyhodil či nevypoklonkoval a takto viedol zápas o svoje kňazstvo a štátny súhlas.

ŠtB sa posunula vo vývoji postoja k Srhoľcovi a píše, že sa uvažuje o rozpracovaní „objekta SKALA“ v novom operatívnom zväzku. Aktivity ŠtB viesť so Srhoľcom spoluprácu a jeho manévrovanie tak definitívne končili. Srhoľec s „pokmášanou reverendou“ dokázal toto poldruha desaťročia dlhé obdobie pretrvať bez odobratia štátneho súhlasu a udržal si pozíciu aktívneho kňaza a teologického intelektuála. Záver *Záverečnej správy*, podpísanej dvomi vysokými a dvomi ďalšími príslušníkmi ŠtB, vyznieva pre Srhoľca navonok rezignovane: „TS SKALA nezodpovedá požiadavkám agentúrno-operatívnej práce.“ Preto navrhli jeho zväzok ukončiť a uložiť do archívu, dôvodiac „stratou dôvery a spoľahlivosti“.¹¹² To bolo konštatovanie, ktoré dokazovalo konečný neúspech práce ŠtB, i keď roky komunikácie jej dávali nádej na konečné podriadenie si Srhoľca. Toto obdobie ponúka i obraz pomerne úspešného manévrovania Srhoľca, čo onedhy na Ostravsku nazval „svojou mazanosťou“. 291-stranový zväzok uložili do Archívu Štatisticko-evidenčného odboru (A ŠEO) 4. apríla 1984 pod signatúrou A-75 894 na desať rokov. Na jednej strane vyše 290 strán tohto zväzku ukazuje na aktívne dianie ŠtB v súvisi so Srhoľcovými aktivitami a jeho evidovaním ŠtB. Keďže zväzok bol podstatne vyskartovaný, nevieme s vedeckou presnosťou určiť, o čom by vypovedali dnes neznáme stránky tohto zväzku.

Toto je najneutralgickejší bod obľúka Srhoľcovho zápasu, bod, v ktorom štátna moc ukončila snahy o jeho ovládnutie, spacifikovanie či zastrašenie. Zlomové body boli jeho evidencia u ŠtB v roku 1971, incident v Perneku v roku 1975, dôkazy Srhoľcovho

odporu na veľkozálužickej fare zo začiatku 80. rokov. Apríl 1984 predznamenal zmenu kurzu ŠtB voči Srhoľcovi, ktorý mal vyvrcholiť o pol druhu roka. Áno, agentúrny spis na Srhoľca mal 291 strán a bol podstatne vyskartovaný. Dôvody tzv. Lorencových skartácií v čase nežnej revolúcie sú známe. Mali chrániť spolupracovníkov ŠtB pred diskreditáciou, a prípadne trestom či pomstou, ale i dekonšpirovaním v prípade úspechu demokratických zmien alebo mali zakryť stopy činnosti ŠtB voči jej oponentom, ktoré sa v právnom štáte mohli stať justičnými dôkazmi. Preto čisto z torza takéhoto agentúrneho zväzku nemožno zodpovedne a kriticky vyhodnotiť a povedať, či alebo do akej miery ten-ktorý evidovaný človek prekročil rubikon kolaborácie s režimom. Meritórnu, hoc pomocnou metódou je komparácia s reálnymi krokmi, činnosťami a postojmi daného človeka a tie Anton Srhoľec robil a mal v rozpore s režimom a v súlade so svojím kňazským a antikomunistickým presvedčením. Hoci i prijal možno fľašu koňaku, vypil si s príslušníkmi ŠtB pohár vína a i niekoľkokrát, čo mohlo v súčte urobiť pár sto korún, hoci väčšina a niekedy aj celá suma „padla“ na občerstvenie len „mužov socialistickej zákonnosti“ a túto hru mačky s myšou prijal a hral hoc i niekoľko rokov, zároveň si udržal možnosť kňazsky pôsobiť, písať do samizdatov, tajne vyučovať bohoslovcov. Neriskoval zatknutie, väznenie, odobratie štátneho súhlasu. Bol synom svetla, ale zároveň aj synom sveta. Ak by udal kamaráta, kňaza, farníka udržalo by sa to v tajnosti a on by v pokoji ďalej pokračoval tvárou v tvár pred plným kostolom? Mohol by v takom prípade byť autorom článkov v samizdatoch ako *Radost a nádej* a iných alebo pracovať v tajných vzdelávacích krúžkoch a riskovať, že ho samotná ŠtB dekonšpiruje a tak zdiskredituje

v samotnej societe cirkvi a laického apoštolátu? Pozývali by ho na stretnutia, navštevovali by ho západní teológovia a disidenti z celého Slovenska a i Prahy? Alebo neurobil by ho potom režim váženým pánom farárom na bohatej fare? Nič také sa nestalo, naopak alebo paralelne Srhoľec po upevnení si sebavedomia v Blumetáli postupne získaval odvalu, istotu a kreativitu, ktorá na druhej strane vyvolala útok kriminálnika, molestovanie cirkevnými tajomníkmi, obťažovanie ŠtB až do kritického bodu polovice 80. rokov. Srhoľec nemohol úplne ovplyvniť, čo a ako po rozhovoroch s ním si „organizácia“ následne písali do oficiálnych agentúrnych záznamov, a keď do nich vpisovali krycie meno spolupracovníka. Nemáme k dispozícii žiadny agentúrny záznam so Srhoľcovým podpisom.

Iste, hra s režimom niekedy vyúsťila do domnejšej schizofrénie konania, či dokonca k dvojkoľajnosti a dvojtvárnosti daného človeka, vystaveného tlaku a očakávania režimu a jeho príslušníkov ŠtB, ktorí mali césarovskú moc takého človeka zničiť, i zlikvidovať, ponížiť alebo, naopak, urobiť biskupom alebo poslancom komunistickej SNR.

NEPRIATEĽSKÁ OSOBA „SKALA“ BEZ ŠTÁTNEHO SÚHLASU

Už o päť dní po uložení agentúrneho zväzku „SKALA“, 9. apríla 1984 zakladá KS ZNB Správa ŠtB Bratislava na Antona Srhoľca osobný zväzok spravodajského rozpracovania, ktorý do roku 1988 znova značne narástol, tentoraz na 223 strán.¹¹³ Hoci z neho po „Lorencových“ skartáciách zostalo len pätnásť strán, zoznam dokumentov však vykazuje 85 rôznych písomností, zhromaždených v spise za 14 rokov, ktorému ŠtB na osobu Antona Srhoľca ponechala krycie meno „SKALA“ – tentoraz však v opačnom „operatívnom“ garde. Podobne zoznam osôb, mená ktorých

112 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 75 894. Záverečná správa o ukončení spolupráce s TS „SKALA“ č. zväzku 12 028 z 29. 2. 1984.

113 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 95 457.

sa vyskytli v spise, ukazuje, že ľudia, s ktorými sa Srholec stretal dovtedy, teda v čase existencie zväzku tajného spolupracovníka „SKALA“, sú zhodní, respektíve pribúdali ľudia podobného charakteru ako v nasledujúcich rokoch existencie osobného, respektíve neskôr zväzku nepriateľskej osoby „SKALA“.¹¹⁴ Preto je možné predpokladať, že skôr sa tieto zoznamy osôb zhodujú preto, lebo mal A. Srholec k nim počas celého obdobia od roku 1971 približne rovnaký vzťah, ako to, že do roku 1984 o nich informoval ŠtB a po roku 1984 sa s nimi priateľil ako jej „nepriateľ“. Na druhej strane je nemožné kvalifikovane rekonštruovať priebeh udalostí, zachytených v tomto období vo zväzku, pretože sa zachoval len *Návrh na založenie zväzku* z roku 1984 a *Návrh na uloženie zväzku do archívu* z roku 1988. Obraz o Srholcovom myslení, postojoch a činnosti za toto obdobie rokov 1984 – 1988 však ukazuje jeho skutočná osobná história.

Zdá sa, že v roku 1984 ŠtB u Srholca dospela k záveru, že si ho nevie kvalifikovane pripútať a skompromitovať. Založením osobného zväzku tak prešla takpovediac do protiútok. V spomenutom návrhu na založenie tohto zväzku ŠtB píše: „*Menovaný je podozrivý z vykonávania trestnej činnosti podľa paragrafu 100 Trestného zákona – poburovanie.*“ A hneď v prvej vete Odôvodnenia ŠtB uvádza: „*V osobe Srholca ide o aktívneho duchovného rehole saleziánov.*“ Takto sama ŠtB pomenovala Srholcovu identitu za posledných rokov jeho pôsobenia, ako aj paradoxne existencie agentúrneho zväzku „SKALA“. ŠtB konštatovala, že Srholec minimálne od roku 1977 sa prejavoval ako oponent režimu, ktorým „*rozširoval náboženskú protištátnu*

Sv. omša na púti na Velehrade 7. júla 1985 (Zdroj: A ÚPN)

brožúru, udržiaval styky s členmi bývalého DKO, zorganizoval púť, prechovával na fare ‚závadové písomnosti‘“ a rozširoval ich, podpísal list prezidentovi republiky G. Husákovi za prepustenie zatknutých františkánov počas akcie ŠtB „VÍR“, organizoval na svojej fare stretnutie „pravícovo orientovaných osôb z ilegálnej cirkvi a laického apoštolátu“, stretal sa so signatárom Charty 77 a českým kňazom Václavom Malým, ako aj zdôrazňoval „nutnosť politickej aktivity“. Toto bola v jazyku ŠtB „nepovolená činnosť v rozpore s našimi právnymi normami“. ŠtB konštatovala, že Srholca treba aktívne rozpracovať a jeho trestnú činnosť treba dokumentovať.¹¹⁵ V takomto duchu prišlo leto 1985. V polovici júna 1985 boli za „pašovanie“ náboženskej literatúry a iných predmetov odsúdení traja mladíci Branislav Borovský, Alojz Gabaj a Tomáš Konc. V predvečer súdu ich Anton Srholec povzbudzoval slovami:

„Chlapci, oblečte si ten najlepší oblek a predstavte pred mocných vyparadení, lebo idete trpieť za Krista.“¹¹⁶

Na 1 100. výročie smrti sv. Metoda sa v lete 1985 na moravskom Velehrade na sviatok sv. Cyrila a Metoda a počas následnej soboty a nedele konala celoštátna púť.¹¹⁷ Pútnici prichádzali už deň vopred, no miestny kňaz ich vykázal z velehradskej baziliky. Jedna skupina pútnikov sa sústredila na lúke za bazilikou. Medzi nimi bol aj Anton Srholec. Ten so zapálenou sviecou a mikrofónom s provizórne vyrobeným reproduktorom zo starého tranzistorového rádia viedol nočný duchovný program – modlili sa, spievali, viedli príhovory. Srholcov slovník bol voči režimu provokatívny a sarkastický. Iste to nemohlo ujsť pozornosti spolupracovníkov ŠtB, ktorí sa vmiesili medzi pútnikov.¹¹⁸

Kardinál Agostino Casaroli bol hlavným celebrantom nedeľnej sv. omše,

114 išlo napríklad o nasledujúcich: biskup Július Gábriš, Vladimír Jukl, Ján Čarnogurský, Anton Selecký, Ján Beňo, Silvester Krčméry, Ján Sokol a ďalší.

115 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 95 457. Návrh na založenie osobného operatívneho zväzku, krycie meno „SKALA“ z 21. 3. 1984.

116 MIKLOŠKO, František. O činnosti v tzv. tajnej cirkvi. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat António*, s. 73.

117 Pozri DUBOVSKÝ, Patrik. Konfrontácia ŠtB s kňazmi a laickým apoštolátom v 80. rokoch 20. storočia (sonda západné Slovensko). In: DOLEŽALOVÁ, Markéta, ed. *Velehrad vás volá!* Praha: ÚSTR, 2017, s. 188 – 206. Autor štúdie bol priamym účastníkom púte na Velehrade v roku 1985 ako dvadsaťročný.

118 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *V zovretí normalizácie*, s. 145 – 146.

keďže režim nepovolil návštevu samotného pápeža Jána Pavla II, ktorého predtým pozval pražský prímás a kardinál F. Tomášek. Režim plánoval slávnosť modelovať ako oslavy mieru a česko-slovenskej vzájomnosti, v duchu čoho v úvodných prejavoch štátnych predstaviteľov odznali známe frázy o náboženskej slobode v ČSSR. Tieto prejavy však postupne prehlušovalo skandovanie pútnikov za návštevu pápeža (doslovne „Svätého otca“), za ozajstnú náboženskú slobodu a tiež celkom vtípné skandované dopĺňanie rečníkov slovom „svätý“, keď hovorili o Metodovi. Anton Srholec medzi iným spomína na vtedajšieho skalického kaplána Rudolfa Chudého, ktorý sa na Velehrade otvorene staval za náboženskú slobodu a následne mu režim odňal štátny súhlas.¹¹⁹

Táto Srholcova aktívna účasť na Velehrade, ale i jeho ďalšie napríklad v Šaštíne alebo na Trnavskej novéne utvrdzovali ŠtB i komunistických pohlavárov v presvedčení, že domnelý TS „SKALA“ sa im úplne vymkol z predstáv. Dôkazom bol aj trojstranová správa s názvom *Aktivizácia nelegálnej cirkvi a laického apoštolátu počas konania osláv 1 100. výročia sv. Metoda na Velehrade*, záznam o ktorej je v zozname dokumentov osobného zväzku SKALA.¹²⁰ Tento záznam bol pravdepodobne posledným impulzom, ktorý viedol k návrhu na odobratie štátneho súhlasu A. Srholcovi.¹²¹

Dňa 7. októbra 1985 Západoslovenský KNV odňal štátny súhlas na výkon duchovenskej služby správcu fary v Záhorskej Vsi A. Srholcovi z dôvodu, že nespĺňa podmienky na výkon tejto služby. Srholec sa odvolal na

Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky (MK SSR), no Sekretariát pre veci cirkevné MK SSR, vedený Vincentom Máčovským, toto odvolanie zamietol a potvrdil odobratie tohto súhlasu k 1. novembru 1985. Dňa 11. októbra 1985 to Srholec komentuje nasledovne: „*Dôvod neudávajú a ja som si nie vedomý činnosti proti štátu.*“¹²² No mimo oficiálnej roviny mu na MK SSR povedali, že je to za jeho aktivity na šaštínskej a velehradskej púti.¹²³ Srholec sa presťahoval do Bratislavy a stal sa z neho v dobovom žargóne „kňaz vo výrobe“. Po zákaze kňazsky pôsobiť pracoval v ÚNZ mesta Bratislavy, neskôr v Doprastave. Počas predošlého obdobia 14 rokov zaznamenal Srholec svoje zážitky, postrehy a duchovné zápisky vo svojich *Denníkových záznamoch*.

Anton Srholec neklesol na duchu ani počas rokov „kňaza vo výrobe“. Ešte počas kňazsko-farárskych rokov navštevoval neformálne stretnutia priemerne desiatich bohoslovcov s kresťanskými aktivistami na jednoizbovom byte Petra Haťapku v Bratislave-Lamači, načo s priateľmi ako Anton Semeš, Ján Krajňák a Peter Haťapka nadviazal v roku 1986, kedy založili združenie s názvom *Kresťanská akadémia*. Išlo o formalizované stretnutia s kňazmi prevažne z Oravy a aktívnymi laikmi najmä na chate na Oravskej priehrade, zabezpečenej tvrdošínskym farárom Júliom Chalupom, kde prebiehali rôzne prednášky na prehĺbenie kňazskej identity a práce, ale aj na kultúrne spoločenské témy. Akadémia sa zúčastňovalo približne 25 účastníkov počas štyroch trojdňových stretnutí ročne. Anton Srholec sa na nich snažil

posilňovať tradičného kresťanského ducha modernými vzdelávacími metódami a apelmi a slúžil na nich omše. Srholcovi a spol. sa podarilo aj vydať spoločnú knihu pre účastníkov akadémie. Takto početné stretnutia niesli v sebe riziko odhalenia ŠtB a potenciálny tvrdý zásah, ako to bolo známe z iných takýchto podobných aktivít najmä laického apoštolátu. V rámci akadémie vznikol vedecko-vzdelávací, informačný a osvetový spolok s názvom *Studium Christianum*, založený na demokratických, a teda nie konfesijných-hierarchických základoch. Prebiehali tu prednášky a diskusie, ktoré okrem iných viedol Anton Srholec, a to priemerne štyrikrát ročne v trvaní až tri dni a na ktorých sa zúčastňovalo do tridsať účastníkov. Na pôde tohto spolku v roku 1987 spomenutí aktivisti aj na podnet bratislavských bohoslovcov založili samizdatový časopis s názvom *Radosť a Nádej*, ktorý predstavoval pokus o „*kresťanskú revue pre náročnejších čitateľov*“.¹²⁴ Časopis vychádzal v náklade 200 až 300 kusov v rokoch 1987 – 89 vo formáte A5. Redakčnú radu okrem Srholca tvorili spomenutí Anton Semeš, Peter Haťapka, Michal Vaško, Ján Letz a Pavol Garaj.¹²⁵ Tu Srholcovi v č. 4 tretieho ročníka v roku 1989 vyšla obsiahla 11-stranová úvaha s názvom *Konkrétne situácia cirkvi v Československu*, podpísaná Srholcovým pseudonymom Andrej Skalický.¹²⁶

Anton Srholec prispieval aj do ďalších samizdatov. V samizdate *Výber*, vydávanom Ivanom Polanským, v č. 2 z roku 1986 vyšiel článok s názvom *Rozhovor istého slovenského novinára s Antonom Srholcom*, autorom ktorého

119 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 43 – 46. Záznam o tomto je aj v Srholcovom osobnom zväzku „SKALA“ v Zozname dokumentov vo zväzku.

120 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 95 457. Zoznam dokumentov vo zväzku.

121 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *V zovretí normalizácie*, s. 70.

122 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 47 a 48.

123 HLINKA, A. *Sila slabých, slabosť silných*, s. 165.

124 Samizdat *Radosť a Nádej* dostal názov podľa Pastorálnej konštitúcie II. Vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes*.

125 LESŇÁK Rudolf. *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty 1945 – 1989*. Bratislava: USPO Peter Smolík, 1998, s. 144. Kresťanské samizdaty, v ktorých publikoval i tvoril ich Anton Srholec, sú dostupné na stránke www.samizdat.sk.

126 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 147. Taktiež pozri www.samizdat.sk.

bol Anton Hlinka. Rozhovor odvážne kriticky reagoval na povelhradské odňatie štátneho súhlasu A. Srholcovi.¹²⁷ Podobne v I. ročníku, čísle 1 samizdatu *Rodinné spoločenstvo* vyšla ako úvodný článok Srholcova úvaha s názvom *Rodina v súčasnej spoločnosti*.¹²⁸ Nasledovali ďalšie články v tomto samizdate, ako *Výchova ako cesta k autentickým hodnotám* (č. 2/1985), *Uniesť svoju slobodu* (č. 1/1986), *Krása a jej funkcia v živote* (č. 4/1986), *Práca a povolanie* (č. 4/1987), *Základ svetovej jednoty* (č. 5/1988 pod pseudonymom Andrej Skalický), *Kresťanská sloboda* (č. 3/1989 pod týmže pseudonymom). V č. 2 samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* (NaS) mal pod značkou „of“ článok *Za Dominikom Tatarkom*, ktorý zomrel 10. mája 1989. Redakcia NaS uverejnila aj článok *Prejav otca Antona Srholca nad hrobom Dominika Tatarku*.¹²⁹ Tesne pred vypuknutím „nežnej“ demokratickej revolúcie v Československu úvahu *Roku Pána 1989 – neistota, napätie, obavy* (*Náboženstvo a súčasnosť*, č. 5/1989).¹³⁰

Anton Srholec s ďalšími druhmi sa podieľal aj na odbornej príprave a tlači týchto časopisov a tiež samizdatových publikácií.¹³¹ Táto samizdatová tvorba, ako ju neskôr hutne zhrnul kresťanský aktivista Rudolf Lesňák, bola zo strany režimu „zakázaná a politicky nepriateľská“, no na strane jej autorov a prijímateľov bola „účasťou na riešení vecí verejných, spoločných aj veriacim, ktorá im pomáhala prežiť“, a tak ju po

jáchymovskej skúsenosti nielen vo svojej samizdatovej tvorbe, ale aj v pastoračii činil a žil aj Anton Srholec.¹³² A. Srholec si v rokoch 1971 – 1985 písal svoje *Denníky*,¹³³ čo predstavovalo spolu vyše 2 200 rukopisných a strojopisných stránok.¹³⁴ Tie stovky strán samizdatov a Srholcových denníkov sú v symbolickom protiklade k stovkám strán zväzkov ŠtB, ktoré táto, paradoxne za rovnaké obdobie na Srholca napísala. Napokon väčšinu z nich, pri svojom neslávnom historickom konci vyskartovala. Srholcom popísané stránky však zostávajú v historickej pamäti Slovenska.

Anton Srholec od júna 1987 znova začal pôsobiť na Blumentálskej fare

v Bratislave-Nové Mesto, vedený ako „pomocný duchovný“ – znovu krstil, pochovával, opravoval farskú budovu. Takúto činnosť Srholcovi zariadil tamojší dekan Ján Zabák, hlavný predstaviteľ ZKD PIT a poslanec SNR, ktorý poznal Srholca zo služby vo Veľkom Záluží. Využil svoj politický vplyv a takto mohol mať „voľného kňaza“ ako pomocného duchovného na prácu zahľtenú faru, najmä na vysluhovanie pohrebov a krstov. Obnovenie aspoň takéhoto druhu duchovnej služby privítal aj bývalý provinciál saleziánov don Andrej Dermek.¹³⁵

Po roku, keď Srholec pôsobil v blumentálskej farnosti, ŠtB uzatvára

Prvé sväté prijímanie detí v kostole Blumentál. Anton Srholec v strede (začiatok 70. rokov)
(Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

127 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 122. Taktiež pozri www.samizdat.sk.

128 SRHOLEC, Anton. *Rodina v súčasnej spoločnosti* [online]. [cit. 2021-05-26]. Dostupné na: www.samizdat.sk/system/files/rodinne-spolocenstvo/1985/rodinne-spolocenstvo-1985-1.pdf

129 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 56, 58. Taktiež pozri LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 76. Taktiež pozri www.samizdat.sk.

130 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 63. Taktiež pozri www.samizdat.sk.

131 Napríklad *Oceľové srdcia*, vydané spolu s Hieronymom Mokrohájskym; *Experiment lásky; Slová pre veriacich i neveriacich; 60. kilometer*. LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 211, 251 a 273.

132 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 455.

133 Knižný výber Srholcových zamyslení z jeho denníkov vyšiel v jeho knižke *Ako čerstvý chlieb*. Prešov: VMV, 1999, 293 s. pod redakciou Ladislava Szalaya.

134 LESŇÁK, R. *Listy z podzemia*, s. 250.

135 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 49, 50. Arcibiskup Ján Sokol sa neskôr 20. 11. 1989 vyjadril, že „Arcibiskupský úrad nemá doklad o Srholcovom ustanovení za duchovného do Blumentálu“ a 4. 12. 1989 sa vyjadril, že „ZKD PIT vybavilo Srholcovi miesto v Bratislave“. Pozri ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia 1989*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1999, s. 66 a 75.

osobný operatívny zväzok na Srholca. Napriek jej snahám ho diskreditovať, Srholec čiastočne obnovil službu kňaza, neskôr i so znova udelením štátneho súhlasu, pracoval na viacerých duchovných užitočných dielach, naďalej sa podieľal na vydávaní samizdatov. V návrhu na uloženie tohto zväzku do archívu z 18. júla 1988 ŠtB zopakovala genézu vzniku a vedenia tohto zväzku, najmä jeho cieľ – „dokumentovať trestnú, resp. aktivizačnú činnosť“ A. Srholca. I keď ŠtB, ako píše, použila vtedajšie agentúrne a spravodajsko-technické opatrenia a prostriedky, „neboli získané poznatky o objektivej trestnej činnosti“, čo bolo príčinou ukončenia vedenia zväzku. To znamená, že Srholec sa držal roly a služby kňaza, svojich duchovných diel, poslaniu saleziána a nezadal režimu príčinu na jeho ďalšie molestovanie. ŠtB si v ďalšom texte návrhu akoby prisvojuje zásluhu na predsa len istom zaviazaní Srholca, keď hovorí, že prebiehali stretnutia s menovaným „i keď nie na úrovni tajného spolupracovníka“. Ten tak mal tým sledovať získanie spomenutého štátneho súhlasu. Toto malo podľa ŠtB vyvolať takú kompromitáciu Srholca, že ho mali „prestať vyhľadávať a dôverovať mu exponenti laického apoštolátu a nezávislej cirkvi“. ŠtB píše, že mu to vlastne spôsobilo „povešť zapredaného duchovného, meniaceho stanoviská a názory“.¹³⁶

Realita však bola iná a ukazovala, že Srholec stál za oltárom, rovnako stál za „kanclom“ a omše s jeho kázňami znova priťahovali stovky mladých i starších, duchovne vyhladovaných veriacich i iných hľadajúcich Boha v šedi husákovskej normalizácie.

Srholec kázal o presadzovaní záverov II. vatikánskeho koncilu do praktického života, o úlohe kresťanov vo svete a o budúcnosti cirkvi po roku 2000.¹³⁷ Medzitým v marci 1988 sa Srholec s veriacimi z Blumentálu chceli zúčastniť na Sviečkovej manifestácii, no vtedajšia Verejná bezpečnosť ich v blízkosti Hviezdoslavovho námestia rozohnala a Srholec manifestáciu prečkal u známej, pretože sa bál ísť domov.¹³⁸ Po ukončení Mariánskeho roka a pri príležitosti Dňa ľudských práv si ho 10. decembra 1988 aktivisti spolu s Antonom Srholcom pripomenuli omšou v blumentálskom kostole.

Začiatkom augusta 1988 dopísal náčelník II. Správy Rudolf Mízera rukou do práve archivovaného osobného zväzku Srholca ako „NO“, že sa dokumentácia a korešpondencia tohto zväzku má zničiť. ŠtB upratovala, no chystala sa na posledný pokus si Srholca predsa len nejako pripútať, či zdiskreditovať ho.

Popri všetkých vedomostiach ŠtB o Srholcovej „protištátnej činnosti“ sa tá rozhodla tohto „zapredaného duchovného“ zaevidovať v polovici augusta 1988 ako svojho „dôvernika“¹³⁹ a zaviesť zväzok s krycím menom „TONO“. Za vyše roka zväzok nazbieral štrnásť strán, z ktorých po skartácii zostali štyri. ŠtB predpokladala, že Srholca zaviaže na správy z blumentálskej farnosti. V ponovembrovom torze zväzku ŠtB uvádza tri pokusy o záznamy, ale tie prebehli v duchu Srholcovej „mazanosti“, ktorá nemienila nikomu ublížiť, nič podpisovať, snažiť sa byť o krok pred „orgánmi ŠtB“, ba ich

usmerňovať, držať v neistote odbornými vyjadreniami, a najmä uchrániť si možnosť venovať sa veriacim, ergo nestratiť štátny súhlas. Znovu však kvôli čiastočnému vyskartovaniu tohto zväzku nemôžeme presne popísať aktivity, ktoré v ňom ŠtB evidovala. Tá, dôvodiac jeho odchodom do dôchodku, začiatkom novembra aj tento zväzok, pre ňu bez väčšieho úspechu uložila do archívu.¹⁴⁰ V tom čase a v realite sa už Srholec nebojácne zúčastňoval rôznych duchovných kňazských stretnutí ako napríklad v Ludaniciach v máji 1989, kde mal prednášku s názvom *Kňaz pre rok 2000 – pokus o analýzu a hľadanie východiska*.¹⁴¹ Pred Novembrom 1989 Srholec na objednávku *Katolíckych novín* tiež začal písať do nich krátke zamyslenia pod názvom *Na každý deň*, ktoré boli medzi čitateľmi veľmi obľúbené.¹⁴²

Srholec sa ako kňaz však nebránil ani napríklad tomu, že začiatkom marca 1989 pochovával Gejzu Medrického, bývalého funkcionára Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, poslanca Slovenského snemu, ministra hospodárstva Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945.¹⁴³ Dňa 15. mája 1989 pochovával na Martinskom cintoríne v Bratislave zasa spisovateľa Dominika Tatarku, bývalého prorežimného redaktora, neskôr signatára Charty 77, ktorý sa na sklonku života vnútorne vrátil k Bohu. Na pohrebe, na ktorom bolo do 2 000 ľudí, sa okrem Srholca, ktorý predtým Tatarku zaopatril sviatosťami, zúčastnili biskup Ján Korec, Silvester „Silvo“ Krčméry, Miroslav „Miro“ Kusý, Milan Šimečka či Alexander Dubček.¹⁴⁴

136 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 95 457. Návrh na uloženie osobného zväzku „SKALA“ č. zv. 29 689 do A ŠEO XII. Správy ZNB Bratislava z 18. 7. 1988.

137 MIKLOŠKO, Jozef. Spomienka na blumentálsku legendu. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 92.

138 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 55, 56.

139 Podľa nálezu Ústavného súdu ČSFR sa evidencia ŠtB v kategória „dôverník“ chápe ako nevedomá spolupráca s ŠtB.

140 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 130 038. Návrh na uloženie spisu D „TONO“ č. 38 730 do A ŠEO XII. Správy ZNB Bratislava zo 6. 11. 1989.

141 PRACHÁR, M. J. *Od našich prvých po terajšie kontakty*, s. 50.

142 Po Novembri 1989 vyšli v knižnom spracovaní pod názvom *Každodenné zamyslenia*. Prešov: VMV, 1995, 188 s.

143 SZALAY Ladislav. V redakcii Slovenského denníka. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 84.

144 HLINKA, A. *Sila slabých, slabosť silných*, s. 219.

V júni 1989 oslavoval Anton Srholec 60. narodeniny, okrem iného aj omšou v skalickom kostole františkánov, ktorú mu u okresného cirkevného tajomníka v Senici „vybavil“ skalický dekan, Kysučan Ján Kučerík, a tiež rodinnou oslavou v skalickom kultúrnom dome, kde si už nedával servítku na ústa, keď otvorene opisoval život v komunistických lágroch.¹⁴⁵

Začiatkom novembra 1989 sa uskutočnilo ďalšie stretnutie kňazov v Malackách a to, ako sa vyjadril jeden zo zúčastnených kňazov, „pod kontrolou ŠtB“, na ktorom Srholec prednášal na tému *Porozumieť kresťanstvu*.¹⁴⁶

Srholcove prejavy statočnosti narastali s podobnými u občanov i veriacich. Prejavilo sa to aj v súvisi s procesom s členmi Bratislavskej päťky od leta 1989, z ktorých dvoch – Jána Čarnogurského a Miroslava Kusého – väznili vo vyšetrovacej väzbe. Na ich prepustenie vznikla podpisová akcia a Anton Srholec podpísal v októbri 1989 aj podobný list bývalých politických väzňov, adresovaný prezidentovi republiky G. Husákovi.¹⁴⁷ Srholcove omše a kázne v týchto hektických časoch priťahovali stovky ľudí a Anton Srholec sa napriek ich monitorovaniu ŠtB nebál pri nich napríklad menovať členov Bratislavskej päťky, politicky prenasledovaných v práve prebiehajúcim súdnom procese.¹⁴⁸

V takejto atmosfére prišiel 17. november 1989 a demonštrácie hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN) po ňom. Menej známa demonštrácia sa odohrala 22. novembra 1989 pred Justičným palácom v Bratislave za oslobodenie stále vo vyšetrovacej väzbe držaného

Anton Srholec medzi mládežou (70. roky) (Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

Jána Čarnogurského. Po jednej z omší práve v tento deň Srholec vyzval ľudí na účasť na tejto demonštrácii. Odchádzali na ňu priamo z Blumentálu. Pred bratislavským „justičákom“ sa zhromaždilo do 10 000 ľudí, aj tých, čo prišli s A. Srholcom. Ten potom vystúpil s príhovorom.¹⁴⁹

PONOVEMBROVÝ EPILÓG ANTONA SRHOLCA

V novembri 1989 bol Anton Srholec už pol roka šesťdesiatnik. Aj cirkev, hoci pomaly a aj opatrnicke, reagovala na revolučnú dobu. Dňa 20. novembra 1989 sa konalo v Arcibiskupskom úrade (AbÚ) Trnava stretnutie kňazov Trnavskej arcidiecézy. Predsedal mu arcibiskup Ján Sokol a zúčastnilo sa ho do 60 kňazov, medzi nimi aj Anton Srholec, ktorý na stretnutí prehovoril v súvisi s prebiehajúcou revolúciou, nazval ju historickou chvíľou a nabádal, aby aj

cirkev „zaujala stanovisko a pridala sa k zmenám“ a dodal, že situáciu v Poľsku a NDR zmenila „odvaha a statočnosť katolíkov a evanjelikov“. Niektorí kňazi ako Ján Sucháň, Pavol Flajžík, Anton Adamkovič či listom Marián Prachár sa k nemu priamo i nepriamo súhlasne pridali. Situácia bola jedinečná a nástojčivá, čo vyvolávalo aj napätie. Niektorí účastníci stretnutia vnímali niektoré prirodzené konfrontačné vzplanutia ako nátlak alebo iní ako znižovanie tej druhej strany. Iniciatívny Anton Srholec verbálne bránil svoje postoje, jeho slová však prekryl slovný virvar prítomných.¹⁵⁰ Pod vplyvom aj tohto stretnutia vydal arcibiskup Ján Sokol podporné vyhlásenia k priebehu revolučných udalostí.¹⁵¹

Ďalšie stretnutie si kňazi zvolali na 4. decembra 1989 na Rímskokatolícky farský úrad v Trnave, zúčastnilo sa ho do 80 kňazov, no po krátkom čase

145 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 58, 59.

146 PRACHÁR, M. J. *Od našich prvých po terajšie kontakty*, s. 51.

147 BARIAK, I. *Anton Srholec v spomienkach a dokumentoch*, s. 60.

148 PONICKÁ, Hana. Pozdrav z Lukavice. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 80.

149 HLINKA, A. *Síla slabých, slabosť silných*, s. 223.

150 ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a Neznáma revolúcia 1989*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1999, s. 65, 66. Bližšie pozri aj pozn. č. 135.

151 Arcibiskup Ján Sokol vydal 21. 11. 1989 *Prehlásenie všetkým poslucháčom CMBF*, 22. 11. 1989 vydal podporné vyhlásenie zmenám pod názvom *Ľuďom dobrej vôle na Slovensku* či 26. 11. 1989 ďalšie s názvom *Všetkým ľuďom dobrej vôle*. Pozri ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Neznáma revolúcia 1989*, s. 22, 24, 26. Arcibiskup Sokol vystúpil aj na jednom z mítingov VPN v Bratislave.

sa kňazi presunuli na Arcibiskupský úrad. Na stretnutí najskôr vystúpili kňazi Marián Prachár a Pavol Flajžík a žiadali riešiť najpálčivejšie problémy v cirkvi a zapojiť sa do revolučného procesu. Anton Srholec sa pridal, vyzdvihol, že kňazské stretnutie prebieha v atmosfére slobody a apeloval na arcibiskupa Sokola, aby využil svoje poslanie, aby cirkev nezmeškala svoju účasť v prebiehajúcich zmenách. Postupne sa kriticky i podnetne vyjadrovali ďalší kňazi, ako Vladimír Jukl, Ján Maga, Marián Červený, Peter Fidermak, Anton Adamkovič, Jozef Oprala, Alojz Tkáč i Pavol Zaťko. Ich kritika smerovala najmä na adresu ZKD PIT, vedenie CMBF, cirkevných tajomníkov národných výborov a dozoru štátu nad cirkvami. Podnetmi žiadali zriadenie farských rád, výmenu skompromitovaných kňazov, ale i zapojenie sa kňazov do revolučných zmien.

Popri týchto konštruktívnych návrhoch sa na tomto stretnutí znovu vyplavilo nekonštruktívne napätie. Srholec v predchádzajúcich dňoch vystúpil na mítingoch Verejnosti proti násiliu v Bratislave i v Trnave, na čo arcibiskup Sokol reagoval slovami, že si mal na to pýtať od neho povolenie, pričom to prirovnal ku konaniu členov ZKD PIT po svojom zvoľení arcibiskupom a zakončil to poznámkou, že vidí istý paradox medzi Srholcovým angažovaním sa v súčasnosti a prijatím miesta pomocného duchovného v Blumentáli

v roku 1987 s pomocou „Pacem in teris“,¹⁵² čím nadviazal na svoje vyjadrenie z 20. novembra 1989, že nemá AbÚ v Trnave z tej doby doklad o tomto ustanovení. Anton Srholec pochopil tieto slová arcibiskupa Jána Sokola ako prejav nedôvery jemu ako jeho diecéznemu kňazovi a na stretnutí napísal a odovzdal arcibiskupovi Sokolovi lístok v znení, že ak nemá mať dôveru a požehnanie svojho biskupa na mieste kňaza vo farnosti Bratislava-Nové Mesto, dáva sa mu k dispozícii. Bol to moment vypätých emócií, ale aj katarzných dní, keď sa začala hovoriť pravda o fungovaní cirkvi počas komunistického režimu.

Daním sa k dispozícii, a nie abdikáciou Srholec predpokladal Sokolovo odmietnutie alebo preloženie na inú faru. Bolo čerstvo po 17. novembri 1989, cirkvám sa otváral priestor a na Slovensku po desaťročiach útlaku cirkvi bolo žalostne málo kňazov. Srholec bol síce práve na začiatku dôchodkového veku, čo by iným režimom takto prenasledovaný kňaz prijal ako možnosť ísť na odpočinok, no po štyroch desaťročiach útlaku a ústrkov kňaz Srholcovho profilu, či Alojza Tkáča alebo Rudolfa Baláza, ožil a chcel slúžiť v oslobodzujúcej sa spoločnosti. Arcibiskup Sokol toto Srholcovo písomné stanovisko, akokoľvek napísané vo vypätej situácii, prijal.¹⁵³ Z tohto stretnutia zo 4. decembra 1989 na AbÚ v Trnave vzišiel aj dokument s názvom

Programové vyhlásenie kňazov Slovenska, ktoré arcibiskup Sokol podpísal.¹⁵⁴

V nasledujúcich dňoch Anton Srholec opustil Blumentál. Mal pol roka po 60. roku života. Srholca sa ešte začiatkom januára 1990 výzvou arcibiskupovi Sokolovi zastal jeho priateľ, vtedy farár v Rykynčiciach Július Marián Prachár.¹⁵⁵ Arcibiskup Ján Sokol na túto výzvu nereagoval. Kňaz, tentoraz s novým prídomkom „dôchodca“, A. Srholec mal však odslúžených len pätnásť rokov služby. Teraz už za slobodných okolností štátny súhlas nepotreboval, ale naopak biskupov súhlas a súhlas vedenia saleziánskej rehole, ktorej bol stále členom.

Emeritný arcibiskup Ján Sokol vo svojich pamätiach o tri desaťročia povedal, že jeho vzťah s Antonom Srholcom do konca roku 1989 bol pozitívny, z jeho strany bezproblémový a myslí si, že aj zo Srholcovej, čo ilustroval vzájomnými návštevami na farách v Seredi, Perneku a Veľkom Záluží.¹⁵⁶ Ku vzťahu Srholca k ŠtB naznačil, že ak mu režim dovolil duchovne pôsobiť, a to i za pomoci ZKD PIT, „nezostávalo mu nič iné ako sa s nimi [s príslušníkmi ŠtB – pozn. P. D] stretávať“.¹⁵⁷ Ján Sokol dodal, že „si myslí, že je možné, že Srholec spoluprácu [s ŠtB – pozn. P. D] podpísal“, podľa neho však Srholec „nikomu nič nepovedal a neudával, o nikom zle nepovedal [...] zle nerobil“.¹⁵⁸

Srholec sa stal kňazom bez farnosti, saleziánom, ktorý býval vo svojom

152 ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia 1989*, s. 75. Na stretnutí prítomný kňaz Karol Moravčík reagoval slovami, že štátna správa s PIT „vybavila“ miesta „nám všetkým a teda aj biskupom“, lebo bez ich súhlasu by nik nebol v pastorácii tam, kde pôsobí. ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia 1989*, s. 75. Autormi opisov týchto skutočností sú kňazi, ktorí sa na stretnutiach zúčastnili a vyjadrenia ktorých zosumarizoval Ján Šimulčík v citovanej knihe.

153 ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia 1989*, s. 74, 75.

154 ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia 1989*, s. 28.

155 ŠIMULČÍK, J. *Katolícka cirkev a Nežná revolúcia 1989*, s. 81. Taktiež pozri PRACHÁR, M. J. *Od našich prvých po terajšie kontakty*, s. 52.

156 SOKOLOVIČ, P. *Je čas mlčať a čas hovoriť*, s. 260 – 261.

157 Peter Sokolovič v citovanej knihe na stranách 251 – 258 sa venuje aj pertraktovanej téme spolupráce kňaza a arcibiskupa Jána Sokola s ŠtB, resp. jeho evidencii v písomnostiach ŠtB. Názor J. Sokola o nevyhnutnosti komunikácie a stykov kňazov s ŠtB pred Novembrom 1989 má svoj uhol pohľadu, spolu jedným dychom s argumentom, že kňaz mohol byť tak činný a navyše mohol aj pomáhať šíreniu viery napríklad prorežimnými aktivitami. *Sine ira* v súvis so spomenutým textom knihy pamäti arcibiskupa J. Sokola však poukazujem na výskumy autora na tému spolupráce J. Sokola s ŠtB a o rokovaniach o obsadení uprázdneného trnavského arcibiskupského stolca po smrti arcibiskupa Gábriša z prameňov Archívu ÚPN a Národného archívu ČR. Pozri DUBOVSKÝ, Patrik. Pastieri v koži ŠtB. *Domino efekt*, roč. 16, 2007, č. 26, s. 26 – 29 a č. 27, s. 26 – 29.

158 SOKOLOVIČ, P. *Je čas mlčať a čas hovoriť*, s. 261 – 262.

Slávnosť 1. sv. prijímania vo farnosti Veľké Zálužie. Kňaz Anton Srhoľec vľavo hore (začiatok 80. rokov) (Zdroj: Nadácia Antona Srhoľca Antonio)

súkromnom byte. Jurisdikčne podliehal provinciáľovi rehole saleziánov na Slovensku donovi Ernestovi Macákovi. Ten bol taktiež prenasledovaný komunistickým režimom, zvedol s ním zápas a bol jedným z tých, na výzvu ktorého reagoval aj mladý Anton Srhoľec v roku 1951, aby sa pokúsili ujsť na Západ a doštudovať v Taliansku. Tento pokus stál Srhoľca veľa útrap, ktoré však on neolutoval. Medzi oboma, Macákom a Srhoľcom, tak bolo neviditeľné jasné puto. Preto i Macákova reakcia na situáciu Antona Srhoľca v roku 1990 bola zmierlivá. Arcibiskup Sokol v spomenutých pamätiach povedal, že na Arcibiskupský úrad v Trnave neprišla ani žiadosť Antona

Srhoľca, ani provinciála Ernesta Macáka o zaradenie A. Srhoľca do pastorácie, a preto, keďže jurisdikčne podliehal provinciáľovi E. Macákovi, „nebol dôvod zadeliť ho do pastorácie“, a teda nemohol ho on ako arcidiecézny biskup „dať do pastorácie“, čo mu Srhoľec údajne zazlieval, ale podľa J. Sokola neprávom.¹⁵⁹ Signalizovalo to Srhoľcovu nekonformnosť a neprispôsobovanie sa, zatvrdilosť bývalého mukla, slobodomilného odchovanca dona Viliama Vagača i absurditu jeho situácie ako kňaza v začínajúcej dobe slobody. Do ľudského či kňazského ústrania sa však nestiahol.¹⁶⁰

„Bola to zvláštna doba, ktorú sme žili, a zaiste aj kňazom a cirkvi možno

všeličo kriticky vyčítať“, vyjadril sa desať rokov po Novembri jeden zo Srhoľcových ideových nasledovníkov. Podľa neho bol A. Srhoľec slobodný človek, ktorý svojim slovom, perom a aktivitami vykročil spoza múrov kostola, pomohol množstvu ľudí a hlbokou duchovnou skúsenosťou ich ovplyvnil, ako aj verejnú mienku.¹⁶¹

ZÁVER

Na jednom prednovembrovom pololegálnom stretnutí A. Srhoľec citoval teológa Karla Rahnera, ktorého predtým osobne počul povedať: „Cirkev v budúcnosti bude mať spoločensko-kritickú úlohu“ a „dobrým kandidátom na cirkevnú službu je ten, čo si prešiel prácu

159 SOKOLOVIČ, P. *Je čas mlčať a čas hovoriť*, s. 263 – 264.

160 Anton Srhoľec napríklad pôsobil v rokoch 1990 – 1999 ako podpredseda Slovenského helsinského výboru na ochranu ľudských práv, v rokoch 2008 – 2016 ako predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska, člen združenia Teologické fórum alebo ako člen Medzinárodného ekumenického združenia. V Bratislave založil a viedol humanitárne zariadenie pre bezdomovcov RESOTY.

161 SUCHÁŇ, Ján. Kňazstvo – vec verejná. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 16 – 18.

misionára v nekresťanskom prostredí“.¹⁶² Tieto myšlienky sa snažil Srholec pretaviť do svojich, voči režimu odvážnych kázni, pri tvorbe samizdatov a teologických seminárov, do ktorých sa snažil zapojiť laikov a tajných kňazov, respektíve za istú formu misionárstva považoval svoje kresťanské postoje v komunistických lágroch alebo napríklad v komunikácii s príslušníkmi ŠtB. Svedčia o tom na tomto mieste citované Srholecove samizdatové práce.

Vplyv západoeurópskeho katolicizmu i roky útrap zo Srholca vyformovali kňaza, ktorý sa cítil byť „spájajúcim bodom s ľuďmi v cirkvi i mimo cirkvi a s jej tradíciou“ a z toho vyvodil pre seba aj praktické dôsledky. Kňaz Anton Srholec bol pred i po Novembri 1989 vzdelancom medzi chudobnými, kritik medzi lojálnymi, solidárny s trpiacimi a tým bol modelovým kňazom v sekularizovanom svete.¹⁶³ V 1. čísle *Katolíckych novín* v roku 1990 v článku s názvom *Potreba nového myslenia* Srholec píše: „U kresťanov musí nastať rozhodný obrat od privátneho prežívania náboženstva k angažovanosti v politike a vo všetkých dimenziách spoločenského života.“¹⁶⁴

Mohol človek, kňaz s takto dramatickým životom v prostredí totalitného režimu vydržať štyri desaťročia jeho tlak, prenasledovanie, manipulácie, násilie bez toho, aby nepodľahol, či už priamo ako obeť, alebo sofistikovane ako skrytý či verejný vazal takéhoto režimu a nestratil dôveru svojich „bratov“? Onen štátny súhlas pre kňazov bol v podstate inštitút štátneho vydierania. Odmietnutie spolupráce s ŠtB mohlo dotýčného stať aj život, spomeňme aspoň tri už spomenuté tragické prípady kňazov Přemysla Coufala, Štefana Poláka či Milana Gona.¹⁶⁵ Srholec, používajúc biblickú parafrázu

„po ovocí ich spoznáte“ napísal, že on robil viaceré aktivity, ktoré odporovali servilnosti, donášaniu a udávaniu, prijímaniu benefitov od ateistického režimu. A robil tak tri desaťročia obdobia „socializmu“ bez ohľadu, čo s ním ŠtB, cirkevní tajomníci alebo nasadení kriminálnici a udavači robili a akú mieru svojej reakcie nato zvolil. Ako píše pre ÚPN, pohostil príslušníkov ŠtB svojou kávu či svojím vínom, prišiel na vynútenú schôdzku. No snažil sa byť krok pred ŠtB, snažil sa byť stále „mazaný“, ako to povedal v 60. rokoch na Ostravsku. Podarilo sa mu to s vypätím síl, často v strachu a s víziou zostať kňazom uprostred „normalizácie“ ľudu. O štátny súhlas síce po štrnástich rokoch prišiel, a tak sa stal *persona non grata* režimu. V dvadsaťročí normalizácie dobehol zameškané z dvadsaťročia komunizmu v ČSR. Jeho služba saleziána, kňaza a disidenta gradovala, praktiky ŠtB však postupne degradovali a samotná ŠtB skonštatovala, že „TONDA“, „SKALA“ či „TONO“ „podával správy, ktoré nemali štátno-bezpečnostný charakter“, menovaný „nezodpovedá požiadavkám agentúrno-operatívnej práce“ a jeho „nepovolená činnosť bola v rozpore s našimi právnymi normami“. Absencia kompletnej dokumentácie Štátnej bezpečnosti, neúplnosť zväzkov, uložených v Archíve ÚPN je príčinou, prečo nemôžeme z nich úplne meritórne a kriticky vyhodnotiť otázky z úvodu, teda či bol Anton Srholec celoživotný terč režimu a „mazaný“ zápasník s ním, či bol pragmatik, oportunist, jeho spolupracovník. Iné primárne zdroje, napríklad spomenuté jeho denníky (denníkové záznamy) práve z tohto diskutovaného obdobia, ale aj hodnotiace správy ŠtB hovoria, že svoj zápas uhral. Spresnila

Anton Srholec v 80. rokoch

(Zdroj: Nadácia Antona Srholca Antonio)

by to konfrontácia týchto denníkov, ako prameňov s písomnosťami ŠtB, čo môže byť doplnujúca fáza výskumu. Možno by nám tiež viac napovedali písomnosti z cirkevných archívov, archívov orgánov komunistickej strany. Tieto sa môžu tiež stať predmetom ďalšieho výskumu, ktorý dotvorí tento spomenutý zápas Antona Srholca a jeho konečné skóre.

Z pohľadu decembra 1989 Srholecova strastná púť začala pred štyridsiatimi rokmi vyhnaním komunistami z kláštora. Na prahu slobody, kedy mohol slobodne začať završovať svoju púť kňaza, zastal na svojom malom prahu pred svojou malou zaslúbenou krajinou. Mohol si za to sám svojím teatrálnym alebo slobodným a hrdým gestom na stretnutí 4. decembra 1989 u arcibiskupa Jána Sokola, ktorým však tiež preukázal svoju hierarchickú podriadenosť? Spoliehal sa na otvorený

162 MORAVČÍK, Karol. Kresťanstvo v sekularizovanom svete. In: LESŇÁK, R., zost. *Náš brat Antonio*, s. 17.

163 MORAVČÍK, Karol. Kresťanstvo v sekularizovanom svete, s. 16 – 18.

164 PAŠTEKA, J. a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, s. 1 272.

165 K týmto trom násilným úmrtiam pozri LEHKÝ, Miroslav. Tragická smrť Ing. Přemysla Coufala. *Pamäť národa*, roč. 1, 2004, s. 60 – 63; DUBOVSKÝ, Patrik. Tridsať rokov nevyjasnená násilná smrť kňaza Štefana Poláka. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 2. s. 32 – 48; LETZ, Róbert. Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v čase, keď musel zomrieť páter Emanuel Jozef Cubínek OFM. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 84. Taktiež pozri ČARNOGURSKÝ, J. *Väznili ich za vieru*, s. 142.

dialóg a na spravodlivé jednanie v čase nedostatku kňazov? V čase, kedy ich desiatky boli poškodené režimom, členstvom v prorežimných organizáciách, spoluprácou so Štátnou bezpečnosťou, kauzami z obdobia strachu, vydierania, korumpovania? Mohol mlčať, prečkať na blumentálskej fare a v horšom prípade prijať malú farnosť s minimom príjmov alebo farnosť veľkú „s kopou práce, pri ktorej by sa nemohol zaoberať podobnou činnosťou ako doteraz“.¹⁶⁶ Na prahu roku 1990 pri menej ako 1 500 farnostiach bolo na Slovensku 1 263 rímskokatolíckych duchovných a zároveň 2 292 kostolov, resp. 197 gréckokatolíckych kňazov a 435 chrámov, a bezmála 3,3 milióna veriacich oboch cirkví.¹⁶⁷ Počet

kostolov iba u týchto dvoch cirkví prekročoval skoro dvojnásobne počet kňazov. Po Novembri 1989 sa desiatky kňazov z „výroby“, z dôchodku a zo zahraničia vracali na Slovensku do pastoračie do týchto prázdnych kostolov a vakantných farností. Kňaz, salezián, dôchodca Anton Srhoľec však v pastoračii nepokračoval. Vo svojom vyjadrení vo filme *Tiene barbarskej noci* sa vracia k svojmu trestu v jáchymovských lágroch v 50. rokoch povedal: „Človek si vie viac vážiť slobodu vnútornú, keď predtým stratil slobodu vonkajšiu.“¹⁶⁸ Fenomén a imperatív slobody, zdá sa, boli určujúcimi v živote Antona Srhoľca. V každom z „osudových“ decénií jeho života a na ich začiatkoch, teda v rokoch 1950, 1960, 1970 i 1990.

Z celého svojho dlhého života 86 rokov „len“ bezmála 18 rokov slúžil vo farskej kňazskej službe pred Novembrom 1989, hoci do roku 2016 to mohlo byť aj 3 krát viac. Viac ako 20 rokov prežil a pretrpel v prenasledovaní režimom a vynútené mimo tejto služby. Anton Srhoľec však i na dôchodku pôsobil pastoračne ďalšie štvrtstoročie. Ako povedal: „Slúžiť ľuďom neznamená len slúžiť im v kostole. Znamená to byť 24 hodín s ľuďmi, ktorých ste si osvojili.“¹⁶⁹ Tým je Anton Srhoľec exemplárnym príkladom kňaza, ktorý svoj ideál a službu chcel žiť aspoň minimálne slobodne a dôstojne, vo svojej vlasti, napriek totalitnému režimu a jeho Štátnej bezpečnosti a v zápase s nimi. V tom je a zostane spor o neho.

Patrik Dubovský • Dispute over Anton Srhoľec (1960–1971–1989). The dilemma of the former “mukl” and priest: cooperation with the regime vs a loss of state approval

The effort to control priests and suppress their activities was one of the most important tasks of the state apparatus, justice and State Security under the Communist regime, even with the assistance of some pro-regime priests and bishops, whether in the Movement of the Catholic Clergy, in the Association of Catholic Clergy Pacem in Terris or committed to cooperation with the State Security. The regime also tried to apply these methods to formerly imprisoned priests or religious, such as the Salesian Anton Srhoľec. Often such priests were spied by State Security, pushed into collaboration, blackmailed into telling tales on confreres or threatened with the withdraw of the so-called state permission for clergyman's activities. If they withdrew the state permission from the priest, he became a “civilian” who had to seek work and livelihood marked as the regime's enemy. Many priests succumbed to this frontal offensive in various ways. State security committed dozens of priests to cooperation, and hundreds took part in pro-regime associations till one of them – the Association of Catholic Clergy Pacem in Terris – had to be banned by Pope himself in 1982 in Czechoslovakia. More than a dozen priests in Slovakia paid for their defiance with their lives. The study attempts to show this unequal struggle by analyzing State Security files from the category of recording “hostile person” to the category “agent”, concerning one of such priests Anton Srhoľec from 1960 to 1988. On the one hand, the struggle of Anton Srhoľec, a prisoner of the regime, the priest-worker, the priest in Christian ministry and at the same time registered as a secret collaborator of the State Security, with this regime and the efforts of the regime and its blows to subordinate him and, on the other hand, Srhoľec' struggle for honour, state permission for pastoral and not losing the service of the priest, as well as his risky search for compromises with power.

Patrik Dubovský, PhD. (1965)

Archivár a historik, pôsobí v Ústave pamäti národa. Vyštudoval FF UK Bratislava, odbor archívniectvo. Graduoval na Katedre slovenských dejín FF UK Bratislava na tému perzekúcií cirkvi a ŠtB. Absolvoval študijný pobyt na Škole slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity. Venuje sa perzekúciám cirkvi na Slovensku po roku 1948 a nezávislým občianskym iniciatívam najmä za tzv. normalizácie v Československu. Je autorom knihy *Salezián, misionár, väzeň Viliam Vagač* (2015), spoluautorom knihy *Spišské exody v 20. storočí* (2015). Je autorom niekoľkých štúdií o činnosti ŠtB, perzekúciách cirkvi a protirežimných aktivitách pred novembrom 1989. Spolupracoval na niekoľkých filmových dokumentoch ÚPN, ako *Tiene barbarskej noci*, *Sviečková demonštrácia*, *Brainwashing*, *Na Metodovom stolci*, *Preosvješčenij biskup Vasil Hopko*, *Pilátova amnestia* a iné.
Kontakt: dubovsky@upn.gov.sk

166 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-SR, a. č. 28 120. Záznam č. 8/81, agent „ŠPIRITUÁL“.

167 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Pod kuratelou moci*, s. 270 – 271.

168 *Tiene barbarskej noci*. Dokumentárny film. Réžia Igor Sivák. Ústav pamäti národa, 2011, 39 min. Pozri tiež: Audiovizuálny záznam oddelenia Oral History Ústavu pamäti národa. *Anton Srhoľec*.

169 Nadácia Antona Srhoľca, pozostalosť A. Srhoľca, Denník 2015.

„ČESKÝM A SLOVENSKÝM NÁVŠTĚVNÍKŮM POLSKA“

BROŽŮRA „SOLIDARITY“ Z ROKU 1981

MIROSLAW SZUMIŁO

Revolúcia „Solidarity“ v Poľsku v rokoch 1980 – 1981 (v Československu nazývaná „poľskou krízou“) zo zrejmých dôvodov budila veľkú pozornosť Čechov a Slovákov. Na vývin situácie u severného suseda s nepokojom reagovali ústredné komunistické orgány. Nazerajúc na krízu z hľadiska svojich vlastných skúseností z roku 1968, obávali sa rozšírenia „poľskej nákazy“ do ich krajiny. Preto komunisti rozpútali propagandistickú kampaň v masovokomunikačných prostriedkoch, ktorej cieľom bolo zdiskreditovanie „Solidarity“ v očiach obyvateľov Československa. V jeseni 1981 sa aktivisti Malopoľského regiónu „Solidarity“ rozhodli tomu postaviť vydaním 8-stranovej informačnej brožúry v českom jazyku s titulom *Českým a slovenským navštěvníkům Polska*.

Hlavnou príčinou vypuknutia „poľskej krízy“ bola ekonomická kríza, trvajúca od polovice 70. rokov. K tomu sa pripojila činnosť opozičných organizácií a taktiež prvá návšteva rodnej krajiny pápežom Jánom Pavlom II. v roku 1979. Všetky tieto okolnosti vplývali na nálady spoločnosti. Nakoniec zvýšenie cien mäsa v júli 1980 viedlo k vlne štrajkov robotníkov, ktorú komunistické orgány neboli schopné zastaviť. Dňa 17. augusta 1980 vznikol v Gdansku Medzipodnikový štrajkový komitét (MŠK), ktorý koordinoval celé štrajkové hnutie. Vedenie Poľskej zjednotenej robotníckej strany (PZRS) urobilo ústupky a súhlasilo s realizáciou väčšiny z 21 bodov MŠK. Nakoniec 17. septembra 1980 vznikol legálny Nezávislý samosprávny odborový zväz (NSOZ) „Solidarita“. V Poľsku začal takmer 16 mesiacov trvajúci stav faktického oslabenia a čiastočnej liberalizácie systému komunistickej vlády.¹

Vznik „Solidarity“ musel znepokojovať aj generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) a zároveň prezidenta republiky Gustáva Husáka. Hoci systém „reálneho socializmu“ v Československu fungoval bez väčších problémov, hospodárska situácia nebola najlepšia. Samotná legálna činnosť „Solidarity“, ako veľkého spoločenského hnutia, mohla byť príkladom k nasledovaniu pre Čechov a Slovákov. O tom hovoril Husák aj počas stretnutia s Jánosom Kádárom 12. novembra 1980 v Bratislave. Upriamil pozornosť na špecifické postavenie Československa: veľmi dlhá hranica s Poľskom, široká hospodárska spolupráca, rozvinutý turistický ruch a skutočnosť, že rozsiahle územie Československa sa nachádzalo v dosahu poľskej televízie a rádia.²

V reakcii na masové štrajky v Poľsku už v auguste 1980 zástupca ministerstva vnútra gen. mjr. Vladimír Hrušecký vyhlásil začiatok akcie

„KRUH“. Podľa vtedajšej terminológie mala akcia ochrániť robotnícke strediská v Československu pred vplyvmi „vnútorného i vonkajšieho protivníka“, čiže zabrániť potenciálnym štrajkom. V súvislosti s prehlbujúcou sa krízou v Poľsku bol 21. júna 1981 vytvorený štáb akcie „SEVER“, ktorý dohliadal na činnosť československej rozvedky na území Poľska a taktiež koordinoval kontrarozvednú činnosť na území štátu. Funkcionári vypracovali správy o situácii vo svojich regiónoch, sledovali postoje a názory československých obyvateľov a vysielali do Poľska spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) s operačnými úlohami.³

Obávajúc sa exportu „revolúcie Solidarity“, československé orgány sa rozhodli obmedziť turistický styk s Poľskom. Toto rozhodnutie malo samozrejme politický rozmer a pramenilo z obavy z prenikania publikácií a materiálov s „antisocialistickým“ charakterom, spochybňujúcich komunistickú

1 VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav, LITERA, Bohuslav. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Libri: Praha, 2000, s. 558 – 560.

2 TŮMA, Oldřich. The Czechoslovak Communist Regime and the Polish Crisis 1980–1981. In: *Cold War International History Project Bulletin*, No. 11 (1998), s. 66 – 67.

3 BLAŽEK, Petr. Československo a polská krize 1980 – 1981. *Securitas Imperii*, 2012, č. 20, s. 64 – 65.

Lech Wałęsa, Alina Pienkowska, Anna Walentynowicz a Lech Kaczyński 17. septembra 1980
(Zdroj: www.rp.pl)

ideológiu, do Československa. Prítomný bol taktiež ekonomický rozmer. Vzhľadom na zjavný kolaps trhu s potravinami a základnými potrebami v Poľsku existovalo nebezpečenstvo ich masového výkupu a vývozu Poliakmi do krajiny zmietanej hospodárskou krízou. Týmto spôsobom bol uchránený málo zásobný československý trh, čo mohlo vyvolať nespokojnosť obyvateľstva.⁴

Masmédiá boli od vypuknutia štrajkov v poľských dokoch všeobecne kritizované za nedostatočné informovanie o príčinách a vývoji udalostí v Poľsku. Ľudia volali do československého rádia so sťažnosťami.⁵ Poznatky o situácii u severných susedov získavali od turistov vracajúcich sa z Poľska a predovšetkým z „buržoázných médií“ – rozhlasových a televíznych staníc z Nemeckej spolkovej republiky (NSR)

a Rakúska, Rádia Slobodná Európa a Hlasu Ameriky.⁶ Ovplyvnilo to aj aktivity opozičných kruhov. Napríklad v okruhu Charty 77 bol vytvorený koncept na začatie ilegálnej činnosti medzi robotníkmi na pracoviskách, využijúc poľské skúsenosti. Rôznym stranickým a vládnym inštitúciám bolo zaslaných okolo 60 anonymných listov s podporou štrajkujúcim robotníkom v Poľsku a „Solidarite“. Hrozili podobnými protestami pracujúcich v Československu. Objavili sa taktiež žiadosti o vytvorenie nezávislých odborových zväzov podľa poľského vzoru. V severomoravskom kraji bol distribuovaný *Štatút „Solidarity“* a iné brožúrky v poľskom jazyku. Študenti pražských univerzít podporili nezávislé akcie študentov v Poľsku, predovšetkým snahy o univerzitnú autonómiu. Udalosti v Poľsku našli svoj

odraz aj vo väčšom počte odhalených „protisocialistických“ nápisov, medzi ktorými sa objavovali heslá: „*Nech žije Walesa*“, „*Solidárność so Solidaritou*“ a „*Nezávislé odbory u nás*“.⁷

V tejto situácii kľúčovú úlohu v zadržovaní ohrozenia plynuceho z Poľska zohrávala okrem Štátnej bezpečnosti propaganda v tlači a v iných médiách. Vláda v Prahe sa usilovala predstaviť obyvateľom taký obraz „Solidarity“, ktorý by vyvolal odpor voči poľským nezávislým odborovým zväzom a zmenšil by riziko prenikania ich postulátov do krajiny. Pod prísny dohľadom zo strany vedenia KSČ boli v tlači podávané vhodné pripravené informácie a komentáre na tému udalostí v Poľsku. Hlavnú úlohu pri tom zohrávali denník *Rudé právo* – orgán ÚV KSČ, a jeho slovenský náprotivok, bratislavská *Pravda*.

V československých médiách sa od začiatku rozpútala propagandistická ofenzíva proti rodiacej sa poľskej „kontrarevolúcii“. V tlačových správach a televíznych reláciách sa spomínalo „násilie“, „provokácie“, „hrozby“, „chuligánstvo“ a pod. Čechom a Slovákom hovorili, že v Poľsku sa šíri chaos, anarchia, došlo k fyzickým útokom na zamestnancov vládneho aparátu. „Solidarity“ bola prezentovaná ako deštruktívna sila, ktorá neustále stupňuje svoje požiadavky. Označovala sa ako „Walesove odbory“, pričom sa vynachala prvá časť názvu – Nezávislý samosprávny odborový zväz. Neustálym motívom bolo označovanie, že „Solidarity“ funguje v službách „imperialistov“ a dostáva peniaze zo Západu.⁸

4 KOBUS, Andrzej. *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności“ (1980–1982)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006, s. 68.

5 Souhrnná zpráva pro ministra vnitra ČSSR Jaromíra Obzinu o situaci v PLR, 28. 8. 1980. In: BLAŽEK, Petr, eds. *Akce „Sever“: Státní bezpečnost a krize Polské lidové republiky 1980–1984, Díl 1*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, s. 77.

6 Zpráva náčelníka X. správy SNB gen. mjr. Vladimíra Stárka o ohlasech na události v PLR a výsledcích akce „Kruh“, adresovaná ministru vnitra ČSSR Jaromírovi Obzinovi, 28. 8. 1980. In: BLAŽEK, P., eds. *Akce „Sever“: Státní bezpečnost a krize Polské lidové republiky 1980–1984, Díl 1*, s. 81.

7 Informace o domácích ohlasech na události v PLR, kterou náčelník X. správy SNB gen. mjr. Vladimír Stárek zaslal I. náměstkovi ministra vnitra ČSSR gen mjr. Jánú Kováčovi, 11. 01. 1981. In: BLAŽEK, P., eds. *Akce „Sever“: Státní bezpečnost a krize Polské lidové republiky 1980–1984, Díl 1*, s. 189 – 190; TŮMA, O. *The Czechoslovak Communist Regime and the Polish Crisis 1980–1981*, s. 60.

8 RYCHLÍK, Jan: *Spoleczeństwo czechosłowackie i Komunistyczna Partia Czechosłowacji a wydarzenia w Polsce w latach 1980–1981*. In: BLAŽEK, Petr, JAWORSKI, Paweł, KAMIŃSKI, Łukasz, eds. *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi – Polacy – Słowacy 1938/39–1945–1989, Część II*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009, s. 216 – 217. Na tému obrazu „Solidarity“ na stránkach novin *Rudé právo* pozri ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Neustálý obraz. Solidarita v Rudem Právu 1980–1981. Securitas Imperii*, 2012, č. 20, s. 76 – 81.

V SEJMU PLR 30. A 31. ŘÍJNA 1981

Kritika stávkového šílenství

OD NAŠICH VARŠAVSKÝCH ZPRAVODAJŮ

Z novinářské lože Sejmu lze dobře sledovat reakce na vystoupení poslanců k referátu prvního tajemníka ÚV PSDS a předsedy vlády generála W. Jaruzelského. Kritika »stávkového šílenství« je přijímána potleskem. Ale ne všichni tak reaguji. Např. poslanec Bukowski dělá »Solidaritě« advokáta. Říká, že stávky v situaci, kdy se »stále Solidaritě odmítá spolupodílet se a spolurozhodovat o osudech země, jsou dramatickým výrazem spoluúčasti, kterou si vynutila«. U mnohých poslanců bude toto tvrzení očividnou nevolí. Onu »spoluúčast« předáci »Solidarity« přece už celé měsíce odmítají. Vláda a orgány lidové moci jsou pro ně »nepřijatelným partnerem«.

V některých chvílích situace vypadá tak, že se vlastně rodí ovzdušší pro odmítnutí navrhovaného usnesení Sejmu k zastavení stávek. Jeden z představitelů katolických kruhů prohlašuje, že takový zákon »nemůže vyloučit stávky«. Za hlavní příčinu stavu věci, a tedy i stávek, označil »krizi důvěry ve vládu«.

Po vystoupení některých poslanců se však zdá, že by zákon zakazující stávky přece jen prošel. Poslanec J. Labus označil stávky vyvolané »Solidaritou« za umělé vyvolávané, za umělý zdroj napětí v zemi, namířený proti iniciativám orgánů lidové moci. Sejm musí podepřít celou svou autoritou vládu generála Jaruzelského v jejím úsilí o překonání krize, říká poslanec Labus. Vláda PLR musí být vybavena všemi potřebnými pravomocemi k vynucení klidu a pořádku v zemi.

Nejeden poslanec žádá rozhodnou, energickou činnost vlády vůči všem, kteří rozněžují po Polsku anarchii a zvláti, kteří vhnají lidi do nesmyslných, sebevražedných stávek a kteří útočí na ústavní orgány lidové moci. Připomíná se zde

projev jednoho z předáků vedení »Solidarity« Mariana Jurczyka, který na aktivu »Solidarity« v Trzebiatowiu označil poslance Sejmu a vládu PLR za »zrádce polské společnosti«. Poplival přitom polsko-sovětské spojenecké svazky, řekl, že SSSR je »umělým« přítelem Polska, hrubě urážel generála Jaruzelského a členy vlády, »vyjouchl« existenci strany v závodech a upozornil, že »Solidarita« už sestavuje svůj tribunál, který prý bude »soudit« její odpůrce, hlavně komunisty, a bude je »všéat«.

Jurczkovo provokační tvrzení vyvolává v Sejmu ohromné pobouření. Jeden z poslanců označil Jurczkův kontrarevoluční projev za »urážku lidu, státu a za otevřenou výzvu nejvyššímu zákonodárnému sboru a vládě PLR«.

Jak na tuto výzvu bude »řbogovat« vláda, zeptali jsme se o přestávce zasedání Sejmu M. Rakowského, místopředsedy vlády PLR, který se zabývá politickospolečenskými otázkami a otázkami odborů.

— Příslušné orgány PLR mají povinnost zaujmout k tomuto případu

jednoznačné stanovisko, řekl M. Rakowski. Myslím zde na prokuraturu. (V neděli večer bylo oznámeno, že prokuratura zahájila vyšetřování M. Jurczyka.)

— Znamená to, že uplatňování zákonnosti se teď bude rozšiřovat rovněž na vedoucí funkcionáře »Solidarity«, již se evidentně dopouštějí činů neshodujících se s právem, plá-me se.

— Samozřejmě, ostatně tito lidé musí vědět, že nestojí nad zákonem a že každý, kdo chce nad ním stanout, musí být volán k odpovědnosti.

— Jaké budou první kroky vlády poté, přijme-li Sejm zákon o zákazu stávek?

— Nejde tu ještě o zákon, ale o usnesení Sejmu vyzývající ke skoncování se stávkami. Ale návrh zákona o zákazu stávek je už v předsednictvu Sejmu připraven. Pro případ, že usnesení nejvyššího zákonodárného sboru nepřinese žádoucí výsledky.

— Kdy může být přijetí zákona aktuální?

— Těžko říci, ale určíme to my, obrátíme se na Sejm s žádostí o přijetí tohoto zákona. Může to být za týden, za deset dnů, ale myslím, že k tomu dojde v nejbližších dnech, protože, velmi pochybuji, že výzva přinese žádoucí skutky.

— Tak proč se v Sejmu toto usnešení přijímá?

— Je třeba využít všechny dostupné prostředky, aby nám nikdo neřekl, že jsme postupovali ukvapeně, nervózně. Je třeba využít všech politických prostředků, abychom přesvědčili extrémní křídlo Solidarity, otevřeně řečeno protivníka socialis-

mu, ale bude to bez shnilých kompromisů.

— Přesvědčit protivníka socialismu? Sám říkáte, že jste v situaci, kdy slova už nestačí.

— Pravda, těch slov bylo už v Polsku vysloveno hodně, ale at si nikdo v Polsku nemyslí, že slova jsou naši slabostí, protože se určitého dne přesvědčí, že tomu tak není.

Poděkovali jsme za rozhovor a vrátili se do novinářské lože. Sejm přijal usnesení, výzvu k zastavení stávek v zemi. Poslanec K. Malczuzynski žádal včlenit do tohoto usnesení »poděkování« dorozumivací komise »Solidarity« za to, že ve čtvrtek 29. října přišla s výzvou přerušit na jistý čas stávky.

Podivně, myslíme si. Předáci »Solidarity«, nevýjimaje Wałęsu, ostouzejí ústavní orgány PLR, vedou proti nim rozvratné akce, někteří se netají, že je chtějí svrhnout, jako třeba Jurczyk, nebo Rulewski, či Rozpichowski a jiní, vesměs členové vedení »Solidarity«, a zde na půdě Sejmu poslanec žádá ještě, aby se jim »poděkovalo«.

Nicméně, Sejm se shodl, že je přece jen třeba vyjádřit »Solidaritě« a »všem těm, kteří se stavějí proti stávkové ničivé činnosti«, poděkování.

Noviny toho dne, v sobotu 30. října psaly, že se stávkuje na značné části území Polska. V neděli to rozhlasy a televize potvrdily. Takže výzva »Solidarity« zjevně »nezabrala« a »zabrat« ani neměla a nemá, protože byla »vytráním očí« polské veřejnosti, vládě a Sejmu zároveň.

JAN LIPAVSKÝ,
PAVOL MINÁRIK

O udalostiach, ktoré sa odohrávali v Poľsku od začiatku 80. rokov, obsérne informovalo aj *Rudé právo* (Zdroj: *Rudé právo*)

Cieľom propagandistických útokov boli najmä predstavitelia „antisocialistických síl“, ovplyvňujúci vedenie „Solidarity“ ako experti a poradcovia. Rátali medzi nich predovšetkým údajných extrémistov z opozičného Výboru ochrany robotníkov (KOR) na čele s Jacekom Kuroňom.⁹ V jednom z komentárov bol Kuroň nazvaný „zúrivým antikomunistom“, ktorý sa údajne netají tým, že keby mohol

zlikvidovať socialistický systém v Poľsku, neváhal by vešať komunistov.¹⁰ Na druhej strane sa zdôrazňoval aj vplyv predstaviteľov katolíckej cirkvi na členov „Solidarity“, odhaliac informácie o svätých omšiach, ktoré sa konali na pracoviskách počas stretnutí odborov.

Československé masmédiá venovali neprimerane veľa pozornosti problémom s dodávkami pre obchody v Poľsku a zavedeniu lístkového systému na

potravinu. V tlači stále zdôrazňovali, že štrajky ničia poľskú ekonomiku. Bol propagovaný stereotyp Poliaka, člena „Solidarity“: lenivca a blázna, ktorý miesto práce radšej štrajkuje.¹¹ Spravodajcovia *Rudého Práva*, Ján Lipavský a Pavol Minárik, jeden zo svojich článkov pomenovali *Kritika stávkového šílenství*.¹² V ňom prirovnali „Solidaritú“ k teroristickej organizácii: „Kto dnes neštrajkuje, nie je pravým Poliakom. Kto dobrovoľne

9 Jacek Kuroň (1934 – 2004), opozičný aktivista, v roku 1965 spoluautor *Otvoreného listu členom Poľskej zjednotenej robotníckej strany*, za ktorý bol odsúdený na tri roky väzenia. Za účasť na protestoch v marci 1968 bol odsúdený na trest odňatia slobody na 3,5 roka a vylúčený z PZRS, jeden zo zakladateľov KOR v roku 1976, mnohokrát zadržávaný. Poradca MŠK „Solidarita“ v Gdansku, internovaný na základe stanného práva, následne zatknutý v septembri 1982, prepustený v júli 1984. Účastník stretnutia „okružného stolu“, minister práce a sociálnej politiky (1989 – 1991).

10 DOUDĚRA, Karel. Naděje revanšistů. *Rudé právo*, roč. 60, 1980, č. 230, s. 6.

11 RYCHLÍK, J. Społeczństwo czechosłowackie i Komunistyczna Partia Czechosłowacji a wydarzenia w Polsce w latach 1980–1981, s. 218.

12 LIPAVSKÝ, Jan, MINÁRIK, Pavol. Kritika stávkového šílenství. *Rudé právo*, roč. 61, 1981, č. 259, s. 6.

neruinuje ekonomiku, nie je dobrým členom svojho pracovného kolektívu. To je zvláštny recept na život, ktorý proponuje Solidarita. [...] Zastrážovanie bolo vždy hlavným cieľom teroristov.“¹³

Stanislav Oborský v článku *Velkopanská výzva* na stránkach *Rudého práva* písal, že „Solidarita“ vyzýva k likvidácii socializmu. Ale robotníci z Československa odmietajú túto výzvu, pretože vedia, že ich „vysoká životná úroveň“ vyplýva iba a výlučne z ich ťažkej práce: „Nemáme a nehledáme jiný zdroj dobrého života v naší zemi. Nechceme žít na dluh. Nechceme se tvářit velkopanský za peníze půjčené na lichvářské úroky.“ Autor podsúval čitateľom, že Poliáci chcú žiť pohodlne na úver, a nechcú pracovať.¹⁴ Bola to tiež skrytá kritika poľskej komunistickej strany, ktorá si brala na Západe pôžičky. Nakoniec to bola strana, kto rozhodol o smerovaní poľskej ekonomiky, brala si pôžičky a žila na úver. Dôležité je, že tento pohľad prezentovali dva hlavné stranické denníky, keďže článok publikovala aj bratislavská *Pravda*.¹⁵

Český historik Jan Rychlík, opierajúc sa o vlastné skúsenosti z 1981, tvrdil, že účinnosť tejto propagandy bola rôzna. Téza o „Solidarite“ ako „agentúre medzinárodného imperialismu“, ktorá chce zničiť socializmus v Poľsku, nebola pre väčšinu spoločnosti presvedčivá. Česi a Slováci sa nestarali o formu politického systému v Poľsku, a okrem toho bola propaganda prevádzaná príliš primitívne. Keď boli tieto články citované z TASS

alebo moskovskej *Pravdy*, bolo to kontraproductívne, pretože spoločnosť nedôverovala sovietskym zdrojom.¹⁶

Oveľa väčší efekt mala skrytá propaganda pod heslom „*Poliáci preto nič nemajú, lebo nepracujú poriadne*“. Hoci to nebolo napísané priamo, veľká časť Čechov a Slovákov bola presvedčená o tom, že musia živiť Poliakov, ktorí nechcú pracovať. Ľudia nevedeli o v podstate malej hospodárskej pomoci poskytnutej Poľsku Československom. Podľa Rychlíka „*pomocou tejto primitívnej, ale zároveň účinnej demagógie sa podarilo zneutralizovať veľkú časť českej a slovenskej spoločnosti*“.¹⁷

Tento názor potvrdzujú svedectvá doby. Svedčí o tom napríklad list, ktorý prišiel v jeseni 1981 z Prahy do redakcie emigrantského časopisu *Listy*. Autor, ktorý informoval o nálade panujúcej v krajine vo vzťahu k situácii v Poľsku, napísal: „*Naši řadoví občané komentují polský obrodny proces způsobem, který mě překvapil: ‚Nechce se jim dělat!‘ ‚Vždycky byli spíš na kšeftování než na práci!‘ ‚Chťejí žít na dluh!‘ ‚Musíme je živit!‘ ‚Někdo tam už musí udělat pořádek!‘ ‚Budeme na ně dopláacet, vozíme jim jídlo a sami nebudeme mít co do huby!‘ ‚Stejně je tam bída, proti tomu, co je u nás!‘“¹⁸ Chartista Karel Bartošek v svojom denníku v decembri 1980 napísal: „*Režim šikovně využívá protipolského českého nacionalismu – z mnoha stran je slyšet různé varianty stejné melodie: ‚Poláci jsou kšeftaři, nechťejí pracovat, a přitom se chťejí mít dobře.*“¹⁹*

Na začiatku sa len málo členov „Solidarity“ snažilo aktívne vystupovať proti týmto stereotypom a priniesť obyvateľom Československa pravdu o udalostiach v Poľsku. Od začiatku roka 1981 akciu pašovania letákov a publikácií „Solidarity“ organizoval na vlastnú päsť jeden z jej spoluzakladateľov Andrzej Kołodziej.²⁰ Využíval k tomu poľských robotníkov z okolia Jastrzębia Zdroju, pracujúcich v Československu. Na druhej strane, s pomocou českých študentov z Gdanska pašoval literatúru v českom jazyku, dovážanú zo Švédska. Nakoniec sám prekročil ilegálne hranice, aby nadviazal kontakt s členmi Charty 77. Dňa 19. októbra 1981 bol zadržaný v okolí Plzne. Československý súd ho odsúdil na 21 mesiacov odňatia slobody.²¹ Dňa 14. augusta 1981 v Poděbradoch československá polícia zadržala dvoch členov „Solidarity“ z Huty Stalowa Wola, zdržiavajúcich sa v Československu na výlete. Na ulici rozdávali náhodným osobám materiály „Solidarity“. Boli zatknutí a eskortovaní do Poľska.²²

Z pohľadu KSČ sa veľmi nebezpečným ukázalo *Posolstvo pre pracujúcich vo východnej Európe*, schválené 8. septembra 1981 na I. zjazde „Solidarity“. Písalo sa v ňom: „*Delegáti zhromaždení v Gdansku [...] zasielajú robotníkom Albánska, Bulharska, Československa, Nemeckej demokratickej republiky, Rumunska, Maďarska a všetkým národom Sovietskeho zväzu – pozdravy a vyjadrenie podpory. Ako prvý nezávislý odborový*

13 LIPAVSKÝ, Jan, MINÁRIK, Pavol. Další krok ke konfrontaci. *Rudé právo*, roč. 61, 1981, č. 255, s. 7.

14 OBORSKÝ, Stanislav. Velkopanská výzva. *Rudé právo*, roč. 61, 1981, č. 221, s. 2.

15 KOBUS, A. Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności“ (1980–1982), s. 129.

16 RYCHLÍK, J. Spoleczeństwo czechosłowackie i Komunistyczna Partia Czechosłowacji a wydarzenia w Polsce w latach 1980–1981, s. 218.

17 RYCHLÍK, J. Spoleczeństwo czechosłowackie i Komunistyczna Partia Czechosłowacji a wydarzenia w Polsce w latach 1980–1981, s. 218 – 219.

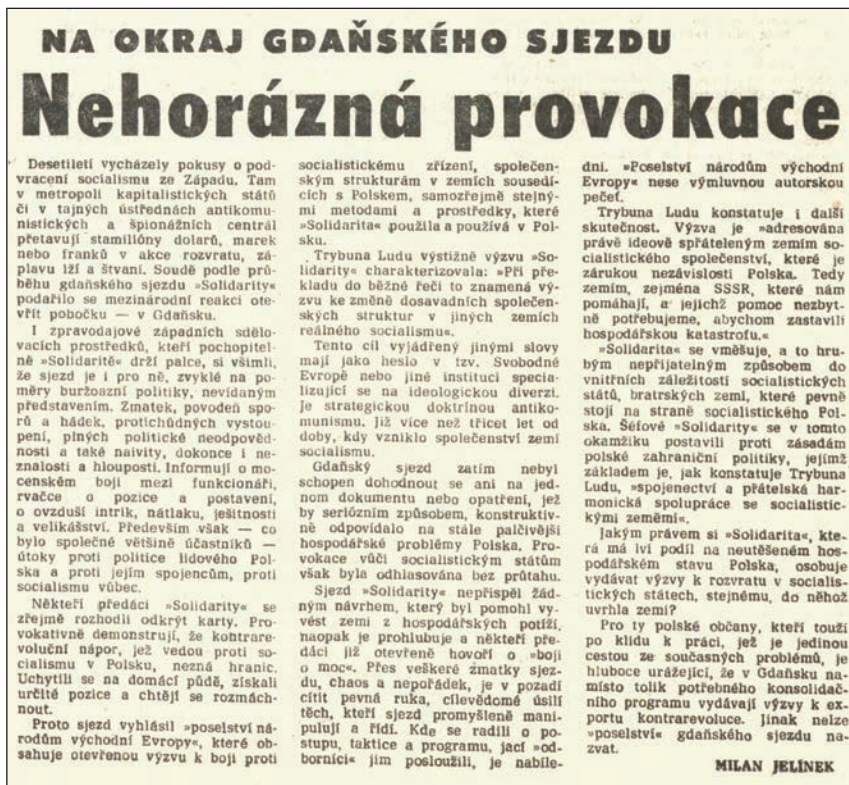
18 J. S. Ta hanba... *Listy*, 1981, č. 6, s. 9.

19 BARTOŠEK, Karel. *Češi nemocní dějinami. Eseje, studie, záznamy z let 1968–1993*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 119.

20 Andrzej Kołodziej (1959) – pracovník v lodeničích v Gdansku při Gdyni, aktivista opozicie a NSOZ „Solidarita“, podpredseda medziodborového štrajkového komitétu v Gdansku, aktivista Bojujúcej Solidarity.

21 Osobný archív (ďalej OA) M. Szumiła. Svedectvo Andrzeja Kołodzieja. In: KOŁODZIEJ, Andrzej. *Gdynscy komunardzi*. Gdynia: Verbicausa, 2008.

22 Záznam zástupce náčelníka Okresní správy SNB pro StB Náchod kpt. Rudolfa Novotného o zkrácení pobytu v Československu občanům PLR Wiesławu Wojtasovi a Wojciechu Stanisławu Piwowarovi, kteří rozšiřovali v Poděbradech tiskoviny Solidarity, 18. 8. 1981. In: BLAŽEK, P., eds. *Akce „Sever“*. Státní bezpečnost a krize Polské lidové republiky 1980–1984, Díl 1, s. 321 – 322.

Výsledky I. zjazdu „Solidarity“ ostro kritizovala stránčka tlač v Československu (Zdroj: Rudé právo)

zväz v povojnovej histórii hlboko cítite spolupatričnosť našich osudov. Uistujeme vás, že napriek klamstvám šíreným vo vašich krajinách, sme skutočnou 10-miliónovou organizáciou pracovníkov, ktorá bola vytvorená v dôsledku štrajkov pracovníkov. Naším cieľom je boj o zlepšenie životných podmienok všetkých pracujúcich. Podporujeme tých z vás, ktorí sa rozhodli vydať na ťažkú cestu zápasu o nezávislé odbory. Veríme, že už onedlho sa vaši i naši predstavitelia budú môcť stretnúť, aby si vymenili odborové skúsenosti.²³

Hoci toto posolstvo nemalo šancu dostať sa k väčšine obyvateľov Československa, vyvolalo prudkú reakciu úradov v Prahe. Dňa 10. septembra 1981 mu *Rudé právo* venovalo špeciálny článok, v ktorom označilo posolstvo za vulgárnu provokáciu voči robotníckej triede ostatných socialistických krajín.²⁴ V texte sa však objavili časti samotného posolstva. Jeho názov bol zámerne zmenený a odkazoval na „národy“ namiesto „pracujúcich ľudí“. To budilo dojem, že „Solidarita“ je organizáciu „nationalistického“ charakteru, a nie

odborovým zväzom zastupujúcim záujmy robotníkov. Následný deň bol citovaný komentár agentúry TASS popisujúci *Posolstvo* ako „výzvu na boj proti socialistickému systému“, ktorú pripravili „kontrarevolucionári“ prítomní na zjazde v Gdaňsku, medzi ktorými boli „agenti imperialistických spravodajských služieb“.²⁵

Československé veľvyslanectvo vo Varšave zaslalo ostrý protest poľskému ministerstvu zahraničných vecí, v ktorom bolo napísané: „*Takzvané poselství národům Východní Evropy, distribuce živých materiálů k událostem roku 1968 a jiných pomlouvacích materiálů o Československu jsou hrubými urážkami našeho státu, které nepřispívají vzájemným vztahům mezi našimi zeměmi.*“²⁶ Vedenie KSČ zorganizovalo taktiež rozsiahlu kampaň písania rezolúcií a protestných listov cez stráncke organizácie, odborové zväzy, pracoviská a školy.

V týchto rezolúciách, zaslaných na poľské veľvyslanectvo v Prahe, odsúdili *Posolstvo pre pracujúcich vo východnej Európe* ako kontrarevolučné a protisocialistické zasahovanie do záležitostí pracujúcich v iných krajinách a „rozbíjanie jednoty“ odborového hnutia. Zároveň bola vyjadrená podpora pre „zdravé sily“ v PZRS stojace na pozíciách socializmu a internacionalizmu.²⁷

Od 14. septembra 1981 bolo v československých masmédiách (tlač, rádio a televízia) uverejnených množstvo vyhlásení odborových aktivistov a zamestnancov pracovísk, ktorí kategoricky protestovali proti *Posolstvu*.²⁸ Tak rozsiahla propagandistická

23 Poslanie I zjazdu Delegatov NSZZ „Solidarność“ do ľudí práce Európy Wschodnej. *Tygodnik Solidarność*, 18. 9. 1981, s. 6.

24 „Solidarita“ volá po stfretnutí. Provokace vůči dělnické třídě socialistických zemí. *Rudé právo*, roč. 61, 1981, č. 214, s. 7.

25 „První kolo“ gdaňského sjezdu. Protisocialistické síly se připravují na boj o moc. *Rudé právo*, roč. 61, 1981, č. 215, s. 7.

26 Archív Ministerstva zahraničných vecí (ďalej A MZV) Varšava, signatúra (ďalej sign.) 51/84, w. 2. Dopis veľvyslanectví ČSSR ve Varšavě Ministerstvu zahraničních věcí z 11. 9. 1981.

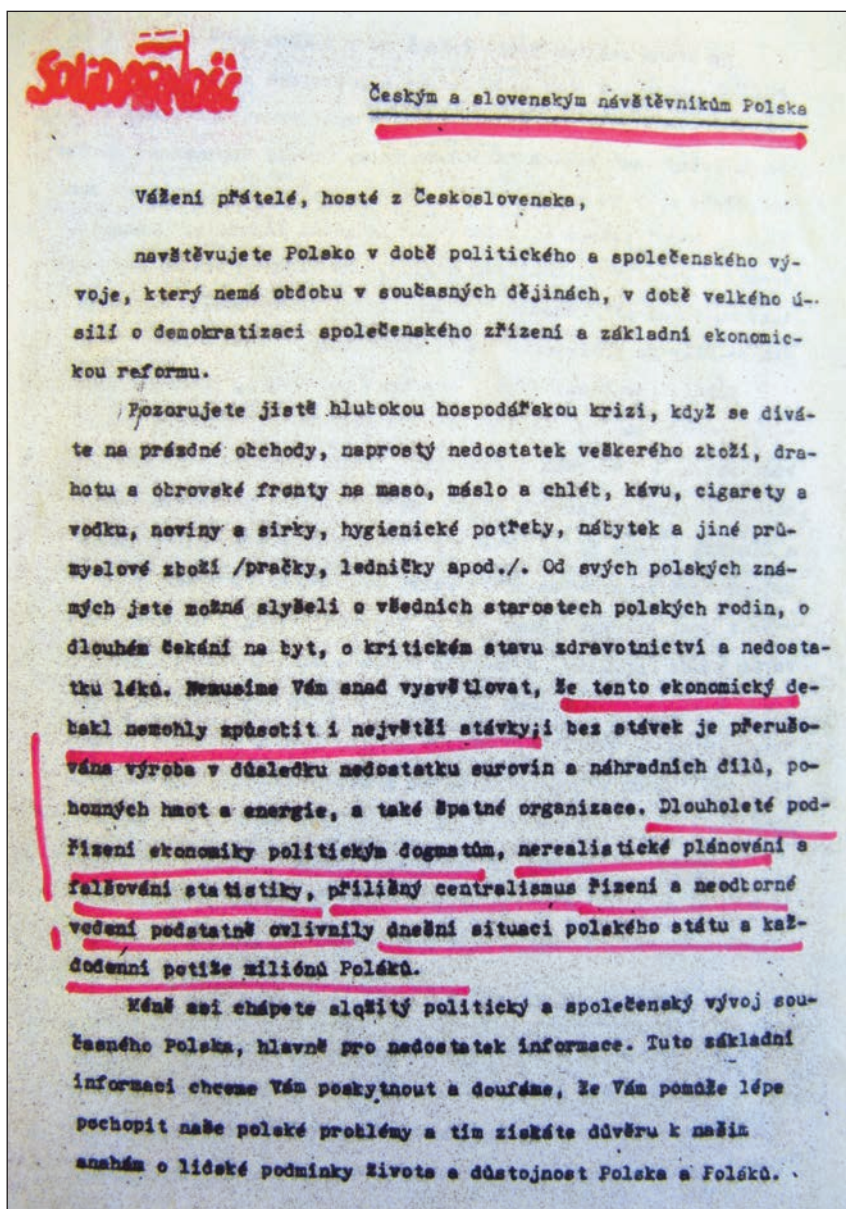
27 A MZV Varšava, sign. 51/84, w. 2, CSRS 1981. Rezoluce i listy protestacyjne.

28 Proti rozkladné politice tzv. Solidarity. Takové poselství odmítáme. *Rudé právo*, 14. 09. 1981, s. 7; Pismo Jerzego Kuczyńskiego dla Stanisława Pichli dotyczące nadesłanych do konsulatu PRL protestów przeciwko Postaniu do ludzi pracy Europy Wschodniej, Bratysława, 21. 09. 1981. In: KAMIŃSKI, Łukasz a kol. *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982, Tom 2*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2007, s. 255.

kampaň priniesla skôr opačný účinok a vzbudila záujem o jeho skutočný odkaz. Strojopisné kópie *Posolstva* distribuoval okrem iných aj Václav Soukup²⁹ – aktivista Charty 77. V reakcii na *Posolstvo* skupina študentov v Prahe založila organizáciu pod názvom *Solidarita s Lidovým Polskem*.³⁰

V jeseni 1981 Rada Malopoľského kraja NSOZ „Solidarita“ vydala 8-stranovú brožúru v českom jazyku s názvom *Českým a slovenským návštěvníkům Polska*, ktorá vysvetľovala, čo je hnutie „Solidarita“, a upozorňovala na klamstvá oficiálnej československej propagandy. Autormi textu boli slavisti a vedeckí pracovníci z Krakova a Katovic Jacek Baluch,³¹ Jerzy Illg³² a Jan Stachowski.³³ Brožúra bola rozdávaná obyvateľom Československa, ktorí navštívili Poľsko.³⁴

Autori brožúry v úvode vysvetlili čitateľom príčiny hlbokej hospodárskej krízy v Poľsku. Tvrdili, že tento nespôsobili robotnícke štrajky, ale nesprávna ekonomická politika komunistickej vlády. Pripomínajúc neslávne známe udalosti z najnovšej histórie – podiel Poľska v „*mnichovské tragédii Republiky Československé v roce 1938*“ a v „*potlačení Čechů a Slováků v roce 1968*“ – bolo zdôraznené, že Poliaci si želajú spoluprácu s Čechmi a Slovákmi na základe kultúrneho príbuzenstva národov. Popierajúc klamlivú propagandu tvrdili, že „*pražské jaro mělo i mezi polským lidem své přívržence, získalo Čechům a Slovákům mnohé sympatie, způsobilo zájem o českou*

Titulná strana brožúry *Českým a slovenským návštěvníkům Polska* (Zdroj: A MZV)

- 29 Václav Soukup (1959), český robotník a opozičník. V 1982 zatknutý v súvislosti s letákovou kampaňou na podporu „Solidarity“ a odsúdený na tri roky väzenia. Bližšie pozri BLAŽEK, Petr. Kauza Skupiny revoluční akce. Letáková kampaň na podporu polské Solidarity ve světle svazkové agendy StB. In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal, eds. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu IV*. Praha: ÚSD–Dokořán, 2005, s. 199 – 236.
- 30 Podklady o činnosti X. Správy SNB pro jednání štábu akce „Sever“ 10. 11. 1981. In: BLAŽEK, P., eds. *Akce „Sever“. Státní bezpečnost a krize Polské lidové republiky 1980–1984, Díl 1*, s. 448.
- 31 Jacek Baluch (1940 – 2019), slavista, prekladateľ českej literatúry, profesor Jagelonskej univerzity, aktivista „Solidarity“ internovaný počas stanného práva, v rokoch 1990 – 1995 poľský veľvyslanec v Československu a v Českej republike.
- 32 Jerzy Illg (1950), filológ, literárny kritik a vydavateľ, akademický učiteľ na Sliezskej univerzite v Katoviciach, odvolaný z univerzity z politických príčin v čase stanného práva, od roku 1992 šéfredaktor vydavateľstva Znak v Krakove.
- 33 Jan Stachowski (1951 – 2020), slavista, prekladateľ českej literatúry, redaktor vo vydavateľstve Śląsk, internovaný počas stanného práva.
- 34 KAMIŃSKI, Łukasz, BLAŽEK, Petr, MAJEWSKI, Grzegorz. *Ponad granicami. Historia Solidarności Polsko-Czechosłowackiej*. Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość“, 2019, s. 180.

a slovenskou kulturu“.³⁵ Zdôrazňovali taktiež podporu Poliakov pre české a slovenské snahy o slobodu: „V posledních letech sledují Poláci se zvláštním zájmem občanské hnutí Charta 77, obdivují jeho odvahu a mravní patos, vůlí pro život v pravdě a pevné přesvědčení, že pravda zvítězí!“

Hlavnú časť brožúrky tvorili informácie o tom, čím je „Solidarita“, za čo bojuje a na akých tradíciách spočíva. Bola predstavená aj jej organizačná štruktúra a skutočná povaha „Solidarity“, nielen ako odborového zväzu, ale tiež spoločenského hnutia za ľudské práva, zákonné práva a ekonomické reformy, ktoré vo svojich radoch zjednotilo robotníkov aj inteligenciu, a tiež roľníkov (organizovaných v združení NSOZ samostatne hospodáriacich roľníkov „Solidarita“). V brožúre sa hovorilo aj o postulátoch „Solidarity“, tradíciách boja poľských pracujúcich za ich práva a o faktoroch, ktoré prispeli k vytvoreniu zväzu: dôležitosť poľskej

kultúry a histórie, úloha cirkvi a pápeža Jána Pavla II., príspevok opozičného Výboru pre obranu pracujúcich. Opravujúc propagandistické klamstvá, autori brožúrky vysvetlili aj postoj „Solidarity“ k vedúcej úlohe komunistickej strany a k Sovietskemu zväzu.

Informácie o distribúcii brožúry sa dostali aj k veľvyslanectvu ČSSR vo Varšave. Veľvyslanectvo 17. novembra 1981 vzneslo oficiálny protest poľskému ministerstvu zahraničných vecí proti šíreniu tejto brožúry, ktorá „útočila na Československú socialistickú republiku, najmä pokiaľ ide o interpretáciu udalostí krízových rokov 1968 – 1969 a činnosti disidentov“. Bolo konštatované, že takáto činnosť „Solidarity“ „nepripravia k rozvoju dobrých, priateľských vzťahov medzi našimi krajinami“. Ako dôkaz bol pripojený exemplár brožúry, ktorú občanom Československa poskytl členovia „Solidarity“ zo Świdnika (priemyselné mesto vo východnom Poľsku).³⁶ Ministerstvo zahraničných

vecí považovalo prípad za „ďalší dôkaz vmiešavania sa ‚Solidarity‘ do sféry poľských vzťahov so zahraničím“. Československá nóta bola zaslaná ústrednému výboru PZRS s cieľom intervenovať u orgánov „Solidarity“.³⁷

Nevieme, v akom veľkom náklade bola publikovaná brožúra a koľko z nich sa dostalo do rúk Čechov a Slovákov. Nebolo na to veľa času, lebo na základe rozhodnutia ÚV KSČ zo 7. decembra 1981 došlo k celkovému uzatvoreniu hraníc s Poľskom pre bežný turistický ruch. O niekoľko dní neskôr gen. Wojciech Jaruzelski vyhlásil v Poľsku stanné právo a kontakty obyvateľov oboch krajín ostali na dlhšiu dobu obmedzené. Nižšie publikovaná brožúra zostala predovšetkým svedectvom o ére, v ktorej Poliáci, Česi a Slováci boli zotročení komunizmom a zároveň sa vzájomne inšpirovali v boji za slobodu.

Z poľštiny preložil: Mgr. Mário Kysel

DOKUMENT

1981, jeseň, Krakov. Brožúra Českým a slovenským návštěvníkům Polska!, originál.

A MZV Varšava, sign. 51/84, w. 2, b. p.

„SOLIDARNOŚĆ“

Českým a slovenským návštěvníkům Polska!

Vážení přátelé, hosté z Československa!

Navštěvujete Polsko v době politického a společenského vývoje, který nemá obdobu v současných dějinách, v době velkého úsilí o demokratizaci společenského zřízení a základní ekonomickou reformu.

Pozorujete jistě hlubokou hospodářskou krizi, když se díváte na prázdné obchody, naprostý nedostatek veškerého zboží, drahotu a obrovské fronty na maso, máslo a chléb, kávu, cigarety a vodku, noviny a sirky, hygienické potřeby, nábytek a jiné průmyslové zboží (pračky, ledničky apod.). Od svých poľských známých jste možná slyšeli o všedních starostech poľských rodin, o dlouhém čekání na byt, o kritickém stavu zdravotnictví a nedostatku léků. Nemusíme Vám snad vysvětlovat, že tento ekonomický debakl nemohly způsobit i největší stávky; i bez stávek je přerušována výroba v důsledku nedostatku surovin a náhradních dílů, pohonných hmot a energie, a také špatné organizace. Dlouholeté podřízení ekonomiky politickým dogmatům, nerealistické plánování a falšování statistiky, přílišný centralismus řízení a neodborné

35 K postoji Poliakov voči intervencii Varšavskej zmluvy v Československu v roku 1968 pozri MAJCHRZAK, Grzegorz. Poľské občianske protesty proti intervencii v Československu z pohľadu bezpečnostných dokumentov. *Pamät národa*, roč. 14, 2018, č. 2, s. 39 – 56.

36 A MZV Varšava, sign. 51/84, w. 2. Pismo ambasady CSRS do MSZ, 17. 11. 1981.

37 A MZV Varšava, sign. 51/84, w. 2. Notatka informacyjna, 25. 11. 1981.

vedeni podstatně ovlivnily dnešní situaci polského státu a každodenní potíže milionů Poláků. Méně asi chápete složitý politický a společenský vývoj současného Polska, hlavně pro nedostatek informací. Tuto základní informaci chceme Vám poskytnout a doufáme, že Vám pomůže lépe pochopit naše polské problémy a tím získáte důvěru k našim snahám o lidské podmínky života a důstojnost Polska a Poláků.

Po druhé světové válce Poláci se s velkou nadějí dívali na Československo. V nové společenské a politické situaci cítili naléhavou nutnost polsko-československé spolupráce. Počítali s tím, že společný osud našich národů za války dovolí zapomenout na česko-polský spor po první světové válce, pomůže zapomenout na nešťastný podíl Polska na mnichovské tragédii Republiky Československé v roce 1938. Základem nových, přátelských vztahů mělo být také kulturní příbuzenství národů, které už na úsvitu svých dějin patřily do společného kulturního kruhu.

Bohužel současný vývoj, obzvláště politický, probíhal skoro vždy opačným směrem: Československo zaujalo nepřátelský postoj vůči Polsku a Maďarsku v roce 1956, Poláci, spolu s Maďary a na obranu cizích mocenských zájmů, se zúčastnili potlačení Čechů a Slováků v roce 1968. Navzdory lživé propagandě, nepravdám a polopravdám hromadných sdělovacích prostředků „pražské jaro“ mělo i mezi polským lidem své přívržence, získalo Čechům a Slovákům mnohé sympatie, způsobilo zájem o českou a slovenskou kulturu. V posledních letech sledují Poláci se zvláštním zájmem občanské hnutí Charta 77, obdivují jeho odvahu a mravní patos, vůli pro „život v pravdě“ a pevné přesvědčení, že „pravda zvítězí!“.

K vítězství pravdy je ovšem nutné její poznání. Doufáme, že k tomu poznání přispějí i tyto řádky o vzniku nezávislých odborů v Polsku, o vzniku mohutného hnutí solidarity.

Co je Solidarita?

Solidarita je Nezávislý samosprávný odborový svaz, který 10. listopadu 1980 zaregistroval Nejvyšší soud Polské lidové republiky jako ústavní organizaci. Činnost Solidarity je v souladu s polskými zákony a platnými v Polsku mezinárodními konvencemi. Základem nezávislosti a samosprávnosti svazu jsou jeho stanovy, organizační struktura a demokratický volební řád, jehož hlavní principy obsahují přímo stanovy.

Solidarita je nezávislá na stranických a státních orgánech; usnesení těchto orgánů nejsou závazná pro činnost odborového svazu. Členové politických stran mají v Solidaritě plná členská práva včetně volby do všech funkcí ve svazu. Nesmí se ovšem spojovat funkce v odborech a funkci v stranickém aparátu, státní administrativě a podnikovém vedení. V případě volby se člen Solidarity rozhodne sám pro funkci ve svazu anebo mimo svaz.

Solidarita má netradiční organizační strukturu: není organizována podle odvětví, nýbrž regionálně. Tato struktura zdůrazňuje jednotu všech pracujících, tvoří podmínky pro bližší spolupráci dělníků a inteligence, umožňuje zaměstnancům menších závodů boj o svá práva spolu s pracovníky největších průmyslových podniků regionu, má nesporné výhody v případě stávků. Otázky jednotlivých odvětví spravují „dorozumívací komise“.

Sídlem svazu Solidarita je Gdaňsk. Listem svazu je týdeník Solidarność,³⁸ který vychází ve Varšavě v 500 tisících výtisků.

Solidarita – odborový svaz a občanské hnutí.

Solidarita vznikla v létě 1980 na vlně akutní sociálně politické krize. Vznik nezávislých odborů byl stěžejním bodem jednání vládní delegace s Mezizávodním stávkovým výborem v Gdaňsku. Boj o nové odbory nebyl však jen bojem o novou organizaci; nové odborářské hnutí se mělo stát zárukou úmluvy mezi moci a společností. Poněvadž tato úmluva („Gdaňská dohoda“)³⁹ obsahovala nejen postuláty týkající se mezd, pracovních podmínek a sociální péče, nýbrž také širší postuláty ekonomické, společenské a politické, jejichž realizace je nutná k překonání dnešní polské krize, Solidarita plní dnes nejen tradiční funkce odborového svazu. Je také občanským hnutím pro lidská práva, zákonnost a ekonomickou reformu. Toto hnutí má také výrazný vlastenecký rys.

38 *Tyżdennik Solidarność* – legální týždenník „Solidarity“. Prvé číslo bolo vydané 3. 4. 1981. Zlikvidovaný počas stanného práva, znovu vydávaný v júni 1989.

39 Gdaňská dohoda – dohoda uzavretá vládou Poľskej ľudovej republiky s Medziobdobným štrajkovým výborom v Gdanskú 31. 8. 1980, podpísaná Lechom Wałęsą a vicepremiérom Mieczysławom Jagielskim.

Dělníci a experti v Solidaritě.

O vzniku Solidarity rozhodlo hnutí dělníků. Dělníci tvoří sílu nezávislých odborů. Svůj podíl na organizaci svazu mají také experti, odborníci z oblasti práva, ekonomie, sociologie apod., kteří se zúčastnili jak prvního, tak řady dalších jednání s vládou, pracovali na stanovách a programu svazu, na návrzích nových zákonů a ekonomické reformě.

Solidaritě se podařilo uskutečnit jednotu dělníků a inteligence. „Dělnická“ Solidarita umožnila také vznik a registraci Nezávislého samosprávného odborového svazu zemědělců soukromníků Solidarita.⁴⁰

O co bojuje Solidarita?

Solidarita se zrodila v stávkovém boji, který se však od začátku neomezil jen na mzdové a sociální požadavky. 21 bodů „gdaňské dohody“ (a dohody podepsané v Štetíně⁴¹ a v slezském Jastrzębi;⁴² pozdější dohoda s rolníky v Ustrzykách⁴³ a se studenty v Lodži⁴⁴) obsahovalo důležité postuláty pro obrodu Polska: uveřejnění údajů o stavu polské ekonomiky a nastolení hospodářské reformy, výběr vedoucích kádrů podle kvalifikace a nikoliv stranické příslušnosti, zrušení privilegií příslušníků aparátu státní moci, schválení nového zákona o cenzuře, upuštění od stíhání nezávislého tisku, zvýšení nákladu na zdravotnictví, školství a kulturu.

První, často spontánní akce Solidarity, byly namířeny proti lidem, kteří zneužili moci, nezákonně se obohatili, prokázali na vedoucích místech neschopnost a nekompetenci.

Dnes nejdůležitější je pro Solidaritu otázka samosprávy pracovníků, zvláště v oblasti výroby. Samospráva je základní podmínkou překonání ekonomické krize v Polsku. Důležitá je také otázka samostatnosti zastupitelských orgánů, obecních, městských a krajských národních výborů a polského sejmu (parlamentu), aby vyjadřovaly zájmy svých voličů. Solidarita bojuje proti manipulování informací, za společenskou kontrolu hromadných sdělovacích prostředků.

Nesporným úspěchem Solidarity je fakt, že se dnes většina sporných problémů v Polsku řeší jednáním. V krajních případech zůstává ovšem hrozba stávkou, stávka varovná a vlastní stávka nejučinnější zbraní dělníků.

Tradice Solidarity.

Ustanovením Solidarity vrcholil bok polských dělníků, kteří už v roce 1956 bojovali o „chleba a svobodu“. Poznaňský červen⁴⁵ si tehdy vyžádal 55 až 74 obětí padlých ve srážkách s policií a vojskem. Studentský „březen 1968“⁴⁶ neměl takové tragické následky, způsobil však nenahraditelné škody v oblasti vědy a kultury a nucenou emigraci v důsledku nesmyslné, oficiální antisemitské kampaně. Dělnické stávky v prosinci 1970 přinesly další smrtelné oběti v důsledku srážky demonstrantů Gdaňska s policií a střelby do bezbranných dělníků Gdyně, kteří šli do práce (počet zabitých není dodnes přesně stanoven!)⁴⁷. Stávky v Radomí a varšavských závodech Ursus v červnu 1976 vyvolaly vlnu perzekucí dělníků.⁴⁸

40 Nezávislý samosprávný odborový svaz samostatne hospodáriacich roľníkov „Solidarita“ vznikol ako časť hnutia „Solidarity“. Bol zaregistrovaný 12. 5. 1981, zakázaný po zavedení stanného práva v Poľsku. Znovu sa aktivoval v apríli 1989.

41 Dohoda v Štetíne – uzavretá vládou Poľskej ľudovej republiky a Medzipodnikovým štrajkovým výborom 30. 8. 1980, podpísaná Marianom Jurczykom a vicepremiérom Kazimierzom Barcikowskim.

42 Dohoda v Jastrzębiu-Zdroju – uzavretá vládou Poľskej ľudovej republiky a Medzipodnikovým štrajkovým výborom v Jastrzębiu 3. 9. 1980, podpísaná Jarosławom Sienkiewiczom a ministrom strojárského priemyslu Aleksandrom Kopciom.

43 Dohoda v Ustrzykach – uzavretá 19. 2. 1981 medzi predstaviteľmi vlády Poľskej ľudovej republiky a protestujúcimi roľníkmi. Na jej základe bol zaregistrovaný Nezávislý samosprávný odborový svaz samostatne hospodáriacich roľníkov „Solidarita“.

44 Dohoda v Łodzi podpísaná 18. 2. 1981 ukončila štrajk študentov. Štátne orgány následne súhlasili s registráciou Nezávislého združenia študentov.

45 Ide o protest robotníkov v Poznani 28. 6. 1956, krvavo potlačený komunistickou políciou a armádou. Svojím charakterom pripomínal protest v Pilźnie z 1953. Podľa historikov zahynulo najmenej 57 osôb.

46 „Marec 1968“ – študentské demonštrácie na poľských univerzitách, požadujúce slobodu slova a dodržiavanie základných občianskych práv, inšpirované „pražskou jarou“. Protesty potlačila polícia a mnoho študentov bolo vylúčených z univerzít.

47 Protesty robotníkov na poľskom pobreží (hlavne v Gdansku, Gdyni a v Štetíne) vypukli po ohlásení zvýšenia cien v decembri 1970. Boli krvavo potlačené komunistickými úradmi. Podľa historikov zahynulo 41 osôb.

48 Štrajky robotníkov v Radome a Ursuse vypukli 25. 6. 1976, po ohlásení zvýšenia cien spotrebného tovaru. V dôsledku protestu vláda Poľskej ľudovej republiky upustila od zvýšenia cien. Účastníci štrajkov boli potom prenasledovaní.

Co je to KOR?

Tyto perzekuce způsobily vznik občanského výborů KOR (Komitet Obrony Robotników) – Výboru na obranu dělníků.⁴⁹ Členové výboru byli z řad inteligence: právníci, vědci, umělci, kněží. Nespravedlivě stíhaným dělníkům poskytovali hlavně právní pomoc a jejím rodinám finanční podporu. Zároveň informovali veřejnost o perzekucích a procesech.

Kromě toho praktické činnosti KOR ovlivnil řadu dalších nezávislých občanských iniciativ: vznik výborů studentské Solidarity (SKS),⁵⁰ Společnosti vědeckých kursů (TKN) – populární „létající univerzity“,⁵¹ vznik nezávislých časopisu (Zapis, Krytyka, Puls, Res Publica a mnoho jiných) a nakladatelství (NOWA⁵² a další), které úspěšně prolomily informační monopol a korigovaly oficiální myšlení a výuku, především v oblasti polských dějin, polské literatury a společenských věd.

V této době se vyskytují také první pokusy o nezávislé odbory (hlavně v Gdaňsku a na Slezsku),⁵³ první dělnické časopisy mimo kontrolu cenzury (např. Robotnik).

Význam církve – papež Jan Pavel II

Solidarita není náboženskou organizací, i když zdůrazňuje význam křesťanských hodnot obsažených v historické tradici polského národa. Náboženství v polských dějinách bylo vždy znakem národnosti a církev měla vlastenecký ráz.

Volba papeže Jana Pavla II. a jeho návštěva v Polsku v roce 1979 měly velký vliv na pocit národní hrmosti a solidarity všech Poláků. Právě v kázání k dělníkům Krakovské Nové Huti papež vyzdvihl právo každého člověka na lidský život a důstojnou práci.

Význam církve je nepopiratelný i v praxi: polská církev sehrála důležitou roli v jednáních vedení Solidarity s vládou v některých těžkých, kritických situacích.

Význam polské kultury a polských dějin.

Není zanedbatelný také význam polské kulturní tradice a současné polské kultury a vědy, které statečně bojovaly o pravdu a svobodu lidského projevu. Zásluhou církve, kultury a vědy v Polsku neexistoval monopol v oblasti ideologie, uměleckého projevu a vědeckého výzkumu.

Je třeba také zdůraznit význam polských dějin: tradiční polskou toleranci (v Polsku nebyly náboženské války), tradici bojů o nezávislé Polsko, o svobodu všech národů („Za svobodu naši a vaši“), nejnovější tradici „národa bez Quislinga“, národa, který přes úsilí okupantů neměl za druhé světové války kolaborantskou vládu.

Vedoucí úloha strany.

Solidarita uznala vedoucí úlohu Polské sjednocené dělnické strany jako strany politické. Vedoucí úloha nemůže ovšem znamenat, že stranický aparát je mimo jakoukoliv společenskou kontrolu; také státní orgány, administrativa a vedení výroby nemohou být pouhým nástrojem v rukou stranického aparátu a „nomenklatury“, protože patří celé společnosti.

Solidarita nechce být protistranickou organizací; každý třetí člen strany je zároveň členem Solidarity, skoro 20 % Ústředního výboru a jiných nejvyšších stranických orgánů, zvolených na IX. Mimořádném sjezdu PSDS,⁵⁴ jsou členové Solidarity, hlavně dělníci.

49 Výbor pre obranu pracujúcich – opozičná organizácia založená v septembri 1976 na pomoc prenasledovaným ľuďom po protestoch robotníkov v Radome a Ursuse v júni 1976. Fungovala do septembra 1981, tiež pod názvom Výbor pre sociálnu sebaobranu „KOR“.

50 Študentské výbory Solidarity – opozičné študentské organizácie založené v rokoch 1977 – 1978 v šiestich poľských mestách.

51 Spoločnosť pre vedecké kurzy – nezávislé vzdelávacie združenie existujúce v rokoch 1978 – 1981, nazývané tiež „lietajúca univerzita“. Vykonávalo prednáškovú a publikačnú činnosť.

52 Nezávislé vydavateľstvo NOWA – prvé poľské vydavateľstvo samizdatov (druhého obehu) vytvorené v roku 1977.

53 V 1978 vznikli Slobodné odbory pobrežných oblastí a Horného Sliezska ako nelegálne odbory, založené opozičnými aktivistami. Boli prenasledované komunistickými úradmi.

54 IX. mimoriadny kongres PZRS sa konal vo Varšave v dňoch 14. – 20. 7. 1981.

Vztah k Sovětskému svazu.

Vztah Poláků k Sovětskému svazu ovlivnily dřívější polsko-ruské a novější sovětsko-polské vztahy. Živá tradice těchto vztahů obsahuje příklady přátelství velkých Poláků a Rusů, společného boje polského a ruského lidu o svobodu a zároveň paměť o ruské nadvládě a násilné rusifikaci Polska a protipolské politice Sovětského svazu. Překonání negativních důsledků těchto vztahů může sloužit jen plné pravdě. Musíme proto zdůraznit i velkou oběť sovětských vojáků padlých na polské zemi a v bojích proti společnému nepříteli; tuto oběť ruského národa za druhé světové války připomněl i papež Jan Pavel II ve svém kázání ve Osvětimi.

Polsko potřebuje dnes dobré vztahy se Sovětským svazem. Cenou přátelství nemůže být ovšem ztotožňování zájmů Polska se zájmy Sovětského svazu, ztotožňování sovětské politiky se socialismem. Solidarita nevystupuje proti Sovětskému svazu. Snaha o lepší život, o nápravu křivd a odstranění chyb, o demokratizaci a ekonomickou reformu není vůbec protisovětské, nemůže být také protisocialistické. Solidarita rozhodně odsoudila ojedinělé protisovětské provokace. Stejně odsuzuje hanobení Poláků a nepravdivé informace o Polsku.

Vážení hostě,
jste v Polsku, máte možnost si svěřit naši informaci. Na Vás je posoudit cestu, kterou jsme nastoupili v srpnu 1980.

Regionální správa
Nezávislého samosprávného odborového svazu.
SOLIDARITA
Malopolsko – Krakov

Miroslaw Szumilo • “To Czech and Slovak visitors of Poland”. “Solidarity” brochure from 1981

The revolution of “Solidarity” in Poland in the years 1980–1981 (called in Czechoslovakia the “Polish crisis”), for obvious reasons, aroused great interest among Czechs and Slovaks. The communist authorities, led by Gustáv Husák, reacted with concern to the developments in their northern neighbour. Looking at it through the prism of their own experiences in 1968, they were afraid of extending the “counter-revolution” to their country. The communists, therefore, launched a propaganda campaign in the mass media, the aim of which was to present “Solidarity” in a negative light. In the autumn of 1981, the Council of Independent Self-Governing Trade Union “Solidarity” of the Lesser Poland published an 8-page information brochure in the Czech language: “To Czech and Slovak visitors of Poland”, which explained what the “Solidarity” movement really was and corrected the lies of official Czechoslovak propaganda. The brochure was distributed to Czechoslovak citizens visiting Poland. It emphasized the support of Poles for the Czech and Slovak aspirations for freedom.

Dr hab. Miroslaw Szumilo (1975)

Polský historik. V současnosti působí v Inštitúte histórie Univerzity Marie Curie-Sklodowskej v Lubline a v Inštitúte národnej pamäti. Je šéfredaktorom vedeckého časopisu *Pamięć i Sprawiedliwość (Memory and Justice)*. Vo svojej vedeckej práci sa zaoberá systémom komunistickej vlády v Poľsku, najmä komunistickou mocenskou elitou v období 1944 – 1989. Je autorom monografie *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce* (2014).

Kontakt: szumilo75@gmail.com

SOLIDÁRNI S ČECHMI A SLOVÁKMI HLADOVKA V KOSTOLE SV. KRÍŽA VO VARŠAVE Z ROKU 1979

GRZEGORZ MAJCHRZAK

Pred takmer štyridsiatimi dvomi rokmi, 3. – 10. októbra 1979, bola v Kostole sv. Kríža vo Varšave organizovaná hladovka. Pôvodne malo ísť o protest na obranu aktivistov Charty 77, ktorí boli zatknutí v Československu. Napokon bola hladovka protestom na obranu opozičníkov uväznených v Československej socialistickej republike (ČSSR), ako aj v Poľskej ľudovej republike (PĽR). Podme sa dnes, po rokoch, pozrieť o niečo hlbšie do jeho zákulisia, ktoré nie každý pozná.

Dňa 1. januára 1977 bol v Československu ohlásený vznik Charty 77, ktorej cieľom bola ochrana občianskych práv Čechov a Slovákov. Jej zakladajúcu deklaráciu podpísalo 242 signatárov. Napriek tomu, že vychádzala zo Záverečného aktu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe z roku 1975, ktorý ratifikovala aj ČSSR, československé štátne orgány považovali Chartu za nelegálnu organizáciu a začali proti jej aktivistom uplatňovať šikanózne a represívne metódy. Aktivisti, okrem iného, prišli o prácu a dostávali sa aj do väzenia. Ako prvého to postihlo Václava Havla. Po ňom sa za mreže dostali aj ďalší disidenti. V tejto situácii sa 24. apríla 1978 sedemnást účastníkov Charty 77 rozhodlo založiť Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných (VONS), ktorý dokumentoval tieto represie. Zareagovali na ne aj disidenti z iných krajín sovietskeho

bloku vrátane Poľska. Preto napríklad Výbor spoločenskej sebaobrany „KOR“ (v poľštine skratka KSS „KOR“ – pozn. prekladateľa) vydal – spolu s moskovskými disidentskými skupinami – vyhlásenie, v ktorom sa okrem iného uvádzalo: *„My, Rusi a Poliaci, ktorých spája spoločný boj za dodržiavanie ľudských práv, sa obraciame na našich českých a slovenských priateľov z Charty 77, ktorých nezákonne väznia štátne orgány ČSSR. Obraciame sa na všetkých ľudí dobrej vôle v Rusku, v Poľsku a na celom svete. Obraciame sa na vlády a občanov všetkých krajín [...]. Vieme, že iba pod nátlakom verejnosti môžu naši priatelia, ktorí od konca mája sedia vo väzbe v ČSSR, získať naspäť svoju slobodu. Urobíme všetko pre to, aby sme skrátili ich pobyt vo väzení. Veríme, že nám v tom pomôžu všetci ľudia dobrej vôle na celom svete.“*¹

Poľskí opozičníci sa však nemienili obmedziť na vydávanie vyhlásení a rozhodli sa teda zorganizovať špeciálnu akciu na obranu uväznených Čechov a Slovákov, ktorá mala mať podobu hladovky. Pôvodne bola naplánovaná na leto 1979 – bola dokonca už aj oznámená v tlači, ktorá vychádzala mimo dosahu cenzúry. V periodiku *Komunikat KSS „KOR“*, ktorý vydával KSS „KOR“, bolo zverejnené vyhlásenie z 15. augusta tohto roku podpísané hudobníkom Karelom Soukupom, v ktorom okrem iného uviedol: *„Som obyčajný občan tejto krajiny, no môj život ma úzko spojil s väčšinou tých nespravodlivo uväznených. Som presvedčený o ich čestnosti. Preto som sa obrátil na prezidenta Gustáva Husáka a Komunistickú stranu Československa s výzvou na okamžité prepustenie týchto ľudí. A preto sa tiež obraciam na svetovú verejnosť a vyzývam ju k solidarite*

1 Citované podľa JASTRZĘBSKI, Andrzej, ed. *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994, s. 411. Výbor na obranu robotníkov [v poľštine skratka KOR – pozn. prekladateľa] vznikol po robotníckych protestoch v júni 1976 s cieľom formálne poskytovať finančnú a právnu pomoc účastníkom protestov z júna 1976, ktorí čelili represiam. Formálne bol založený 23. 9. 1976 vo Varšave (v skutočnosti však fungoval od júla tohto roka). Jeho zakladateľmi boli demokratickí aktivisti s rôznymi politickými a sociálnymi názormi, ako aj intelektuáli, umelci a spisovatelia. V roku 1977 sa po prepustení z väzenia zatknutých a odsúdených účastníkov protestov z júna 1976 a aktivistov KOR činnosť výboru rozšírila a výbor bol premenovaný na Výbor spoločenskej sebaobrany „KOR“. Bojoval za občianske práva a slobody, organizoval spoločenské iniciatívy, ktoré boli nezávislé od štátnych inštitúcií a vplyvu komunistickej strany (Poľskej zjednotenej robotníckej strany), zhromažďoval a zverejšoval informácie o porušovaní občianskych práv, o represiaciach a prenasledovaní účastníkov spoločenských protestov.

a k zorganizovaniu protestnej podpísanej akcie.² Zároveň avizoval, že „dňa 20. augusta 1979 o 6:00 hod. začnem spolu s ochrancami ľudských práv v Poľsku osemdňovú hladovku na znak podpory v boji za ľudské a občianske práva vo všetkých krajinách sveta – od Vietnamu po Brazíliu“.³

Autor tohto vyhlásenia a ďalší dvaja študenti Karlovej univerzity v Prahe (David Němec a Tomáš Liška) prišli v polovici augusta do Poľska, konkrétne do Krakova. Tam (17. augusta) nadviazali kontakt s aktivistami Študentského výboru solidarity (v poľštine skratka SKS – pozn. prekladateľa) a KSS „KOR“.⁴ Dohodli sa s nimi na plánovanej hladovke, ktorá sa mala začať súčasne v Československu a Poľsku,

pričom mala trvať týždeň. V PER sa na nej malo zúčastniť – podľa zistení príslušníkov tajnej služby (v poľštine skratka SB – pozn. prekladateľa) – asi dvadsať ľudí „predovšetkým z Varšavy a Krakova“. Pozvanie zúčastniť sa na hladovke dostali – okrem členov KSS „KOR“ – aj „aktívni členovia“ Hnutia za ochranu ľudských a občianskych práv (v poľštine skratka ROPCiO – pozn. prekladateľa) Andrzej Czuma a Kazimierz Janusz.⁵ Spočiatku sa mala táto akcia uskutočniť v Krakove (v Kostole sv. Vojtecha), no napokon rozhodnutie padlo na obec Podkowa Leśna pri Varšave.⁶ Hostom z Československa sa dokonca podarilo dostať do hlavného mesta (20. augusta) a odíť na miesto hladovky. No v Podkove

Leśnej ich zatkli príslušníci Občianskej milície a následne – po dohode s tajnou službou SB – ich previezli na hranice a odovzdali československým orgánom.⁷

To, samozrejme, ovplyvnilo plány aktivistov poľskej opozície. Ale tí – a najmä osoby spojené s KSS „KOR“ – nechceli svoj protest vzdať. Dňa 23. augusta 1979 sa Ludwik Cohn, Jan Kielanowski a Aniela Steinsbergowa pokúsili osobne doručiť list a vyhlásenie v tejto záležitosti veľvyslancovi ČSSR vo Varšave. Samozrejme, neboli prijatí, ale iba informovaní „o postupe, ako je potrebné doručovať dokumenty adresované veľvyslancovi“.⁸ Súčasne pokračovali prípravy na hladovku, ktorej dátum a miesto boli viackrát posunuté

2 JASTRZĘBSKI, A., ed. *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*, s. 412.

3 JASTRZĘBSKI, A., ed. *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*, s. 412.

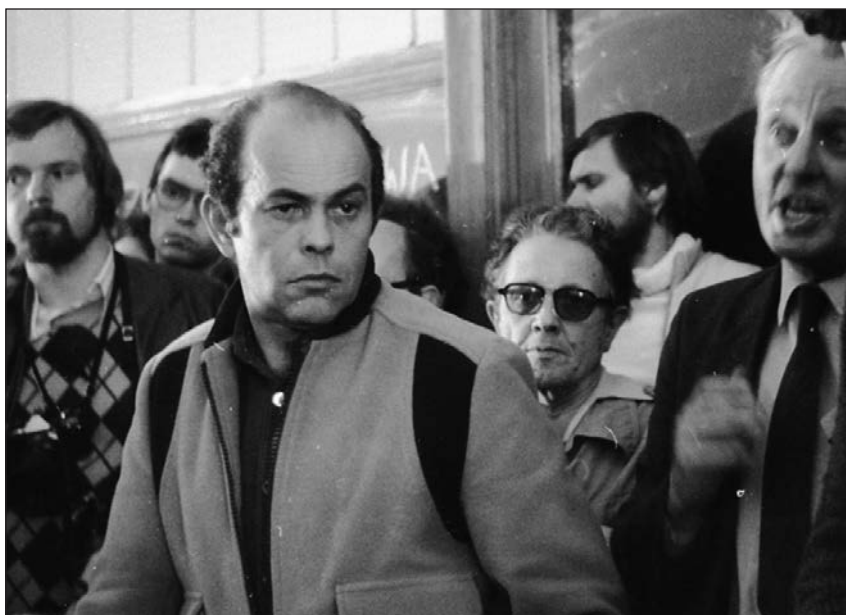
4 V dokumentoch tajnej služby SB sa uvádza jedna osoba celým menom a priezviskom – Elżbieta Krawczyk (Meldunek operacyjny dotyczący działalności SKS, opracowany przez inspektora Wydziału III Departamentu III MSW Jana Kurzeję [Operatívne hlásenie o činnosti SKS, autor: inšpektor 3. oddelenia 3. odboru Ministerstva wewnątrz Jan Kurzeja], 7. 9. 1979. In: KAMIŃSKI, Łukasz, WALIGÓRA, Grzegorz, eds. *Kryptonim „Wasale“: Służba Bezpieczeństwa wobec Studenckich Komitetów Solidarności 1977–1980*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2007, s. 414). Krawczyk bola spolupracovníčkou krakovského SKS a KSS „KOR“. Študentský výbor solidarity v Krakove vznikol 15. 5. 1977 počas Čierneho pochodu po smrti Stanisława Pyjasa, študenta Jagelovskej univerzity v Krakove, ktorý bol zabitý o osem dní skôr. V nasledujúcich týždňoch a mesiacoch sa konštituoval výbor SKS aj v ďalších akademických centrách (vrátane Poznane, Štetína, Varšavy a Vroclavu). Vyjadroval vzburu študentských kruhov proti komunistickému systému a jeho exponentom – byrokratizovaným a ideologizovaným oficiálnym organizáciám ako Socialistická únia poľských študentov. Pre viac informácií pozri GŁĘBOCKI, Henryk. *Studencki Komitet Solidarności w Krakowie* [online]. [cit. 2021-07-21]. Dostupné na: <https://encysol.pl/es/encyklopedia/hasla-rzeczowe/14573,Studencki-Komitet-Solidarnosci-w-Krakowie.html?search=15292600594>

5 Informácia dotýčajúca pripravovanej przez KSS „KOR“ hladovky protestacyjnej przeciwko aresztowaniu sygnatariuszy Karty 77, opracowana przez inspektora Wydziału IX Departamentu III MSW Ryszarda Wiązowskiego [Informácia o protestnej hladovke organizovanej výborom KSS „KOR“ proti zatknutiu signatárov Charty 77, autor: inšpektor IX. oddelenia III. odboru Ministerstva wewnątrz Ryszard Wiązowski], 31. 8. 1979. In: KAMIŃSKI, Łukasz, WALIGÓRA, Grzegorz, eds. *Kryptonim „Gracze“: Służba Bezpieczeństwa wobec Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“ 1976–1981*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010, s. 547. Hnutie za ochranu ľudských a občianskych práv (ROPCiO) v Poľsku – celonárodná opozičná organizácia fungujúca od 25. 3. 1977, ktorá bola založená z iniciatívy centier bojujúcich za nezávislosť. Pre viac informácií pozri WALIGÓRA, Grzegorz. *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela* [online]. [cit. 2021-07-21]. Dostupné na: <https://encysol.pl/es/encyklopedia/hasla-rzeczowe/14333,Ruch-Obrony-Praw-Czlowieka-i-Obywatela.html?search=20389180726099>

6 Voľba Podkowy Leśnej – malého známeho mestečka v blízkosti Varšavy – ako miesta hladovky, sa môže javiť ako prekvapivá. Vyplývalo to však zo skutočnosti, že farárom v miestnej Farnosti sv. Krzysztofa bol Leon Kantorski. Niekoľko mesiacov predtým (7. – 17. 5. 1980) bola v miestnej farnosti zorganizovaná iná hladovka ako prejav solidarity s dvoma poľskými opozičnými aktivistami (Miroslawom Chojeckým a Dariuszom Kobzdejom), ktorí vo väzbe rovnako protestovali držaním hladovky.

7 Informácia dotýčajúca pripravovanej przez KSS „KOR“ hladovky protestacyjnej przeciwko aresztowaniu sygnatariuszy Karty 77, opracowana przez inspektora Wydziału IX Departamentu III MSW Ryszarda Wiązowskiego [Informácia o protestnej hladovke organizovanej výborom KSS „KOR“ proti zatknutiu signatárov Charty 77, autor: inšpektor IX. oddelenia III. odboru Ministerstva wewnątrz Ryszard Wiązowski], 31. 8. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 547. Podľa údajov SB mali dvaja z troch československých občanov sfaľované údaje v dokumentoch, na základe ktorých mohli prekročiť hranicu.

8 Meldunek operacyjny dotyczący protestu KSS „KOR“ wobec postępowania karnego przeciwko dysydemtom czeskim przesłanego ambasadorowi CSRS w Warszawie [Operatívne hlásenie o proteste KSS „KOR“ proti trestnému stíhaniu českých disidentov, ktorý bol zaslaný veľvyslancovi ČSSR vo Varšave]. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 546.

Popredný poľský disident Jacek Kuroń (1980) (Foto: Andrzej Friszke)

z dôvodu prekážok pri synchronizácii s kolegami z Československa. Napríklad podľa zistení poľskej tajnej služby mal počas stretnutia aktivistov KSS „KOR“ dňa 22. augusta 1979 zaznieť nápad, že „ju začnú Česi v súkromných bytoch“, pričom potrvá do 2. septembra, keď sa k nej pridajú „členovia a sympatizanti“ KSS „KOR“ v Laskách, Podkowie Leśnej alebo v niektorom kostole na území Varšavy. Dokonca bol aj vybraný dôverník plánovaného protestu, ktorým mal byť prof. Kielanowski. Anka Kowalska bola poverená

zbieraním materiálov a informácií o priebehu tejto akcie. Podľa príslušníkov SB mal Jacek Kuroń dokonca povedať, že Výbor spoločenskej sebaobrany „KOR“ má „súhlas kardinála [Stefana] Wyszyńskiego na zorganizovanie hladovky v kostole“.⁹ Zdá sa to len málo pravdepodobné, pretože – ako vyplýva z informácií poľského Ministerstva vnútra – príslušníci tajnej služby prijali „komplexné opatrenia, v dôsledku ktorých duchovenstvo spravujúce cirkevné budovy, ktoré KSS „KOR“ zvažovalo využiť ako miesto konania hladovky,

rálne odmietlo tieto návrhy“. Tajná služba SB tiež prijala „preventívne opatrenia s cieľom zabrániť, aby v budúcnosti došlo k pokusu zorganizovať plánovanú hladovku v akomkoľvek sa kráľnom objekte“.¹⁰

Ako sa neskôr ukázalo, neboli celkom účinné, pretože 3. októbra 1979 o 19.00 hod. začalo držať protestnú hladovku v Kostole sv. Kríža vo Varšave jedenásť osôb: Jacek Bierezin, A. Czuma, K. Janusz, A. Kowalska, J. Kuroń, Jan Lityński, Stanisław Małkowski, Jerzy Markuszewski, Adam Michnik, Halina Mikołajska a Mariusz Wilk.¹¹ O deň neskôr sa k nim pridali Konrad Bieliński, Antoni Macierewicz a Kazimierz Wóycicki a od 6. októbra Joanna Duda-Gwiazda.¹² Vyhlásenie o začatí hladovky odovzdal západným korešpondentom Jan Józef Lipski – jeden z dvoch hladujúcich dôverníkov, druhým bol J. Kielanowski.¹³ V tomto vyhlásení protestujúci uviedli, že hladujú „aby vydali svedectvo o solidarite a jednote s našimi uväznenými bratmi Čechmi a Slovákmi, ako aj s priateľmi v poľských väzniciach“. Rovnako sa obracali „so súrnou výzvou adresovanou všetkým ľuďom dobrej vôle v Poľsku a na celom svete“, aby sa spolu s nimi „zastali“ uväznených opozičníkov z Československa. No nielen tých z Charty 77, ale aj Čechov a Slovákov, ktorí skončili vo väzbe z dôvodu „vykonávania pastoračnej služby“, a rovnako

9 Meldunek operacyjny dotyczący spotkania działaczy KSS „KOR“ [Operatívne hlásenie o stretnutí aktivistov KSS „KOR“], 22. 8. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 545.

10 Archiw Inštitutu pamięci naroda (ďalej A IPN) Varšava, fond (ďalej f.) IPN BU 0296/209, zväzok číslo (ďalej zv. č.) 3. Informacja Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dotycząca stanu bezpieczeństwa wewnętrznego w kraju w sierpniu 1978 [Informácia Ministerstva vnútra o stave vnútornej bezpečnosti v krajine v auguste 1978] z 5. 9. 1978, s. 122.

11 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztuporskiego dotycząca akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie [Informácia riaditeľa 3. odboru Ministerstva vnútra Adama Krzysztuporského o hladovke organizovanej výborom KSS v dňoch 3. – 10. októbra 1979 v Kostole sv. Kríža vo Varšave], 11. 10. 1979, s. 20 – 21.

12 WALIGÓRA, Grzegorz. *Głodówka w kościele Świętego Krzyża w Warszawie*. In: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, tom 1*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010, s. 126.

13 Podľa údajov SB J. Kielanowski osobne odovzdal vyhlásenie okrem iného Zygmuntovi Cwynarowiczovi z Reuters, Bogdanovi Turkovi z UPI, Krzysztofovi Bobińskému z The Financial Times, Renate Marsch-Potockej z DPA, Aleksandrovi Smolarovi, ako aj novinárovi z kodanskej Polityky a rozhlasovému a televíznemu tímu zo Švédska. Meldunek operacyjny dotyczący rozpoczęcia przez działaczy KSS „KOR“ głodówki w kościele Św. Krzyża w Warszawie, opracowana przez starszego inspektora Wydziału IX Departamentu III MSW Ryszarda Bartnickiego [Operatívne hlásenie o začatí hladovky aktivistov KSS „KOR“ v Kostole sv. Kríža vo Varšave, autor: vrchný inšpektor IX. oddelenia III. odboru Ministerstva vnútra Ryszard Bartnicki], 4. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 562.

aj tých južných susedov, ktorí boli zatýkaní za to, že sa zúčastnili na púti Jána Pavla II. v Poľsku v júni 1979, ako aj ďalších politických väzňov z Československa. Okrem toho apelovali na ochranu Adama Wojciechowského a Edmunda Zadrożyńskiego, opozičných aktivistov zatknutých v Poľsku. Pritom verili, že „ľudská solidarita dokáže účinne brániť ľudské práva a dôstojnosť“. V závere zase vysvetľovali, prečo si vybrali pre svoj protest práve toto miesto: „Vybrali sme si katolícky chrám, pretože v Poľskej ľudovej republike môže iba Cirkev poskytovať úkryt pre ľudí rôznych vierovyznaní, pre ľudí obhajujúcich neodňateľné práva ľudskej osoby.“¹⁴ Dňa 5. októbra 1979 začali držať v kostole v obci Zbrosza Duża solidárnu hladovku dvaja sedliacki aktivisti spojení s Výborom sedliackej sebaobrany grójeckého regiónu – Jan Grób (z obce Wola Gułowska) a Janusz Lorenc (z obce Model)¹⁵ a 7. októbra aj disidenti v Prahe.¹⁶

Stanovisko Cirkvi k protestu bolo opatrné, pretože nie všetci hodnostári podporovali hladovku. Generálny tajomník Konferencie episkopátu Poľska biskup Bronisław Dąbrowski – ako neskôr informovalo Ministerstvo vnútra – navyše „v neprítomnosti kardinála S[tefana] Wyszyńskiego podnikol niekoľko krokov zameraných na prerušenie hladovky. Nariadil, aby jej účastníci nemohli vstúpiť do cirkevných priestorov, a zakázal cirkevnej službe poskytovať akékoľvek informácie o tejto záležitosti“. Taktiež „pochválil o. [Alojzyho] Henela [farára farnosti – pozn.

Bazilika sv. Kríža vo Varšave (Zdroj: www.wikimedia.org)

G. M.] za to, že hladujúcich presunul do katechetickéj miestnosti v zadnej časti kostola“. A nielen to, v druhý deň protestu mal biskup Dąbrowski rozhovor s dvoma jeho účastníkmi (Czumom

a Mikołajskou), pričom sa ich bezúspešne pokúšal presvedčiť, aby hladovku prerušili. Tak ako prehlasovali na ul. Rakowieckej, aj teraz uviedli, že „v tejto situácii ich môže z kostola

14 Oświadczenie głodujących. *Biuletyn Dolnośląski*, roč. 1, 1979, č. 5, s. 3–4.

15 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS dniach 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża, 11. 10. 1979, s. 22. Podľa názoru príslušníkov tajnej služby SB inšpirácia pre tento protest prišla od Czesława Sadłowského, farára vo Farnosti sv. Jána Krstiteľa v obci Zbrosza Duża, ktorý od polovice 70. rokov spolupracoval a podporoval opozíciu v Poľskej ľudovej republike. Ich hladovka trvala – podobne ako v Kostole sv. Kríža – do 10. októbra 1979.

16 Nepresná informácia. Hladovka v Prahe – ako vyplýva zo samizdatového časopisu *Informace o Chartě 77* – sa začala 8. 10. 1979. Zúčastnili sa na nej: Eugen Brikius, Anna Kohoutová, Markéta Němcová, Pawla Němcová, David Němec, Ondřej Němec, Josef Rössler, Pavel Šmída, Petruška Šustrová a Libuše Zdařilová. Mali držať hladovku – podľa svojich schopností – dva až päť dní v rámci solidarity s poľskými priateľmi (*Informace o Chartě 77*, roč. 2, 1979 č. 14, s. 16). Takto o pražskej hladovke (s odvolaním sa na agentúru Reuters) informovali v éteri Poľskej vysielacej stanice Rádio Slobodná Európa: „Vzhľadom na súčasnú situáciu v Prahe nemohol mať tento protestný akt takú podobu ako vo Varšave, a nemohol ani získať podobnú publicitu. Postiaci sa chodili normálne do práce, a následne sa zhromaždili v súkromnom byte.“ Podľa tohto zdroja sa na hladovke mala zúčastniť aj Teresa Kohoutová. Národný digitálny archív (ďalej NDA) Varšava, signatúra (ďalej sign.) 36/5752. Prepis vysielania Poľskej rozhlasovej stanice Rádio Slobodná Európa zo dňa 13. 10. 1979, s. 68–69.

Protestná hladovka členov KSS „KOR“ v Kostole sv. Kríža vo Varšave v októbri 1979 (Foto: Janusz Krzyzewski)

dostať iba milícia“. V rozhovore so západnými korešpondentmi mal tajomník Episkopátu Poľska vysvetliť – podľa príslušníkov tajnej služby – že „kostol nie je vhodným miestom pre iniciatívy tohto druhu,“ pričom bráňa v práci Cirkvi, pretože kňazi majú v tejto situácii zviazané ruky a „nemôžu zavolať milíciu, aby nastolila poriadok“.¹⁷ Západné médiá informovali o jeho stanovisku úplne opačne. Lech Wierczyński vo vysielaní Rádía Slobodná Európa z 5. októbra 1979 informoval: „Podľa agentúrnych správ [okrem iného Associated Press – pozn.

G. M.] biskup Dąbrowski vyhlásil, že Cirkev tradične poskytuje úkryt v chráme a že vďaka tomu je možné v hladovke pokračovať, aj keď cirkevné orgány ju nemôžu podporiť, pretože – ako dodal – ide o protest s politickým charakterom“. Taktiež vyslovil, že „Cirkev sa vždy postavila za tých, ktorí bojujú za ľudské práva a dôstojnosť“, ale tiež, že „nie vždy schvaľuje všetky formy tohto boja“.¹⁸ Evidentne bol však generálny tajomník Konferencie episkopátu Poľska odporcom samotnej hladovky, o čom hovoril západným novinárom Jan Józef Lipski v deň, keď sa hladovka

začala, na tlačovej konferencii špeciálne zvolanej pri tejto príležitosti.¹⁹

Západné médiá – a najmä Poľská rozhlasová stanica Rádío Slobodná Európa – obsirne informovali o priebehu hladovky v Kostole sv. Kríža²⁰. Napríklad Maurice Gant, korešpondent BBC (hlavného britského verejného rozhlasového a televízneho vysielateľa) 4. októbra z Varšavy informoval, že „medzi poľskými a československými aktivistami bojujúcimi za ľudské práva dochádza k čoraz užšej spolupráci a koordinácii“. Zároveň vyjadril nádej, že „hladovka neunikne pozornosti verejnosti, pretože,

17 NDA Varšava, sign. 36/5752. Prepis vysielania Poľskej rozhlasovej stanice Rádío Slobodná Európa zo dňa 13. 10. 1979, s. 21.

18 NDA Varšava, sign. WE 37. Záznam z odposluchu Poľského rádia z 5. 10. 1979. *Postoj Cirkvi k opozícii*.

19 Meldunek operacyjny dotyczący przebiegu głodówki w kościele Św. Krzyża w Warszawie, opracowany przez starszego inspektora Wydziału IX Departamentu III MSW Ryszarda Bartnickiego [Operatywne hlásenie o priebehu hladovky v Kostole sv. Kríža vo Varšave, autor: vrchný inšpektor IX. oddelenia III. odboru Ministerstva vnútra Ryszard Bartnicki] z 5. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 564.

20 Ako informovalo Ministerstvo vnútra v „momente odštartovania hladovky diverzantské centrá na Západe, a najmä Rádío „Slobodná Európa“, spustili rozsiahlu kampaň okolo iniciatívy KSS „KOR“, ktorá obsadila popredné miesto vo vysielacom priestore“. A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 23.

ako vieme, Kostol sv. Kríža sa nachádza v centre Varšavy a okrem toho do tohto kostola často prichádzajú turisti, aby si pozreli miesto, kde je pochované Chopinovo srdce“. Rovnako poznamenal aj nasledovne: „Aj keď Cirkev skôr razí politiku vyhýbania sa priamej účasti na akýchkoľvek demonštráciách za ľudské práva, súčasťou skupiny hladujúcich je aj kňaz.“²¹ Hlavným zdrojom informácií pre západné médiá boli, samozrejme, samotní protestujúci. Napríklad 4. októbra 1979 v éteri Rádia Slobodná Európa – s odvolaním sa na Jana Józefa Lipského, ktorý bol chybné označovaný ako „hovorca KSS ,KOR“ – zaznelo, že „primárnym dôvodom“ hladovky bolo zatknutie Wojciechowského a Zadrożyńskiego orgánmi Poľskej ľudovej republiky.²² Zase o päť dní neskôr – opäť s odvolaním sa na Lipského, a tiež na Jana Kielanowského – tento istý rozhlas informoval, že v Poľsku solidaritu s protestujúcimi okrem iného vyjadrili dvaja obyvatelia Bielska-Białej (Jacek Leszczyński a Zdzisław Mnich), ktorí – ako bolo uvedené – „sa chceli pripojiť k hladovke, ale zabránila im v tom tajná služba SB“.²³ O deň neskôr citovalo Rádio Slobodná Európa ich krátke vyhlásenie: „Drahí priatelia, sme s vami solidárni vo vašom boji za prepustenie politických väzňov v Československu a Poľsku [...]. Prijmite našu solidaritu.“²⁴ V tento deň si napokon poslucháči Rádia Slobodná Európa mohli vypočuť oveľa viac podrobností o reakciách na hladovku vrátane toho, že „solidaritu, podporu a sympatie hladujúcim vyjadrilo Stredisko

ľudových myšlienok a redakcia periodika „Placówka““. Taktiež, že „účastníkov hladovky už navštívili stovky ľudí. Prinášajú im kytice kvetov, ktoré následne hladujúci kladú počas omše pred oltár. Sympatizant z Varšavy daroval 5 tisíc na KSS ,KOR‘. Bývalý vojak Skupiny ,Polesie‘ gen. [Franciszka] Kleeberga, a následne vojak AK s pseudonymom ,Kmita‘ z Olštyňského vojvodstva, daroval tiež 2 tisíc poľských zlotých pre KSS ,KOR‘. Pani Janina z Varšavy 600 poľských zlotých na KSS ,KOR‘ a na Hnutie za ochranu ľudských a občianskych práv. Hladujúci dostávajú veľa listov.“²⁵ Dva z týchto listov boli tiež citované bez uvedenia – čo je pochopiteľné – mien ich autorov. V prvom z nich stálo: „Vyhlasujem, že v plnej solidarite sa k vám pripájam a spolu so svojim 90-ročným strýkom sme sa rozhodli pre Novénu k Božiemu milosrdenstvu. Vyjadrujem vám svoju solidaritu a vrúcnu sa modlím za vaše zdravie a za dokonanie správnej veci.“ Druhý bol kratší, obsahoval len jednu vetu: „Želám vám všetko najlepšie pri práci, ktorej cieľom je ochrana ľudí.“²⁶ V rámci tohto istého vysielania rádio informovalo aj o reakciách ľudí, ktorí držali hladovku. Redaktori sa pritom odvolávali na „hovorcov“ protestujúcich v Kostole sv. Kríža. Ten mal zverejniť „obsah listu od československých aktivistov bojujúcich za slobodu“, ktorí poďakovali poľským kolegom za „odvážny akt solidarity“. Autormi tohto listu boli hovorcovia Charty 77 Jiří Hájek, Ladislav Hejdránek a Zdena Tominová, ktorí deklarovali, že „sme s vami v boji

za rešpektovanie ľudskej dôstojnosti vždy a všade“.²⁷ Objavovali sa však rovnako aj informácie o ohlase hladovky v Kostole sv. Kríža. Napríklad, ako 9. októbra 1979 informovalo Rádio Slobodná Európa, za Edmunda Zadrożyńskiego sa postavila Amnesty International, ktorá v tejto veci poslala z Londýna list prvému tajomníkovi Ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany Edwardovi Gierekovi a vojvodskému prokurátorovi v Toruni.²⁸

Hladovka v Kostole sv. Kríža trvala (podľa plánu) týždeň – skončila sa 10. októbra 1979 okolo 17.00 hod. V tento deň liturgiu na úmysel prepustenia zatknutých opozičných aktivistov z Československa – v bočnej lodi kostola – odslúžili kňaz Małkowski a dominikán Jacek Salij. Podľa hodnotenia tajnej služby SB sa na nej zúčastnilo okolo dvesto ľudí vrátane opozičných aktivistov a sympatizantov (najmä KSS „KOR“), príbuzných demonštrantov a tiež „niekoľko zahraničných korešpondentov“, z ktorých časť nahrávala túto udalosť alebo ju zachytávala na fotografiách.²⁹ Západonemecká televízia skutočne odvysielala film s opozičnými aktivistami držiacimi hladovku v Kostole sv. Kríža, ako aj úryvok z poslednej svätej omše, na ktorej sa zúčastnili.³⁰

Vo vyhlásení, ktoré završovalo protest, jeho účastníci okrem iného uviedli: „Celý týždeň hladovania nás obklopovala prajnosť a starostlivosť zo strany priateľov a ľudí, ktorých sme doposiaľ nepoznali. Ďakujeme im za to. Ďakujeme Cirkvi, ktorá nám poskytla strechu nad

- 21 NDA Varšava, sign. BBC 125. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 4. 10. 1979. GANT, M. *Protestná hladovka 11 poľských disidentov vo varšavskom Kostole sv. Kríža.*
- 22 NDA Varšava, sign. WE 5. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 5. 10. 1979. *Hladovkový štrajk skupiny disidentov (doplnenie).*
- 23 NDA Varšava, sign. WE 56. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 9. 10. 1979. *Ešte k hladovke v Kostole sv. Kríža.*
- 24 NDA Varšava, sign. WE 56. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 9. 10. 1979. *Ešte k hladovke v Kostole sv. Kríža.*
- 25 NDA Varšava, sign. WE 41. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 10. 10. 1979. PTACZEK, J. *Ukončenie protestnej hladovky v Kostole sv. Kríža.*
- 26 NDA Varšava, sign. WE 41. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 10. 10. 1979. PTACZEK, J. *Ukončenie protestnej hladovky v Kostole sv. Kríža.*
- 27 NDA Varšava, sign. WE 41. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 10. 10. 1979. PTACZEK, J. *Ukončenie protestnej hladovky v Kostole sv. Kríža.*
- 28 NDA Varšava, sign. WE 55 – 56. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 9. 10. 1979. *Ešte k hladovke v Kostole sv. Kríža.*
- 29 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3, l. 22 – 23. Informácia dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporiskiego dotycząca akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 22 – 23.
- 30 NDA Varšava, sign. WE 39. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 12. 10. 1979. *Film v televízii SRN venovaný protestnej hladovke v Kostole sv. Kríža vo Varšave.*

hlavou, kňazom a rehoľným sestram, ktoré nám preukázali dobroprajnosť. Ďakujeme všetkým, ktorí nás navštívili, za kvety, prejavy solidarity a srdečné slová. Ďakujeme všetkým, ktorí nám prišli oznámiť, že dávajú za nás slúžiť omše, že prijímajú sväté prijímanie na úmysel hladujúcich a na úmysel toho, aby zmysel hladovky, pre ktorú sme sa rozhodli, sa naplnil.“ Ako sami uznali, malo to pre nich veľký význam: „Vďaka vám všetkým sme sa ani jeden deň necítili osamelo či nepochopene.“ Zároveň potvrdili, že „sme hlboko presvedčení, že emócie, s ktorými sme sa stretli, svedčia o tom, že ľudia pochopili dôvody našej obety. Jej cieľ sa teda podarilo dosiahnuť. Opúšťame Kostol sv. Kríža s nádejou, že aspoň v našej krajine bude od dnešného dňa viac ľudí bojujúcich za zachovanie dôstojnosti, spravodlivosti a za slobodu prejavu“.³¹ Dňa 15. októbra 1979 vydal Výbor spoločenskej sebaobrany „KOR“ samostatné špeciálne vyhlásenie vo veci hladovky. Jeho aktivisti v ňom vyjadrili vieru, že „tieto činy [vo vyhlásení sa uvádza aj hladovka v Prahe, ktorá sa začala 7. októbra – pozn. G. M.], prinútiť národy a vlády Československa a Poľska si uvedomiť, že porušovanie ľudských a občianskych práv vždy naráža na solidárnu protiakciu všetkých ľudí dobrej vôle“.³²

V súvislosti s hladovkou svoje operácie realizovala, samozrejme, tajná služba SB. Ako sa neskôr pochválila, nebolo to celkom bez úspechu: „Podarilo sa zmariť pokusy ľudí, ktorí sa chceli dostať k hladujúcim a do jednotlivých centier, ako aj pokusy zorganizovať solidárne hladovky v Krakove, Vroclave a Štetíne. Podarilo sa zabrániť kolportáži materiálov (letákov, vyhlásení, plagátov)“.³³ Takto znela informácia z 3. odboru Ministerstva vnútra, ktorá

Biu 0296/192 t. 1
KS/4/794

MINISTERSTWO
SPRAW WEWNĘTRZNYCH
DEPARTAMENT III
- I-001671/79
L. dz. OK...

WARSZAWA, dnia 11 .X. 1979 r. 141

T A J N E
spec. znaczenia

INFORMACJA

Otrzymują:

Tow. Babiuch
Tow. Kania
Tow. Kowalczyk
Tow. Olszowski
Tow. Łukaszewicz
Tow. Frelek
Tow. Karkoszka
Tow. Pińkowski
Tow. Werblan
Tow. Zandarowski
Tow. Dąbrowa
Tow. Gawroński
Tow. Kuberski
Tow. Maciszewski
Tow. Muszyński
Tow. Palimąka
Tow. Rokoszewski
Tow. Sawczuk
Tow. Janicki
Tow. Milewski
Tow. Stachura
Tow. Pożoga
Tow. Słowikowski
Tow. Straszewski
Tow. Cłastoń
Tow. Chomętowski
Tow. Kwiatkowski

Biuo "C" -

dot. akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS-KOR w dniach 3 - 10.X.1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie.

1. Występujące od dłuższego czasu między KSS-KOR i ROPCzIO tendencje do rywalizacji o dominację wśród grup antysocjalistycznych w kraju, głównie na tle uzyskania prawa do przydziału środków finansowych przekazywanych przez ośrodki dywersji i niektóre grupy emigracyjne, zaostrzyły się wyraźnie w początkach września br.

1.1. Precedensowa inicjatywa grupy L. Moczulskiego wyrażająca się w powołaniu 1 września br. Konfederacji Polski Niepodległej - partii, efemerydy o charakterze opozycyjnym, uzyskała rozgłos i poparcie części emigracji na Zachodzie i stworzyła szansę do przejmowania znacznie większych środków materialnych.

1.2. Impas notowany w ostatnim okresie w działalności KSS-KOR wynikający ze stopniowego zanikania podstaw działania, spowodował, że grupa ta znalazła się w niekorzystnej sytuacji. Kampania KSS-KOR wokół Karty Praw Robotniczych będąca nieudolną próbą porozumienia organizacji robotniczych i związkowych nie wywołała entuzjazmu - zebrano zaledwie 65 podpisów. Pojawiły się krytyczne głosy, że KSS-KOR przegrał historyczny moment przekształcenia się w partię opozycyjną.

1.3. Nieprzychylnie L. Moczulskiemu grupy A. Czumy /ROPCzIO/ i KSS-KOR wystąpiły ze zdecydowaną krytyką nowej inicjatywy dopatrując się celowości działania inspirowanego przez Służbę Bezpieczeństwa oraz zagrożenia interesów "opozycji krajowej". J. Kuroń uznał m. in., że "podstawową sprawą winno być w tej sytuacji przeciwstawienie się całej opozycji - KPN-owi".

Správa 3. odboru Ministerstva vnútra PĽR o priebehu protestnej hladovky (Zdroj: A IPN)

bola pripravená deň po skončení protestu.³³ Najmä v poslednom prípade bola táto informácia celkom iste prehnaná – počas protestu v Kostole sv. Kríža sa totiž vo veľkom kolportoval leták *Na obranu bratov Čechov*, ktorý obsahoval zoznam hladujúcich, ich vyhlásenie, a tiež list adresovaný

Konferencii biskupov Česka a Moravy z 5. júla 1979.³⁴ Činnosť poľských bezpečnostných služieb bola však rozhodne oveľa širšia. Ich príslušníci zamýšľali, okrem iného, použiť hladovku na znepriatenie opozície (Výboru spoločenskej sebaobrany „KOR“, Hnutia za ochranu ľudských a občianskych

31 NDA Varšava, sign. WE 49 – 50. Záznam z odposluchu Poľského rádia zo dňa 11. 10. 1979. *Fakty, udalosti, názory. Vyhlásenie poľských demokratických aktivistov – účastníkov protestnej hladovky v Kostole sv. Kríža, ktorá sa skončila 10. októbra.*

32 JASTRZĘBSKI, A., ed. *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*, s. 434.

33 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 23.

34 KAMIŃSKI, Łukasz, BLAŻEK, Petr, MAJEWSKI, Grzegorz. *Ponad granicami. Historia Solidarności Polsko-Czechosłowackiej*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009, s. 141.

práv a Konfederácie nezávislého Poľska),³⁵ ako aj pozorovať jej „ohlas“ v zahraničí (najmä v tvorivých, vedeckých a študentských kruhoch) a pokúsiť sa „degradovať [jej] propagandistický význam“. Nehovoriac o sledovaní samotných hladujúcich, ktorých fotografovali a natáčali.³⁶ Príslušníci tajnej služby SB hodnotili tiež – a to pomerne kurióznym spôsobom – dôvody samotnej hladovky. Podľa nich údajne „hlavným cieľom akcie bol pokus KSS „KOR“ opätovne získať stratenú pozíciu a prestíž v súperení s hnutím ROPCiO (skupina L[eszka] Moczulského)“, pričom „nepriamym cieľom“ zase malo byť „narušenie vzťahov medzi štátom a Cirkvou a oslabenie a vyvolanie ďalšieho rozkolu v skupine hnutia ROPCiO rozdelením A. Czumu a L. Moczulského“. Iný zámer pripisovali príslušníci SB zase organizátorom protestu v Kostole sv. Kríža, podľa ktorých títo organizátori chceli „vyvolať dojem vnútornej jednoty antisocialistických skupín v krajine [myslia sa tu SKS a TKN (v poľštine skratka pre Spokol

vedeckých kurzov – pozn. prekladateľka), TKSch (v poľštine skratka pre Výbory sedliackej sebaobrany) vytvorené vo viacerých centrách v Poľsku – pozn. G. M.] pod vedením KSS „KOR“.³⁷

Protest vo forme hladovky sa po jeho skončení samozrejme stal predmetom komentárov. Napríklad Zbigniew Romaszewski, člen KSS „KOR“ a vedúci Intervenčného oddelenia KSS „KOR“, mal tri dni po jeho ukončení – v rozhovore s manželkou Zofiou a Anielou Steinsbergovou – povedať, že „osobne bol proti hladovke“. Podľa jeho názoru mala byť táto forma protestu zachovaná pre inú príležitosť, v situácii, keď „musí dôjsť k demonštrácii tohto druhu“. Podľa jeho mienky „hoci mala táto akcia veľký význam z hľadiska medzinárodného vplyvu, záležitosť hladovky sa tu v krajine skončila fiaskom. Väčšina ľudí, ktorá dostala do rúk letáky, ani nevedela, o čo ide“. Zároveň dodal, že „príprava tejto akcie bola katastrofálna“.³⁸ Je zaujímavé, že toto jeho hodnotenie, ktoré sa podarilo získať v rámci akcie rozpracovania

KSS „KOR“ pod krycím názvom „HRÁČI“, tajná služba SB neuvádzala medzi stanoviskami opozičných aktivistov v špeciálnej informácii sumariujúcej protest v Kostole sv. Kríža. Jej obsahom boli v skutočnosti len tieto kritické názory: Napríklad sa písalo, že A. Steinbergowa a L. Cohn sa majú nazdávať, že „okamih hladovky bol zvolený katastrofálne, pretože táto záležitosť nebola konzultovaná s duchovenstvom“ a tiež, že táto akcia nevyvolala „očakávaný ohlas medzi obyvateľmi Varšavy“.³⁹ Podľa zistení príslušníkov SB protest ešte prísnejšie zhodnotil Jerzy Andrzejewski. Jeho vyhlásenie bolo citované počas stretnutia s účastníkmi Zjazdu poľskej literatúry vo Švédsku: „Spoločnosť nerozumie akciám tohto druhu. Poľská opozícia začína žiť v kruhu svojich vlastných koncepcií a vydáva sa na hlúpu konfrontáciu svojich postojov s realitou.“ Organizátorov hladovky mal dokonca údajne obviniť zo „straty duševnej rovnováhy“.⁴⁰ Nesúhlas s hladovkovým protestom a zároveň súhlas so stanoviskom biskupa

35 Poľská tajná služba SB sa snažila využiť programové rozdiely alebo osobné nezhody v rámci opozície a konfrontovať medzi sebou jej jednotlivé frakcie (organizácie). Žiaľ, niekedy to fungovalo. Takým príkladom bolo Hnutie za ochranu ľudských a občianskych práv založené v marci 1977 a konflikt medzi jeho dvoma lídrami Andrzejom Czumom a Leszkom Moczulským, ktorý v roku 1978 viedol k rozkolu v tomto hnutí. Dôsledkom toho o rok neskôr, 1. 9. 1979, založil Moczulski Konfederáciu nezávislého Poľska, ktorá sa odvolávala na Pišudského tradíciu a nezávislosť. Pre viac informácií pozri WALIGÓRA, Grzegorz. *Konfederacja Polski Niepodległej* [online]. [cit. 2021-07-21]. Dostupné na: <https://encycol.pl/es/encyklopedia/hasla-rzeczowe/13717,Konfederacja-Polski-Niepodleglej.html?search=37492351123>

36 Meldunek operacyjny dotyczący rozpoczęcia przez działaczy KSS KOR głódówki w kościele św. Krzyża w Warszawie, opracowany przez starszego inspektora Wydziału IX Departamentu III MSW Ryszarda Bartnickiego [Operatywne hlásenie o začiatku hladovky aktivistov KSS KOR v Kostole sv. Kríža vo Varšave, autor: vrchný inšpektor IX. oddelenia III. odboru Ministerstva vnútra Ryszard Bartnicki] zo 4. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 562.

37 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głódówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 23. Spokol vedeckých kurzov (TKN) – nezávislá spoločenská a vedecká iniciatíva, ktorú v januári 1978 založilo vo Varšave niekoľko desiatok intelektuálov spojených s opozíciou. Spokol vznikol s cieľom šíriť necenzurované poznatky o poľskej histórii a kultúre, a dohliadať na prednášky a semináre nezávislej Lietajúcej univerzity, ktoré boli organizované od októbra 1977. Výbory sedliackej sebaobrany vznikali od roku 1978. Prvým (v júli 1978) bol Dočasný výbor sedliackej sebaobrany lublinského regiónu. O dva mesiace neskôr zase najznámejší Výbor sedliackej sebaobrany grójeckého regiónu v Zbroszi Dużej a v novembri 1978 Výbor sedliackej sebaobrany rzeszowského regiónu. Tieto výbory protestovali proti dôchodkovému zákonu, poľnohospodárskej politike štátu a zákazom stavania kostolov.

38 Meldunek operacyjny dotyczący spotkania Anieli Steinsbergowej z Zofią i Zbigniewem Romaszewskimi w dniu 13 października 1979 r., opracowany przez starszego inspektora Wydziału IX Departamentu III MSW Ryszarda Bartnickiego [Operatywne hlásenie o stretnutí Anieli Steinsbergowej so Zofiou a Zbigniewom Romaszewskými dňa 13. októbra 1979, autor: vrchný inšpektor IX. oddelenia III. odboru Ministerstva vnútra Ryszard Bartnicki], 19. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Gracze“*, s. 577.

39 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głódówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 24.

40 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głódówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 25.

Kriticky sa k forme protestnej hladovky mali vyjadriť aj A. Steinbergowa a L. Cohn (Foto: PAP)

Bronisława Dąbrowského zase mali vyjadriť Leszek Moczulski a Wojciech Ziemiński. Aj oni kritizovali „nešikovne zvolený“ termín tohto protestu. Edward Staniewski mal dokonca navrhnúť, aby Hnutie za ochranu ľudských a občianskych práv vydalo vyhlásenie, v ktorom by sa dištancovali od účasti dvoch členov tohto hnutia (Czumu a Janusza) na proteste.⁴¹ Ale – čo je potrebné zdôrazniť – pokiaľ sú údaje tajnej služby SB v prípade Staniewského pravdivé, v prípade Hnutia za ochranu ľudských a občianskych práv išlo skôr o ojedinelý názor. V periodiku tejto nezávislej organizácie

Opinia sa totiž písalo: „Dvaja naši redakční kolegovia [...] sa zúčastnili na solidárnej hladovke [...] spolu s asi tuctom ľudí, a to najmä s členmi KSS ,KOR‘, aby vyjadrili touto konkrétnou formou podporu pre bojovníkov za ľudské a občianske práva prenasledovaných v Československu a Poľsku.“⁴² V periodiku *Gospodarz*, adresovanom obyvateľom obcí, ktoré vydávalo hnutie ROPCiO, bolo publikované vyhlásenie účastníkov hladovky v Kostole sv. Kríža. Tiež účasť Mariusza Wilka, člena Študentského výboru solidarity (SKS) vo Vroclave, na hladovke mali „negatívne komentovať“ niektorí jeho

kolegovia z vroclavského SKS. Minimálne Danuta Stolecka, ktorá to údajne označila za „bezodôvodné vystúpenie“, pričom Wolfa obvinila, že si len chce „zabezpečiť publicitu“.⁴³ Zdá sa však, že tento názor bol ojedinelý, pretože jej kolegovia – spolu s aktivistami Klubu spoločenskej sebaobrany (KSS) – mali v úmysle zorganizovať kolportážnu akciu v súvislosti s hladovkou v Kostole sv. Kríža.⁴⁴ Do kolportáže letákov o hladovke sa zapojili aj aktivisti SKS z iných centier. Napríklad z Varšavy (vrátane Jana Cywińskiego, Krzysztofa Gajewského, Wiktora Karpińskiego, Teodora Klincewicza, Krzysztofa

41 A IPN Varšava, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głodkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 25.

42 Wspólna głodówka w kościele św. Krzyża. *Opinia*, roč. 3, 1979 č. 9 – 11, s. 17.

43 Meldunek operacyjny dotyczący działalności SKS, opracowany przez starszego inspektora Wydziału III Departamentu III MSW Bogdana Hutkowskiego [Operatywne hlásenie o činnosti SKS, autor: vrchný inšpektor III. oddelenia III. odboru Ministerstva vnútra Bogdan Hutkowski] z 22. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Wasale“*, s. 435.

44 Mali kolportovať letáky doručené z Varšavy 8. 10. 1979. No v dôsledku „uplatnených operatívnych krokov“ vroclavskej SB sa to rozhodli urobiť neskôr. Pravdepodobne to pred ukončením hladovky nestihli. Meldunek operacyjny dotyczący działalności SKS, opracowany przez starszego inspektora Wydziału III Departamentu III MSW Bogdana Hutkowskiego z 22. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Wasale“*, s. 434.

Lachowského a Waldemara Maja) v dňoch 7. a 10. októbra.⁴⁵ Aktivisti Výboru študentskej solidarity (SKS) z Krakova zase chceli vytlačiť a distribuovať plagáty informujúce o prenasledovaní disidentov v Československu a o varšavskej hladovke, ktorá bola okrem iného zorganizovaná na ich obranu. Znemožnili im to ostražití príslušníci SB.⁴⁶ Ale – aspoň podľa mienky tajnej služby SB – hladovkový protest v Kostole sv. Kríža „nevzbudil záujem poľskej verejnosti“. Podobne to malo byť aj v prípade študentských a vedeckých kruhov. Osoby

z tejto skupiny, ktoré komentovali akciu, údajne pochybovali o dodržiavaní pravidiel účastníkmi hladovky. A mali tiež položiť otázku, prečo katolícka cirkev „umožňuje zorganizovať takúto akciu v cirkevných priestoroch“.⁴⁷

Bez ohľadu na akékoľvek prípadné výhrady a pripomienky voči organizátorom hladovky v Kostole sv. Kríža sa tento protest zapísal do histórie. Stal sa tiež dôležitým svedectvom o spolupráci aktivistov demokratickej opozície v socialistických krajinách, a tiež prispel k utužovaniu kontaktov medzi poľskými, českými a slovenskými

disidentmi. Ako napísal historik Andrzej Friszke „vyhlásenia, hladovka a akcia aktívneho protestu, za aké možno považovať demonštrácie aktivistov krakovského a varšavského SKS pri Československom kultúrnom stredisku vo Varšave, sa nemohli postarať o prepustenie uväznených [československých disidentov – pozn. G. M.], ale kreovali atmosféru solidarity dôležitú pre prenasledovaných, a tiež vytvárali psychologické podmienky pre poľsko-československé zblíženie“.⁴⁸

Z poľštiny preložil: Mgr. Mário Kysel

Grzegorz Majchrzak • Solidarity members with Czechs and Slovaks. Hunger strike in Holy Cross Church in Warsaw in 1979

A hunger strike was organised in the Holy Cross Church in Warsaw from 3 to 10 October 1979 in defence of opposition activists imprisoned in Czechoslovakia and Poland. It was organised by opposition activists – mainly from the Workers' Defence Committee (Komitet Obrony Robotników) in Poland. The impulse was the arrest of Charter 77 activists. The protest was supposed to be international (as two students from Prague were to participate in the hunger strike) and organised in the summer of 1979. Fifteen people took part in the hunger strike. It was widely publicised, especially in Western Europe. Of course, it could not lead to the release of arrested oppositionists from prison. Nevertheless, it became an important testimony to the cooperation of democratic opposition activists in socialist countries and contributed to the strengthening of contacts between Polish, Czech and Slovak dissidents.

Dr. Grzegorz Majchrzak (1969)

Poľský historik. Pracuje v poľskom Ústave národnej pamäti. Vo svojom výskume sa zaoberá štúdiom represívneho bezpečnostného aparátu, histórie opozície (najmä Solidarity), médií a športu. Je autorom mnohých vedeckých a populárno-vedeckých publikácií. Medzi jeho posledné diela patrí *Tajna historia futbolu. Služby afery i skandale* (Varšava 2017) a „Solidarność“ na celowniku (Varšava 2016).

Kontakt: Grzegorz.Majchrzak@ipn.gov.pl

- 45 Meldunek operacyjny dotyczący działalności SKS, opracowany przez starszego inspektora Wydziału III Departamentu III MSW Bogdana Hutkowskiego z 22. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Wasale“*, s. 434 – 435.
- 46 Meldunek operacyjny dotyczący działalności SKS, opracowany przez starszego inspektora Wydziału III Departamentu III MSW Bogdana Hutkowskiego z 22. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Wasale“*, s. 432. Dňa 7. októbra 1979 krakovské oddelenie tajnej služby SB uskutočnilo operatívny rozhovor s Andrzejom Kamockým, u ktorého mali byť vyhotovené plagáty a ktorý dobrovoľne vydal materiály určené na ich tlač, a zároveň svedčil proti aktivistovi SKS Andrzejovi Mietkowskému, ktorý bol o deň neskôr zatknutý. Meldunek operacyjny dotyczący działalności SKS, opracowany przez starszego inspektora Wydziału III Departamentu III MSW Bogdana Hutkowskiego z 22. 10. 1979. In: KAMIŃSKI, Ł., WALIGÓRA, G., eds. *Kryptonim „Wasale“*, s. 436 – 437.
- 47 A IPN, f. IPN BU 0296/209, zv. č. 3. Informacja dyrektora Departamentu III MSW Adama Krzysztoporskiego dotycząca akcji głodówkowej zorganizowanej przez KSS dniami 3–10 października 1979 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie, 11. 10. 1979, s. 24.
- 48 FRISZKE, Andrzej. *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*. London: Aneks, 1994, s. 448. Hladovka v Kostole sv. Kríža bola zaznamenaná v mimoriadnom vydaní *Informace o Chartě 77*. Obsahuje mená účastníkov protestu (so stručnými informáciami o nich), ako aj ich vyhlásenie. Pozri *Protestní hladovka v Polsku. Informace o Chartě 77*, roč. 2, 1979 č. 14, s. 3 – 4.

OSUD „PÉTEPÁKA“

ROZHOVOR S FRANTIŠKOM MICHALOVIČOM

PETER SOKOLOVIČ

František Michalovič, rodák zo záhorskej dedinky Jablonové (narodený 18. júla 1928), je príkladom človeka, ktorý síce vyšiel z jednoduchého prostredia, predsa sa však stal nielen pozorovateľom, ale aj hýbateľom mnohých historických udalostí. Nikdy sa netajil svojim kresťanským a slovenským národným presvedčením, ktoré sa v ňom formovalo už v rodnej obci a zostalo trvalou súčasťou jeho života. Po nástupe socializmu sa mu však – podobne ako tisícom ďalších Slovákov – začali životné ťažkosti. Musel ukončiť štúdium na vysokej škole a nastúpil na povinnú vojenskú službu, ktorú strávil z väčšej časti v neslávne známych Pomocných technických práporoch. Jeho osud je podobný osudu mnohých Slovákov, predsa je však v mnohom výnimočný. Napriek svojmu kádrovému profilu, ale tiež vďaka osobnej nezlomnosti a cieľavedomosti sa z bývalého „pétepáka“ stal učiteľ, riadiaci pracovník a po emigrácii do Švajčiarska významný predstaviteľ slovenského exilu.

Po návrate z vojenčiny sa Františkovi Michalovičovi aj napriek „biľagu“ politicky nespoľahlivého podarilo zhodou náhod vyštudovať. Stal sa učiteľom a dokonca sa dostal aj do riadiacich pozícií v školstve. Tam ho zastihol rok 1968, ktorý v ňom prebudil túžbu odísť z Československa. Ako vždy tvrdil, nevidel inú možnosť, ako emigrovať. Z relatívne dobre zabezpečeného štátneho úradníka sa z neho razom stal utečenec, ktorý sa opätovne musel usilovať o svoje miesto v spoločnosti. Po rozličných pracovných zastávkach sa mu cez krátke učiteľské pôsobenia v Nemecku a Kanade podarilo získať miesto gymnaziálneho učiteľa vo Švajčiarsku, ktorému zostal verný až do odchodu do dôchodku. Práve vo švajčiarskom exile rozvinul

rozsiahlu činnosť v krajských organizáciách, ktoré istý čas aj viedol. Jeho prioritou však bola vždy slovenská mládež. Organizoval pre ňu množstvo podujatí, ktoré mali posilniť národné povedomie nielen mladých Slovákov. Zabezpečoval letné i zimné tábory mládeže, financoval však aj slovenskú knižnicu a ďalšie „slovenské“ akcie. Po páde socializmu sa vrátil – už aj ako švajčiarsky občan – domov, aby morálne i materiálne podporil slovenské snahy o samostatný štát.

P. Michalovič, kedy ste sa prvý raz stretli s „nepriateľským“ postojom socialistického režimu?

Bolo to hneď po maturite.¹ Zapísal som sa na Právnickú fakultu Slovenskej univerzity² v Bratislave. Tam som absolvoval štyri semestre, keď

ma zastihla takzvaná demokratizácia. Tí, čo dostali zlé posudky z miestnej organizácie KSS, boli predvolaní na pohovor. Kládli nám otázky, ako napríklad, či sme vyrovnaní s náboženstvom, či chodíme do kostola, aký je náš postoj k robotníckej triede a podobne.³ Mój posudok z dediny zrejme nebol veľmi dobrý, ale možno ani nie ten najhorší, lebo rozhodnutie znelo – vylúčený zo štúdiá a umiestnený k ročnému pozorovaniu na pracovisku manuálnej povahy. Miestenku som dostal do drevárskeho podniku v Bratislave s názvom Ligno projekt. Naľaklo mi to dopravné nevyhovovalo, zamestnal som sa v gumárskom závode Matadorka. Nie však naddlho, v tom istom roku som totiž musel narukovať na základnú vojenskú službu.

1 František Michalovič musel v rámci tzv. demokratizačného procesu opustiť františkánske gymnázium v Malackách, odkiaľ putoval na Oravu do Trstenej. Aj tu však mal problémy a nakoniec zmaturoval v Bratislave.

2 Dnes Univerzita Komenského.

3 O previerkach sa v rozhovore vyjadroval aj ďalší pamätník prof. Richard Marsina: „Previerky sa vtedy nazývali demokratizáciou. V komisiách boli členovia strany alebo SSM (Slovenský sväz mládeže), učitelia aj poslucháči dávali také otázky, z ktorých mal vyplývať váš postoj k novému režimu, ako ste orientovaný v histórii, aké máte názory. [...] Pýtali sa ma napríklad, či na mňa zhubne nevlývajú názory profesora Rapanta, dostávali ste aj otázky, či uznávate materializmus, hoci bolo v ústave deklarované (a v tomto čase aj komunistickej stranou zdôrazňované) slobodné vyznávanie náboženstva, dávali sa aj otázky z tejto sféry.“ SOKOLOVIČ, Peter. Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 81.

Ludia s kádrovým posudkom ako vy to na vojne nemali často ľahké. Mnohí doplatili na svoj pôvod, vzdelanie alebo rodinné zázemie. Ako to bolo u vás?

Roky na vojne som si odbavoval niekedy 400 až 600 metrov pod zemou v českých uhoľných baniach. Bol som známy tým, že som sa nikde nehrnul, ani na vojenčinu nie. Večer pred odchodom som stále ešte nemal kufor. Čakal som, že ho odkúpim od nejakého demobilizovaného Jablonáka. Moja maminka sa chudinka chytala za hlavu, že pôjdem rovno do basy, ale našťastie nemala pravdu, kufor som si zadovážil. Mal len určité malé nedostatky. Skladal sa z hrubých dosák a rukoväť tvoril iba hrubý drôt, bol skutočne veľmi ťažký. Najhoršie sa niesol prázdny. Mal aj ďalšiu chybičku krásy, bol vysadrovaný bielou sadrou, ináč predpisovo čierny. Výhodou bolo, že som ho medzi tisíčkou iných kufrov rýchlo rozpoznal. Pekne si hovel a vyzeral ako fľakatý dalmatínek. Vtedy som ešte netušil, že s ním budú také problémy. Na vojne sa v jednom kuse súťažil, stále o niečo. Chudák môj kufor sa zakrátko stal trňom v oku, hoci pokojne odpočíval pod posteľou. Kamaráti sa zhodli na tom, že kazí dojem a kvôli nemu strácame body. Keďže bolo viac takých, čo snívali o dôstojníckej škole, izba sa uzniesla, že som jeho majiteľom a som povinný to riešiť. Nenašiel som inú možnosť, len ho, chudáka, nakrémoval.

Kam ste narukovali?

Narukoval som k leteckým spojárom, ktorých hlavnou úlohou bola obsluha radaru. Kamaráti boli väčšinou z Plzne, kde sa tento radar vyrába. Na posteli oproti mne spával nejaký súdruh Moc.⁴ Neskôr sa stal známym redaktorom *Rudého práva*. Druhý nad ním bol herec a muzikant Mirko, na priezvisko si nespomínam. Chlapec to bol veľmi ambiciózný a snaživý.

Autor rozhovoru Peter Sokolovič s Františkom Michalovičom

(Zdroj: Archív P. Sokoloviča)

Frajerke slúbil, že to vytiahne na nejakú šaržu. Problémovým sa ukázal byť najmä počas nočného poplachu, pri ktorom sme si mali zbalit deku, „zimák“ a vymodelovať ich okolo ruksaku do tvaru tzv. makovníka. Keď som sa neponáhľal, nemal som tam čo baliť, lebo muzikant bral ako po kňazovi. Ja nič, on hneď tri „feldflašky“. Táto úloha bola nad moje sily vo dne, nie ešte aj v noci. Makovník som zle upevnil, takže jedna časť smerovala nadol a druhá nahor ako protiletadlové delo. Počas behu potme mi začali z makovníka vypadávať ešusy, bubnujúc dolu po schodoch. Záver bol taký, že som ešusy niesol v rukách a na chrbte rozbalený bandaliér. Potom nasledovala prehliadka. Bol som vybraný ako exemplár a maširoval som popri celej nastúpenej jednotke s ešusmi v rukách. To som sa mal akože hanbiť.

Musím sa ale vrátiť ku kufru. V ňom sme mali vzorne a v „komínkoch“ uložené košeľe a spodky. Moja

úprava nezodpovedala predstavám kontrolujúcich prísnych slobodníkov, a tak vždy po prehliadke a poznámke „zapsať“ dekorovalo moje meno celý rad rôznych poznámok o previnení sa. Moji predstavení mali ale smolu. Raz som na kasárenskom dvore stretol desiatnika ašpiranta Fera Blchu, spolužiaka z gymnázia, ktorý mi poskytol veľmi cenné poznatky. Priznal som sa mu, že podľa doterajších skúseností na vojenskú kariéru nemám. Ide len o otázku, ako tú vojnu prežiť a pretrpieť. Povedal mi, že pokiaľ nemám prísahu, nemôžu ma zavrieť. To bola pre mňa povzbudivá informácia. Uznávam aj dodatočne, že niečo so mnou robiť museli, a tak som mal záchody a rajóny, dá sa povedať „pre-pachtované“.⁵ Stávalo sa, že som dost často umýval chodby. Dlhochizné, že si sotva dovidel na ich koniec. Išiel som popri službe s plným vedrom a počul som, ako veliteľ dáva príkaz svojmu pomocníkovi: „Když to umyje, dáš mu to mýt ještě jednou.“ Teda bolo všetko

4 Miroslav Moc (1928 – 1996), novinár a komunistický politik, poslanec Federálneho zhromaždenia a v období normalizácie šéfredaktor denníka *Rudé právo*.

5 T. j. prenatáť.

dohodnuté vopred. Raz som dostal za úlohu sprevádzkovať záchod, čo som odmietol. Keďže som videl, že ma to čím ďalej, tým menej baví, objavil som vďaka Ferkovi Blchovi, ktorý bol lekárom, jeden zaujímavý „melouch“.⁶ Každé ráno bolo možné prihlásiť sa do služby v kuchyni. Škrabali sa tam zemiaky, ale hlavná práca spočívala v umývaní tanierov. Štósy tanierov boli obrovské, pretože v česko-jičínskych kasárňach bolo okolo 1 500 vojakov. Nevedel som sa už dočkať rána, a hoci na tento post nebola nijaká veľká tlačienica, trýpol som, že mi niekto tento post vyfúkne. Keďže som tam pracoval často, kuchárov som už poznal osobne a gumovú zásteru som vyfasoval na svoje meno. Dobré bolo, keď sme dostali okolo obeda napr. oberať kosti, v tom som si priam lebedil.

Zdá sa, že na vojenčine ste sa mali dobre. Pred chvíľou ste však povedali, že ste vojnu strávili v baniach. To by si žiadalo bližšie vysvetlenie.

Musím začať od začiatku. Fero Blcha mi poradil, aby som sa hlásil za „lapiducha“, to znamená vojenského ošetrovateľa. Predstavil ma pri jednej takej návšteve svojmu predstavenému majorovi, bol to nejaký Rus. Keďže sme mali spoločnú učiteľku prírodopisu, pri ktorej sme názvy kostí a svalov museli vedieť po latinsky, chcel sa Fero so mnou pochváliť. V prítomnosti majora mi položil niekoľko otázok z anatómie človeka. Sledoval tým, aby si ma major všimol a možno aj zaintervenoval. Hovoril, že doteraz sa do tejto funkcie neprihlásil ani jeden gymnaziálny maturant, všetko len záhradníci, remeselníci. Nič som z toho nezískal, ale v jednom prípade mi to pomohlo. Ako umývač riadu som dostal rozkaz vyčistiť jeden sud so zapáchajúcimi fliačkami. To som, samozrejme, odmietol. Následne si

kuchár rozopol biely plášť a ukázal mi jednu „nudličku“, hodnosť slobodníka. Hneď zavelil, že mám okamžite všetko odovzdať a prihlásiť sa na rote s tým, že som neposlúchol rozkaz. V tom čase si sa mohol sťažovať len vtedy, keď si rozkaz splnil, predtým nie. A tak mi neostávalo nič iné, len bežať na ošetrovňu a hlásiť to, že som nepriamo v styku s jedlom dostal rozkaz, ktorý by mohol znamenať ohrozenie zdravia vojakov. Desiatnik, ktorý to z ošetrovne prišiel skontrolovať, povedal, že odmietnuť takúto činnosť je v poriadku. Stalo sa to však ráno a ja som mal problém sa celý deň maskovať. Horko-ťažko som sa tým dňom preflákal predstierajúc, že niečo robím. Našťastie, po návrate na rotu neboli z toho vyvozené žiadne dôsledky. Moja kariéra umývača riadu sa však vďaka tomu skončila.

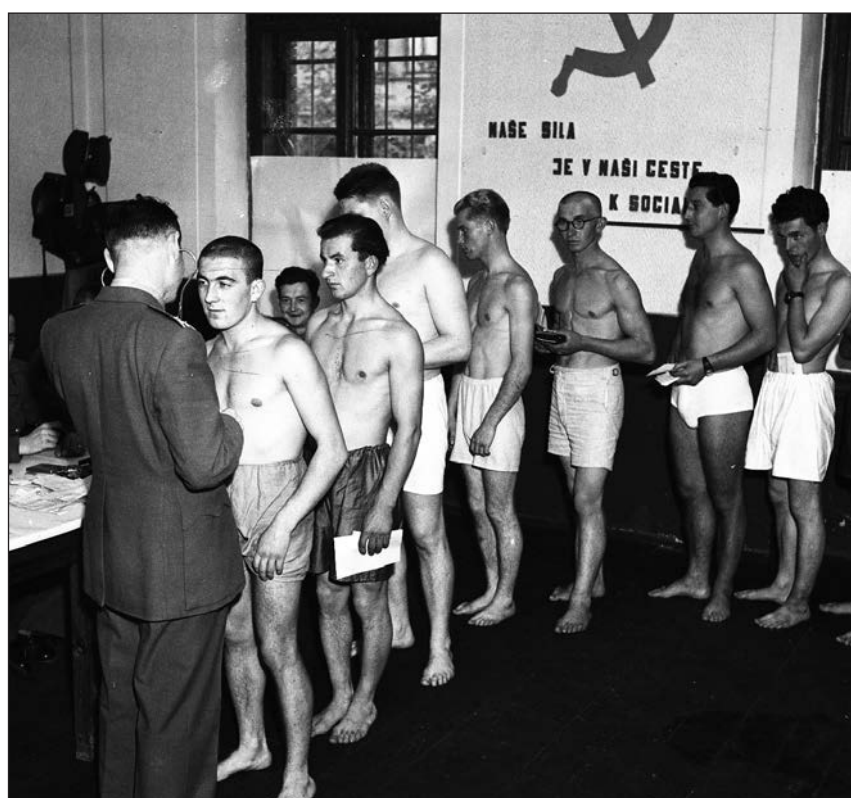
Napriek všetkým ťažkostiam vojenského života z vašich slov cítiť, že ste sa snažili vo vojenčine nachádzať aj veselé stránky.

Na vojenčine som veľmi skoro zistil, že Slováci sú tam podceňovaní, povel sa rozdávali zásadne v češtine, hoci som podľa reči videl, že ide niekedy o Slovákov a ich reč bola akási skomolenina češtiny a slovenčiny. Nevieť, či to bolo pod tlakom ľahšieho postupu, alebo to bolo dôsledkom komplexu. Pri každom nástupe sme sa hlásili. Česi pokrikom „zde“ a Slováci „tu“, čo pripadalo niektorým Čechom veľmi smiešne. Po niekoľkých takýchto zborových rehotoch prešli niektorí Slováci a Maďari na „zde“ tiež. Napríklad pri fasovaní rukavíc všetkým dávali nové rukavice a jednému takému skromnému slovenskému chlapcovi zjavne obnosené, k čomu som sa vyjadril. Pozornosť som na seba pritiahol asi ako rozhodca TOZ.⁷ Po docvičení si jeden Čech zavzdychal: „Tak jsem sedřenej jak vůl, jak Slovák.“ Mňa to

vyslovene omráčilo, povedal som mu, že podmienky nesplnil, lebo odznak zdatnosti môže získať len uvedomelý občan a on svojím výrokom ukázal, že ním určite nie je. Vzrástol ich záujem o to, čo robím a ako vyzerám. Keď sme napríklad pochodovali, jeden sa držal nápadne v mojej blízkosti a pokrikoval: „Michaloviči, co ty ruce, co ty nohy, zvedejte ty nohy.“ Zdalo sa im, že som „nedostatečne ustrojen“. Moji predstavení zbadali, že vojnu beriem na ľahkú váhu, a tak mi ju chceli osladiť všelijakými osobitnými „pozornosťami“. Napríklad čistenie záchodov som mal takmer vyárendované. Vrcholom celého bola ministerská kontrola. Sedeli sme vo veľkej sále a kontrolu robili traja pracovníci Ministerstva obrany, na čele so štábnym kapitánom Slovákom. Ten sa nás opýtal, ako vnímame vojnu, čo sa nám páči, čo nie a bol zvedavý, či máme nejaké problémy. Všetci sedeli ako pošibaní veliteľovým pohľadom, na ktorého sme sa pozerali s obrovským rešpektom. Odpoveď každého, ktorý bol vyzvaný znela: „Soudruhu štábný kapitáne, já sú spokojen!“ Spokojní boli so všetkým, s výcvikom aj so stravou. V skutočnosti spokojný nebol nikto. Ja som sa začal nevojak hniezdiť a naraz, neviem ani ako, postavil som sa, zahlásil meno, posmeľný tým, že kapitán bol Slováka a hovoril peknou slovenčinou, to mi akosi dodalo odvalu. „Súdruh štábný kapitán, ja nie som spokojný. Doma v tlači a na aktívoch brancov sa nám hovorilo, že dnešná vojna je iná, než bola za kapitalizmu, že už nie sú vojaci týraní a šikanovaní. Uvedomujem si, že vojenčina nie je civil, ale tu sa so šikanou stretávame na každom kroku. Začína to už ráno budíčkom. Do malej miestnosti o desiatich – pätnástich štvorcových metrov príde služba a zreve na plné hrdlo: ‚Budíčeeeeeek!‘ Potom nasleduje bleskové obliekanie a nástup na rozcvičku, zase sprevádzaní pokrikmi

6 Z češtiny – fuška.

7 Tyršov odznak zdatnosti.

Nástup brancov na základnú vojenskú službu 1. októbra 1950 (Zdroj: TASR)

ako na dobytok: „Podme, podme, padat, padat!“ Šikanujú nás aj pri pochodovaní, počas ktorého musíme

hlasno spievať.“ Po cvičení sme totiž vždy nacvičovali pochod a spev, predpisovo zoradene pochodovať a nahlas

spievať. A pomedzi to všetko boli zaradené úseky poklusu. Túto fyzicky náročnú a duchaplnú činnosť sme zrejme zvládli, lebo po príchode do kasárni sme sa dozvedeli, že „úkol“ nebol splnený, musíme si to zopakovať. A tak namiesto dobrej chuti k večeri sme počuli len „čelom vzad“. Trať a činnosť bola tá istá, len velenie sa zmenilo, tí unavení poddôstojníci ostali doma. A počas toho pochodu, z hľadiska vojenskej morálky, sa stalo čosi hrozné. Jeden rebelant či revolucionár, ktorému pukli nervy, lebo už bol hladný, potichu zahlásil a adresoval to zdeptaným kamarátom: „Vys... sa na to“. Po celom tom divadle nasledovalo „zhodnocení“. Jeden taký šplhúň to na neho praskol. Tak sme pri ďalších takýchto pochodoch museli otvárať hubu, ale nevydať pritom ani hlásku a od zlosti predstierať, že spievame. Vtedy som prvý raz pocítil, aká krutá môže byť vojna. Štábný kapitán si to pozorne vypočul a pýtal sa, či som to hlásil, keď som si myslel, že mi je ukrivdené. Odpovedal som, že áno. No a? A ja som zase povedal: „Súdruh major mi povedal, že zjedná nápravu a žiadnu nápravu som nevidel alebo mi priamo povedal, že v tejto veci nič priamo nepodniká.“ Nato sa ozval náš veliteľ: „Michalovič, to je taký vojak, ktorý si sťažuje na všetko a na každého, a to ešte ani neskončil základný výcvik a už by mal byť trestaný za nesplnenie rozkazu.“ A tu sa vynoril problém spomenuťého nesprievádzkovaného záchoda. Svoje problémy som vždy konzultoval s Ferom Blchom a tento mi poradil, že rozkaz nemusím splniť v dvoch prípadoch. Po prvé, ak by ten rozkaz bol zločinom a po druhé, ak by znižoval moju ľudskú dôstojnosť. Prípad totiž doriešil jeden kamarát, inštalatér, ktorý k tomu dostal potrebné rukavice. Mne takéto rukavice nikto nedal a holými rukami som to nebol ochotný robiť. Po tomto vyrukovali s prípadom neuposlušnosti rozkazu v kuchyni. No nevedeli, že ja som sa hlásením prípadu na ošetrovni poistil, a tak mi napadlo, že môžem kuchárom aj podkúriť a vytiahol som

na nich mnou odsledovaný fakt, že si v kuchyni umývajú nohy. Tak som sa pohoršil ako potenciálny zdravotník. Počas tohto dialógu vládla striedavo vážna a úsmevná atmosféra. Po stretnutí ma kamaráti chválili, ako dobre som to povedal. Menej sa im páčilo, že som ich do niečoho zaťahoval. Nakoniec som vyslovil obavu, že doteraz to nebolo dobré, no po tomto rozhovore to bude ešte horšie. Kapitán povedal, že v ľudovodemokratickej armáde sa netrpí nepravosť a ani krivda, ale podotýkam krivda faktická, nie domnelá, vždy má vojak možnosť sa sťažovať a požadovať nápravu.

To, predpokladám, nezostalo bez následkov.

Náprava, samozrejme, nebola zriadená. Po kontrole som mal dojem, že je všetko v poriadku, až jedného dňa začalo pre mňa peklo. Šikana vyvrcholila nasledovným zážitkom. Boli sme na cvičení, striedavo zaľahnutí, presúvajúc sa a plnili sme rôzne rozkazy. Údajne som pri jednom konkrétnom a vážnom rozkaze „*tanky sprava*“ rozprával, čo nebola pravda. To si zrejme desiatnik vymyslel. Na margo toho prehlásil: „*Za trest odtedka poneseť kulomet!*“ Lenže to nebolo nosenie guľometu, ale cvičenie s ním. Zakrátko som zistil, že ide o veľmi premyslenú a primitívnu šikanu. Mali sme sa otáčať „v rojnici“ a ja s guľometom na pravom krídle. Ten na ľavom krídle urobil tri kroky a ja päťdesiat. Pri behu vpred ma nasmeroval tak, že pri povelu „*zalahnúť k zemi*“ som si mal lahnúť v poli na rozmočenom mieste. Nespravil som to, aj vďaka Blchovi. Bežal som ešte pätnásť metrov a až potom som zaľahol. Toho išlo poraziť a reval celý bez seba. Stál som v pozore a on ma urážal. Videl som, že keby mohol, za

taký prečin urazenia jeho autority, roztrhal by ma od jedu. Vtedy som si uvedomil, že rada Ferka Blchu je nad zlato, najmä tá, že pokiaľ nemám splnenú prísahu, de facto sa mi nič nemôže stať. Bol som z toho cvičenia, ale i deptania, na smrť vyčerpaný, stále ešte s guľometom na ramene. Videl som, že takto ma umoria k smrti, preto som si povedal, že zahrám trochu nejaké divadlo, aby som si nejakú tú energiu nechal do rezervy. Spozoroval som tiež, že s nami išla sanitka a nejakých dvoch zobrala. Myslel som si, že sa zveziem aj ja, tak som spomalil krok. Chvíľu som pochodoval sám, neskôr so mnou pochodoval ešte jeden slobodník, zrejme to bol rozkaz, ale moja únava sa stupňovala. Pomaly som viac sedel „na patníkoch“ ako išiel. Spočiatku na mňa vyrevoval, že čo si o sebe myslím, no neskôr neviem, či z ľútosti alebo z toho, že príde neskoro na večeru, mi ponúkol pomoc. Bral mi guľomet, ale ja som nechcel. Namiesto toho som šiel pomaly, on bol však z toho nervózny, zdráhal som sa, ale guľomet istý čas niesol on. Do kasárni sme prišli s polhodinovým oneskorením a ja navyše s guľometom na pleci. Vcelku išlo o malér. Roty medzi sebou súťažili, a keď jeden neprišiel načas, stratila rota body. Umiestnili sme sa na poslednom mieste. Prišiel som neskoro. Kamaráti mi to vyčítali. Boli to skrátka časy veselej vojny.

Vráťme sa však k tým baniam.

Spomínali ste, že ste vojenčinu strávili pri fárani v hĺbke niekoľkých sto metrov. To by si žiadalo vysvetlenie.

Dlho som sa na „klasickej“ vojenčine neohrial. Jedného dňa, asi začiatkom decembra, sa na večernom rozkaze ozvalo moje meno. Hlásili

mi, že som zajtrajším dňom preraďený k inému útvaru. Prišlo mi to čudné, že mám odovzdať modrú uniformu, akú nosili leteckí spojári, a namiesto nej som vyfasoval akúsi starú „vychádzkovú“. Vtedy som si myslel, že to určite pôjdem k tým lapiduchom. Ráno som zistil, že mám ešte dvoch kamarátov, s ktorými za ozbrojeného sprievodu a s pištoľou za pásom nás eskortoval nejaký čatár. Cestovali sme spolu do Trutnova a v tých kasárňach som zbadal preháňať sa vojakov na koňoch. Prepadla ma hrôza, ja a kone, čo si s tým počnem? Čakali sme na dvore, kým náš sprievod niečo v kancelárii vybavoval. Oznamil nám: „*Toto tu nie je, ešte musíte cestovať ďalej do Starkova.*“ Tu som sa mohol prvýkrát voľne porozprávať s mojimi kamarátmi. Mal som zlé tušenie. Bol som zvedavý, čo sú zač. Jeden bol Petr Malan z Prahy. Syn továrniky na Maggi korenie a glej. Druhý, Pepík Marek, mal osemsto hektárov (už neviem, či nemal aj tisícosemsto) pôdy a bol synom veľkostatkára. Hneď po večeri sme na novom mieste absolvovali bleskovú lekársku prehliadku a ja s Marekom sme už druhý deň, bez akéhokoľvek poučenia a po vyfasovaní „fáračiek“, nastúpili na rannú zmenu. Malana uznal lekár za zdravotne nespôsobilého na prácu v bani, toho sme už viac nevideli. Ja som sa ocitol v ťažkom PTP,⁸ kde som musel denne pracovať v bani.

Kde ste si odkrútili PTP vy osobne?

V českom pohraničí. Išlo tu o dislokovanú rotu z Libušína, okres Kladno.⁹ Baňa bola veľmi zastaralá, prístupové cesty so slojom tvorila spleť mnohokilometrových a úzkych chodbičiek, ktorými sa niekedy sotva prepchali banské vozíky, ktoré sme

8 Ťažké Pomocné technické prápory boli zo začiatku štyri: 55. PTP Ostrava-Radvanice, 56. PTP Horní Suchá, 57. PTP Kladno-Libušín a 58. PTP Most. Od roku 1951 boli označované rímskymi číslicami I. – IV. Viac pozri VANÍČEK, Petr. *Čepičkovi otroci v paměti národa*. Praha: Primus, 2006, 369 s.; BÍLEK, Jiří. *Pétepáci aneb Černí baroni úplně jinak*. Plzeň: Nava, 1996, 165 s.; BÍLEK, Jiří. *Pomocné technické prapory – o jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002, 287 s. a iné.

9 Išlo o jeden z tzv. ťažkých PTP, konkrétne 57. PTP Kladno – Libušín.

plnili uhlím, kamením alebo hlušinou zo zemských, ale i ľudských útrob. Baňa sa nachádzala v českom pohraničí, a to v bývalých Sudetách. Jej čierne uhlie prechádzalo niekedy až do antracitu, bolo teda veľmi kvalitné. Avšak, dobývalo sa veľmi ťažko a akákoľvek modernizácia bola kvôli vysokým nákladom neefektívna. Uhlie ležalo v sypkom bridličnom podloží a cesta k nemu bola ďaleká a neschodná. Baňa pozostávala z dvoch častí – „tmavý dŕl“, na ktorom pracovali väzni, zväčša bývalí Nemci – Sudetáci, ale aj kriminálnici a „slepý dŕl“, na ktorom pracovali vojaci PTP. Bola tiež veľmi stará, chodby niekoľko kilometrov dlhé a úzke, zato uhlie bolo prvotriedne. Tak kvalitného uhlia bola škoda, ale toto bola baňa na dožitie. Do bane sa vchádzalo mašinkou a nastupovalo do vagónov, v ktorých sa ťažilo uhlie. Až vo vnútri boli takzvané „šibíky“, výťahy medzi poschodiami. Väzni fárili výťahom priamo z tábora. Po odbornej stránke baňu viedli civili – baníci. Oficiálne sme mali zakázané viesť s väzňami akékoľvek debaty, ale prakticky sa tomu nedalo zabrániť, najmä ak išlo o nadväzujúce pracoviská. Samozrejme, vo vzduchu visel problém možného úteku. Banskú kariéru som začal ako „vozáč“. Vyťažené uhlie sme zhromažďovali na tzv. svažnú, kde sa kompletizovali transporty. Práca to bola vcelku dobrá, pokiaľ sa nestala nejaká technická alebo terénna porucha. Prázdne vozíky sme tlačili do kopčeka, čo bolo dosť namáhavé a plné vozíky sme museli skôr brzdiť. Problémom boli úzke chodby. Vozíky chytali okraje vpravo aj vľavo. Nízke stropy nás nútili chodiť prikrčene, iba niekoľko centimetrov nad vozíkom naplneným uhlím. Z dôvodu nízkych stropov sa „vozáčmi“ nestali chlapi vysokého veku. Stalo sa napríklad, že v idúcom vlaku bol zlý

Prísaha vojakov druhého ročníka základnej vojenskej služby v októbri 1950 (Zdroj: TASR)

vozeň a zachytil „steigera“,¹⁰ skúseného starého baníka niekoľko rokov pred odchodom do penzie. Dlho ma v noci strašil obraz rozpáraného brucha. Po nehode zostal ležať na nejakých papieroch z vreciek od cementu. Pracoval som tam asi mesiac, keď sa mi udiala nasledovná príhoda. Viezol som plný voz s lampou položenou na uhlí a prikrčený zozadu som ovládal vozík. Stalo sa, že vozík bol akosi „vylágrovaný“ a vozili sme spredu na vzdialenosť asi sedemdesiat až sto metrov. Prikrčený som musel voz pribrzďovať. Zrazu voz zavdil o kraj steny a vykoľajil sa. Lampa, ktorá bola na vozíku, uviazla medzi uhlím a ostal som bez svetla. Lampa, to sú baníkovy oči. Práca bola zorganizovaná tak, za sebou spoločne tlačili prázdne vozíky, naplnili ich a postupne opäť za sebou odvážali. V spomenutom prípade bol problém vozík pribrzdiť. Stal som

sa bezmocným a každú chvíľu ma mohol za mnou ídúci kamarát rozmliaždiť.¹¹ Z bezpečnostného hľadiska boli stanovené intervaly medzi jednotlivými vozíkmi, ale nemohli sme ich splniť, lebo by sme nesplnili plán. Tak mi neostávalo nič iné, len si kľaknúť na zem. Po kolenách hmatajúc koľajnice a kričiac „STOJTE“ som utekal smerom ku kamarátom. Našťastie, môj nasledovník stačil svoj voz ubrzdiť a nič sa mi nestalo. Závadu sme spoločne odstránili. Po tomto zážitku som sa snažil dostať na iné pracovisko. Bolo mi to umožnené, pretože existovali pracoviská, na ktoré sa nikto nehrnul. Tak ma preradili na nočnú zmenu, kde našou úlohou bolo „dopredku“ dopraviť drevené stojky. Keď sa uhlie vyberie, musí sa strop podoprieť. V bani naozaj všade hrozí nebezpečenstvo. Ako som už spomenul, uhlie bolo veľmi kvalitné, preto sa malo podľa predpisov brať

10 Organizátor ťažby – šéf zmeny.

11 Pracovné úrazy v PTP boli relatívne časté. Len v roku 1952 napríklad evidovali 40 smrteľných úrazov, 518 ťažkých a 2 790 stredných a ľahkých úrazov. VANÍČEK, P. Čepičkovi otroci v paměti národa, s. 49.

od výšky sloje širokej 40 cm. Videl som, že v praxi bola minimálna výška možno raz taká, lebo „dopredku“ sme sa museli plaziť. Priestor po vydolovanom uhľí sme museli zabezpečiť stojkou. „Vpredku“ som pracoval iba asi dva týždne, bol to hotový horor, hoci som bol len pomocníkom. „Dopredku“ boli vysunuté transportné pásy, na ktoré sa lopatou nakladalo uhlie a robili sme to poležiačky. Lopata sa skladala z takmer dvoch rovnakých dlhých častí. Pracovalo sa často ležiac na uhľí. Ležalo sa na kabáte položenom na uhľí, ale i tak to pichalo ako špendlíky. Pichalo to najmä pri posúvaní sa. Stojky bolo potrebné odrezať podľa miery, ktorá sa stanovovala dvomi posuvnými paličkami. Stalo sa však, že po odmeraní a namáhavom odrezaní, z dôvodu nízkeho obsahu kyslíka, baník zistil, že stojka je príliš dlhá a on bol už na konci so silami. Neostávalo mu nič iné, len zmobilizovať všetky sily, merať a rezať znovu, ak tam nechcel ostať, pretože strop niekedy začal klesať.

Do PTP sa v 50. rokoch dostávali najmä tzv. štátu nepriateľské osoby. Predpokladám, že s mnohými z nich ste sa museli stretnúť a bližšie sa s nimi spoznať. Ako si pamätáte na svojich „spoluväzňov“?

Ako som na izbe zistil, tvorili sme dobrú partiu. Bola tam asi tretina vysokoškôľákov, tretina maturantov a tretina synov kulakov, fabrikantov, bohatých mäsiarov a prítomnosťou nás poctil aj jeden šľachtic menom

Štedrý. Neskôr, keďže lacná pracovná sila bola potrebná vo zvýšenej miere, rady „nepriateľov socializmu a robotníckej triedy“ rozšírili súdruhovia o „živly práce sa štítiace“, to boli cigáni¹² a farári.¹³ Existovali dokonca rotý zložené len z cigánov a farárov. V týchto rotách spievali cigáni oslavné piesne. Keď mali robiť rajóny, stačilo začať hrešiť, „kristovať – bohovať“, aby farári urobili robotu za nich. Cigáni sa z toho smiali, pretože vždy s nimi takto vypiekli. Kňazi boli prakticky čisto katolícki. Boli povolani na základe zákona 39 b na takzvané mimoriadne cvičenia, a to bez ohľadu na vek.¹⁴ Ako vojaci boli vzorní. Bolo o nich známe, že sa neponáhľajú a bez reptania plnia príkazy. Neboli zaraďovaní do ťažkého PTP, do baní, ale do ľahkého na práce stavebné, cestné a letiskové. Spomínam si na mená kamarátov z PTP: Josef Marek, dr. Petr Fragner, Otakar Velebil, Vladimír Zigmund, Skokánek, Holub, Dlabola, Mirek Vít, Franta Dlouhý, František Galaba, Karol Török, Ján Bláha, Schmid, Vladimír Pešina. V Starkove „na svietnici“ (na izbe) nás bolo osem: z toho dvaja inžinieri, syn továrnikára, Josef Marek – syn veľkostatkára, Vlada Novák – lesný inžinier, Vladimír Krištof – syn bohatého mäsiara z Prahy-Žižkov, Franta Dlabola – kulak a Pinkas – bohoslovec, ja ako učiteľ a RNDr. Peter Fragner.¹⁵

Iste ste sa dopočuli mnohé osobné príbehy. Každý iný, a predsa všetky rovnaké...

Novák mi rozprával, ako zbohatol a čo mu zlomilo väz. Bol lesným inžinierom a zistil, že urbáre potrebujú vysádzať stromčeky, ale nemajú lesné škôlky. On takéto škôlky zriadil a zarobil si na jeden štvorcový meter dost veľké a pekné peniaze. Bol to rodený podnikateľ. Neskôr svoju podnikateľskú činnosť rozšíril o chov slimákov. Vraj jedno i druhé nevyžadovalo veľké investície. Pre slimákov pestoval šalát a pred zimou ich chránil listím a rohožami. Francúzsko bolo hlavným odberateľom. Finančne sa mu darilo, postavil si vilu a kúpil Opel – Admirála, čo aj bolo pravdepodobne príčinou poslania jeho osoby do baní.

Raritou samou osebe bol spomínaný Dr. Peter Fragner, príslušník známej pražskej lekárskej rodiny. Bol od nás možno o desať rokov starší, údajne patrilo do tímu, ktorý vynášiel český penicilín.¹⁶ Zadumaný a málovravný, každému vykal. Jeho rodina bola majiteľom ôsmich pražských lekární. Celý voľný čas presedel na kufri, čítal si a premýšľal. Kamarátkou mu bola malá fajočka, tú čistil, naplňal alebo z nej poťahoval. Zlom v našich vzťahoch nastal od času, keď nás dvoch vybrali doviezť zo šachty do tábora uhlie. Tam som zistil, že on v živote nemal v rukách ani vidly a ani lopatu, nevedel, čo a ako sa s tým robí. Darmo som mu vysvetľoval, že to potrebuje švih a zabrzdzenie, nešlo mu to. A tak som prakticky musel aj za neho urobiť celú prácu. Peter bol zrejme so mnou spokojný, keď mi nielen navrhol potykanie si, ale vyjadril aj túžbu, aby sme robili spoločne. Nemohol

12 V texte F. Michalovič používa slovo cigán, ktorým sa v uvedenom období označovali príslušníci rómskeho etnika. Spisovná slovenčina totiž až do roku 1990 etnické označenie Róm nepoznala. Uvedené slovo bolo kodifikované až na jeseň 1990 mesačníkom Jazykovedného ústavu SAV *Kultúra slova* a o niečo neskôr aj v *Príručke slovenského pravopisu*.

13 Koncom roka 1950 bolo v PTP napríklad 9 900 mužov, z ktorých bolo 1 001 duchovných alebo rehoľníkov. V kategórii E (politicky nespoľahliví) bolo 7 780 osôb. VANÍČEK, P. *Čepičkovi otroci v paměti národa*, s. 46.

14 V roku 1951 mohli byť na základe tzv. mimoriadnych vojenských cvičení povolávané osoby od 18 do 60 rokov. Do PTP sa tak dostávali aj ľudia z rušených TNP. VANÍČEK, P. *Čepičkovi otroci v paměti národa*, s. 38. O TNP pozri SIVOŠ, Jerguš. *Bez rozsudku!* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, 244 s.

15 Peter Fragner (1923 – 2014) bol významný český vedec, autor desiatok vedeckých štúdií a monografií.

16 KUTHAN, Jan. *Mykologické listy* – Informační orgán České vědecké společnosti pro mykologii, 1993, č. 50, [online]. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na: http://www.czechmycology.org/_ml/ML050.pdf

som povedať nie, ale bol to vopred naprogramovaný konflikt.

Fárali ste spolu?

Nefárali sme. Prehovoril dozorcú (štajgera) i mňa na prácu počas nočnej zmeny, vtedy sa neťažím, ale na ťažbu sa iba pripravuje. Mali sme dopredu dopraviť stojky. Hromada sa mi nezdala nejako veľmi veľká, a preto som mu navrhol: „Peter, hodíme kostrou a za takých päť hodín sme hotoví a dve hodiny si pospíme.“ To leháro sa mu pozdávalo, ale hodiť kostrou mu robilo problém. Ja som niesol dve až tri stojky a on vždy jednu a ešte k tomu si vykračoval o polovicu pomalšie. Po márnom nabádaní a povzbudzovaní mi povolili nervy: kopol som rozdelil na dve polovice a vyber si. Podľa predpokladov som bol rýchlo hotový a trochu som si aj pospal. On „pracoval“ celú noc, ale taká štvrtina, pätina zostala neodnesená. Tŕpol som, ako to dopadne. Ráno štajgera (Ducha) skoro porazilo, keď zistil, že stojky neboli tam, kde mali byť. Mali sme čo robiť, aby to nekvalifikovali ako sabotáž a obišli sme len s „pokarhaním veliteľa“. Ba dopadli sme výborne, lebo z bane sme boli preložený na povrch. Pridelili nás pracovať „na halde“. Uhlie sa triedilo a kameň a hlušina sa vyvážali na haldu. Tu sme vozíky rozobrali a asi päťdesiat metrov tlačili do zariadenia, ktoré sa volalo „viper“ a potom sme ich vysypali. „Viper“ bol opatrený excentricky uloženým závažím, čo uľahčovalo vysypanie vozov. Problém bol, keď bol na samom spodku veľký kameň. Vtedy pomocné závažie nestačilo, a tak jeden musel z boku pomôcť tým, že sa postavil na kraj vozíka a ten pomohol vysypať. Bolo to veľmi nebezpečné, pretože haldy boli vysoké ako kostol a nedajbož sa pošmyknúť. To Peter robiť nemohol.

Bola to práca s určitou dávkou šikovnosti, v porovnaní s baňou ľahká. Problémom pre mňa a ešte väčším pre Petra bolo, keď prišli nádoby s fekáliami. Hrozne to na halde, na tom čistom vzduchu, zapáchalo.

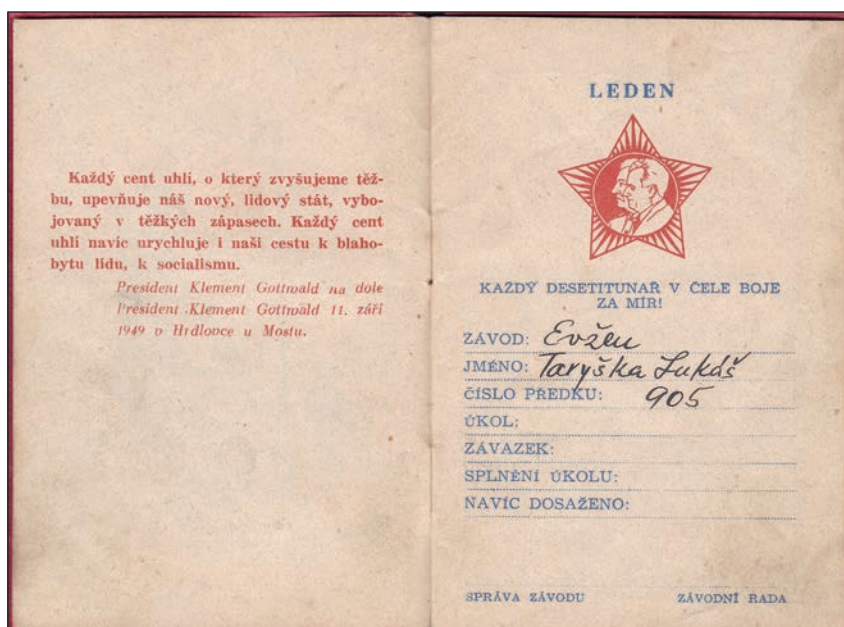
Príslušníci ťažkých (banských) PTP na Ostravsku (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

Dotlačiť voz až na koniec haldy bolo hotové peklo. On to na mňa stále „skúšal“ a nájst konsenzus sa stalo veľkým problémom. Dodnes mi v ušiach znejú slová: „A viš ty z Jakej jsem já rodiny?“ Raz sa pri vysýpaní voza zospodu prichytil veľký kameň. Peter mal za úlohu tlačiť voz z boku, a tak pomáhať. Nevie, čo robil alebo nerobil, ale medzi vozík a „viper“ sa mu dostala ruka. Peter strašne od bolesti reval, ale ja som nemohol ten voz vyklopiť. Tak som sa rozhodol utekať do búdy a po telefóne zavolať pomoc. Ale on stále kričal: „Frantoooo, pojd' zpět, pojd' zpět, prosím tě, pojd' zpět, ja to nevydržím.“ Bol som z toho zmätený a úplne zúfalý a v takom prípade človek nekoná racionálne, ale emotívne a nepremyslene. Vrátil som sa teda behom k nemu a snažil sa vyslobodiť uviaznutú a pomliaždenú ruku. Peter len prešľapoval a kričal, ale nepomáhal mi. Stratil som nervy a kontrolu nad sebou, údajne som začal na neho kričať a vraj, ako tvrdil on, som sa mu vyhrážal, že ak nebude spolupracovať, že sa... Nakoniec sme to, vďaka bohu, zvládli. Ruku sme spoločnými silami vyslobodili. A to bolo pre Petra „šťastie v nešťastí“. Po návrate z nemocnice dostal novú funkciu,

funkciu výskumníka – ošetrovateľa. Do konca vojny som ho inak ako so zafačovanou rukou nestretol.

Váš vojenský život však šiel ďalej. Práca v bani bola nielen pre vás iste ťažkou životnou skúsenosťou. Ako ste zvládali takú fyzicky náročnú prácu?

Bola to naozaj náročná skúsenosť, ale nielen pre namáhavú prácu. Na šachte sa objavil vážny problém s malým množstvom vody, ktorá sotva stačila pre civilných baníkov. Vedenie rozhodlo, že vojaci sa budú sprchovať až v tábore, vzdialenom dvadsať kilometrov. A tak sme v zimných mesiacoch, v mokrých fáračkach a zmrznutí na kosť, vystupovali asi dvesto metrov hore na kopec, kde sme na voľnom priestranstve čakali náš autobus. Po nejakom čase sa rozšírila pleseň najmä pod pazuchou a na chúlостivých miestach. Prirodzenie chlapcov vyzeralo ako jedna rana. Chodili ako „lazari“, ale fárať museli, hoci aj so slzami v očiach. Plnenie plánu bolo dôležitejšie ako zdravie otrokov. Peter kolaboroval s našimi utláčateľmi. Stal sa výskumníkom a krutým egoistom. Len veľmi ťažko uznal niekoho za práceneschopného.

Preukaz tzv. desaťtonára, kam sa zaznamenávali mesačné výkony jednotlivých baníkov (aj príslušníkov PTP) (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

Stále miešal akési mastičky a natieral nimi chlapcov, ktorým tiekli až slzy. To bola, myslím si, príčina sťažností miestnych občanov, ktorí sa sťažovali na špinavé autobusy, preto nás po pol roku premiestnili do Ostravska.¹⁷

Po Petrovi som dostal za „partáka“ Honzu Skokánka, absolventa Prírodovedeckej fakulty v Brne. Bol nielen pomalý, ale aj vyložený „ulejvák“. Tlačili sme spolu voz, ale zistil som, že on netlačí, ale sa ho iba drží. Predstavoval stelesnenie flegmatika, keby mu hrozilo, že ho za nejaký čin obesia, on by sa nezmenil. Na halde s nami pracoval starý baník so zaprášenými pľúcami. Bol to náš vedúci, dozor a v prípade potreby aj výpomoc. To posledné nehrozilo, lebo bol večne naliaty v alkohole.

Ráz nás zavolať: „Kluci, musím si s vámi promluvit. Já to tady sleduju a musím konstatovat, že jeden maká a druhý jen předstírá, že maká, se jenom po halde pohybuje, jako stín. Skokánkovi: Ja si deň-noc lámam hlavu nad tebou. Zajímalo by mně: kdy tě ty tvoji rodiče dělali? Ty seš lednový

nebo únorový? Ja nevím, já se jen ptám a tipuji. Bylo to rozhodně v čase, když se nic nedělá, nebo seš líní jako veš. Já sem tu už měl všelijakých delníku, ale v lenosti se ti žádný néže nevyrovnal, kdepak, ani nepřiblížil, zdůrazňuji, ani nepřiblížil!“ A bolo po porade. Skokánek si to musel vypočítať, lebo išlo o predstaveného, ale také reči s ním ani nehli.

Na Skokánka mi zostala jedna nezabudnuteľná celoživotná spomienka: Mali sme za úlohu na konci zmeny upratať pracovisko a vozy naložené hlušinou (kamením a drevom) dopraviť na nádvorie. Bola to každodenná rutina. Problém bol iba v tom, že koľajnice viedli dole z kopca a bolo nutné brzdiť. Dialo sa to tak, že sa medzi kolesá vložil drúk, išlo sa popri vozňoch a zároveň sa brzdilo. Brzdili sme obidvaja. No len čo sa vozne zrýchlili, Skokánek pustil drúk a nestaral sa, čo bude ďalej. Sám som na to nestačil, a tak banské vozíky naberali rýchlosť a vymykli sa nám spod kontroly. Márne som sa pokúšal vozy vykoľajiť, nepodarilo sa. Bežal som za vozmi

a kričal som: „Pozór, pozór...“ Vtom vozne v obrovskej rýchlosti narazili na protihľú súpravu a ľudia zhromaždení na poobedňajšiu zmenu stačili len tak-tak uskočiť. Bola to strašná rana a nebyť ich duchapřítomnosti, ale ja verím, že Božieho riadenia, niekoľkí by možno vtedy prišli o život. Vzniklo ohromné pohoršenie a rozpútalo sa hotové pekle. Dodnes mi znie v hlave: „Ty hajzel, mohol si nás pozabíjati!“ Zo všetkých strán som počul, čo sa mohlo stať, čo som mohol spôsobiť. Sáčali a trhali ma ako dravá zver. Nedalo sa im nič vysvetliť. Boli ako besní. Zastavila sa premávka, lebo dva vozy sa vykoľajili a kamenie rozsypalo. Nikto mi nepomohol, všetci okolo mňa kričali a nadržovali mi. Tuším, keby tam bol strom, aj ma obesia. Po Skokánkovi nebolo ani stopy. Až keď som bol totálne hotový, fyzicky aj duševne, zrazu som zazrel Skokánka, ako si s kľudom Angličana umýval lopatu. Bol raz taký: stelesnená lenivosť, nezodpovednosť, ľahostajnosť a pokoj.

Zaradencom do PTP bývala často predĺžovaná služba aj o niekoľko rokov. Bolo tomu tak aj vo vašom prípade?

V októbri 1952 nám vypršala doba precedentnej služby a my sme nevedeli, že sme odsúdení (slúžiť vlasti) na neurčito. Tak nám to vždy oznámili rozkazom, že doba precedentnej služby sa predlžuje o jeden mesiac, druhý mesiac atď. Medzi nami zavládlo veľké pobúrenie. Veliteľstvo teda prišlo s nápadom vyselektovať z nás tých najnebezpečnejších a najnepohodlivejších. Jedného dňa som sa na večernom rozkaze dozvedel, že sme spolu s Pešinom odvelení k inému útvaru. A tak som sa v spoločnosti ozbrojeného sprievodu ocitol spolu s cca 50 vojakmi na Karvinskej železničnej stanici. Z každého útvaru tam boli sústredení jeden až dvaja PTP-áci. Zakrátko z tohto zhromaždenia

17 Na Ostravsku boli dva ťažké PTP – 55. PTP Ostrava-Radvanice, 56. PTP Horní Suchá.

Pamätná pohľadnica príslušníkov PTP (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

vzniklo doslova Božie dopustenie. Chlapci boli pri peniazoch, takže si chceli vypiť. Samozrejme, keďže sme už vedeli o našom presune na Slovensko, nejakú tu fľašku na potúženie do vlaku sme si vzali. Na stanici sme sa hlásili u nejakého nadporučíka Slováka, ktorý nás mal eskortovať. Slováka, keď videl, čo sa deje, odišiel za vrchným reštaurácie a zakázal mu predaj alkoholu. Na takýchto zákazníkov tieto móresy neplatili. Jednoducho brali fľaše z regálov a zaplatili. Dôstojník sa pokúšal zoradiť nás a urobiť prezenčnú listinu. Trvalo to asi hodinu, preto už niektorí z nás boli poriadne potrunčení. Spomínam si, keď vyvolal nejaké meno, z rady vystúpil vojak s párkom a chlebom v rukách a začal uisťovať nadporučíka, že ten Honza, ktorý sa nehlásil, tu

musí byť. Išiel zrejme na záchod alebo je ešte v reštaurácii. Strhol sa ohromný smiech a cestujúci mali ohromnú zábavu. Dôstojník videl, že s touto podnapitou bandou nič nezmože, a tak tú previerku ukončil.

To mohlo mať v socialistickej armáde následky... Alebo?

Priznám, že ani nie. Takto sme cestovali až do Žiliny a zastali sme na prvom nástupišti. Cieľom bolo prestúpiť na nejaký ďalší spoj. Keď tu zrazu vidím, že po rebríku, ktorý bol na konci vagóna, vystupuje vojak menom Mirek Vít. Rozkročil sa a začal kričať: „Pozor, pozor, ranné hlášení! Z pekárne vyběhl rozčilený pekár a masným rohlíkom pobodal ženu. Po hanebném činu odběhl nazpět do pekárne, kde rovnýma nohama skočil rovno do

rozžhavené peci.“ Ľudia sa zhfkli, lebo také čudo ešte nevideli. Veliteľ prikázal strážnikovi, ktorý nás sprevádzal, aby ho stiahol dole, lebo tu hrozil nielen škandál, ale aj riziko úrazu plynúce z kontaktu s elektrinou.

Vojaci počas jazdy a po požití toľkého alkoholu dostali smäd. Bolo nutné ho uhasiť, a tak sa v malom opakovala Karviná aj na stanici v Žiline. Ostravsko bolo preslávené svojím zvykom nezdraviť sa. Títo dôstojníci a šarže sa rozčuľovali, chceli nás legitimovať a trestať. Naš poddôstojník to hasil tým, že im vysvetľoval, čo sme zač, takže sme šťastlivo prišli do Komárna, do starej vojenskej pevnosti.¹⁸ Tu sme sa dlho nezdržali, pretože sme mali vykladať nejaké vagóny, čo sme k nespokojnosti velenia nesplnili, preto nás prevelili do Martina, do kasárni

18 V Komárne sídlil 68. PTP. Bližšie pozri Vojenský historický archív (ďalej VHA) Bratislava, fond (ďalej f.) 68. Pomocný technický prápor.

pod Bukovinou. To už sa ale blížil koniec mojej vojenčiny. Vojenskú prezenčnú službu som ukončil 30. mája 1953 v deň kolkovania peňazí.

To, čo sme v baniach zarobili, delilo sa na tri časti: jednu sme dostali na ruku, druhú na vkladnú knižku a tretia išla na výstroj, ubytovanie, stravovanie a zaplatenie réžie tábora. Dostal som z domu list, že dlžobu 60 000 korún, ktorú máme u Jankoviča, by sme mali vrátiť. Podal som si žiadosť, aby som tak mohol urobiť z vkladnej knižky. Žiadosť mi schválili a dlh som vyrovnal. Trpkosť sa mi o tom píše, lebo nakoniec som neuspel ani ako dedič, ani ako platca rodinného dlhu.

Mnohí navrátilci z baní mali neskôr problémy so zamestnaním. Predsa len aj s vami musela ísť informácia o vašom zaradení. Takíto ľudia sa po návrate do spoločnosti väčšinou zaraďovali na miesta, kde by nemohli „robiť problémy“.

Musím povedať, že pri mne stáli v tom čase všetci svätí. Keď som sa vracal z vojenčiny, dostal som zapečatenú obálku, ktorú som mal odovzdať na Okresnej vojenskej správe v Malackách. Po skúsenostiach som bol nervózny z toho, čo list obsahuje. Tak som neodolal pokušeniu a obálku som otvoril. Moja zlá predtucha sa naplnila. V liste stálo, že som bol zbavený klasifikácie E, politickej nespoľahlivosti, pre ktorú som neslúžil v ozbrojených zložkách. Všetko to znamenalo, že by som si mal vymeniť bielizeň a vrátiť sa späť do baní. Po návrate som si podal žiadosť do školských služieb. V tom čase boli učitelia veľmi slaboblatní, pod ideologickými tlakmi, a preto ich bol nedostatok. Na školskom odbore si mysleli, že som pôsobil v nejakej špeciálnej zbrani, keďže som sa hlásil do služieb v takom neobvyklom termíne. List som ale neodovzdal, nikto si ho nepýtal. To bolo moje

Jedna z podôb telesnej výchovy v polovici 60. rokov (Zdroj: TASR)

veľké šťastie, inak by som mohol mať problémy. Prijali ma a mesiac som vegetoval striedavo na dvoch školách. Keď tu zrazu inšpektor, ktorý mal jeden mesiac kontrolovať mlatbu a výkup v obci Sekule, dostal nápad, že je tu niekto, kto si tie prázdniny nezaslúži a mohol by ho zastúpiť. Tak sa politicky nespoľahlivý pétepák stal nositeľom takejto významnej politickej funkcie.

To je zaujímavé. Ako si spomínate na svoj pobyt v Sekuliach?

Na pobyt v Sekuliach si spomínam s humorom. V obci boli dve osobnosti – predseda Bárta a tajomník Holenka, medzi ktorými bol spor nielen o postavenie, ale aj o kompetenciu. Predseda hovoril: „*Nač tu teho tajomníka mám?*“ Tajomník zase: „*Ja mám plat 3 200 korún a predseda iba*

600, to je vidieť, kto je dôležitejší.“ Veľa som za mláďákami nechodil a zdržoval som sa radšej na Miestnom národnom výbore a bol som im ochotný pomôcť. Zažil som tam niekoľko vtipných scénok. Napríklad, tajomník telefonoval: „*Prosím si strojovú stanicu SNB,*¹⁹ miesto STS.²⁰“ (po menšom dohadovaní sa omyl vysvetlil a strojno-traktorovej stanici rezolútne oznámil: „*Keď vám na tom nezáleží, ani mne na tom nezáleží!*“ a tresol slúchadlom.) Druhou takou epizódkou bola svadba proti vôli nevestinho otca. Zať zrejme nezodpovedal jeho predstavám, pretože bol v dedine známy ako nervák a pijan, hrozil tu škandál. Dvere zamkli a opatrili závorou, prítomní boli iba novomanželia a jeden svedok, druhý sa zo strachu nedostavil, takže toho zastúpila úradníčka. Všetko prebehlo podľa predpisov, až

19 Sbor národní bezpečnosti.

20 Strojno-traktorová stanica.

na to, že levíčka na trikolóre nemal vpredu, ale na zadku. Obrat skončil. Zobral kyticu a povedal: „Teraz, keď ste vstúpili do stavu manželského, buďte ako táto kytica a bodka.“ Všetci sme čakali, aký epiteton použije, ale on to zrejme nechal na našu fantáziu. Problém mal aj s výrazom ľudovodemokratický, to sa mu ťažko vmestilo do úst. Nabehol na to trikrát a vždy to skomolil. Neviem, čo mu to napadlo, zavolať si ma do svojej kancelárie a vyhrkol na mňa: „Súdruh, mám pre teba úlohu, ale potrebujem to ešte dnes!“ Tento tajomník mal povest' surového, nekompromisného človeka, ktorý dal vypriaľnúť z jarma kravu, aby roľník splnil predpísaný kontingent. Toto o ňom kolovalo po dedine. Pochopil som, o čo ide, a hovorím mu: „Súdruh tajomník, zavolaj aj súdruha predsedu, lebo zrejme ide o vážne nedorozumenie. Neprišiel som do vašej obce na to, aby som vám tu robil nejakého úradníka, ale som delegovaný k tomu, aby som riadil a kontroloval mlatbu a výkup vo vašej obci. Samozrejme, že pod túto kontrolu spadáte aj vy, lebo aj o vás budem podávať posudok, ako ste si plnili svoje povinnosti.“ Videl som, že som trafil do čierneho, čoho sa báli, boli písomné hodnotenia. Hneď sa začal ospravedlňovať a na druhý deň doniesol ako pozornosť štrúdlu od ženy. Teda rozdiel bol iba v tom, že išlo o život vojenský a civilný, Kocúrkovo bolo rovnaké.

Viem však, že ste boli dlhé roky nielen doma, ale aj v exile vo Švajčiarsku učiteľom. Dlho ste sa teda predpokladám v Sekuliach neohriali.

Bol som tam len krátky čas. Ako učiteľ som bol totiž už od 1. septembra 1953 pridelený na jedenástočnú školu v Malackách.²¹ Nakolko som prišiel

neskôr, prideliť mi predmety, ktoré nikto nechcel, a tak som učil všetko možné. Nerobilo mi to problémy, lebo z teoretických predmetov som bol dobre pripravený. Situácia bola taká, že si nemusel vedieť spievať či poznať noty, kresliť, ani cvičiť a ovládať športy, dostal si to jednoducho pridelené. Problém pre mňa predstavovala telesná výchova. Nevedel som plávať, lyžovať, korčuľovať sa, nič z gymnastiky a ani z ľahkej atletiky. Trocha som vedel hrať futbal. A tu zrazu som mal učiť telocvik. Okrem toho ma vo dne v noci trápila myšlienka, že z Okresnej vojenskej správy budú chcieť vidieť spomínanú správu. Samozrejme, bez problémov sa nezaobišiel ani prechod z vojenského do civilného života. Všetko sa to odrazilo na mojej nespavosti. Tak sa stalo, že som počas výkladu na dejepise skolaboval, žiaci ma vyniesli von, na chodbe umývali a zmáčaného ako kačicu ma dovedli do riaditeľne. Riaditeľ, Stano Havlík, spomínal, že aj on mal takéto problémy, a preto sa rozhodol študovať telocvik, čo odporúčal aj mne. Môžeme to robiť dialkovo a bude výhodné, keď si vzájomne pomôžeme. Bolo to pre mňa čosi absurdné, ale stalo sa. Tak sme sa prihlásili na Pedagogickú fakultu v Bratislave, riaditeľ Stano Havlík, Miro Krčma a ja. V tom čase bol veľký nedostatok telocvikárov, takže neboli ani žiadne prijímacie skúšky. A tak som sa učil za pochodu. Všetko som stihol počas štúdia, i keď prax som robil s odretými ušami. Myslím si ale, že školu som vcelku zvládol veľmi dobre.

Vy ste však neboli len učiteľom. Pri jednej príležitosti ste mi povedali, že ste ešte pred odchodom do zahraničia pôsobili v riadiacich funkciách. Ako ste sa k takejto práci dostali?

V Malackách som učil desať rokov. Po desiatich rokoch, keď odchádzali viacerí moji kolegovia za asistentov na fakulty, aj ja som sa rozhodol urobiť zmenu. Uskutočnil sa konkurz na metodika Ústavu pre ďalšie vzdelávanie učiteľov a výchovných pracovníkov v Bratislave. Konkurz som vyhral vďaka spomenutým výsledkom a publikačnej činnosti. Je iróniou osudu, že človek s tak malými predpokladmi a podmienkami to dotiahol až tak ďaleko. Začal som udávať tón telesnej výchovy na všetkých stupňoch škôl. Viedol som kabinet telesnej výchovy, ktorý sa skladal zo zástupcov Československej telesnej výchovy, armády, Sväzarmu, Červeného kríža, ČSM,²² zástupcov fakúlt telesnej výchovy na pedagogických školách, na fakultách telesnej výchovy a vedúcich sekcií (materské školy, ročníky 1 – 5, 6 – 9, gymnáziá, odborné školy, školy vyžadujúce osobitnú starostlivosť – slepci, hluchonemí, mrzáčikovia).

To boli jednotlivé sekcie, ktoré mali plány, rozpočty a ja som to vykrýval. Ešte nedávno som bol študentom. Nemal som prakticky ani skončenú školu a dostal som sa na taký vysoký post. Mal som spolupracovníkov aj z radov zástupcov fakúlt telesnej výchovy a pedagogických fakúlt. Bol medzi nimi aj profesor Fero Sýkora,²³ ktorý bol mojim dobrým kamarátom. On si ma ale pamätal ako svojho študenta, ešte nedávno som chodil do školy a zrazu som mal byť akýsi jeho vedúci. Aj voči starším kolegom som si musel znova vynútiť autoritu. Fero napríklad nechodil na stretnutia, na ktoré som ho pozval. Vybavil som si teda jedno stretnutie, aby sa dali veci do poriadku. Keď mali zasadnutie na fakulte, prišiel som s tým, že mám problém a musím ho vyriešiť. Tak ma pozvali a ja som začal: „Ja viem, že vy

21 Ide o dnešné malacké gymnázium, ktoré od roku 1953 do 1961 nieslo názov Jedenástočnú strednú školu.

22 Československý sväz mládeže.

23 Od roku 1960 bol F. Sýkora (1927 – 2002) odborným asistentom a profesorom na FTVŠ Univerzity Komenského. Okrem pedagogickej činnosti bol členom Predsedníctva ÚV ČSŽTV, predsedom Vedeckej rady ÚV ČSŽTV, delegátom ČSSR v Rade pre telesnú výchovu a šport pri UNESCO či delegátom ČSSR vo Federácii telesnej výchovy.

vychovávate pre rezort. Škola tu nie je pre školu, vy ste tu na niečo. Vás musí v prvom rade zaujímať, či je rezort spokojný s vašou prácou. Ak si myslíte, že zvyšujete úroveň školy tým, že neustále zvyšujete limity, ste na omyle. Zo 150 na prijímačkách zvýšite na 160. To je veľký omyl, pretože nám nezáleží na tom, koľko metrov doskočí alebo ako rýchlo uteká, ale hlavne na tom, ako učí a vychováva. A táto informácia by vám nemala chýbať. Z vášho počínania je ale zrejme, že chýba.“

Čo bolo náplňou vašej práce?

Kontrolovali sme aj uplatnenie učiteľov v teréne. Mali sme aj poslucháčov z Prahy, ktorí skončili pražskú fakultu. To bol kliniec, čo ich tlačil. Spravil som seminár na tému športového dávkovania v detstvom a mládežníckom športe. To je veľmi dôležitá a zároveň chúlостivá vec. To nemôže byť nad, ale ani pod ľudské sily. Musí to byť optimálne. Ako má však telocvikár viesť, či je to veľa alebo málo? Čím som hlbšie do problematiky prenikal, tým som videl komplikovanejšie kontúry tohto problému. Učili nás, že pred tým, ako žiaci začnú nejakú disciplínu, mali by sa rozcvičiť. Žiak sa rozcvičí vtedy, keď sa mierne zapotí. Jeden sa však potí už pri treťom cviku, a jeden má už jazyk na veste a stále sa nepotí. To nie je kritérium. Vytvoril som teda konkrétnu požiadavku na takúto prednášku. Začali sa však vyhovárať, že robia vedu, sú vedúcimi prác a sú vyťažení. Povedal som: „Povedzte rovno, že nie ste schopní to obsadiť a ja sa obrátim na Prahu.“ Oni zas, že to teda nie... toho sa zľakli. Prepadol ich strach, Praha bola stále veľká konkurencia. Spomínam to najmä preto, že som to mal s nimi ťažké. Ešte včera som bol študent a dnes už zastávam vedúcu funkciu. S tým však boli spojené aj problémy, ktoré z toho prirodzene vyplývali.

Pri spomienkach na vojenčinu ste sa neubránili porovnaniu vzťahu Čechov k Slovákom. Pociťovali ste niečo podobné aj v novej práci?

V rámci telovýchovných jednôt sa telesnej výchove venovali už aj deti predškolského a školského veku (Zdroj: TASR)

Vďaka mojej funkcii som často chodil do Prahy na Ministerstvo školstva alebo na Výskumný ústav pedagogický, poprípade som navštevoval i ďalšie organizácie. Samozrejme, Česi sa k nám správali paternalisticky. To boli akoby inštruktáže. Mal som si poctivo značiť, čo sa bude na Slovensku robiť, čo tie české hlavičky vymysleli. Uvedomil som si, že tam nie som za seba, ale aj za Slovensko. Musel som sa teda náležite pripraviť. To bolo záväzné. Keď som začal rozprávať po slovensky, hneď boli v pozore. Nie tí kolegovia, veď som s nimi robil už osem rokov. To boli všetko kamaráti. Boli i takí, čo sa dívali zhora, ale celkovo boli vzťahy s Čechmi, myslím si, na úrovni. Musel som si však vybudovať rešpekt. Bol raz jeden seminár ohľadom odznaku zdatnosti. Pre dospelých bol odznak brannosti vedený pod názvom „Pripravený k obrane vlasti“. Pre deti „Buď pripravený k obrane vlasti“. Tam boli dôležité vlastnosti,

ako vytrvalosť, rýchlosť aj sila. Vyskytli sa však aj problémy. Najmä pre malé deti sa vytrvalosť veľmi nedá klasifikovať. Mladý organizmus sa ľahko preťaží. Znesie síce veľkú záťaž, ale môže sa aj ľahko poškodiť. V tom čase som sa venoval a študoval jednu prácu známeho lekára a trénera van Agena. Vtedy sa u nás presadzovala vytrvalosť na 600 metrov. V jeho práci som sa dočítal, že trate okolo minúty sú najnebezpečnejšie. To je presne na hranici. Keď bežíte stovku, idete na kyslíkový dlh 80 percent a len 20 kryjete dýchaním. Keď sa ale beží maratón, je to naopak, dýchaním sa kryje takmer všetko. Teraz však išlo o problém týkajúci sa detí a ja som povedal, že je to nezmysel, aby boli nútené na takúto vytrvalosť. Nič nie je pre mladý organizmus horšie ako spodiny látkovej premeny. Potom, ako som to dopovedal, vznikla debata, ako trénovať vytrvalosť u detí. Či by vôbec mala existovať. Hovoril som, že práve pre deti je

vytrvalosť dobrá. Len sa musí správne dávkovať. Napríklad hrajú futbal od jednej do šiestej. Keby sme súbežne s nimi behali, trikrát skolabujeme a oni to vydržia. Vtedy som robil aj merania. Dieťa malo pulz 220 a keď si na päť minút sadlo, klesol hneď na 70. Skákalo to ako u králikov. Detský organizmus je veľmi pružný. Potom vznikla debata, nie vedecká, skôr ironická, či som niekedy trénoval deti. Hneď som sa ohradil, že čo je to za provokačnú otázku? Podľa mňa deti, keď bežia, nemôžeme ich zabrzdiť na 600 alebo koľko metroch. Oni stále bojujú s cieľom dosiahnuť vrchol, utekajú naplno a zrýchľujú to. Potom nedobehnú, keď bežia dlhšiu trať. Taká bola ich výhrada. Povedal som, veď to je jasné, ale ja ich nenechám behať na futbalovom ihrisku, ale na volejbalovom. To je už oveľa menej metrov. Keď to dva až trikrát obehnú, dosiahnu vrchol. Podstatná časť tejto teórie, samozrejme, nebola z mojej hlavy. Veľa som čítal a zoznamoval sa s novými postupmi a trendmi, mal som teda kvalitné informácie. Vtedy ma začali brať trochu vážnejšie aj kolegovia z Prahy. Nielen ja som si k nim chodil po rozumy... V súvislosti s Čechmi si pamätám aj na zahraničné pobyty, ktoré boli tiež predmetom rokovaní. Najmä pomoc rozvojovým krajinám. My sme u nás tvorili špičku v obore, vedeli sme, kto má čo natrénované a kto by si to miesto zaslúžil. Tie miesta sa však neobsadzovali podľa toho. Boli obsadzované protekčne. Praha, potom Stredné Čechy, nakoniec Morava a pre Slovensko zostalo to, čo odpadlo z ministerského stola.

Vaša práca však nebola len teoretická. Predpokladám, že ste sa často stretávali s učiteľmi. Ako ste s nimi spolupracovali?

Vo funkcii som sa vždy snažil učiteľov podporovať, najmä tých dobrých

a kvalitných. Od týchto som sa mohol niečomu priučiť aj ja. Ako vedúci pracovník som videl, že moja práca musí byť tímová. Musím skrátka získať nejakých spolupracovníkov. Dôležité bolo, aby som ich mohol nejako ohodnotiť. Objednával som teda časopisy, z ktorých mnohé boli po anglicky, ale aj nemecky a francúzsky. Musel som ich teda dať učiteľom, ktorí tieto reči ovládali. Pozri si to, prečítaj si a povieš mi o tom, čo nové tam píšu. Takto som sa aj cez nich dostával k novým informáciám. Úzko som vtedy spolupracoval s dokumentačným strediskom ÚV ČSTV.²⁴ Bolo dôležité mať podchytenú takúto inštitúciu, lebo vtedy neboli rozmnožovacie stroje, len na stroji písané preklepy. 3 – 4 kusy. Jeden dostal autor, jeden fakulta a jeden zostal na stredisku. Musel som mať teda dobrých známych, aby som sa k materiálom dostal. Vždy som k nim bol ústretový. Aby som ich adekvátne odmenil, vedel som zariadiť, aby mohli u nás lyžovať. Popríklad som vymyslel aj iné benefity. Odmeňoval som dokonca aj učiteľov. Tí, ktorí boli dobrí, ovládali jazyky, mali výsledky, tých som poveroval úlohami. Vedel som sa im však aj odmeniť. Keď som napríklad zakladal športové školy, robil som semináre pre učiteľov. Na chate, cítili sme sa príjemne, dobrá atmosféra... upevňovali sa skrátka vzťahy. O to mi išlo. Keď som chodil do Prahy, brával som so sebou dvoch – troch učiteľov. Nemohol som byť totiž vo viacerých sekciách, a keď som chcel mať nové informácie, musel som vziať so sebou aj niektorých učiteľov. Do Prahy som vždy chodieval vlakom, spacím vozňom a naspäť vždy lietadlom. Poznal som totiž jednu kočku, volala sa Věra Urbanová. Pracovala v Kotve. Poznal som sa s jej rodičmi a vždy, keď som bol v Prahe, som ju prišiel pozrieť. Povedala mi, že v každom lietadle sú

vždy dve miesta voľné. Boli totiž určené pre ŠtB, ak by boli nejaké problémy, únos lietadla... Aj toto bola odmena pre týchto chlapcov, s ktorými som cestoval. Spali v prvotriednom hoteli, cestovali lietadlom a podobne. Snažil som sa pribežne navrhovať aj odmeny, to však nie vždy klaplo. Skrátka, vytvoril som systém, ktorý fungoval a kde som bol spokojný nielen ja, ale aj kvalitní učitelia, ktorí si boli vedomí, že ich dobrá práca je aj ohodnotená.

Pri slove riadiaci pracovník v období socializmu sa nevdojak automaticky vynorí obraz komunistického funkcionára a aktívneho člena strany. Viem však, že vy ste straníkom neboli. Nesnažili sa vás lanáriť?

V našom ústave, až na 7 pracovníkov, boli všetci komunisti. V tom čase sa veľmi často zasadalo a školilo. Mali sme schôdzu ROH²⁵ a po nej nasledovala schôdza strany. Počas prvej schôdze som si pripravil nejakú prednášku alebo článok, takže som ani nezaregistroval zmenu sedenia. Niektorí moji kolegovia to zaregistrovali, ale boli ticho a popodfúzy sa uškŕňali – Fero na stránkej schôdzy. Úzky okruh priateľov poznal moju zásadu, že v čase, keď stranici v pracovnom čase zasadali, ja som si odskočil z Dunajskej na Leningradskú do Šenkvickej vinárne. To už bola tradícia, tam som si vždy na súdruhov počkal a privítal ich obligátnou otázkou: „*Tak čo, komu ste zase išli po krku?*“ S tým komunizmom to bolo asi tak, že skutoční komunisti, a teda takí, čo tej ideológii aj verili, boli nanajvýš na miestnej alebo okresnej úrovni. Tí normálni komunistické presvedčenie iba predstierali. A tak som zistil, že pod lampou je najväčšia tma a tam sa človek mohol cítiť bezpečne.

24 Ústredný výbor Československého svazu telesnej výchovy.

25 Revolučné odborové hnutie.

Zaujímavé je, že nikdy ma do strany nelanáril. Raz som dostal aj ja nejakú malú funkciu, myslím, že to bol člen výboru ROH. Na výbore sme analyzovali posudok istého Dominika, ktorý potreboval na povýšenie dôstojníka v zálohe. Všeobecne bol známy ako ateista a kriticky nebojácny komunista. On vo svojej žiadosti čestne a nebojácne uviedol, že bol členom Hlinkovej mládeže (HM). Okolo tohto priznania sa strhla veľká debata. V našom ústave boli takmer všetci luteráni alebo židia. Samozrejme, že tam nechýbali ani oportunisti a moralisti zo strany kresťanov. Počas tejto diskusie som poznamenal: „Ale prosím vás, čo tu rozvádzate a škandalizujete takú prkotinu. Nech je zajtra prevrat a nech niekto potom povie, že nebol v ČSM. Tak aj v Hlinkovej mládeži boli všetci.“ Na to vyskočil kolega Rajniak: „Tak to teda nie. U nás v HM boli iba katolíci.“²⁶ Ja mu na to hovorím: „Čo tým chceš, Dano, povedať? Už vtedy ste boli takí pokrokoví? Jednoducho neboli ste preto v HM, lebo ste boli bigotní luteráni a nie uvedomelí, v tom je predsa rozdiel.“ Mohol som to takto tvrdo štylizovať, lebo som ho pokladal za kamaráta. No, hneď som zbadal, že som to povedať nemal, lebo vznikla nálada, akoby som pichol do osieho hniezda.

Takéto slová sa však v tomto čase nenosili. Nemali ste pre svoju prostorekosť problémy?

Dva dni na to som bol jedným z bodov rokovania závodnej organizácie strany. Tam totiž neboli komunisti ako jedna ucelená skupina, tam vládli kliky: luteránov, židov a východniari okolo Biľaka. Svoju existenciu som mohol opierať o tú poslednú zložku. Šéfoval nám Dr. Juraj Popovňák,²⁷ ktorý bol kedysi pravou rukou

Biľaka. Sám pôvodom skôr grécko-katolík, ako zväzák, pretváral svojich spoluveriacich na pravoslávnych. Tam si vyslúžil politické ostrohy. Ako 24-ročný sa stal vedúcim kádrového oddelenia na Povereníctve školstva v Bratislave. Potom, čo sa stal Ernest Sýkora ministrom školstva, Popovňák postúpil na funkciu prezidiálneho šéfa. Sýkora si zobral so sebou dvoch ľudí: Ondreja Pavlíka²⁸ – neskôr akademika, a Juraja Popovňáka. Obidvaja sa preslávili v Prahe, Pavlík bol na čele veľkej školskej reformy podľa sovietskeho vzoru: zrušili sa gymnáziá a zaviedli jedenástočnú strednú školu, ktorá zastrešovala deti od prvej triedy ľudovej až po maturitu. Škála problémov obrovská: od „pocikávania sa“ až po tehotenstvo. Na poradách bolo o čom rokovať.

Popovňák „bačoval“ v Prahe. Ako šéf – kádrovník dával všetkým „do lavy“. Učiteľov v stovkách prepúšťal, raz gardistov, potom organizátorov, potom pre zmenu váľal Masarykove sochy po Česku... V Přerove napríklad postavil učiteľov pred takýto problém: tí, ktorí súhlasia s likvidovaním sochy, sa postavia doľava a čo nesúhlasia, doprava, tak ako pri poslednom súde. Tí, čo nesúhlasia, tým na mieste podpisoval prepúšťací dekrét. Čoskoro zistil, že tie dekréty boli iba zdrapy papiera, lebo existovali zadné dvierka. Ešte dlho potom dostával rôznu výhrážnu korešpondenciu. Mne o týchto veciach dôverne hovoril, najmä pri poháriku. Stal som sa mu akýmsi blízkym človekom.

Vám podľa vašich slov dôveroval. Pri debatách ste sa iste museli dozvedieť mnohé zaujímavé informácie...

Čechom som, vďaka prístupu k tajným materiálom, videl až do

žalúdka. Dozvedel som sa napríklad: koľkí aj terajší komunisti kolaborovali a koľkí si za protektorátu zmenili národnosť na nemeckú atď... Raz som Popovňákovi pri víne povedal, keď aj on kritizoval komunistickú morálku: „Juraj, povedzme si na rovinu, tá vaša strana je zločinecká organizácia a vy jej členovia patríte na zoznam Interpolu.“ Spomínam si, že vtedy reagoval podráždene: „Fero, drž hubu, lebo ťa nechám zobrať.“ Nerozčúlili ho moje reči, ale skôr počínanie šoféra, ktorý mu skrížil plány.

Musím povedať, že aj on mne pomohol. Skrátka, videli sme si do kariet a ja som sa mal pri ňom dobre. Námetník povereníka Lihosit chodil do mojej rodnej obce na poľovačku. Ja som sa mal pred mojím spolužiakom, Jožkom Rausom – kandidátom ÚV KSS a predsedom strany v Dimitrovke, o ňom nelichotivo vyjadriť a ten to na mňa požaloval. Jeho sekretárka, moja priateľka počula, keď to komusi rozprával, že celá dedina krúti hlavou, takýto nepriateľský element, poslaný za trest do baní, zastáva taký vysoký post. Popovňák to za mňa „vybavil“. Chodil na moje podujatia a na lyžiarske kurzy, splavovanie Hrona. Na letných akciách sme mali mať aj ideologickú ateistickú prednášku týkajúcu sa najčastejšie ateizmu. V rámci „odpútavajúcej akcie“, aby sa žiaci nezúčastňovali veľkonočných cirkevných obradov, mali sa na škole usporiadať športové turnaje, orientačné preteky. Samozrejme, takáto prednáška by bola na týchto podujatiach ako päť na oko. Vďaka, že je to volovina, som sa ho ako šéfa pýtal, kedy budeme tú prednášku robiť? To má čas, hovoril. Videl som, že mu to je trápne. V takomto prípade by som to nemal robiť ja, keď mám so sebou takého vysokoškolsky kvalifikovaného

26 Viac o členstve v HM pozri MILLA, Michal. *Hlinkova mládež*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, 280 s.

27 Juraj Popovňák bol slovenský pedagóg a metodik, autor metodických publikácií pre výuku na školách.

28 Ondrej Pavlík (1916 – 1996) bol slovenský školský pracovník a marxistický pedagogický teoretik, autor prvých marxistických učebníc pedagogiky. Známy je ako spolutvorca socialistického školského systému, ale aj politik a verejný činiteľ.

Slovenská konferencia ČSTV (1961) (Zdroj: TASR)

ideologického odborníka. Sám povedal, necháme to tak, to sa sem nehodí. Obaja sme si videli do kariet. V rámci spomínaných úsporných opatrení sa mnohé akcie škrtali, ale vodácky kurz vždy zostal.

Môj šéf sa skutočne v tlačnici vyznal. Urobil takú organizáciu práce, že pre neho nezostala prakticky už žiadna robota. Zostavil sekciu odborných škôl, učňovských škôl, gymnázií, škôl vyžadujúcich si osobitnú starostlivosť, prírodovedných, spoločensko-vedných predmetov, cudzích jazykov a podobne. Ja som bol s telesnou výchovou zadený do spoločensko-vednej skupiny. Vedúcim bol menovaný súdruh Vojto Matulay, nedávno iba ako externý pracovník, a bol rád, keď som ho zobral do auta. No s touto pomyselnou funkciou mu narástli veľké rohy. Začal veľmi zvsyoka: od určitého

termínu sme mali podávať mesačné písomné hlásenia o svojej činnosti a jemu ich odovzdávať na kontrolu. Videl som v tom totálny nezmysel, ba šikanu.

Takže byrokracia podobne ako dnes.

Za socializmu sa museli na každom úseku podávať písomné hlásenia. Keď som mal takéto hlásenie za svoj predmet po ukončení školského roka spracovať, alebo za určitý úsek školstva do gremiálky poverenika, videl som v tom tú nezmyselnosť. Bolo napríklad 56 gymnázií a niektoré správy mali až 50 strán, komu by sa to chcelo čítať? Vybral som tri od takých riaditeľov, o ktorých som vedel, že sú pedanti a dobrí štylisti. Na základe týchto troch dokumentov som vytvoril sumárnu prácu pre všetky gymnáziá na Slovensku. Inak to ani nešlo, pretože som mal vlastnú

prácu a toto bola úloha navyše. Ak by niekto z riaditeľov do správy napísal, že sme hlupáci a darmožráči, kludne by to prešlo, lebo to nikto nečítal. Celý režim stál na takýchto byrokratických nezmysloch. Míňali sa veľké peniaze a bolo nutné to nejakým odôvodniť, nebolo to nič iné ako alibi, fraška.

Ja som to vedel, preto som takéto pokyny ignoroval a žiadne písomné hlásenie nedával. Spomenutý „vedúci skupiny“ pohoršujúco konštatoval, že všetci potrebné dokumenty odovzdali, až na mňa, a to aj napriek niekoľkým jeho výzvam. Podané to bolo ako veľký pracovný priestupok, ba pohoršenie. Keďže som vedel, o čo ide, o divadielko, rázne som sa ohradil: „Bela, ja som žiadne hlásenie nepodal a nepodám ani v budúcnosti. Pre mňa je smernicou štatút ústavu a tam sa o takejto funkcii ako ty máš, nikde nehovori.

Teda ani funkcie si v tomto štáte nikto nemôže vymýšľať, tieto sú alebo nie sú. A nemôže si ich vymýšľať ani náš pán direktor, aby sa mu napríklad lepšie riadilo. To je, ako napríklad keby na škole bolo päť piatich tried a riaditeľ by povedal, že jedna z nich bude ich vedúca, bol by to nonsens. Preto, prosím ťa, z tohto postu ku mne neprístupuj, lebo ma nas... (lebo prítomné neboli žiadne dámy).“ Ten na to: „Súdruhovia, počuli ste to, nemáme dnes ďalej o čom rokovať.“ Pozbieral svoje „pakšamenty“ a odišiel za direktorom. Nenastal žiaden ohlas, lebo som mal pravdu. Až po čase mi raz pri víne vytkol, že som sa vyťahoval ako „penecír“.²⁹ Zaujímavé, že napriek spochybneniu funkcie sa dotýčný hral na vedúceho ďalej. Popovniákovi som vtedy povedal: „Juraj, ak by si nebol spokojný, prosím ťa, len povedz, zajtra ma tu nemáš.“

Práca vo funkcii vás naplňala?

Priznám sa, že takáto práca ma veľmi nebavila. Pracoval som niekoľko hodín na fakulte a mohol som sa tam kedykoľvek prejsť, mne funkcia školského policajta nesedela. Zaviedol som nepísané pravidlo, že všetci telocvikári na Slovensku si tykali, takže nikto nebol ani viac, ani menej. V rámci tzv. inšpekčnej brigády, kde sa školili inšpektori, som musel vykonávať dozor. Robieval som vzorové vyhodnotenie predmetnej hodiny, ako i učiteľovej práce. V protokole som musel uviesť: ukladá sa, učiteľovi a riaditeľovi školy (ktorý mal nariadenie kontrolovať). Inšpektori telesnej výchovy si značili, čo sa vyžaduje, čo je nové a prečo. Bola to vlastne funkcia metodika pre učiteľov, ktorý ich mal usmerňovať, oboznamovať ich s modernými trendmi v oblasti telesnej výchovy, ale metodik, to znamenalo aj školský dozor. Školil som inšpektorov, robil ukázkové hodiny a ukazoval

im, ako majú robiť rozbor hodín. Úzku spoluprácu som mal najmä s poverenctvom školstva, kde fungovala špeciálne inšpekčná brigáda. Toto mi však nerezalo, lebo učiteľ sa nemá báť, potrebuje ochranu, kolegiálnu pomoc, ale keď tam prídeš ako inšpektor, on bude zničený. Budeš robiť záznam, ktorý ho bude roky sprevádzať... Chcel som, aby učiteľ vo mne našiel dôveru. Keď mal problémy, aby tu bol niekto, kto mu pomôže ich vyriešiť. To bolo pre mňa dôležité a dalo sa to aj využívať, lebo sme mali istý dosah aj na vedenie škôl.

Učiteľ potreboval nie tak kontrolu, ale pomocnú ruku niekoho, s kým by mohol zdieľať svoje starosti a kto by ho aj vypočul a pomohol ich riešiť. Bolo všeobecne známe, že ľudia mali z posudkov nervy. Videl som to napríklad u učiteľiek, ktorým som vopred povedal, že ja nie som žiadna inšpekcia, nič sa nebude písať a ani archivovať. No výsledok bol taký, že som ich musel 10 minút chváliť, aby som mohol predniesť nejakú kritickú pripomienku, stalo sa, že niektoré sa aj rozplakali.

Do styku ste však museli prichádzať aj s riaditeľmi škôl. Tam to bolo predpokladám ešte náročnejšie.

S riaditeľmi a učiteľmi telesnej výchovy som vychádzal dobre. Napríklad ÚV KSČ vydalo, na základe lekárskeho konštatovania, že žiaci majú zlé držanie tela a trpia obezitou, nariadenie deťom cvičiť jednu hodinu denne: noviny toto uznesenie priniesli na titulnej strane. Netrvalo dlho a už niektoré školy, ktorým šéfovali riaditelia – šplhúni, predniesli v novinách toto vyhlásenie: „Úloha – jedna hodina telesnej výchovy denne – splnená!“ Išlo o vyložený nezmysel. Škola mala 600 žiakov a len 10 lôpt a do dvoch nemali duše, ale išli dávať hodinu denne. Mojou úlohou bolo

zovšeobecňovať, rozširovať dobré praktické skúsenosti. Mnohí riaditelia to zle pochopili, úlohou nebolo zabezpečiť jednu hodinu denne, ale zamerať sa na cieľ zdravého a dobre rozvinutého mladého človeka.

Uvediem jeden príklad, ktorý mi utkvel v pamäti. Bola to istá brigáda na jednej bratislavskej škole. Učiteľ urobil rozcvičku, v ktorej použil časť cvičenia pre odznak zdatnosti. Druhá hodinu mal hodinu zvláštnej telesnej výchovy. Na túto hodinu sa dostavil s takmer polhodinovým meškaním. Keď som mu priateľsky vytkol nejaké nedostatky, dotýčný nereagoval, ale stále si čosi zaznamenával. Potom nasledovalo záverečné hodnotenie. Vidím ho zreteľne ešte dnes, keď začal čítať z veľkého listu: „Bolo mi vytknuté, že som v rozcvičke použil cvičenie predpísané pre odznak zdatnosti, vyčítal mi jeho sprievodné znenie a zakončil to celé otázkou. Teraz som zneistený, či platí to, čo schválilo ÚV ČSTV a ÚV KSS ako smernicu alebo prítomný súdruh Michalovič.“ Pokiaľ išlo o jeho neskorú dochádzku na hodinu osobitnej telesnej výchovy povedal: „Takisto ma zaráža, že si súdruh neuvedomuje, že ide o oslabené deti, ktoré nemôžu znieť také penzum zaťaženia ako deti zdravé.“ Zarazilo ma, že ja som sa s ním zhováral skôr kamarátsky ako úradne a myslel som si, že nebol dôvod urážať sa. Z uvedenej rozcvičky predviedol len časť, teda oslovil len určité svalové partie, to, čo hovoril, platilo pre celý komplex. Pokiaľ išlo o oslabené deti, neznamenalo to, že sa to bude riešiť polovicou času, a nie zníženou intenzitou a s potrebnými prestávkami. Dotýčný nezabudol poznamenať, že on je absolventom Fakulty telesnej výchovy v Budapešti. V tomto prípade sa nedalo nič robiť, išlo o vážne nedostatky nielen v metodike, ale aj v osobnosti učiteľa. Stalo sa to ešte v mojich funkčných začiatkoch, a preto som záležitosť uzavrel: „... ukladá sa učiteľovi, že sa

na hodiny bude písomne pripravovať a riaditeľovi, že raz mesačne bude plnenie tejto úlohy kontrolovať.“ O tri dni na to som sa dozvedel, že dotýčny sa cítil natoľko zranený či ponížený, že abdikoval, no urovnalo sa to jedným pohovorom pri káve. Nikto ma potom v živote nezdravil tak úctivo ako on.

Museli ste popri vašej práci riešiť aj rôzne veci, ktoré s vašim zaradením nesúviseli alebo súviseli len veľmi málo?

Samozrejme, to k tomu patrí. Chodieval som do škôl, kde bolo potrebné vždy niečo vybaviť. Spomínam si na jednu takúto delikátnu služobnú cestu. Išiel som do Partizánskeho, kde som mal vyriešiť jeden žiacky priestupok. Basketbalistky mali sústredenie v Trenčianskych Tepličiach v Domove učiteľov. Spolužiačkam z tohto sústredenia poslali pozdrav a asi aj nejaký komentár. Naspäť prišla odpoveď, ale spomenuté reprezentantky už nezastihla. Každý riadok písala iná osoba. Hrozné, že sa priamo vo vulgárnosti až pretekali. List otvoril vedúci zariadenia a poslal nám ho. Cestou som sa zastavil v jednej dedine, kde bol nasledovný problém: učitelia sa nesmeli stravovať v školskej jedálni, hoci tam vykonávali dozor, čo nijako nesúviselo s ich statusom. V dedine totiž zriadili ešte jednu stravovňu, kde chodili pracovníci Lesnej a Obecnej správy, no údajne ich nebolo dosť a zariadenie bolo nerentabilné. Ako riešenie videlo OV KSS, že sa k nim pridajú učitelia miestnej školy. Na tých si v tom čase každý trúfol. Prostredie bolo nevlúdne a poznámky stravníkov tiež nie veľmi duchaplné. Dve učiteľky to nevydržali, odmietli takýto druh stravovania, po dlhšie trvajúcim neúspešnom vybavovaní povolanie zavesili na kliniec. Na ich miesto prišli ďalšie, ale do rovnakej

situácie. Prípady sa ujal sám vedúci okresný tajomník KSS, ktorý potvrdil pôvodné rozhodnutie. Keďže s tým odbor školstva nevedel nič robiť, dostal avízo, že prípad bude riešiť Bratislava. Rovno to oznámil OV KSS. Je zaujímavé, že išlo o takúto smiešnu maličkosť a s vedúcim odborom prišiel aj vedúci tajomník OV KSS. O veci sme diskutovali asi hodinu a neprišli k žiadnemu rozumnému záveru, lebo on bol hlavatý a nebol ochotný pristúpiť na žiaden kompromis. Povedal som, že ma čakajú už na škole v Partizánskom a túto situáciu budem musieť vyriešiť cestou späť. „Celú záležitosť vidím zas nasledovne: ako jediné riešenie sa mi vidí zavrieť školu.“ Súdruh tajomník sa ma opýtal, čo som to povedal. „Nuž ja vychádzam len z elementárnej logiky, aby škola bola školou na to nestačí len budova, ale treba aj učiteľa. Učiteľ musí mať kde bývať a kde sa stravovať a vidím, že táto možnosť tu nie je.“ Na to on odpovedal: „No to by si niekto odskákal.“ To som si myslel aj ja. Čakala ma však iná povinnosť, a teda som odchádzal s tým, že budem musieť referovať, že som nič v tejto veci nevybavil. Myslím si, že tam chýbala dobrá vôľa a fantázia, on totiž stále operoval s týmto: „Ja som dal svoje slovo, a to ako okresný tajomník nemôžem zrušiť. Zavrieť školu? Uvedomuješ si súdruh, čo si povedal? To by si niekto odskákal.“ „To je možné,“ dodal som. Vtom som zbadal, že akosi zneistel, keď povedal, ved na to sme sem prišli. V tom som zacítil, že môžem potiahnuť za dlhší koniec. „Pozri sa, súdruh tajomník, už sme tu vyše hodiny a stále sa točíme okolo tej istej veci a stále prešlapujeme na mieste, keď chýba fantázia a dobrá vôľa, ťažko sa dá niečo vybaviť. Popravde povedané, keby si svoje rozhodnutie odvolal, tvoja autorita neutrpí, ale stúpne, že vieš

Samuel Kodaj (1986) (Zdroj: TASR)

byť flexibilný a ľudský. Ale ja sa už ozaj ponáhlam.“ Vtom začal on, že teda dobre. Nakoniec sme sa rozišli v tom, že keď prídem nabudúce, musím to vopred oznámiť a nesmiem ho obísť, proste, získal som nechtiac priateľa. Keby on vedel, s kým mal dočinenia. Ved' ja som v skutočnosti nebol vybavený žiadnymi kompetenciami, mohol som na učiteľov iba pritlačiť, „presvedčiť ich“. V teréne som videl, že všetci sú neistí, keď sa stretnú s niekým, kto vystupuje sebavedome. Stačilo v teréne povedať, že budeš referovať súdruhu Biľakovi. Toho som videl raz do týždňa, keď išiel... Keď za ním chcel ísť šofér alebo upratovačka, išli hneď, my sme museli čakať aj mesiac, kým dostaneš termín a často to už dávno nebolo aktuálne.

Ako to teda prebiehalo? Komu ste sa zodpovedali, s kým ste konzultovali konkrétne veci?

Na ÚV KSS bolo oddelenie telovýchovno-branné, viedol ho generál Kodaj.³⁰ Ja som ako nestraník mal problém tam ísť a niečo vybavovať.

30 Samuel Kodaj (1922 – 1992) bol československý generál a komunistický politik, poslanec Národného zhromaždenia a v čase normalizácie Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia.

Po niekoľkých zástupoch a ospravedlneniach to začalo byť problémom. A tak som sa jeden raz vybral tam osobne. Nevedel som si ani predstaviť, ako to tam vyzerá, vedel som len poschodie a číslo miestnosti. A netušil som ani to, či sa tam treba nejako legitimovať alebo aj zapisovať. Ak by ma legitimovali, poviem, že som si stránicky preukaz zabudol doma. Vrátnikovi vpravo som zakýval a on mi hneď odkýval. Rozkročený esenbák myslíac, že ide o nejakú stránickú osobnosť, mi zasalutoval. Vydýchol som si. Už som len rezko prešiel po chodbe a zistil som, že mám ísť na prvé poschodie. Išlo o záležitosť – tzv. Týždeň branného filmu, pre učiteľov telesnej a brannej výchovy. Na záver sa robilo vyhodnotenie celej akcie. Na okrese boli niekedy dve stredné školy, kde sa tento predmet vyučoval. Učiteľovi na hospitáciu prišla inšpekcia niekedy raz za päť rokov, avšak na brannú výchovu chodil pracovník okresnej vojenskej správy párkrát za mesiac. To učiteľov znervózňovalo a snažili sa brannej výchovy, ktorá tvorila tretiu hodinu telesnej, zbaviť. Často dochádzalo medzi školou a Územnou vojenskou správou k napätiu. Táto nálada sa odrazila aj v diskusií, vystúpili mnohí vojaci s vážnymi kritickými pripomienkami. Učítelia mlčali, niekedy so sklonenými hlavami. Ja som mlčať nemohol, musel som reagovať. Povedal som asi toto: „Ako vidíme máme dočinenia s vážnymi nedostatkami a musíme si preto položiť otázku: Kde je chyba? Je chyba v obsahu, keď žiaci nejavia záujem, alebo v metóde, nerobíme to dobre? Mám za to, že v jednom i druhom. Učiteľ telesnej výchovy prednáša napr. bojové tradície v našom národe. Niečo, čo už x-krát počuli od učítela dejepisu alebo literatúry. Dá sa predpokladať, že spomenutí dvaja to mohli predniesť na vyššej úrovni. Samozrejme, že keď sa niečo viackrát opakuje, mládež to nudí, teda viac môže byť niekedy menej. Druhá vec sledovali sme niekoľko vojenských

filmov. Naši žiaci, najmä na západnom Slovensku, sledujú aj rakúsku televíziu a porovnávajú. Tu ako keby sme si neuvedomovali, že mládež nemôžeme viesť a vychovávať hubou, ale príkladom. Tam vidia samonávádzacie strely, rakety zem-vzduch a podobne. My sme im premietali, ako si počínať pri výbuchu atómovej bomby, že si treba ľahnúť päťami smerom k ohnisku výbuchu, že treba opatrne a dôkladne odstrániť zo šiat atómový prach a podobne. Na škole máme šesť vzduchoviek, uchovávame to za špeciálnymi zamrežovanými dverami, jeden kľúč má učiteľ telocviku a jeden riaditeľ školy. Bol som nedávno v Rakúsku, kde som videl visieť voľne na verande polovníka tri pušky. A ja som musel nutne porovnávať. Vyzerá to tak, ako keby sme porovnávali dobu raketovú s dobou, keď sa cestovalo dostavnikom. Miesto toho, aby sme ukázali, že aj my máme moderné zbrane, a to lepšie ako tí na Západe, aby sme podvihli sebavedomie našej socialistickej mládeže, my presviedčame rečami, hoci máme dostatok jedinečných príkladov.“ V zápale reči som si neuvedomil, že som zhodil akciu, od ktorej sme si veľa sľubovali. Iróniou bolo, že v rámci tohto Týždňa branného filmu premietali pre vybraných účastníkov, dôstojníkov, už nepamätám od akej hodnosti, na Krajskej správe Ministerstva vnútra. Mal som nepríjemný pocit, keď som sa tam musel zapisovať, nedajbož, keby boli zistili, že ja som bol pétepák bez výcviku v zbrani. Na tých vyšších postoch stránicku príslušnosť považovali za vec samozrejmu, inými slovami, pod lampou býva najväčšia tma.

V tom čase bývalo množstvo schôdzok a školení. Organizovali ste nejaké?

Ako metodik som, samozrejme, robil aj školenia. Najviac si spomínam na tie, ktoré sme absolvovali v Topoľčiankach. Zámok Topoľčianky, ktorý za prvej republiky slúžil ako letné

sídlo prezidenta, za totality slúžil ako školiace stredisko Ústavu pre ďalšie vzdelávanie učiteľov. Mal som tam niekoľko seminárov, takže som mal možnosť spoznať aj personál tohto zariadenia. Pani Betka, ktorá bola neodmysliteľným členom zámku, pretože bola najstaršou pracovníčkou. Pamätala si veľmi dobre prezidenta Masaryka, Beneša i Tisa. Raz mi o Benešovi rozprávala takúto epizódu: Ide po chodbe a zavolá ju Beneš: „Pani Betka, poďte so mnou.“ Bolo to bezprostredne po tom, čo sa vrátil z prechádzky. O Benešovi bolo známe, že na rozdiel od Masaryka veľmi málo využíval pobyt v miestnom zámockom parku. Vždy predtým, než mal ísť na vychádzku, nechal prezrieť park, či mu nehrozí nejaké nebezpečenstvo. Ako hovorila: „Išla som s ním do jeho izby. Na moje veľké prekvapenie ma Beneš požiadal: Pani Betka, choďte a ľahnite si na posteľ. Ja som týmto želaním bola priam omráčená. Žeby prezident dostal chuť práve na mňa? To sa mi nezдалo. Potom, čo som si ľahla, ma požiadal, aby som sa ešte premiestnila. Medzitým stál on vo dverách a zakaždým mi zmizol z dohľadu. Zrejme si myslel, či tam niekto počas jeho neprítomnosti nenastražil nejaký ,pekelný stroj. Ja som to rozprávala nejakým spolupracovníkom a spolu sme dospeli k názoru, že Beneš Slovákom neverí a trpí stihomamom.“

Popri epizóde s Betkou mal som v Topoľčiankach ešte jeden nepríjemný zážitok. Konalo sa tam celoštátne školenie za účasti Ministerstva školstva, Výskumných ústavov pedagogických (napríklad Výskumný ústav odborného školstva) a ÚV KSČ. Ja som počas prednášky, teraz si už presne nespomínam, kto to bol, v odľahlej miestnosti hral s kolegom stolný tenis. Nevieam, kto nás pri tom nachytil, ale bol z toho veľký škandál, skoro ma to stálo miesto. Už onedlho však klopal na dvere rok 1968 a moja emigrácia, ktorá mi celý život obrátila naruby.

Ďakujem za rozhovor.

NIE STE SPÔSOBILÁ PRE FUNKCIU REDAKTORKY

PRÍBEH ROZHLASOVEJ REDAKTORKY OTY PLÁVKOVEJ

MICHAL VÁROŠÍK

Po augustovej okupácii sa masovo komunikačné prostriedky stali prvým terčom normalizácie. Opäť sa nastolila cenzúra, zakázali sa používať výrazy, ako napríklad okupant, a v televízii a rozhlasoch dochádzalo k prepúšťaniu „dubčekovských“ novinárov. Dialo sa tak v duchu najdôležitejšieho normalizačného dokumentu prijatého v decembri 1970 *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. Zjazde KSČ*: „... Komunikačné prostriedky, tlač, rozhlas, televízia a film sú nesmierne dôležitým nástrojom moci a masovopolitickej výchovy, ktorý sa nikdy nesmie vymknúť riadeniu a kontrole marxisticko-leninskej strany a socialistického štátu...“ Jednou z obetí tohto procesu bola aj rozhlasová redaktorka Ota Plávková.¹

Normalizátori sa nepohodlnú, tvrdohlavú Plávkovú, presvedčenú o správnosti socializmu s ľudskou tvárou a trvajúcu na tom, že invázia vojsk je okupácia, a nie bratská pomoc, snažili vymazať z verejného života. V jednom z listov bratislavskej poslucháčke, ktorá ju žiadala o pomoc v súkromnej veci, Plávková 29. októbra 1969 odpísala, že nie je v jej silách jej pomôcť, pretože už nie je redaktorkou. Aj keď ešte v rozhlasoch pracovala.

O mesiac pricestovala so šéfom na „šeststotrojke“ pracovníčka osobného oddelenia Československého rozhlasu (ČsRo) z Bratislavy do Banskej Bystrice a doručila Plávkovej výpoveď s trojmesačnou výpoveďnou lehotou plynúcou od 1. decembra 1969. Dôvodom bola podľa zamestnávateľa nespôsobilosť plniť si naďalej funkciu redaktorky: „... ste sa dopustili vo vysielaní osočovania niektorých funkcionárov a verejných činiteľov; na verejných schôdzkach a besedách vysielaných rozhlasom z niektorých závodov svojím agresívnym a neprímeraným vystupovaním vnášali ste neistotu a pohoršenie medzi vedúcich pracovníkov nášho verejného, politického a hospodárskeho života. Keďže naďalej zotrváвате na stanoviskách,

ktoré nie sú v súlade s politikou štátu a KSČS a vzhľadom na to, že Československý rozhlas je oficiálnym šíriteľom politiky štátu a strany, Vaša činnosť Vás robí nespôsobilou zotrvať naďalej v pracovnom pomere...“ píše sa vo výpovedi z 28. novembra 1969. Vdove, matke dvoch synov – Ivan mal vtedy 15 rokov – a jedinej dcére starajúcej sa o nevládných rodičov, sa rúcal svet.

MASOVÉ ČISTKY V KOMUNISTICKEJ STRANE SA DOTKLI AJ PLÁVKOVEJ

Zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) 30. – 31. mája 1969 nastolilo otázku personálnych zmien, cieľom bolo vylúčiť prívržencov demokratického procesu zo strany. Na čiernom zozname sa napríklad medzi prvými, už roku 1968, ocitol František Kriegel, člen predsedníctva ÚV KSČ. Zasadnutie bolo len predzvesťou toho, čo sa malo diať v roku 1970. V decembri 1969 predložil Gustáv Husák ÚV KSČ návrh uznesenia na výmenu členských legitímácií v roku 1970 a dokončenia očisty strany od „revizionistických a pravicovo-oportunistických živlov“. V návrhu sa spomína, že členom strany

Ota Plávková (Zdroj: Archív rodiny Plávkovcov)

nemôže byť nik, kto narušoval leninské princípy strany, spochybňoval triedny prístup, zahraničnú orientáciu našej republiky a historické zásluhy KSČ.

Masové čistky v strane znamenali nevydanie nových členských preukazov pre 326 817 dovtedajších členov strany. Navyše tento úkon sprevádzali ponižujúce preverky, kde sa stali kľúčové otázky týkajúce sa „krízového“ vývoja a hodnotenia invázie vojsk roku 1968.

1 Publikovaný text je súčasťou monografie Michala Várošika *Niž neodvolám! Novinárka Ota Plávková 1926 – 2002* (knihy vyšla v roku 2021).

Tam sa lámali charaktery ľudí, ktorí buď zapreli svoj názor a tvrdili, že vstup vojsk bol internacionálnou pomocou proti kontrarevolúcii a ohrozeniu socializmu, alebo povedali pravdu a dostali sa do spoločensky podradného postavenia, neraz sprevádzaného rozviazaním pracovného pomeru.

Bolo otázkou času, kedy z komunistickej strany vylúčia nepolepšiteľnú Otú Plávkovú, ktorá svoj politický postoj nemienila zmeniť a bez váhania opakovala, že sovietske vojská našu krajinu okupujú. To bolo najhlavnejším dôvodom jedenásťstranovej argumentácie komisie zloženej z členov Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska (OV KSS) a Krajského výboru (KV) KSS v Banskej Bystrici pod vedením Jána Kuriatka, prečo vylúčiť rozhlasovú redaktorku zo strany. Základná organizácia (ZO) KSS pri ČsRo si však Plávkovú zastala a tvrdila, že si svoje povinnosti vždy svedomite plnila, neporušovala žiadne stranícke normy, prejavovala hlboký záujem o veci verejné s akcentom na dobro nášho občana, a ako redaktorka ČsRo sa straníckych konferencií zúčastňovala legálne. Komisia to vyhodnotila ako neobjektívne tvrdenie, pretože Plávková nejde v súčasnej línii strany. Odsúdila jej verejné vyjadrenie k manifestu *Dvestisíc slov* z 29. júna 1968, ktorým napomáhala „pravicovo-oportunistickým silám“. Vytýkala jej aj obsah článku *Kto sa bojí demokracie*, v ktorom nemilosrdne kritizovala stranu. Ďalej ju obviňovala z útokov na poctivých straníckych funkcionárov, pričom poukazovala iba na ich negatívne stránky. Patril medzi nich aj Vasil Biľak. Komisia mala k dispozícii rozhlasové nahrávky z vysielania v roku 1968. Plávková v jednej žiadala okamžitý odchod okupačných vojsk a aby zradcovia a kolaboranti boli bráni na zodpovednosť. To bolo pre normalizačnú komisiu priam rúhačské. Rovnako ako tvrdenie, že „čo sa dnes robí, je určitý diktát, jednota nie je, ľudia hlasujú tak, ako zhora chcú, lebo sa boja...“.

Plávková sa bránila, že všetko robila v zhode so svojím svedomím a vtedajšou politikou strany. Vstúpila do nej v roku 1964 preto, lebo chcela pomáhať rozvoju krajiny. Verila idei komunizmu

Za mikrofónom v Československom rozhlase v Banskej Bystrici 21. augusta 1968

(Foto: Karol Demuth)

ako jedinej správnej. „A to čo sa stalo, že je jeden omyl, že strana príde k rozkvetu [...] V celom medzinárodnom práve neexistuje – vstup vojsk – to je okupácia. I keď nechcem zo strany odísť, pretože som jej verila, ďalej musím zdôrazniť, že to pokladám za okupáciu...“ uvádza sa v zápise jej reakcie na obvinenia komisie z 11. decembra 1969. K moskovským dohodám sa vyjadrila nasledovne: „Vtedy som si myslela, že sú jedine správne a že nám to pomôže. Sila tu je, vojsko tu je, museli sme sa s nimi dohodnúť. Bola tam pasáž, že odídu. Dnes si myslím, že neodídu, a dnes s tými moskovskými dohodami nemôžem súhlasiť.“ Otá Plávková veľkoryso prosila komisiu, nech ostatným „rozhlasákom“ neníčia život, lebo sú to ľudia, ktorí žili pre tento národ.

Plávková mala členstvo v strane spočítané. Návrh OV KSS zo 4. decembra 1969 vylúčiť Plávkovú sekretariát KV KSS 11. decembra 1969 schválil. „Na vyzvanie, aby som odovzdala stranícku legitimáciu, som ju vytiahla z kabelky a so slovami ‚S radosťou!‘ som ju hodila na stôl,“ opísala vylúčenie zo

strany po 22 rokoch v periodiku *Smer* 16. augusta 1991.

Stále to však nebolo to najhoršie, čo nevzdávajúca sa novinárka musela podstúpiť. Krátko na to, čo ju vylúčili zo strany, jej KV KSS v Banskej Bystrici ústami tajomníka tlmočil, že ju treba „ohnivým mečom“ vyhnať z mesta a nariadil jej vysťahovať sa zo svojho rodiska a dokonca opustiť Stredoslovenský kraj a presťahovať sa do Bratislavy. Krutému osudu straty domova nemusel čeliť žiadny z Plávkovej banskobystričských rozhlasových kolegov. Za vysielanie v auguste 1968 boli mnohí z nich perzekvovaní „iba“ stratou zamestnania a vylúčením z verejného života. Z Oty Plávkovej sa stal štvanec.

MUSELA SOM SO SYNONOM BÝVAŤ V „KUTICI“

Bolo pre ňu nesmierne ťažké opustiť rodný kraj, domov, rodičov vyžadujúcich opateru, a mladšieho 15-ročného syna Ivana, ktorý navštevoval 9. ročník Základnej deväťročnej školy (ZDŠ) v Banskej Bystrici. Vďaka ľuďom, ktorí nemali strach z normalizačného valca

a tlakov Štátnej bezpečnosti (ŠtB), sa jej pošťastilo zamestnať sa v stavebnom národnom podniku Priemstav v Bratislave. Od 1. januára 1970 pracovala ako vedúca výrobnotechnicko-propagačného oddelenia. Trvalo to len veľmi krátko, pretože na zásah ÚV KSS ju degradovali na miesto referentky na školskom oddelení a znížili jej plat, ktorý jej po uskromnení sa vystačil len na základné potreby a obživu. Plávkovej pracovná náplň pozostávala z organizovania školení zamestnancov a administratívnej činnosti s tým spojenej. Strana však trvala na tom, že Plávková treba zo školského oddelenia odstrániť, preto ju preradili na oddelenie dopravy. Aj keď bolo vedenie Priemstavu s prácou Oty Plávkovej spokojné, prisluhovači režimu vyvíjali tlak na jej prepustenie z podniku.

Plávková tým, že z Banskej Bystrice dochádzala za prácou vyše 220 kilometrov, pokúšala sa nájsť si vhodné ubytovanie v Bratislave. Pre jej nevyhovujúci politický profil bolo pre ňu priam nemysliteľné získať byt, ani primerané ubytovacie priestory. Napokon musela prijať veľmi skromné ubytovanie od Priemstavu a nasťahovala sa do prízemného umakartového robotníckeho baraku. K dispozícii mala jednu izbu a malú kuchynku. Nazvala to kúticou. Barak disponoval iba spoločnými toaletami a umyvárňou. Bývala v ňom s dospelým synom Viktorom pracujúcim v Bratislave. Každý víkend cestovala domov opatrit' rodičov, poláskat' syna Ivana a, napriek obmedzeným možnostiam, odovzdávať mu čo najlepšiu výchovu. Rok 1970 Plávkovej uštedroval jednu ranu za druhou, v apríli vo veku 78 rokov ju navždy opustil otec Ján Veljačík. Prirodzene, na jej pleciah spočívali povinnosti súvisiace s vybavovaním pohrebu.

ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ MA OZNAČILA KRYCÍM MENOM „HLÁSATEL“

Štátna bezpečnosť pôsobila v tomto období pod Zborom národnej bezpečnosti (ZNB) ako politická polícia vládnucej komunistickej strany. ŠtB vykonávala voči tzv. nepriateľským osobám

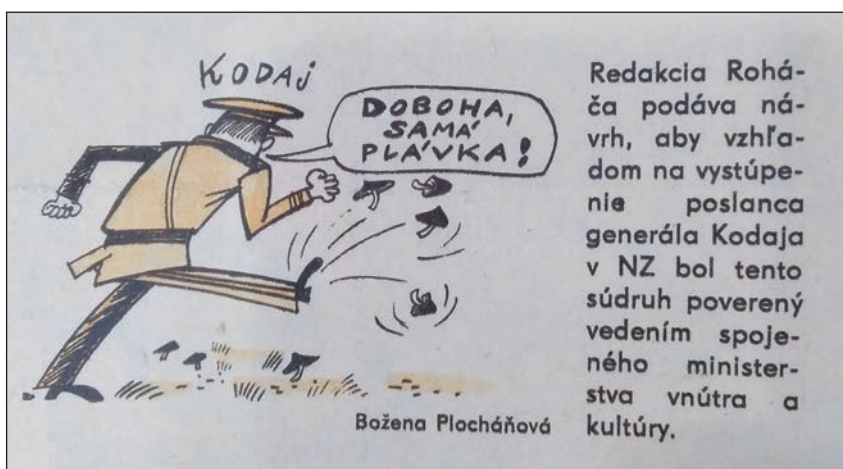
Novinársky preukaz Oty Plávkovej z prelomu 50. a 60. rokov (Zdroj: Archív rodiny Plávkovcov)

preventívnu, operatívnu a informačnú činnosť. Preventívnu činnosť mali pod palcom predovšetkým operatívne zložky, využívali najmä, v eufemistickej reči ŠtB, preventívno-výchovné alebo profylakticko-rozkladné opatrenia. V skutočnosti šlo o vyhrážanie a zastrašovanie. Počas normalizácie najpoužívannejšie. Mali zamedziť konaniu opo- nenta režimu alebo skupiny takýchto osôb, diskreditovať ich v očiach okolia a verejnosti a spoločensky izolovať. ŠtB sa vyhrážala najčastejšie stratou zamestnania, neprijatím detí na štúdium, výsluchmi (aj rodinných príslušníkov), sledovaním, v najhorších prípadoch väznením. Kolotoč vyšetrovania, odhaľovania vnútorných nepriateľov a opo- nentov režimu z radov ČsRo sa roztočil.

Ota Plávkovej, ešte ako redaktorky ČsRo, odpočúvala ŠtB telefonické ho- vory a kontrolovala ďalekopisy. Krajská správa (KS) ZNB ŠtB v Banskej Bystrici zaslala v roku 1971 Hlavnej správe (HS) ŠtB v Bratislave vyhodnotenie akcie „HLÁSATEL“. Týmto krycím menom označila ŠtB prenasledovanú Otu Plávkovú. Informuje v nej, že Plávková viedla časté telefonické rozhovory s Máriou K. z Banskej Bystrice, z ktorých bol evidentný jej záporný postoj k opatreniam ÚV KSC, čo dokazuje rozhovor z 27. augusta 1969. Zároveň v ňom uviedla, že na blížiaci sa oslavy

SNP nepôjde, pretože „*nechce žrať dogmatickú stravu*“. V podobnom duchu viedla telefonický rozhovor s inou osobou z Bratislavy 29. augusta 1969, kde, okrem iného, prvého tajomníka ÚV KSC nazvala „Gustík“. Oddelenie vojenskej kontrarozvedky pri Krajskej vojenskej správe (KVS) Banská Bystrica zaslalo 27. januára 1970 KS ZNB Správe (S) ŠtB Banská Bystrica informáciu o zneužití rádiotechnických zariadení Leteckých opravovní v Banskej Bystrici pre vysielanie ČsRo v prvých dňoch okupácie. Tiež sa v nej uvádza, že Plávková v júli 1968 žiadala o zapožičanie určitého počtu rádioprijímačov pre redakciu periodika Smer.

KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica zos- tavela 23. februára 1970 plán postupu pri objasňovaní-dokumentovaní čin- nosti tzv. legálneho vysielateľa „Stredné Slovensko“. Píše sa v nej, že ako v iných mestách a okresoch Stredoslovenského kraja, tak aj v Banskej Bystrici, a vôbec v celoštátnom meradle, boli po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy na naše úze- mie zneužitú vysielaciu ČsRo. Slúžili na štvavé vysielanie jednak proti vstu- pu vojsk, ako i proti poctivým členom a funkcionárom komunistickej strany. V Banskej Bystrici došlo tiež k osočo- vaniu ZSSR, pričom najaktívnejšia hlá- satelka bola Ota Plávková, ktorá veľmi aktívne vystupovala proti spojenectvu

Kreslený vtíp v časopise Roháč z 10. júla 1968, kde dogmatik generál Kodaj reaguje na novinársku činnosť Oty Plávkovej presadzujúcu socializmus s ľudskou tvárou a slobodu slova (Zdroj: Roháč)

so ZSSR a ostatným socialistickým krajinám. Za hlavný cieľ pri objasňovaní a dokumentovaní celkovej činnosti tzv. legálneho vysielateľa „Stredné Slovensko“ stanovila krajská správa, okrem iného: zistiť konkrétne osoby, ktoré činnosť ilegálnych vysielateľiek v Banskej Bystrici a okolí organizovali; do akej miery bola činnosťou vysielacích staníc páchaná trestná činnosť; ktoré osoby sa na tejto trestnej činnosti podieľali. Doplnok k plánu postupu spísala KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica 11. marca 1970. Znova v ňom potvrdzujú aktívnu činnosť Oty Plávkovej a tiež „rozhlasákov“ Zdena Oravca, Karola Demutha, za spolupráce pplk. Kovára z KVS pri organizovaní ilegálneho vysielania v druhý deň okupácie z budovy KVS. Na základe toho ŠtB nariadila výsluch pplk. Kovára s cieľom objasnenia styku s Otou Plávkovou. S rovnakým cieľom nariadila výsluch plk. Teodora Šlajcharta z Leteckých opravovní v Banskej Bystrici, od ktorého Plávková žiadala v júli 1968 zapožičanie niekoľkých rádioprijímačov.

Na objasnenie okolností vysielania v auguste 1968 najmä v súvislosti s činnosťou ZO KSS pri banskobystrickom štúdiu ČsRo zriadil OV KSS v Banskej Bystrici trojčlennú komisiu, ktorá pracovala v októbri až decembri 1969. Správu podal jeden z členov, František Kiripolský 7. marca 1970. Uviedol, že odchod Osvalda Záhradníka z funkcie predsedu ZO KSS pri

ČsRo v Banskej Bystrici nepovažujú členovia základnej organizácie za vyslovenie nedôvery. Od predsedu žiadali aktívnejšiu prácu a angažovanosť za progres, preto za predsedníčku zvolili Otou Plávkovou a do výboru Milana Jurča. Okrem toho v správe poznamenal: „Na svoju prácu v rozhlasovom vysielaní po 21. 8. 1968 nazerajú pracovníci štúdia ako na plnenie úlohy danej zo sekretariátu KV KSS a svoju prácu oceňujú v tom zmysle, že prispeli k upokojovaniu nálad a tým aj k tomu, že nedošlo k zbytočnému krviprelievaniu. Zdôrazňujú najmä svoje výzvy na zachovanie kludu a rozvahy.“

Na „nepriateľov“ socializmu, u ktorých sa podozrenie z nepriateľskej protištátnej činnosti potvrdilo, zakladala ŠtB osobné operatívne zväzky (OOZ) s kryciami názvami. Zhromažďovala v nich informácie o osobe získané príslušníkmi ŠtB a tajnými spolupracovníkmi. Zároveň v nich ukladala plán kontrarozviednych opatrení voči osobe, ich cieľ, agentúru a prípadnú spravodajskú techniku, ktorá mala byť použitá. Rozhodnutie o založení OOZ Banskobystričanky Oty Plávkovej, v tom čase žijúcej a pracujúcej v Bratislave, vydala ŠtB 17. júla 1970. Zväzok založila KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica 3. augusta 1970 pod krycím názvom „HLÁSATEL“ a registračným číslom 1 137. Dôvod bol jasný: „Ako redaktorka čl. rozhlasu prejavila a prejavuje

vyhranene nepriateľský postoj k nášmu soc. zriadeniu. Dôkazom toho je jej aktívne vystupovanie pred augustom 1968 a najmä po vstupe vojsk WZ na naše územie, kedy ako rozhlasová reportérka vysielateľa Str. Slovensko osočovala ZSSR, funkcionárov a poctivých členov KSČS.“

Spis nepriateľskej osoby viedla ŠtB na zhromažďovanie písomností o jedincoch, ktoré svojou činnosťou alebo politickými postojmi ohrozili, prípadne mohli ohroziť vnútorný poriadok a bezpečnosť štátu. Zaradovovala ich do štyroch kategórií, pričom v prvej viedla pre režim najnepohodlivejších, zvlášť nebezpečných aktívnych organizátorov a páchatelov nepriateľskej činnosti proti štátu z radov činiteľov a predstaviteľov „pravice a antisocialistických síl“ a odhalených agentov cudzích spravodajských služieb. Otou Plávkovou zaradili do evidencie nepriateľských osôb v zmysle Rozkazu Ministra vnútra (RMV) ČSSR č. 44/1970, a to priamo do I. kategórie. Ocitla sa v nej v spoločnosti takých známych osobností ako Alexander Dubček, Dominik Tatarka, Hana Ponická, Miroslav Kusý, Milan Šimečka.

SYNA MI ODMIETLI PRIJAŤ DO ŠKOLY

Len čo Ota Plávková začala pociťovať krivdu na sebe i deťoch, bránila sa. Neváhala písať listy najvyšším slovenským komunistickým špičkám. Keď sa dozvedela, že je vyvíjaný obrovský tlak na jej prepustenie zo zamestnania v Priemstave, zaslala list tajomníkovi ÚV KSS Ludovítovi Pezlárovi, ktorý bol vo funkcii od roku 1969. Zastával neostalinský model socializmu, argumentoval nevyhnutnosťou normalizácie a okupácie Československa. Riadil úsek školstva, vedy, kultúry a umenia. V jeho kompetencii bolo tiež zabezpečiť dôslednú normalizáciu ČsRo a televízie na Slovensku. Plávkovej tón v liste adresovanom Pezlárovi 17. augusta 1970 znie prosebne: „Nemám dom, ani chatu, ani auto, iba starý nábytok v byte a to, čo mám na sebe. No nestažujem si, pracujem. [...] Čo ma však deš, a preto tento list, je obava zo straty zo zamestnania v Priemstave. Som v Priemstave

Za písacím strojom v auguste 1968 v redakcii Československého rozhlasu v Banskej Bystrici
(Foto: Karol Demuth)

radovým referentom, ale robila by som aj manuálnu prácu, ale prečo ma chcú donútiť opustiť podnik, z ktorého neviem kam by som šla. Ocitla by som sa na ulici s robotou i bývaním. Prosím Vás preto, súdruh tajomník, ak uznáte za správne a ľudské, povedzte na Mestskom výbore strany v Bratislave, aby ma nechali žiť, pracovať, starať sa o rodinu. Vládzem ešte žiť a pracovať, ale bojím sa, že nevyvládzem dlho. Som len žena, a sama žena, ktorá nemá pri sebe muža, a matka dvoch detí [Viktor mal v tom čase 22 rokov, pracoval v Bratislave, Ivan mal takmer 16 – pozn. M. V.].“ Odpoveď na list nepoznáme. Snahy o prepustenie Plávkovej však pretrvávali. Najprv pracovala ako vedúca výrobnnej propagácie, potom ju preradili na miesto referentky školského oddelenia a znížili jej plat. Keď sa dozvedela, že jej chcú znova znížiť mzdu a zmeniť pracovný post, po vyše roku, 9. novembra 1971 sa rozhodla napísať list jednému z ministrov: „Som sama, nemám manžela (zomrel na tuberkulózu, ktorú dostal ako partizán v horách) a starám sa, teda žijem a morálne držím nad vodou rodinu. Bolo na to treba za posledné roky až neľudskú silu. Mala som ju, mám ju. No začínam nevládať. Ak by Vás to neobťažovalo, súdruh minister,

a chceli a mohli by ste mi pomôcť, bolo by potrebné povedať s. Pezlárovi, aby prehovoril so s. Vačokom [Václav Vačok, člen ÚV KSS – pozn. M. V.], aby mi dovolili žiť, keď už žijem. A pracovať na mieste, na ktorom pracujem. Plat mám 2.200 Kčs brutto, čo je 1.800 netto. Dá sa z toho vyžiť s rodinou, zimmník mi ešte pár rokov vydrží, aj mame, aj chlapcom [...] Nestážujem sa. Ale keby mi znížili plat a preradili ma na manuálnu prácu, neviem, čo sa s nami stane. Keby šlo len o mňa, nepíšem Vám. Ide o deti a matku.“

Normalizačný tlak na vnútorného nepriateľa štátu nepoľavoval, práve naopak, zasiahol aj Plávkovej rodinu. Syn Ivan ukončil v roku 1970 ZDŠ v Banskej Bystrici a podal si prihlášku na Strednú priemyselnú školu elektrotechnickú tiež v meste pod Urpínom. Napriek úspešnému absolvovaniu prijímacích pohovorov ho neprijali. Znova si podal žiadosť, tentokrát aspoň na Stredné odborné učilište spojov v tom istom meste. Ota Plávková „vybehala“ synovi po dvoch mesiacoch jeden z bratislavských podnikov, ktorý by prevzal nad ním patronát, čo bolo v tom období nutné pre prijatie na učilište. Podarilo sa a syna prijali. Radosť bola dočasná. V prvej dekáde augusta 1970, teda za polovicou

letných prázdnin, prišiel Plávkovcom oznam z učilišta, že Ivana Plávku do školy prijať nemôžu. Dôvod neuviedli. Zmobilizovala svoje sily a prosila vplyvných ľudí, aby zasiahli. Dôvodila, že predsa nemôže byť líniou strany ničiť budúcnosť 15-ročným deťom. Pomoc hľadala u švagra Andreja Plávku, ktorý sa prihovril u Ludovíta Pezlára. V piatok 14. augusta 1970 jej oznámili, že chlapec môže do školy nastúpiť.

Táto negatívna udalosť sa do vedomia dospievajúceho chlapca vryla ako krivda, ktorú pocítil na vlastnej koži, a nevedel ju pochopiť. Zároveň vedel, že tento boj, prijatie na školu, pre neho vyhrala mama: „Od toho dňa mama ma prosila skoro každý deň: Ivan, prosím ťa, uč sa! Nesprav žiadny problém! Počúvaj! Lebo pri najmenšej zámienke, keď niečo v tej škole spravíš, tak ťa vyhodí. Lebo len na to čakajú, aby si niečo spravil. Či to je fajčenie na záchode, či sú to dlhé vlasy, či je to neskorý príchod do školy, či budeš odvrkovať...“ spomína Ivan Plávka.

ODTIALTO NEODÍDEM, LEN KEĎ MA VYNESIETE

Nezlomná vôľa bojovať za svoje práva sa okrem iného prejavovala v jej neustálej snahe získať do vlastníctva byt, hoci štátna moc vyvíjala obrovský tlak na znemožnenie kúpy Plávkovou. Požiadala oň a zaplatila zálohu za družstevný byt v Bratislave, ktorý staval práve Priemstav. Peniaze získala z predaja rodičovského rodinného domu v Banskej Bystrici časti Trosky (v marci 1973 jej zomrela matka Mária Veljačiková). Pred Vianocami v tom istom roku išla za vedúcim stavby priamo na stavenisko a požiadala ho o kľúče ešte nedokončeného bytu, ktorý mala prisľúbený. Povedala, že si chce ísť pozrieť jeho rozmery. Vedúci jej kľúče odovzdal, a keď vošla dnu, strčila kľúče znútra a trvala na tom, že neodíde, lebo krátko predtým dostala avízo, že aj tento byt jej vezmú. Syn Ivan Plávka opísal jej slová: „Povedala, odtiaľto ja odídem, len keď ma vynesiete. Ja ten byt neopustím. Podarilo sa a takmer po troch rokoch ubytovania v baraku sa jej podarilo získať družstevný byt. V tom dome ešte nebola ani elektrina ani voda.“

ŠTB MA NESPUSTILA Z OČÍ

Ota Plávková bola známym pojmom medzi novinármi, komunistami, Štátnou bezpečnosťou, ale aj širokou verejnosťou. Dalo sa očakávať, že nielen ŠtB, ale tiež nastupujúce nové vedenie strany bude musieť pomenovať osoby, ktoré sa v presadzovaní pojanuárovej politiky mýlili, a oddeliť ich ako vred od tela. Počas „konsolidácie“ spoločenských pomerov zaujal OV KSS v Banskej Bystrici stanovisko k rokom 1968 – 1969 a zverejnil ho 24. júla 1970 v informačnom bulletine *Informácie 70*. Bez poukázania na Plávkovú, jednu z presvedčených zástankyň demokratického procesu, by to hádam ani nešlo. Písalo sa v ňom o okresnej straníckej konferencii v marci 1968 a ďalších, počas ktorých vystúpila „pravica“ veľmi otvorene, kritizovala nedostatky strany v minulosti. Podala si tiež niektorých tzv. dogmatických krajských a okresných funkcionárov. Informačný bulletin, v duchu nastupujúcej normalizačnej rétoriky, predostrel: „Aj keď väčšina delegátov okresnej konferencie sa nestotožnila s týmito názormi, neskôršie z iniciatívy jednotlivcov (Plávková, Glos, Ondrejka, Otčenáš) a niektorých straníckych organizácií [...] začala kritika v tom zmysle, že konferencia nebola ‚demokratická‘, že zvolení funkcionári nie sú zárukou rýchlejšieho rozvoja ‚demokratického procesu‘ [...] Vo veľmi krátkom čase vytvorili psychózu nátlaku z iniciatívy uvedených osôb a základných organizácií k opakovaniu okresnej konferencie so zámerom rozbiť vedenie OV KSS a presadiť tzv. ‚progressívne sily‘. Pod týmto tlakom dosiahli, že plénum OV KSS dalo súhlas k odstúpeniu niektorých pre nich nepohodlných funkcionárov (Púpala, Alttof) [...] došlo k rozbitiu vedenia OV KSS odchodom vedúceho tajomníka a tajomníka pre ideológiu.“ Článok ďalej rozoberá činnosť okresných tzv. pravicovo-oportunistických straníkov, ktorí sa „snažili rozložiť zdravé jadro OV KSS v Banskej Bystrici, zastávajú pamflet *Dvetisíc slov a prijali celý rad nesprávnych a nemarxistických záverov a usmernení*“. Obviňuje tiež straníka Jozefa Otčenáša. Opisuje ho ako malomeštiaka

s novinárskou minulosťou, ktorému pomohli najmä styky s predstaviteľmi tzv. pravicových síl z masovokomunikačných prostriedkov ako Plávková, Kučerák, Miartuš, Hagara, Šteliarovci a ďalší. Ako zodpovedných za pravicový vývoj v okrese v marci až júni 1968 označil tiež Paulovica a Balkovica, funkcionárov OV KSS.

Práve spomínaní Ota Plávková, Jozef Otčenáš, Gustav Balkovic sa ocitli s ďalšími 16 osobami na *Zozname osôb pravicovo-oportunistického zamerania v Stredoslovenskom kraji*, ktoré pripadali do úvahy k blokácii pri ich výjazdoch do zahraničia. Zoznam zostavila KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica 28. decembra 1970.

V tom istom roku vydala tá istá krajská správa správu *Vývoj politickej situácie v kultúrnej fronte a študentskom hnutí na Slovensku za obdobie posledných troch rokov*. Uvedené obdobie v nej hodnotila ako „kapitalistickú snahu o rozvrat socialistického tábora, pretože sa do našich kultúrnych ustanovizní dostávali ľudia a myšlienky západu. Pod zhubný vplyv sa dostávali najmä ČsRo, televízia, publicisti, umelci, vysokoškolská mládež, a to cez rôzne výmenné študijné pobyty, recipročné oficiálne návštevy, sympóziá, umelecké výstavy, brigády... Rovnako k nám prenikala škodlivá zahraničná literatúra. Podľa správy ČsRo na Slovensku zohral koncom pohnutých 60. rokov negatívnu úlohu. Už v januári 1968 sa začali organizovať nátlakové vplyvy voči vedeniu rozhlasu, s cieľom dosiahnuť zmenu vysielania. Iniciátormi a ideológmi Klubu angažovaných novinárov boli redaktori bratislavského rozhlasu Rudolf Lesňák, Oľga Krulišová, Perla Karvašová. Ostré útoky proti straníckemu vedeniu v rozhlase viedli Rudolf Lesňák, Ján Roháč, Ernest Weidler, Oľga Krulišová a Ota Plávková“.

Voči nepriateľským osobám, medzi ktoré Plávkovú zaradili, zakročovala ŠtB plánovane a systematicky. Banskobystrickí príslušníci evidovali v Stredoslovenskom kraji k 1. októbru 1971 173 nepriateľských osôb v štyroch kategóriách, z toho 45 pre tzv. pravicovo-oportunistickú činnosť v rokoch 1968 – 1969. V prvej ich evidovali len 6, jednou

z nich bola Ota Plávková. Išlo o ľudí, ktorých ŠtB zaškatulkovala ako bývalých členov a funkcionárov fašistických politických organizácií a o osoby trestané pre prevádzanú protištátnu činnosť proti socialistickému zriadeniu v ČSSR. V prípade „HLÁSATEL“ potrebovala ŠtB odstrániť určité nedostatky, pretože vzhľadom na prechodný pobyt Plávkovej v Bratislave nemala Banská Bystrica poznatky o jej súčasnej činnosti. Bystričania žiadali o pomoc bratislavskú ŠtB. Konštatovali, že Plávková je rozpracovaná v akcii „HLÁSATEL“ a zaviedli na ňu technický úkon E-4. Zároveň si Banskobystrická ŠtB dala za cieľ budovať novú agentúrnu a popri tom aktívne využívať jestvujúcu agentúrno-informátorskú sieť. Tiež nariadila viesť spravodajské pohovory s predstaviteľmi pravice – čiže viesť výsluchy.

V súvislosti s pokračujúcou kontrolou činnosti pravice vydala 28. decembra 1971 HS ŠtB v Bratislave *Správu o činnosti pravice na Slovensku*. Konštatovala, že: „V poslednej dobe sa intenzívnejšie pracovalo na získavaní dokumentačného materiálu o trestnej činnosti, ktorej sa v r. 1968 – 1969 dopustila red. Ota Plávková. Spolu s vyšetrujúcimi pracovníkmi sa pripravuje spoločný plán na ukončenie a realizáciu tejto akcie v nastávajúcom období.“

Banskobystrická ŠtB sa naplno realizovala a Plávkovej nedala dýchať. Vo februári 1972 vyšetřovala a dokumentovala, na základe vypočúvania minimálne 6 osôb, jej kroky na Okresnej konferencii KSS v Ružomberku v roku 1968, teda 4 roky po zasadnutí. Pochopiteľne skonštatovala jej pravicové úmysly a negatívny vplyv na účastníkov: „Na konferencii panikáril, ohovárala členov vlády, napríklad súdruhu Jozefa Lenárta.“ V niekoľkých dokumentačných správach, okrem konferencie, ŠtB zhodnotila Plávkovej činnosť aj na Mítingu mladých v dome kultúry Ružomberku v máji 1968. Podľa zápisu poznatkov z mítingu z februára 1972 sa „snažila zapájať do diskusie a zasahovať podľa vlastného uváženia, hlavne, keď bolo treba niekoho zdiskreditovať“. Inými slovami: viedla štvavú a protisocialistickú kampaň.

KAREL HRUBÝ

CESTY KOMUNISTICKOU DIKTATUROU. KRITICKÉ STUDIE A ESEJE

Praha: Argo; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, 482 s.¹

Naša súčasnosť a naše súčasné životy sú stále ovplyvňované prežitou minulosťou, na náš súčasný život i našu životnú úroveň majú stále vplyv uplynulé desaťročia, či už si to uvedomujeme, alebo nie. Stále sme formovaní tou dejinnou skúsenosťou, ktorá je spätá s existenciou spoločného česko-slovenského štátu. Desaťročia jeho existencie zanechali za sebou nezmatateľnú historickú stopu. K dejinám Československa sa budeme stále vracieť a vraciame sa i v súčasnosti, i keď od jeho zániku uplynulo už vyše tridsať rokov. I v súvislosti s pripomínaním si 100. výročia vzniku 1. Československej republiky (ČSR) sme si kládli

otázky o rôznych súvislostiach vzniku štátu, o tom, aká bola jeho dejinná úloha, prípadne i o tom, či bol tento spoločný štát vopred odsúdený na zánik. Tieto otázky budú iste i v budúcnosti zaujímať intelektuálov a tí nepochybne budú prichádzať aj s rôznymi interpretáciami minulého vývoja.

Desaťročia existencie totalitného systému v Československu determinovalo i historický výskum rôznych otázok existencie spoločného štátu a ovplyvnilo i filozofické prístupy domácich autorov k otázkam o zmysle jeho existencie i o tom, či splnil svoju historickú úlohu. Pohľad na dejiny Československa bol striktné daný a jednoznačne vychádzal z ideológie daného režimu. V súčasnosti, v demokratických podmienkach, sa pochopiteľne situácia mení a vznikajú viaceré publikácie – domáce i zahraničné, ktoré sa na dejiny Československa pozerajú aplikujúc rôzne filozofické prístupy a prichádzajúce s rôznymi interpretáciami.² To však neznamená, že pohľad na dejiny Československa sa nebude i v budúcnosti meniť. Totiž, ako sa zvykne hovoriť, každá generácia si zvykne písať vlastné dejiny. Na druhej strane pribúda množstvo nových informácií o minulých dejoch, nielen politických, no i hospodárskych, sociálnych dejinách, o kultúrnych súvislostiach vývoja. A na základe nich bude možné prichádzať i s ďalšími a relevantnými hodnoteniami dejinného vývinu Československa. Množstvo nových informácií ešte čaká na odhalenie v rôznych archívoch, domácich i zahraničných, ešte sa dá čerpať i zo spomienok, nielen politikov, no i manažérov, kultúrnych pracovníkov, intelektuálov, vojenských činiteľov, rôznych odborníkov, no i bežných obyvateľov bývalého Československa, veď

i každodenný život, každodennosť je predmetom výskumu.

Preto keď sa dnes zamýšľame nad dielom Karla Hrubého, tak ho môžeme vnímať z rôznych uhlov pohľadu. Na jednej strane je dokladom doby, i keď jednotlivé kapitoly či pasáže vznikali v rôznych dejinných obdobiach, na druhej strane prináša množstvo informácií z viacerých vedných odborov. O diele K. Hrubého môžeme uvažovať ako o práci sociológa, ako i historika, no predovšetkým môžeme o ňom uvažovať ako o citlivom pozorovateli spoločenského vývoja i intelektuálneho diania. O bohatosti myšlienkového sveta skutočne nemusíme pochybovať. Publikácia *Cesty komunistickou diktaturou* je nesporne dokladom intelektuálnych schopností autora, ktorý jednak vo švajčiarskom exile sledoval vývin prebiehajúci v normalizovanom Československu, resp. v období po Novembri 89 vyjadroval svoje názory na povojnový vývoj krajiny nachádzajúcej sa v mocenskom zovretí Moskvy, ako i na ďalšie zaujímavé témy, ako sú napríklad humanizmus v dejinách, vzťah morálky a politiky, intelektuálov a politickej moci či zmysel českých dejín v 20. storočí.

ZODPOVEDNOSŤ INTELEKTUÁLOV ZA SPOLOČENSKÝ VÝVOJ A SLOVENSKÍ INTELEKTUÁLI PO 2. SVETOVEJ VOJNE

Karel Hrubý sa venuje tiež „večnej“ otázke „(spolu) zodpovednosti intelektuálov“ za celospoločenský a politický vývoj krajiny. Potvrďuje, že rovnako ako na Slovensku, aj v Čechách bolo ich angažovanie sa a zapájanie do tvorby politik (vystupujúce do popredia od obrodeneckého obdobia 19. storočia) tradičnou

1 Recenzia bola vypracovaná ako súčasť projektu Vega 2/0087/21 *Slovensko v 60. rokoch 20. storočia a v období normalizácie. Domáci vývoj a jeho zahranično-politické súvislosti*.

2 Kontroverzné ohlasy v českej verejnosti vyvolala napríklad kniha HEIMANNOVÁ, Mary. *Československo. Stát, který zklamal*. Havlíčkův Brod: Petrkov, 2020. Po jej preštudovaní možno niektorí pochopia, že dejiny 1. Československej republiky nie sú len príbehom demokracie a humanizmu.

a prirodzenou súčasťou záujmu a úsilia intelektuálov o účasť na progresívnom posune spoločnosti. Zameriava sa tiež na zaujímavý konfliktný fenomén voľby komunistických intelektuálov do pozície poslov nového lepšieho sveta, ich osobný i skupinový súboj medzi ilúziou, predstavou a realitou, pred tým – a po tom, ako sa ich strana dostala k moci a začala reálne naplňať (a nenaplňať) ideály, ktoré ich do jej radov pôvodne priviedli.

K. Hrubý sa venuje i príčinám a dôsledkom názorového prerodu českých komunistických literátov, novinárov, dramatikov vo všeobecnosti aj jednotlivcov (Zdeněk Mlynář, Karel Kosík, Robert Kalivoda, Ivan Klíma, Milan Kundera, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík) v revolučne naladených reformných komunistov. Niektorí neskôr prešli do druhej politickej krajnosti a stali sa z nich liberáli.³

Vieme, že táto zásadná dilema neobišla ani slovenských ľavicových medzivojnových intelektuálov, generáciu, z ktorej mnohí neváhali ako zrelí štyridsiatnici vstúpiť po roku 1945 do politickej arény zápasu o moc a ďalšie smerovanie krajiny. Dostalo sa im výsady zaujať politické posty, ktoré prijali vo viere, že tak najlepšie budú môcť prispieť ku kultúrnemu a hospodárskemu rozvoju povojnového Slovenska. Povereníkom školstva a osvety sa hneď po skončení vojny stal uznávaný básnik a novinár Ladislav Novomeský, povereníkom informácií literárny teoretik Michal Chorváth, povereníkom vnútra básnik Daniel Okáli, štátnym tajomníkom a neskôr ministrom zahraničných vecí ČSR sa stal právnik a politik Vladimír Clementis. Spisovateľ, šéfredaktor *Kultúrneho života* (1946 – 1947) a diplomat Ivan Horváth sa stal povereníkom pre sociálne veci. Dopĺňali ich kolegovia, súputníci, ktorí pracovali

na poverenstvách a podieľali sa na tvorbe politik, napríklad školských reforiem (Alexander Hirner, Dominik Tatarka, Gustáv Pavlovič, Peter Vajcik, Jozef Felix, Jozef Boďa, Pavol Hronec, Ján Rosenberg, Rudolf Klačko, Karol Rapoš a ďalší).

Významnou skupinou, ktorá s podieľala na vytváraní novej spoločnosti, boli vysokoškolskí učelia a vedci, novinári, ktorí pracovali v súdobých médiách, ale aj tvoriví umelci, ktorých úlohou bolo vytvárať kultúrne podhubie novej ľudovodemokratickej spoločnosti a posilniť jej propagandu prostredníctvom socialisticko-realistického umenia. Mohli intenzívne prežívať čas, slovami Ladislava Mňačka „*krásnych a jednoduchých cieľov*“, ale onedlho aj to „*ako chuť moc*“⁴ so všetkým, čo ju sprevádza. Zo začiatku mali nadhľad a v povojnovom chaose žili bohémskym životom z 30. rokov, spájali ich spoločné študentské roky, rovnaké politické názory a hodnoty.

Tí prví dostali možnosť „byť pri tom“ – stať sa realizátormi a iniciátormi ojedinelej historickej spoločenskej zmeny, ale zároveň na seba zoberali zodpovednosť za politické rozhodnutia strany, ktorá ich do funkcií (často aj z propagandistických dôvodov) dosadila a vyžadovala od „svojich ľudí“ absolútnu lojalitu. Viacerí angažovaní v odboji a Slovenskom národnom povstaní sa stali súčasťou nielen predvolebného (posledné slobodné voľby z roku 1946) nadbiehania komunistickej strany intelektuálov, ale aj ich, ako sa zakrátko ukázalo – nezákonnej exekúcie a potupy. Poverenctva, ktoré dostali (vrátane interbrigadistu a príležitostného novinára Ladislava Holdoša – povereníka pre veci cirkevné) boli, vzhľadom k úlohám a náplni nepopulárne, práve oni mali na starosti zrušenie cirkevných a súkromných škôl, čistky

učiteľov všetkých stupňov, previerky kolaborantov, presun slovenského a neslovenského obyvateľstva z pohraničných území a poslovenčenie názvov obcí a miest, prvé zásahy proti cirkvi – rušenie kláštorov, vysťahovanie, zatýkania...

Druhý dramatický a pre mnohých tragický stret s realitou komunistického vládnutia a krízy dôvery v rodnú stranu utrpeli na prahu 50. rokov minulého storočia, teda relatívne krátko po februárovom nástupe Komunistickej strany Československa (KSČ) k moci (1948). Vtedy sa rozpútalo hľadanie nepriateľov vo vnútri strany a kampaň proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom a následné nezákonné súdne monsterprocesy ich pripravili nielen o slobodu, ale aj o občianske práva a majetok, ale mnohých aj o rodiny, ktoré enormnú záťaž nevydržali a rozpadli sa.

K. HRUBÝ A NOVÁ PARADIGMA V ČESKEJ HISTORIOGRAFII

Tých tém, ktorými sa Karel Hrubý vo svojej činnosti zaoberal a ktoré by si zaslúžili našu pozornosť, je pochopiteľne oveľa viac, my sa v našej stati sústredíme len na niektoré z nich. Jednou z relevantných otázok, ktorými sa vo svojich štúdiách K. Hrubý zaoberal už v pokročilejšom veku, bola jeho reagencia na publikačnú činnosť mladšej generácie českých historikov (Michal Pullmann, Michal Kopeček, Matěj Spurný a i.), ktorí prichádzajú s tzv. revizionistickou paradigmatom výkladu dejín totalitného Československa. Cesta týchto autorov k novému spôsobu skúmania života v komunistickom Československu, ktoré viac preferuje skúmanie každodennosti, je ovplyvnená viacerými determinantami. Nie je to len „jednostranná pozornosť“, ktorá sa v prvých rokoch po páde režimu prejavovala v historiografii, keď sa primárne skúmali otázky

3 HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje*. Praha: Argo; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, s. 168 – 189.

4 Parafráza na román Ladislava Mňačka *Ako chuť moc* (1967), v ktorom opisuje premenu robotníckeho komunistu vo funkcii stranického funkcionára.

organizácie komunistickej moci a štátu nad spoločnosťou. Z hľadiska filozofického prístupu mladších českých historikov je potrebné konštatovať, že títo sú do značnej miery inšpirovaní viacerými nemeckými autormi (napríklad Martin Sabrow, Phillip Sarasin, Alfred Lüdtke a i.) a tými diskusiami, ktoré na pôde viacerých nemeckých výskumných pracovísk prebiehali. Nediskutovalo sa pritom len o prístupe k skúmaniu každodennosti („Alltag“, resp. „Alltaggeschichte“), no i o podobnosti diktatúr fašistických a komunistických.

Podľa K. Hrubého má metóda štúdia každodennosti do istej miery oprávnenie, keďže jej aplikácia dokázala „odkryť ďalšie relevantné vrstvy života bežných ľudí žijúcich v určitom politickom, ekonomickom, sociálnom a kultúrnom prostredí“.⁵ Na druhej strane má voči tomu prístupu skúmania, ktorý používajú českí revizionistickí historici, viaceré podstatné výhrady. Tie nevyplývajú len z toho, že títo autori vylučujú z obrazu ich skúmania to obdobie teroru, ktoré nasledovalo priamo po februári 1948 a považujú ho za akési špecifické obdobie, ktoré nazývajú „mimoriadnym stavom priameho násillia“. Za problematické však Hrubý považuje aj to, že revizionistickí historici interpretujú štátno-socialistickú diktatúru „ako štandardný dejinný jav, ktorý nepodlieha hodnoteniu ani utilitárnemu [...] ani morálnemu“.⁶

Teda Karel Hrubý na jednej strane oceňuje tie pozitíva, ktorý prináša nový prístup revizionistických historikov, otvárajúci „novú a potrebnú kapitolu v snahe o osvetlenie diktátorských režimov“, no zároveň sa však

podľa neho „ich pozornosť odkláňa od pochopenia charakteru“ a podstaty pôsobenia tej politickej moci, ktorej spoločnosť v Československu po skončení 2. svetovej vojny podliehala. Preto prichádza k relativizovaniu vplyvu komunistickej diktatúry, jej ideológie, ktoré mali za následok podstatnú premenu spoločnosti, k znižovaniu úlohy jej moci pri ovládaní spoločnosti, a tak nakoniec diktatúra získava „status štandardného dejinného javu“.⁷ A to je riziko, ktoré hrozí pri interpretácii dejín československého komunistického štátu.

JE PRÍSTUP TZV. REVIZIONISTICKÝCH HISTORIKOV K SKÚMANIU KOMUNISTICKEJ TOTALITY NAOZAJ OPTIMÁLNY?

Autorom tejto state je z metodologického hľadiska bližší ten prístup, ktorý preferuje K. Hrubý. Samozrejme, uvedomujeme si tie pozitíva, ktoré prináša skúmanie každodennosti – to množstvo informácií o živote spoločnosti v totalitnom Československu významným spôsobom dokresľuje jej obraz, vytváraný aplikovaním klasických historiografií vlastných metód bádania. No domnievame sa, že tento nový generačný prístup českých historikov, pokiaľ ide o zobrazovanie každodennosti a toho akcentu, ktorý je naň kladený, skutočne môže viesť k istému vytesňovaniu videnia skutočnej podstaty komunistickej diktatúry, pričom dôsledky takéhoto postupu môžu byť nebezpečné. Preto ten prístup, ktorý preferuje Karel Hrubý, konzervatívnejší, je pre nás prijateľnejší, považujeme ho za optimálnejší – podstatu komunistickej totality sa nielen

u nás nemenila celých štyridsať rokov, len forma jej prejavov a spôsobov atakov spoločnosti menila svoju tvár.

Na margo tvrdenia tzv. revizionistických historikov, podľa ktorých potom, ako sa skončila stalinsko-gotwaldovská fáza komunistickej diktatúry – táto sa vraj zmenila a nastúpila etapa participatívnej, a teda spoločnosťou ako takou do istej miery legitimizovanej diktatúry – je potrebné povedať, že po tom, ako sa komunistický režim v Československu po svojej prvej politicko-hospodárskej kríze otriasol⁸ a opätovne si upevnil moc v krajine, v rokoch 1958, 1959 pokračovali nezákonné a vykonštruované politické procesy, podobne ako v predchádzajúcej fáze – spomeňme len niektoré, ktoré sa na Slovensku uskutočnili – proces so skupinou Viktora Trstenského a Eduarda Odrobinu – katolícki kňazi snažiaci sa pôsobiť na mládež dostali po 15 rokoch väzenia – vysoké tresty dostali v decembri 1958 bývalí funkcionári sociálnej demokracie na Slovensku, Ján Bečko 11 rokov, Emil Vidra a Ján Šinder 7 rokov, v marci 1959 bol na 17 rokov odsúdený bývalý guvernér Národnej banky Slovenska Imrich Karvaš, pritom bez jeho činnosti za existencie vojnového slovenského štátu by sa nebolo mohlo finančne zabezpečiť Slovenské národné povstanie. V máji 1959 bol nezákonne odsúdený významný slovenský sociológ Alexander Hirner, ktorý viedol práce na príprave *Encyklopédie Slovenska* a iných publikáciách – dostal 13 rokov väzenia – vyšiel z neho až v roku 1966 a rehabilitovaný bol až v roku 1969.⁹ Je preto otázne, či o tomto období, resp. i o nasledujúcom období

5 HRUBÝ, K. *Cesty komunistickou diktatúrou*, s. 285, preklad z češtiny M. L.

6 HRUBÝ, K. *Cesty komunistickou diktatúrou*, s. 285.

7 HRUBÝ, K. *Cesty komunistickou diktatúrou*, s. 288.

8 Prvá kríza komunistického režimu v Československu bola spojená s hospodárskym krachom, ktorý bol riešený menovou reformou z jari roku 1953, ako aj tými zahranično-politickými udalosťami, ktoré sa udiali po smrti J. Stalina. Bližšie pozri BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*. Brno: Prius, 2002. O menovej reforme z roku 1953 pozri napríklad JIRÁSEK, Zdeněk. „Ocelová koncepcie“ hospodárství českých zemí 1947–1953. Opava: Slezská univerzita, 2014, s. 189.

9 Citované podľa HONZÁK, František a kol. *Dejiny Slovenska dátumy, udalosti, osobnosti*. Bratislava: Slovart, 2007, s. 565, 566 a n.

predjaria (1963 – 1967)¹⁰ možno skutočne so zodpovednosťou hovoriť ako o období participatívnej diktatúry. Nehovoriac už o tom, že v čase predjaria novotnovské vedenie KSČ len veľmi nerado pristupovalo k rehabilitácii tzv. slovenských buržoázných nacionalistov.¹¹

PREDJARIE A INTELEKTUÁLI

Skúsenosť 15-ročného vládnutia KSČ priniesla tiež zhoršenie česko-slovenských vzťahov. Nielen kampaň proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, ale aj Novotného ústava z roku 1960 a rastúca centralizácia prehľadli nedôveru medzi obidvomi časťami spoločného štátu. Neprejavovala sa však vo vzájomných vzťahoch českých a slovenských intelektuálov, naopak, títo problémy vnímali v mnohom ako spoločné, čo sa prejavilo v období predjaria – postupného politického uvoľňovania v 60. rokoch.

Problémy komunistickej strany a vlna kritiky vyvolala prekonávanie tradične nižšieho záujmu o slovenskú kultúru a jej činníkov v pražských intelektuálnych kruhoch. Pozornosť pritiahli v 60. rokoch, keď slovenskí spisovatelia prijali Laca Novomeského naspäť do Zväzu slovenských spisovateľov a pokúsili sa analyzovať predchádzajúce stalinské obdobie, ale najmä novinári, keď na svojich zjazdoch po prvý raz otvorene vystúpili voči režimu. Na jar pamätného roku 1963 Roman Kaliský a Miroslav Hysko z tribúny zjazdu a v prítomnosti ideologického tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) Vasilu Biľaka, podrobili dovtedy neobyčajne smelej kritike politiku KSČ, stav, do ktorého sa jej aparát po pätnástich rokoch vládnutia dostal, pomenovali

chyby, ktorých sa dopustil, a žiadali, aby sa prehodnotila politika KSČ, odišli skompromitovaní funkcionári, ktorí stratili dôveru, a aby strana opustila sektársky spôsob vládnutia, aby vládla demokratickejším spôsobom, aby sa zrušila cenzúra a obnovila sloboda slova. Kritizovali ten spôsob socialistickej industrializácie Slovenska, ktorá prebieha bez toho, aby brala do úvahy geografické, kultúrne, historické, ekonomické a demografické potreby a špecifiká krajiny. Kampaň proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom spôsobila v slovenských kruhoch hlboký pocit nespravodlivosti, a významným spôsobom sa začali prejavovať žiadosti v tom zmysle, aby sa konečne po rokoch začal realizovať proces zrovnoprávnenia postavenia Slovenska v spoločnej republike, návrat k princípu sformulovanom v Košickom vládnom programe ČSR v roku 1945 a uplatňovanie zásady „rovný s rovným“.¹²

Kým v Čechách strážil ideologický poriadok a vládol pevnou rukou konzervatívny Antonín Novotný so svojim ideologickým tajomníkom Jiřím Hendrychom, nástup neautoritatívneho Alexandra Dubčeka do funkcie nového I. tajomníka ÚV KSS umožnil, s Biľakovým tichým pozhnaním, optimálnejší prístup na presadzovanie slovenských národných požiadaviek.

K. Hrubým analyzovaní českí komunistickí intelektuáli Z. Mlynář, K. Kosík, R. Kalivoda, I. Klíma, M. Kundera, P. Kohout, L. Vaculík v období predjaria využili uvoľnenejšiu atmosféru a možnosti na Slovensku a tematicky širokospektrálnu platformu časopisu *Kultúrny život*. Publikovali tu niekoľko článkov, z ktorých niektoré sa stali súčasťou polemickkej výmeny názorov.

V prvej vlnе mali články najmä očistný charakter. Patrili medzi ne aj príspevky Dominika Tatarku, ktorému vyšiel knižne *Démon súhlasu* (začal ho na pokračovanie publikovať v *Kultúrnom živote* už v roku 1956), Ladislava Mňačka, ktorý cítil intenzívnu potrebu vyvinieť sa zo svojich článkov z 50. rokov (v roku 1963 vyšli jeho *Oneskorené reportáže*). Pociť viny bol súčasťou katarzie komunistických intelektuálov, ktorí v 50. rokoch buď uverili obvineniam, alebo zo strachu mlčali (ozvať sa proti by ich pravdepodobne stálo slobodu, možno život).

Prehodnocovanie minulosti bolo odrazovým mostíkom k analytickejšim úvahám o príčinách, ktoré dovedli systém k morálnej a hospodárskej kríze. Ku kríze dôvery, ale aj k množstvu prezretých, lebo zamlčovaných problémov, s ktorými socializmus zápasil. Svoje úvahy tu publikovali Karol Minárik, Július Strinka, Miroslav Kusý a z českej intelektuálnej scény Karel Kosík, Václav Havel, Eduard Goldstücker, Ota Šik, Ladislav Kundera a ďalší. Vystúpenia Kaliského a Hysku, ktoré bez stranického súhlasu uverejnil v najdôležitejšom denníku *Pravda* šéfredaktor Ondrej Klokoč, a rovnako *Kultúrny život* sa, prirodzene, dostali do pozornosti stranického aparátu v Prahe. V rozlúčkovom čísle s rokom 1963 v úvodníku¹³ jeho šéfredaktor – literárny vedec Pavol Števec tento bilancoval a charakterizoval v odstavcoch s názvami *Obroda*, *Antidogmatizmus*, *Pravda*, *Socializmus* atď. Za základnú úlohu vytyčoval „sústavnú prácu na obrode“ spoločnosti.

A. Novotný i J. Hendrych ostro kritizovali dianie na („tradične nepoľahlivom“) Slovensku a žiadali

10 Bližšie pozri LONDÁK, Miroslav, SIKORA, Stanislav, LONDÁKOVÁ, Elena. *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava: VEDA, 2002.

11 K tejto problematike bližšie pozri LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. *Predjarie*.

12 Podrobnejšie pozri: LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. *Predjarie*, s. 278 – 291.

13 ŠTEVEČEK, Pavol. Myšlienky roku 1963. *Kultúrny život*, roč. 18, 1963, č. 50 – 51, s.1.

vedenie ÚV KSS o prísne postihy. Je symptomatické, že paralelne v čase, kedy Števček vyjadril „*plnú dôveru vedeniu štátu, ktorý má v rukách obrodu spoločnosti*“, sa týždenníku venuje plenárne zasadnutie ÚV KSS, kde Vasil Biľak v prítomnosti a pod dohľadom pražského tajomníka pre ideologickú oblasť ÚV KSČ Vladimíra Kouckého podrobil jeho redakciu prísnej kritike.

KOMUNISTICKÁ TOTALITA, MORÁLKA A 60. ROKY 20. STOROČIA

Samozrejme, ľudia, či už pred rokom 1968, no i za normalizácie, žili svoje súkromné životy, chodili na chaty, na splavy či koncerty a podobne, no zároveň netreba zabúdať na ten veľký dopad, ktorý mal totalitarizmus na morálku ľudí, ako i na vývoj celej tej oblasti, ktorú by mohli nazvať politickou kultúrou. Uvedomoval si to už na jar 1968 i Ludvík Vaculík, keď spomínal, že voľby už nie sú voľbami, že stratili význam a zákony stratili váhu.¹⁴ V čase, keď jestvovala dvojaká morálka a ľudia si navzájom prestali dôverovať, keď sa ukazovalo, že s pocitovosťou sa ďaleko nezájde, navyše upadal vplyv cirkví na životy ľudí. Ak takýto stav trval desaťročia, tak dopady na slovenskú i českú spoločnosť boli devastujúce a v skutočnosti ich cítime i dnes, v čase, keď zlato a peniaze – a styky a konexie sú takmer všemocné. Aj naši politici, resp. tí, ktorí riadia našu spoločnosť by si mali uvedomiť, že jej ďalší optimálny rozvoj a rast nie je možný bez toho, aby sa dodržiavali elementárne morálne zásady.

Napriek tomu treba povedať, že šesťdesiate roky 20. storočia, bohaté na udalosti a zmeny nielen doma, ale i vo svete, sprevádzali také zahraničnopolitické, technologické, informačné, medzigeneračné a multikultúrne trendy, ktoré mali raz na vždy a zásadným spôsobom zmeniť tvár starého povojnového sveta. V ich priebehu sa rozvinula jeho postindustriálna a postmoderná podoba a vytvorilo sa predpolie pre dynamický nástup modernej spoločnosti (so všetkými jej pozitívnymi i tienistými stránkami). Stali sa scénou začiatku autentickkej kultúrnej revolúcie mladej generácie, zárodočnou kuklou budúcej globalizácie a novej medzinárodnej komunikácie. Slovensko už v tomto čase svojim tvorivým a originálnym umením vstúpilo do európskeho kultúrneho kontextu a zároveň sa samé definitívne „nakazilo“ slobodným duchom. Staronové stranické mocenské elity, ktoré postupne zlikvidovali česko-slovenskú jar 1968, vyžadovali návrat už dávno prekonnej podoby režimu v ešte ortodoxnejšej podobe, nepochopiac, že do tej istej rieky sa vstúpiť dvakrát jednoducho nedá, už nič nemohlo byť a ani nebolo také ako predtým.

NORMALIZÁCIA V ČESKOSLOVENSKOM KOMUNISTICKOM REŽIME

Pokiaľ ide o obdobie normalizácie,¹⁵ pochopiteľne metódy ovládania spoločnosti boli iné ako v počiatkoch existencie komunistického režimu v Československu. Po okupácii krajiny z roku 1968 tento nemusel ani používať metódy masového teroru. Samotným aktom okupácie boli bežní

obyvatelia dostatočne zastrašení, navyše začali masové čistky nielen v radoch samotnej komunistickej strany a jej vedenia, no postihnutí boli na samom počiatku i mnohí vedeckí pracovníci, kultúrni činitelia, opäť prišla nová vlna emigrácie. Mnohí ďalší nemohli zotrvať na svojich pracoviskách, učiť na univerzitách či publikovať. Celé vedné disciplíny sa nemohli normálnym, prijateľným spôsobom rozvíjať a štandardne čerpať zo zahraničných skúseností. Napríklad ekonomická teória, ktorá sa nadýchla k novému životu v období predjaria, či už v českých krajinách alebo i na Slovensku, bola na dve desaťročia odsúdená zväčša len na opakovanie marxisticko-leninských téz. Takí ekonómovia-teoretici, ako Hvezdoň Kočtúch¹⁶ (celé roky mohol pracovať len ako robotník v bratislavskom Slovnafte), či Viktor Pavlenda¹⁷ boli pod stálym dozorom Štátnej bezpečnosti (tajnej polície komunistického režimu).

Na prahu 70. rokov normalizačné čistky vylúčili na okraj spoločnosti aj mnohých novinárov, televíznych a rozhlasových pracovníkov, spisovateľov, hudobníkov, výtvarníkov, vysokoškolských učiteľov, z ktorých sa neskôr vytvoril základ pre opozíciu, ktorá nemala čo stratiť. Spisovatelia Dominik Tatarka, Milan Šimečka, Hana Ponická, či historik Jozef Jablonický komunikovali s českým disentom a publikovali v jeho samizdatových štruktúrach.

Opätovné zavedenie cenzúry otriaslo českou i slovenskou spoločnosťou. Desiatky hraných, aj dokumentárnych filmov a filmových týždenníkov sa nachádzali v trezoroch

14 Citované podľa HRUBÝ, K. *Cesty komunistickou diktaturou*, s. 215.

15 O vývoji na Slovensku na počiatku normalizácie bližšie pozri LONDÁK, Miroslav, SIKORA, Stanislav, LONDÁKOVÁ, Elena. *Od predjaria k normalizácii. Slovensko v Československu na rozhraní 60. a 70. rokov 20. storočia*. Bratislava: VEDA, 2016.

16 O premenách v oblasti ekonomickej teórie na Slovensku v období predjaria bližšie pozri LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. *Predjaria*, s. 177 a n. O práci a živote H. Kočtúcha bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Pohľad historika na činnosť H. Kočtúcha v 60. rokoch 20. storočia*. In: *Investičné procesy a efektívnosť v ekonomike SR. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie pri príležitosti 10. výročia úmrtia prof. ing. Hvezdoňa Kočtúcha, DrSc. (20.2.2004)*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonomík Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2005.

17 O činnosti V. Pavlendu bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Príprava ekonomickej reformy a Slovensko v roku 1963 – 1967 (Viktor Pavlenda)*. *Dialógy o ekonomike a riadení*, roč. 4, 2002, č. 12.

a nesmeli sa premievať. „Trezorové“ filmy, podľa správy Ústredia slovenského filmu, ktorá nebola publikovaná, neprenikli na verejnosť, lebo išlo o filmy pozastavené „z ideových dôvodov“, pre emigráciu tvorca, hercov, alebo odmietnutie okupácie a normalizácie, v trezoroch sa ocitli aj všetky filmové týždenníky z rokov 1968 – 1969.¹⁸

Popri niekoľkých účastníkoch českej Charty 1977 – petície, ktorá sa zmenila na opozičné hnutie, aby upozorňovalo na porušovania ľudských práv, sa opozícia na Slovensku formovala najmä z kruhov kresťanského disentu. Cirkevná opozícia sa na Slovensku formovala od 50. rokov, kedy režim postupne zlikvidoval náboženské slobody a obmedzil činnosť cirkví len na sekulárne bohoslužobné funkcie. Podporu hľadal v náboženskom vysielaní Slobodnej Európy a Hlasu Ameriky, kde vystupoval páter Anton Hlinka a ďalší. V 80. rokoch sa rozšírila nielen masová základňa cirkevnej opozície, ale aj štruktúra Tajnej cirkvi, ktorú viedol Ján Chryzostom Korec.

Právnik Ján Čarnogurský, fyzik Ján Langoš, prírodovedec František Mikloško a tajne vysvätení kňazi, rehoľné sestry sa cez stále silnú a na Slovensku živú náboženskú tradíciu snažili o právo šírenia, vyjadrovania a udržiavania viery.¹⁹ Súvisela s občianskymi právami a slobodami, čo ich napokon spojilo pre spoluprácu s českým disentom. Aj preto svoje úsilie o lepšie postavenie Slovenska

v spoločnom štáte v záujme jednotného postupu odsunuli do úzadia, aby neoslabovali československé opozičné hnutie. Ďalším dôvodom bolo, že komunistický režim národné prejavy a priori označil za „buržoázny nacionalizmus“, alebo za rezíduum vojnového klérofašizmu.

Jedným z masových prejavov viery boli tradičné púte. Neboli priamo zakázané, ale rôznymi administratívnymi a inými prostriedkami obmedzované (vrátane filmovania a evidovania pútnikov štátnou bezpečnosťou, alebo ich priamym zásahom). V 70., ale najmä v 80. rokoch sa však stali masovou demonštráciou nesúhlasu s komunistickým režimom a jeho politikou voči veriacim a zároveň oživenia náboženského života zvlášť medzi mládežou, ktorá sa tým hlásila k náboženskej slobode, a spolu s ňou k slobode slova, prejavu, zhromažďovania. V 80. rokoch sa celková (každoročná) účasť veriacich na slovenských púťach odhadovala na vyše pol milióna.²⁰ V súvislosti so zahraničnopolitickým dianím zintenzívnili rôzne zložky disentu a odporu spoločné výstupy najmä v druhej polovici 80. rokov. Stretávali sa v súkromných bytoch, kde sa snažili rozvíjať filozofické, teoretické a politické úvahy (Július Strinka, Miroslav Kusý) a vystavovali svoje diela (sochár Vladimír Kompánek, výtvarník Miroslav Cipár) súčasťou opozície boli aj jednotlivci – umelci, výtvarníci, spisovatelia, hudobníci, divadelníci a i.

Slovenská opozícia zosilnela v druhej polovici 80. rokov. Sústredila

sa v občianskych iniciatívach ochrany prírody a ekológie. Nastúpila nová „poaugustová“ generácia novinárov, výtvarníkov, vysokoškolských učiteľov, ktorá sa profilovala kriticky k politike „reálneho socializmu“. Kládla zvýšený dôraz na dodržiavanie a praktické uplatňovanie ľudských a občianskych práv a slobôd, na slobodu vierovyznania, slobodu slova, zhromažďovania, či vedeckého bádania.

KRITICKÝ POHĽAD NA NIEKTORÉ TÉZY K. HRUBÉHO – ČESKÉHO INTELEKTUÁLA

Dotkneme sa i niektorých konkrétnejších téz Karla Hrubého. On síce nebol profesionálnym historikom, no zvládol veľa z toho remesla, ktoré je vlastne tejto vedeckej disciplíne, a prináša vo svojich textoch mnoho zaujímavých a nepochybné i z didaktického hľadiska potrebných téz, či už o prevrate z roka 1948, no i tých, ktoré sa zaoberajú 60. rokmi, či i rokom 1968.

Samozrejme, Karel Hrubý je českým intelektuálom a z tohto hľadiska sa pozerá i na dejiny Československa. Dnes, vyše tridsať rokov po rozpade spoločného štátu, si stále viac intelektuálov uvedomuje, že vznik 1. ČSR bol pre Čechov, na ktorý sa pozerali ako na „prevrat“ – zavŕšením „štátnopolitického emancipačného úsilia“, ako na obnovenie stredovekej českej štátnosti²¹ a v skutočnosti vnímali Československo ako český štát. Slovensko bolo často vnímané len marginalizovaným

18 Bližšie pozri LONDÁK, M., SIKORA, S., LONDÁKOVÁ, E. *Od predjaria k normalizácii*, s. 297 a n.

19 Hoci vládna moc deklarovala „starostlivosť“ o veriacich, o zabezpečenie činnosti 18 cirkví a náboženských spoločností, podľa Jána Čarnogurského v roku 1987 nebol na Slovensku ani jeden biskup, ktorý by bol vysvätený so súhlasom Vatikánu. Tajná cirkev bolo spoločenstvo ľudí rôznych profesií, tajne vysvätených kňazov, rehoľných sestier a bratov. Jej účastníci – veriaci sa nestretávali len v kostoloch, ale aj v súkromí. Rozširovali kresťanský samizdat, ich deti pôsobili na spolužiakov na stredných školách, chodievali s duchovnými do hôr, kde prehlbovali svoju vieru.

20 Najpočetnejšie boli v Levoči (asi 250-tisíc), v Gaboltove (asi 100-tisíc), gréckokatolícka púť do Lutiny (50-tisíc), v Šaštíne (okolo 50-tisíc veriacich), ďalšie v Trnave, Starých Horách, Nitre a Marianke.

21 Citované podľa JAKSICOVÁ, Vlasta. *Hľadanie modernej slovenskej kultúrnej identity*. Rukopis kapitoly odovzdanej do tlače Historickému ústavu SAV. K tejto problematike pozri tiež názor českej profesorky Mileny Bartlovej: „Česi považovali a považujú Československo za svoj vlastný národný štát, ako to každý rok znovu dosvedčuje a potvrdzuje konštrukcia štátneho sviatku 28. októbra, vychádzajúca z bezstarostného poňmania kontinuity.“ Citované podľa BARTLOVÁ, Milena. *Malý, ale náš kolonializmus*. [online]. [cit. 2021-06-26]. Dostupné na: <https://www.advojka.cz/archiv/2015/25%2F26/maly-ale-nas-kolonializmus>. Autorka textu Milena Bartlová je profesorkou dejín umenia na Vysokej škole umeleckopriemyslovej v Prahe (UMPRUM) – preklad z češtiny autori recenzie.

spôsobom, veď ono bolo i z hľadiska hospodárskeho a celkovo modernizačného na nižšom stupni vývoja ako západná časť štátu. Veď i na politiku čechoslovakizmu a teóriu o akomsi politickom československom národe sa dá hľadieť z rôznych uhlov pohľadu.²²

Karel Hrubý vo svojej podstate vníma existenciu Slovenska v spoločnom česko-slovenskom štáte tak ako väčšina českých intelektuálov – je skôr na okraji jeho záujmu a pozornosti. Preto by sa mohli niektoré jeho tézy i upraviť. Napríklad tá, že vo voľbách v roku 1946 zvíťazili komunisti a získali dve pätiny hlasov – keď sa autor pohybuje na istej úrovni abstrakcie, tak vidí skutočnosť napríklad takýmto spôsobom – no tá vtedajšia spoločnosť bola omnoho viac štruktúrovaná – preto i daná téza by sa dala preložiť asi aj tak, že v českých krajinách zvíťazili komunisti, no obyvatelia Slovenska v posledných slobodných voľbách, ktoré boli v skutočnosti plebiscitom, jednoznačne komunistov odmietli. Na Slovensku komunisti získali čosi vyše 30 %, no Demokratická strana 62 %. I z tejto skutočnosti je zrejmé, že Slovensko bolo po skončení 2. svetovej vojny inou spoločnosťou ako české krajiny.

Karel Hrubý si uvedomuje, že existovala spoločnosť česká a spoločnosť slovenská a na viacerých miestach tieto termíny používa. A tieto spoločnosti

boli rozdielne. Ako sociológ dobre vie, že v rokoch 1967, 1968 uskutočnil tím Pavla Machonina rozsiahly výskum vtedajšej spoločnosti a výsledky jasne dokumentovali existujúce rozdiely medzi slovenskou a českou spoločnosťou²³ – podobne, ako tie výskumy, ktoré sa realizovali po novembri 1989. No slovenskú skutočnosť menovaný autor vo svojich prácach v podstate takmer nereflektuje, nezaobrá sa ňou. A to napríklad ani v takých obdobiach, keď si podľa nášho názoru vývoj na Slovensku istú pozornosť zaslúži. Napríklad na s. 347 K. Hrubý konštatuje, že ranné 60. roky otvorili nové možnosti smerujúce k liberálnejšej úprave systému, pričom vychádza z téz českého historika M. Kopečka. No vôbec si pritom nevšima, možno si ani neuvedomuje, aká významná bola v tejto dobe začínajúcej rokom 1963 činnosť slovenskej intelektuálnej obce a následne i politickej reprezentácie na čele s Alexandrom Dubčekom²⁴ – išlo nielen o reakcie novinárov, spisovateľov, intelektuálov na tie informácie, ktoré plynuli zo zistení tzv. barnabitskej komisie, z ktorých jednoznačne vyplývalo, že celá kauza tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu bola umelo vykonštruovaná a všetci, ktorí na základe takýchto obvinení odsúdení – boli roky väznení nezákonne. Pritom špička komunistického režimu vrátane Antonína Novotného bola o nich nielen informovaná,

no mnohí z vedúcich predstaviteľov režimu boli s kauzou priamo spojení.²⁵ Podľa historika Michala Štefanského „kampaň proti tzv. slovenského nacionalizmu postihla elitu slovenskej inteligencie, politikov, národohospodárov a ekonómov, ktorá bola pripravená formulovať slovenské národné záujmy. Tým, že táto časť inteligencie bola odsunutá do úzadia na menej významné politické alebo odborné funkcie sa zastavil proces poznávania Slovenska z hľadiska jeho vlastných potrieb“.²⁶

Alexander Dubček bol konštatovať, že po získaní informácií o politických procesoch, ktoré sa výrazným spôsobom dotkli i slovenských intelektuálov, sa stal iným človekom. Pritom podľa niektorých autorov práve aplikovanie kauzy tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu bolo istým riešením slovenskej národnej otázky zo strany centra štátu. Ako na 1. zjazde slovenských novinárov v máji 1963 povedal Roman Kaliský, spomínaným procesom bol slovenský národ „urazený ako celok“.²⁷ V období predjaria, teda v rokoch 1963 – 1967 medzi slovenskými intelektuálmi rástlo emancipačné hnutie a prejavovala sa snaha zmeniť v podstate nerovnoprávne postavenie slovenského národa a Slovenska v štruktúre štátu. S týmto procesom sa v podstate stotožnil i Alexander Dubček, od jari 1963 šéf slovenských komunistov. On síce bol komunistickým

22 K problematike čechoslovakizmu bližšie pozri nasledujúcu publikáciu, no i kritickú recenziu na danú knihu: HUDEK, Adam, KOPEČEK, Michal, MERVART, Jan, eds. *Čečo/slovakismus*. Praha: NLN; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019; LONDÁK, Miroslav. Adam Hudek, Michal Kopeček, Jan Mervart, eds. *Čečo/slovakismus. Paměť národa*, roč. 16, 2020, č. 2, s. 106 – 111.

23 Slovenský sociológ Bohumil Búzik v nedávno vydané publikácii konštatoval: „Podľa dobových, verejne prístupných štatistík bolo Slovensko v roku 1968 v porovnaní s Českom výrazne odlišnou spoločnosťou.“ Bližšie pozri BÚZIK, Bohumil. Dve spoločnosti v jednom štáte – Československo 1968. In: LONDÁK, Miroslav a kol. *Rok 1968 – 50 rokov po...* Bratislava: Veda, 2019, s. 105.

24 O živote a činnosti Alexandra Dubčeka bližšie pozri LONDÁK, Miroslav, MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Dubček*. Bratislava: VEDA; Historický ústav SAV, 2018.

25 Pritom podľa niektorých autorov tzv. slovenský buržoázny nacionalizmus „sa stal strašiakom na celé jedno desaťročie“ a stal „sa jednou z foriem riešenia slovenskej národnej otázky v povojnovej ČSR.“ Citované podľa ČERNÁK, Tomáš, SYRNÝ Marek. *Husák vrcholy a pády 1945 – 1951*. Bratislava: Marenčin PT, 2018. s. 218.

26 Citované podľa ŠTEFANSKÝ, Michal. SNR v rokoch 1948 – 1967. In: ŽATKULIAK, Jozef, ed. *Národná rada v kontexte slovenských dejín*. 150. Výročie vzniku prvej Slovenskej národnej rady. Bratislava: Národná rada SR, Slovenská historická spoločnosť pri SAV, 1999, s. 153.

27 I. zjazd slovenských novinárov v roku 1963. Výpis z protokolu. Vydané k mimoriadnemu zjazdu slovenských novinárov v júni 1968. Bratislava: Zväz slovenských novinárov, jún 1968, s. 113. R. Kaliský bol v rokoch 1956 – 1967 redaktorom týždenníka *Kultúrny život*. Po roku 1968 bol diskriminovaný a do pádu komunizmu nesmel publikovať.

funkcionárom, no dokázal počúvať i hlasy expertov, napríklad spomínaných slovenských ekonómov i ďalších a na základe ich ideí i z intelektuálneho hľadiska rásť, dostávať sa na vyššiu úroveň. V tom bol iste iný, ak by sme ho porovnávali s klasickými aparátikmi. Dubček určite nebol slovenským nacionalistom, no jeho snahou skutočne bolo, aby sa Slovensko svojou ekonomicko-sociálnou úrovňou dostalo na úroveň českých krajín. Preto v roku 1968 bol za to, aby sa zmenil tzv. asymetrický model štátoprávneho usporiadania a aby sa smerovalo k federalizácii krajiny.²⁸

Keď tieto veci spomíname, tak je to z toho dôvodu, že českí intelektuáli väčšinou vidia v tom pamätnom roku 1968 len snahu o vznik socializmu s ľudskou tvárou – no tieto aspekty, ktoré sme spomínali, často zostávajú bokom – len sa zvykne konštatovať, že po jeseni 1968, či po okupácii krajiny prišlo k federalizácii Československa. Teda je dôležité i na tomto mieste akcentovať, že v roku 1968 išlo o dva vzájomne prepojené spoločenské procesy – tak na jednej strane o snahu (inou vecou je, do akej miery iluzórnou) o reformu socializmu sovietskeho typu a na druhej strane o snahu zabezpečiť Slovensku rovnoprávne postavenie v štruktúre štátu a zmeniť dovtedajší asymetrický model štátoprávneho usporiadania Československa. Tento pohľad na rok 1968 sa v poslednom období snaží slovenská historiografia akcentovať a dôležitosť tejto

problematiky si začínajú uvedomovať i zahraniční bádatelia.²⁹

Samozrejme, môžeme povedať, že Karel Hrubý sa nezaoberal tzv. národnostnou otázkou, či slovenskou národnou otázkou – lenže druhou vecou je, že ak sa o spomínaných záležitostiach priam programovo nehovorí, tak sa nemôžeme čudovať tomu, že v zahraničí, za našimi hranicami mnohí nevedia ani to, že Alexander Dubček bol Slovák a tiež sa nemôžeme čudovať, ak napríklad i taký slávny autor ako Slavoj Žižek hovorí o roku 1968 ako o Pražskej jari asi v tom zmysle, že išlo o pokus českých demokratických komunistov zaviesť viac ľudský socializmus – teda zrejme ani nereflektuje to, že v tom bývalom Československu žili i Slováci.³⁰ Na záver by sme mohli hádam vyjadriť isté prekvapenie, že Karel Hrubý sa vo svojich statiach v podstate nezaoberal otázkami rozpadu spoločného česko-slovenského štátu, a to napriek tomu, že v centre jeho pozornosti je nielen snaha o poznanie toho totalitného systému, ktorý zasiahol naše spoločné dejiny, no i snaha o riešenie českej otázky ako takej. A môžeme vysloviť i hypotézu, že keďže mnohí českí intelektuáli sa príliš nezaoberali slovensko-českým vzťahom, práve preto boli prekvapení tým vývojom, ktorý Československo prešlo v poslednej fáze jeho existencie, teda v období po Novembri 1989.³¹

Miroslav Londák – Elena Londáková

ZDENĚK DOSKOČIL

**V ŽALÁŘI A VYHNANSTVÍ.
LADISLAV NOVOMESKÝ V ÉŘE
STALINISMU A POSTALINISMU**

Praha: NLN, 2020, 484 s.

Ladislav Novomeský je známy predovšetkým ako básnik, novinár, ľavicový intelektuál, politik či organizátor kultúrneho života. Vari najznámejší predstaviteľ slovenskej ľavicovej avantgardy sa vo svojej básnickej tvorbe, približujúcej okrem iného aj rôzne ľudské poklesky, nikdy neštylizoval do roly moralizátora, oveľa bližší mu bol pohľad skúmavý a empatický. Rovnaký uhol nazerania si zvolil aj historik Zdeněk

28 K problematike politického vývoja na Slovensku v roku 1968 podrobnejšie pozri SIKORA, Stanislav. *Po jari krutá zima. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968 – 1971*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013.

29 Bližšie pozri LONDÁK Miroslav, ed. *Rok 1968 – 50 rokov po...* Tiež pozri RUPNIK, Jacques. Utopie et „normalité“: return sur le heritages de 1968. In: MARÈS, Antoine, MAYER, Françoise, RUPNIK, Jacques, eds. *L'onde de choc tchécoslovaque 1968 en Europe médiane et occidentale*. Paris: Institut d'études slaves, 2020, s. 13 a n.

30 „Vzpomeňte si na vpád sovětských a dalších zavaršavských vojsk do Československa v roce 1968, který měl potlačit takzvané Pražské jaro. Pokus českých demokratických komunistů zavést více lidský socialismus. Většinou tento brutální sovětský zákrok vnímáme jako něco, co zničilo kratičký sen Pražského jara.“ Citované podľa *Slovinský filozof provokatér, Slavoj Žižek o roku 1968: Z Československa sa mohol stať obyčajný liberálno-kapitalistický štát, invázia zachránila mýtus Pražskej jari*. [online]. [cit. 2021-06-26]. Dostupné na: <https://davdva.sk/slovinsky-filozof-provokater-slavoj-zizek-o-roku-1968-z-ceskoslovenska-sa-mohol-stat-obycajny-liberalne-kapitalisticky-stat-invazia-zachranila-mytus-prazskeho-jara/>

31 K tejto otázke bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. Finální fáze rozkladu československé federace (1992). In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: dějiny státu*. Praha: Nakladatelství Libri, 2018 s. 825 – 833.

Doskočil vo svojej monografii *V žalári a vyhnanství. Ladislav Novomeský v éře stalinismu a postalinismu*, ktorá je venovaná práve pohnutým osudom tejto významnej osobnosti 20. storočia.

Monografiu autor rozdelil na päť väčších kapitol. Prvá, a zároveň najkratšia kapitola – *Básnik, novinář, komunista, odbojář* – okrajovo približuje prvé štyri dekády života Novomeského: jeho básnické, novinárske a redaktorské pôsobenie, kontakty so širokým spektrom nekomunistických intelektuálov a umelcov, a na okamih sa čitateľovi pred očami mihne i čosi z rodinného života Novomeského. Zdeněk Doskočil však v tejto časti práce nezachádza príliš do detailov – pozornosť venuje výlučne tým aspektom a momentom života Novomeského, ktoré determinovali a formovali jeho povahu a osobnosť po ľudskej i svetonázorovej stránke, prípadne neskôr poslúžili ako zámienka na jeho pranierovanie či ako „dôkazy“ k jeho „záškodníckej“ činnosti. Na jednej strane je škoda, že tomuto obdobiu autor nevenoval viac priestoru, na strane druhej však práve takýto pohľad na roky básnikovej mladosti umožňuje lepšie a hlbšie preniknúť do problematiky analyzovanej v nasledujúcich kapitolách. A tak táto kratučká kapitola slúži ako rýchly odrazový mostík, pričom zaujímavými momentmi sú vstup, resp. vtiahnutie Novomeského do vysokej politiky, čo on sám považoval za dočasný stav a najmä za príťaž, keďže nedisponoval žiadnymi mocenskými ambíciami, a tiež jeho zastávanie početných štátnických i stranických funkcií, z pozície ktorých sa všemožne usiloval pozdvihnúť úroveň slovenského školstva i kultúry.

Zdeněk Doskočil ďalej v druhej kapitole (*Buržoazní nacionalista*) vysvetľuje podstatu tézy o buržoáznom nacionalizme, jej genézu i špecifickú podobu v Československu, kde podľa aktuálnych mocenských potrieb získala podobu tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu. Pri osvetľovaní pozadia a genézy koncepcie buržoázneho nacionalizmu dochádza, pochopiteľne, k vzdialeniu od Ladislava Novomeského – čitateľ sa k nemu následne vracia už dobre oboznámený s kontextom. V práci je veľmi podrobne opísaná cesta od formovania

tézy o tzv. slovenskom buržoáznom nacionalizme cez opatrné náznaky v prejavoch predsedu KSS Viliama Širokého o výskyte „buržoázno-nacionalistických“ vplyvov vo vedúcich orgánoch strany a intenzívne zhromažďovanie „dôkazov“ až po konkrétne obvinenia a „veľké odhalenie“ tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov na IX. zjazde KSS. V ťaživej atmosfére nasledovali kritiky i sebakritiky. Novomeský sa stiahol z politického života do Slovenskej akadémie vied a umení, kde ale nezotrval dlho. V závere druhej kapitoly autor približuje zatknutie Novomeského, ďalší posun v chápaní „nacionalistickej úchylky“ a hlavne masívnu kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu a jeho nositeľom, do ktorej sa neváhali zapojiť ani mnohí umelci z rôznych oblastí.

Monografia pokračuje kapitolou *Vězeň*. V nej autor pripomína, že nejde o Novomeského prvú skúsenosť s väzením, nepochybne však o najbolestnejšiu. Dokladá to aj empatickou analýzou Novomeského psychického stavu a jeho vnútorného konfliktu pomaly tlejúceho pod povrchom už od 30. rokov, kde na seba narážali Novomeského ideály a oddanosť komunistickej strane s realitou, ktorá sa týmto ideálom často vzdávala. Celkovo predstavuje táto časť práce, a najmä od „bodu zlomu“, kedy Novomeský rezignoval, až po prerušenie trestu, azda najbolestnejšie čítanie a najťaživejšie miesto, ktoré je však vyvážené citlivým prístupom autora.

Za treťou kapitolou je vložená *Básnická příloha*, ktorú nemožno obísť. Tá pozostáva z básní Ladislava Novomeského, i z básní, ktoré jemu dedikovali iní básnici. Pozitívom je najmä zvolený spôsob zoradenia básní Novomeského, ktoré tak ponúkajú opäť ďalšiu možnosť vcítiť sa do kože básnika v tej-ktorej životnej etape.

Nasledujúca kapitola, *Vyhnanec*, opäť s nemalou dávkou precíznosti a citlivosti zároveň reflektuje, čo sa s Ladislavom Novomeským i jeho psychikou dialo po podmienenom prepustení na slobodu. Pozornosť čitateľa sa na moment presúva na meniace sa pomery v Moskve, vďaka ktorým sa, hoci ešte len veľmi pomaly, otvárala aj cesta k rehabilitácii tzv.

slovenských buržoáznych nacionalistov, a ďalej na postupne sa prebúdzajúce hlasy spisovateľov, ktorí začínali byť kritickejší voči schematizmu v umení i voči politike KSČ. Pri opisoch Novomeského, hľadajúceho seba samého i svoju dôstojnosť a vyrovnávajúceho sa s tiazou posledných rokov vo väzení, sa autor vracia k dvom dôležitým aspektom z Novomeského mladosti, ktoré sa prejavili aj v tomto období, a síce nasiaknutie morálnymi hodnotami evanjelickej výchovy zo strany jeho matky a tiež jeho vlastné chápanie komunistickej strany. Táto kapitola tiež približuje Novomeského pôsobenie v Památníku národného písomníctví, získavanie nových podnetov i známostí, stretávanie a oživovanie niektorých starých priateľstiev či pozvoľné dostávanie sa späť do literárneho života, hoci zatiaľ iba prekladanim...

Posledná kapitola s názvom *Rehabilitovaný* opisuje situáciu na začiatku 60. rokov, kedy už myšlienka rehabilitácie tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov naberala reálnejšie kontúry. Úspech sa dostavil až pri tzv. barnabitskej komisii – tá poprela mnohé obvinenia voči Novomeskému, a zároveň vyzdvihla viaceré jeho aktivity. Neraodovali sa všetci – niektorí výsledky tejto komisie považovali za svoj vlastný osobný neúspech. Novomeský sa však už konečne mohol vrátiť – do spoločnosti, na Slovensko, i k vlastnej tvorbe...

Zanietenosť autora, precíznosť a detailnosť výskumu dokladá rozsiahly poznámkový aparát, množstvo primárnej i sekundárnej literatúry či rozhovor autora s dcérou Ladislava Novomeského Elenou Bútorovou-Novomeskou, no nemožno opomenúť ani jemné, empatické nazerania do zákutí Novomeského vnútorného prežívania. Jedným z mnohých prínosov tejto monografie je jej komunikácia s čitateľom: autor si na viacerých miestach kladie mnoho otázok, na niektoré aj rovno ponúka odpovede a mnohé veci objasňuje, v mnohých prípadoch sa však vynárajú ďalšie a ďalšie otázky, vďaka čomu je toto dielo nielen prínosné, ale i podnecujúce k ďalšiemu výskumu.

Lucia Mišičáková

32. ROČNÍK PIETNEHO PODUJATIA JÁCHYMOVSKÉ PEKLO

Bývalí politickí väzni sa 28. a 29. mája 2021 stretli v Jáchymove na pietnom podujatí Jáchymovské peklo, ktoré sa koná každoročne už od roku 1990.

Účastníci sa najskôr zvyknú zastaviť na cintoríne v Hornom Slavkove a pri tzv. Veži smrti, na druhý deň sa koná svätá omša v Kostole sv. Joachima a Anny v Jáchymove a po nej položia účastníci spomienky vence a kvety k pamätníku Brána slobody, ktorý je umiestnený pred kostolom. Súčasťou priestranstva pred kostolom je aj Krížová cesta k slobode – súbor pätnástich pieskovcových plastík s menami pracovných táborov, ktoré tvorili „jáchymovské peklo“. Vo vstupnej časti cintorína v Hornom Slavkove sa nachádza pamätne miesto, ktoré pripomína väzňov zo štyroch tunajších pracovných táborov. Pri kríži s trňovou korunou sú dve pamätne tabule – prvá pripomína väzňov, ktorí zomreli v táboroch, druhá útek väzňov v noci 15. októbra 1951. S výnimkou dvoch mužov boli všetci aktéri úteku vrátane dozorcú, ktorý väzňom pomohol, zastrelení alebo popravení v procese Jozef Karolík a spol.

Pietna spomienka na cintoríne v Hornom Slavkove (Foto: Josef Halla)

Veža smrti, ktorá kedysi slúžila ako miesto na triedenie uránovej rudy, sa v roku 2008 stala národnou kultúrnou pamiatkou. Už v roku 1993 tu bola osadená pamätne tabuľa. V súčasnosti je možné areál v určené časy navštíviť alebo si dohodnúť termín prehliadky.

Kostolu sv. Joachima a Anny v Jáchymove udelil kardinál František

Interiér Veže smrti (Foto: Josef Halla)

Tomášek v roku 1987 status pútnického miesta ako náhradu za pútnické miesto pri kapucínskom kláštore neďaleko Jáchymova, odkiaľ režim vyhnal kapucínov už v septembri 1948, pretože neďaleko bol tábor pre nemeckých väzňov a v blízkosti sa tiež začínalo s utajovanou ťažbou uránovej rudy. Svätú omšu počas podujatia Jáchymovské peklo pravidelne koncebrovali kňazi, ktorí sami boli v minulosti väznení v tunajších pracovných táboroch.

Na spomienke v Jáchymove sa v minulosti pravidelne zúčastňovalo niekoľko stoviek ľudí z Čiech a Slovenska, ale tiež politickí väzni, ktorí odišli do exilu, a ich príbuzní. Vlni podujatie ovplyvnila pandémia koronavírusu, samotných politických väzňov neprišlo mnoho ani tento rok. Ústav pamäti národa na podujatí zastupoval historik Josef Halla.

VÝHERCOVIA SÚŤAŽE NAŠA NEDÁVNA HISTÓRIA SI PREVZALI CENY OD ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Dňa 10. júna 2021 sa v priestoroch Ústavu pamäti národa uskutočnilo odovzdávanie cien výhercom súťaže Naša nedávna história za rok 2020. Výhercov v troch kategóriách (literárna tvorba, audiovizuálna tvorba a retro dizajn) privítal predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, ktorý im zároveň odovzdal najnovšie publikácie Ústavu a poďakoval za ich vynikajúce práce. Odovzdávania cien sa zúčastnila aj predsedníčka Klubu 89, o. z., Jana Kotová a odborná garantka súťaže Katarína Csabayová.

Výhercovia súťaže v sprievode učiteľov navštívili po odovzdaní cien aj Archív ÚPN, kde ich pracovníci

oboznámili s jeho fungovaním a s dokumentmi, ktoré v ňom môžu nájsť.

Naša nedávna história je vzdelávací projekt určený pre žiakov základných a stredných škôl zameraný na moderné dejiny Slovenska, poznamenané dvoma nedemokratickými režimami. V rámci projektu sa každoročne vypisuje súťaž pre školy na vybranú tému, ktorou bola pre rok 2020 problematika druhej svetovej vojny. Ústav pamäti národa sa ako partner podieľal na realizácii tohto projektu, nakoľko jedným z najdôležitejších poslání ÚPN je propagácia hodnôt slobody a demokracie medzi mladou generáciou, ako aj podpora vzdelávacích aktivít na školách

Výherkyňa súťaže v kategórii retro dizajn Lucia Šedivá (Gymnázium Jána Papánka, Bratislava, druhá zľava) (Foto: Andrea Púčiková)

v oblasti slovenských dejín v období rokov 1939 – 1989. Súťaž sa koná aj v roku 2021 s podtitulom Odvrátená tvár spravodlivosti – obdobie stalinizmu na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia.

PIETNA SPOMIENKA NA JÁNA LANGOŠA

Pamiatku Jána Langoša – disidenta, ministra vnútra ČSFR, poslanca a zakladateľa Ústavu pamäti národa, si v utorok 15. júna pripomenuli osobnosti, ktoré sa postavili komunistickému režimu a Jána Langoša poznali osobne, členovia Správnej rady a pracovníci ÚPN.

Na pietnej spomienke sa tiež zúčastnili podpredseda Národnej rady SR Milan Laurenčík a poslanec NR SR Ondrej Dostál, vedúci Kancelárie prezidenta SR Metod Špaček, štátny

tajomník ministerstva kultúry Radoslav Kutaš, starostka MČ Bratislava-Staré Mesto Zuzana Aufrichtová a členovia organizácie Klub 89.

Pietna spomienka sa konala na Námestí SNP v Bratislave pri buste Jána Langoša. Pamiatku zakladateľa Ústavu pamäti národa si ÚPN na tomto mieste pripomína každoročne 15. júna, teda v deň výročia nečakanej smrti Jána Langoša. Tento rok uplynulo od tejto tragickej udalosti pätnásť rokov.

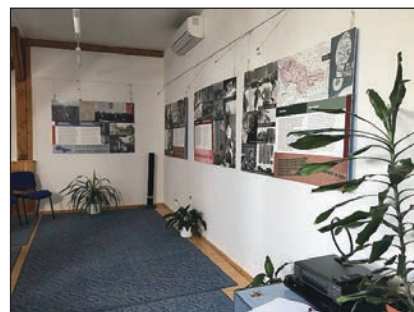

Predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy počas pietnej spomienky na Jána Langoša (Foto: Lukáš Obšitník)

VÝSTAVA AUGUST 1968. NÁDEJE A VYTRIEZVENIA V GEMERSKEJ KNIŽNICI PAVLA DOBŠINSKÉHO V ROŽŇAVE

Od konca júna 2021 je v priestoroch Gemerskej knižnice Pavla Dobšinského v Rožňave prístupná pre verejnosť výstava Ústavu pamäti národa August 1968. Nádeje a vytriezvenia. Ide o súčasť projektu Alexander Dubček. Úsmev, ktorý spájal. Knižnica ho realizuje pri príležitosti 100 rokov od narodenia Alexandra Dubčeka, ktorého politická kariéra je

neodmysliteľne spätá s rokom 1968. Výstava na 15 tematických paneloch prináša záujemcom komplexný pohľad na príčiny, priebeh a dôsledky invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968. Je určená širokej verejnosti, osobitne však študentom, a pre záujemcov bude v priestoroch knižnice k dispozícii od septembra 2021.

Pohľad na panely výstavy v priestoroch knižnice (Foto: Tatiana Bachňáková)

OTVORENIE MÚZEA OBETÍ KOMUNIZMU V KOŠICIACH

Dňa 24. júna 2021, v pamätný deň obetí komunistického režimu, v Košiciach slávnostne otvorili Múzeum obetí komunizmu, prvé múzeum svojho druhu na Slovensku prinášajúce verejnosti v atraktívnej a modernej forme príbehy obetí a svedectvá ľudí, ktorých perzekúcie komunistického režimu priamo zasiahli. V rámci múzea je zriadená aj knižnica samizdatovej a exilovej literatúry (Knižnica Rudolfa Fibyho). Na slávnostnom otvorení vystúpil popri riaditeľovi Múzea Pavlovi Hricovi, spolupracovníkoch na tomto projekte, predstaviteľoch miestnej samosprávy a cirkevnej hierarchie aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy. Ústav pamäti národa je odborným garantom múzea, pričom návštevníci majú možnosť zoznámiť sa s príbehmi obetí, ktoré

Múzeu sprostredkoval ÚPN ako výsledok systematického zbierania svedectiev Oral History pracovníkmi ÚPN.

Súčasťou slávnostného otvorenia múzea bola popri tlačovej konferencii a príhovoroch pozvaných hostí aj panelová diskusia historikov, ktorí v jednotlivých blokoch analyzovali rôzne perzekúcie, ktoré obyvateľov postihli po nástupe komunistického režimu. V diskusii, ktorú moderoval pracovník ÚPN Peter Jašek, vystúpil aj historik Ústavu Branislav Kinčok, ktorý hovoril o politických procesoch v 50. rokoch, a pracovník Archívu ÚPN Peter Mikle, ktorý analyzoval tému obetí železnej opony.

Súčasťou múzea je aj interaktívna mapa obetí komunistického režimu, na ktorej môžu ľudia vyhľadávať obeť nielen podľa kategórie perzekúcií, ale aj

Na tlačovej konferencii vystúpili zľava Peter Jašek (ÚPN), Ján Šimulčík (o.z. samizdat.sk), Pavol Hric (riaditeľ Múzea), František Neupauer (o. z. Nenápadní hrdinovia) a Peter Ďuriš (agentúra Amadeus) (Foto: Alexandra Keselíková)

na základe ich domovskej príslušnosti. Ľudia z celého Slovenska môžu vďaka mape spoznať mená rodákov z ich miest a obcí, ktorí boli prenasledovaní v období vlády komunistického režimu. Interaktívna mapa je dostupná aj na webovej adrese www.obetekomunizmu.sk.

100 ROKOV OD NARODENIA BISKUPA PETRA DUBOVSKÉHO

V dňoch 19. – 27. júna 2021 si vo farnosti Veselé pripomenuli 100 rokov od narodenia biskupa Petra Dubovského SJ. Hlavným organizátorom podujatí bola farnosť Veselé a obec (filiálka) Rakovice, kde sa Peter Dubovský narodil a následne bol pokrstený vo farskom kostole v obci Veselé. Partnerom podujatia boli Spolok svätého Vojtecha a Ústav pamäti národa.

Peter Dubovský sa narodil 28. júna 1921 v Rakoviciach. V júni 1940 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. Roku 1947 začal študovať teológiu a filozofiu v Brne, potom bol dva roky magistrom novicov v Trnave a pracoval v redakcii *Posla Božského Srdca*. Od roku 1950 pokračoval v Trnave v štúdiu teológie, no z 13. na 14. apríla 1950 bol vyvezený spolu s ostatnými rehoľníkmi do koncentračného tábora v Podolínci. Odtiaľ ho 5. septembra eskortovali na základnú vojenskú službu a nastúpil do pomocných technických práporov. Na Štedrý večer roku 1950 ho v Prahe vysvätil za kňaza biskup Kajetán Matouška. Po 40 mesiacoch vojenčiny sa zamestnal v stavebnom podniku Konstruktiva v Prahe, kde pracoval už predtým ako vojak. Svoju pastoračnú činnosť zamerl v tomto období najmä na vysokoškolákov – chodieval na internáty, ale aj do mnohých rodín, dával exercície na chatách a vysluhoval sviatosti.

Dňa 18. mája 1961 ho biskup Dominik Kalata tajne konsekroval za biskupa. V roku 1962 biskupa Petra Dubovského zatkli a odsúdili na šesť rokov odňatia slobody. Prepustili ho v roku 1967. Od roku 1969 pôsobil dva roky ako kaplán v Nitrianskom Pravne, potom vypomáhal na fare v Handlovej. Svoju pastiersku službu naplno rozvinul, keď sa stal farárom v Novej Lehote. V tejto malej farnosti, kde pôsobil 20 rokov, verný poslaniu, ktoré mu bolo zverené, slúžil tak prichádzajúcim laikom, ako aj kňazom, no najmä Spoločnosti Ježišovej, a to nielen formáciou, ale aj tajnými vysiackami kňazov.

Po páde komunistického režimu bol v roku 1991 vymenovaný za pomocného biskupa v Banskej Bystrici. V roku 1993 sa stal predsedom Spolku svätého Vojtecha v Trnave a po ôsmich rokoch pôsobenia v tejto funkcii bol zvolený za doživotného čestného predsedu. Popritom vykonával funkciu generálneho vikára biskupa Rudolfa Baláža a päť rokov bol aj generálnym sekretárom Konferencie biskupov Slovenska. Vypomáhal tiež vo farskej pastorácii – pôsobil vo farnosti Banská Bystrica – Radvaň. Od roku 1997 sa stal emeritným biskupom, býval v komunite jezuitov na fare v Radvani a od roku 2005 v Ivanke pri Dunaji, kde ešte aj v deň odchodu na večnosť (10. apríla 2008) slúžil svätú omšu a spovedal.

Už 23. júna 2021, teda v predvečer pamätného dňa SR – Dňa pamiatky obetí komunistického režimu – bola svätá omša v Kostole Obetovania Pána v Slovenskej Vsi. Homíliu venovanú aj spomienke na biskupa Dubovského predniesol ním tajne vysvätený kňaz páter Ladislav Šofranko SJ.

V sobotu 26. júna 2021 sa za účasti trnavského arcibiskupa Jána Oroscha i provinciála Spoločnosti Ježišovej

Biskup Dubovský počas príhovoru pri príležitosti 125. výročia vzniku Spolku sv. Vojtecha (1995) (Foto: TASR)

Jozefa Šofranka konala v Kostole svätých Cyrila a Metoda v Rakoviciach slávnostná svätá omša za účasti desiatky kňazov a hojnej účasti veriacich. V homílii arcibiskup Orosch poukázal i na sociálny aspekt činnosti nenápadného biskupa Dubovského, ktorý v náročných časoch komunistického režimu prišiel aj za ním na faru a poskytol mu finančnú podporu. Starosta Rakovic vyzdvihol význam biskupa Dubovského pre obec. Vďaka jeho úsiliu bol postavený Kostol sv. Cyrila a Metoda, jeho činnosť napomohla k obnove duchovného života ľudí.

Slávnostnú sv. omšu v Kostole svätých Cyrila a Metoda v Rakoviciach celebroval trnavský arcibiskup Ján Orosch (Foto: Eva Javorská)

Odhalenie pamätnej tabule biskupovi Dubovskému (Foto: Eva Javorská)

Po svätej omši bola odhalená pamätná tabuľa venovaná biskupovi Dubovskému. Zazneli prejavy predsedu KPVS Petra Santnera, predsedu Trnavského

samosprávneho kraja Jozefa Viskupiča a historika Františka Neupauera. Prítomní dostali pamätné listy i pamätnú medailu vyrazenú pri tejto príležitosti.

V ten istý deň sa slávnostná svätá omša konala aj v Novej Lehote. Zúčastnili sa na nej duchovní synovia otca Petra i ním vysvätení kňazi. Homíliu predniesol páter Peter Dufka z Pápežskej univerzity v Ríme.

Počas deviatnika od 19. do 27. júna 2021 odzneli v kostole v Rakoviciach i vo Veselom cenné príhovory hostí – žilinského biskupa Tomáša Galisa, Mons. Vladimíra Farkaša, kapucína Jozefa

Konca, pátrov jezuitov Petra Zahoránskeho, Petra Dufku, Jána Ďuricu. Príhovory si môžu záujemcovia vypočuť na stránke www.fara-vesele.sk. Zároveň sa podarilo zachytiť viacero spomienok na biskupa Dubovského, a to cez spomienky rehoľných sestier, veriacich na Slovensku, no rovnako aj misionára v Rusku, či veriaceho z Viedne. V roku 100. výročia je stále možnosť napísať krátku spomienku na biskupa Dubovského, či venovať čas modlitbe vďačnosti za jeho životnú púť a svedectvo života.

František Neupauer

SPOMIENKA NA URŠULÍNKY VYVEZENÉ Z BATIZOVIEC V ROKU 1950

Dňa 25. júla 2021 sa v obci Batizovce uskutočnilo spomienkové podujatie spojené s odhalením pamätnej tabule na násilnú likvidáciu reholí, ktorá sa dotkla internácie rehoľných sestier Rímskej únie rádu sv. Uršule z kláštora v Batizovciach. Podujatie zorganizovali Konfederácia politických väzňov Slovenska a Rímskokatolícky farský úrad, farnosť Batizovce v rámci XXI. ročníka Spiša Františka Javorského.

Spomienka začala sv. omšou v Kostole Všetkých svätých. Homíliu predniesol dp. Pavol Vaňovský,

koncelebrantom bol dp. Anton Horník. Počas sv. omše zazneli prosby za obeť politických represálií počas komunistického režimu, ktoré prečítali Anna Janiková a Marta Vojtášová. Po svätej omši nasledovala prednáška Mgr. Františka Neupauera, PhD., z Ústavu pamäti národa. Prítomným priblížil represálie komunistického režimu s prihliadnutím na likvidáciu reholí a dôrazom na osudy rehoľníčok Rímskej únie rádu sv. Uršule. Práve táto komunita patrila k piatim najpočetnejším ženským rehoľiam na Slovensku a v Batizovciach

Budova fary v Batizovciach (Foto: Eva Javorská)

bol noviciát pre 36 novíciek. Uršulínky boli odtiaľ násilne internované koncom augusta 1950. Po prednáške nasledovalo osobné svedectvo sestry Svorady Salvovej, ktorá si zaspomínala na roky svojho noviciátu v Batizovciach. Spomienky pani Račekovej na „Akcii R“ a život s uršulínkami prečítala pani Mária Krajňáková: „Každý deň sme sa chodievali k sestričkám modliť za ukončenie vojny a boli sme pozývané na slávnosti ich prvých obliečok.“ Na záver pani Eva Javorská pripomenula všetky zločiny komunistického režimu vrátane počtov obetí a postihnutých.

Následne bola na budove fary odhalená pamätná tabuľa, ktorú odhalili sr. Svorada Salvová a politická väzenkyňa Ľudmila Sanitriková. Tabuľu posvätil dp. Vaňovský. Kvety k pamätnej tabuli položila vnučka politického väzňa Eva Pacáková. Slávnostnému zhromaždeniu sa

Pamätnú tabuľu odhalili sr. Svorada Salvová a politická väzenkyňa Ľudmila Sanitriková (Foto: Eva Javorská)

prihovoril starosta obce Batizovce pán JUDr. Gabriel Bodnár a zástupkyňa Centra sociálnych služieb Domov pod Tatrami pani Mgr. Anna Nemcová. Toto centrum je umiestnené v bývalom kláštore uršulínok v Batizovciach.

Program pokračoval prehliadkou kláštora za aktívnej účasti Mgr. Anny Nemcovej. V spoločenskej miestnosti manželka politického väzňa Anna Bajtošová predniesla slávnostnú báseň a svoje zážitky z Batizoviec prítomným porozprával MUDr. Štefan Grenda.

Okrem veriacich z farnosti Batizovce a blízkeho okolia sa na podujatí zúčastnila aj početná skupina členov Konfederácie politických väzňov Slovenska a zástupcovia Ústavu pamäti národa.

František Neupauer

SPOMIENKOVÉ PODUJATIE NA NÁSILNE ZBÚRANÝ KOSTOL SV. VAVRINCA A LAURIN MAJER PRI RUSOVCIACH

Dňa 10. augusta 2021, na sviatok sv. Vavrinca mučeníka, zorganizovala Rímskokatolícka farnosť Bratislava – Rusovce a jej správca Marián Prachár v extraviláne obce spomienkové podujatie na komunistickým režimom zlikvidovaný Kostol sv. Vavrinca a tzv. Laurin majer. Na podujatí sa zúčastnil aj zástupca Ústavu pamäti národa Patrik Dubovský.

Kostol sv. Vavrinca patrilo do farnosti Bratislava – Rusovce a Laurin majer bol majetkom šľachtickej rodiny grófa Huga Henckela a jeho manželky Laury, ktorá o tento majetok prišla po znárodnení a následne odišla na Západ. Spomenutý kostolík, postavený v neogotickom slohu s 15 metrov vysokou vežou, a kaštieľ alebo obytná vila tzv. Laurinho majera spolu s hospodárskymi budovami boli stavbami, ktoré sa po komunistickom prevrate v roku 1948 ocitli v tzv. hraničnom pásme Československa neďaleko rakúskych hraníc, teda v priestore železnej opony so Západom. Komplex budov sa tak v 50. rokoch minulého storočia stal trňom v oku komunistického režimu a jeho Pohraničnej strážne, pretože predstavoval potenciálne útočisko, resp. úkryt pre utekajúcich na Západ. Preto ho dali v roku 1956 násilne zbúrať a miesto zrovnať so zemou. Kostolík podľa svedkov obopli oceľovými lanami a ťahom ho strhli dva buldozéry. Obyvateľov a pracovníkov Laurinho majera z tzv. čeladníka vystaňovali prevažne do obce Rusovce. Tehly zo zlikvidovaných budov si postupne porozoberali dedinčania z okolia. Miesto v takomto

Náznaková rekonštrukcia apsidy zničeného kostola sv. Vavrinca na lokalite Laurin majer pri Rusovciach (Foto: Marián Prachár)

stave existovalo až do novembra 1989, na katastrálnych mapách bolo uvádzané ako cirkevný majetok a pôda.

Po páde železnej opony sa miesto dotyku troch krajín – Československa, Maďarska a Rakúska – tzv. trojhran, stalo hojne navštevovaným najmä turistami a milovníkmi prírody. Postupom času sa poodhalila i tragická história miesta Laurin majer a vyšli na povrch historické informácie o existencii a násilnom konci Kostola sv. Vavrinca. Viacerí Rusovčania si ešte pamätali na tento chátrajúci areál kostola, kaštieľa a majera, keď chodili pracovať na polia v okolí tohto areálu.

Rusovský rímskokatolícky farár Július Prachár, ktorý bol počas tzv. normalizácie o. i. sledovaný Štátnou bezpečnosťou ako preverovaná osoba, sa po rekonštrukcii Kostola sv. Víta v Rusovciach spolu s nadšencami pustil do ako-tak možnej revitalizácie tohto miesta a dnes sa snaží zaviesť tradíciu pamäťových stretnutí na tomto mieste. Osoba svätca, patróna zlikvidovaného Kostola sv. Vavrinca, ktorý sa stal mučeníkom za vieru v antickom Ríme práve 10. augusta v roku 258, je prirodzeným duchovným i historicko-pamäťovým jadrom týchto stretnutí, organizovaných farnosťou Rusovce,

ktorej sa Ústav pamäti národa a iné príbuzné organizácie môžu stať prirodzeným partnerom.

I keď z pôvodného areálu zostali len zvyšky základov budov, farár Július Prachár s farníkmi a aktivistami vytvorili na mieste zničeného kostolíka náznak rekonštrukcie múrov, najmä apsidy kostola v pôvodných rozmeroch, odkiaľ pokračovala loď kostola smerom k súčasnej jame, ktorá bola po zničení kostola štrkoviskom. Podľa vizualizácie rekonštrukcie kostolíka by na kamenných základoch mala byť inštalovaná kovová konštrukcia, naznačujúca obrysy kostola a jeho veže v zmenšených pomeroch. Podobne sa pracuje aj na náznaku rekonštrukcie Laurinej vily. Na tejto lokalite je umiestnená informačná tabuľa o existencii Kostola sv. Vavrince, ako i Laurinho kaštieľa a majera a ich násilnom zničení počas obdobia komunizmu.

Na spomienkovej slávnosti 10. augusta 2021 správca farnosti Bratislava – Rusovce Július Prachár zdôraznil význam nezabúdania na historické fakty a perzekúcie počas totalitného režimu na Slovensku, ktoré kruto zasiahli kostol, kaštieľ a majer v lokalite Laurin majer, ktorá bola pôvodne súkromným a cirkevným majetkom a pôdou. Nazval tento barbarský čin zločinom komunizmu, na ktorý neradno zabudnúť, i keď dôkazy naň na danom mieste nevidno, ale historické dokumenty,

Informačná tabuľa na lokalite Laurin majer pri Rusovciach o zničenom kostole sv. Vavrince a kaštieľi (Foto: Marián Prachár)

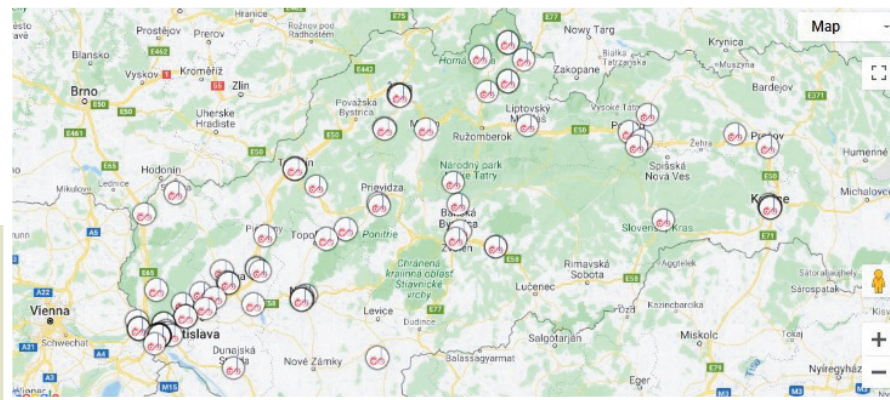
Farár Marián Prachár (vpravo) počas spomienkového podujatia (Foto: Patrik Dubovský)

fotografie a výpovede pamätníkov o takýchto praktikách komunistického režimu svedčia jasne. Podľa neho má na to slúžiť tradícia dokumentovania takýchto miest a zločinov na nich spáchaných, prípadná rekonštrukcia alebo vizualizácia pôvodného stavu, a najmä kultúrno-pamätové aktivity, ktoré by boli poučením, posolstvom a výzvou pre budúce generácie.

Pracovník ÚPN Patrik Dubovský sa v príhovore zamerl na tri aspekty, ktoré spomienka na zničenie tohto kostola a kaštieľa z hľadiska národnej a kultúrnej pamäti znamenajú, a to: prenasledovanie a likvidácia cirkví, násilné zadržovanie a zabíjanie utečencov na tzv. železnej opone a likvidácia súkromného vlastníctva a hospodárenia ako zdroja obživy. Výsledkom toho boli opustené cirkevné budovy, ktoré boli často konfiškované štátom, a tak vystavené zlovůli ich využiť pre ciele komunistického režimu alebo zničené či zbúrané, ako predmetný Kostol sv. Vavrince. Zdôraznil, že hraničné pásmo so Západom bolo nebezpečným územím, v ktorom pred rokom 1989 zatkli približne 49-tisíc utečencov. Na celom československom pohraničnom úseku násilne zahynulo zdokumentovaných 280, podľa iných zdrojov však až vyše 420 utečencov. Okrem nich v jednotkách Pohraničnej stráže to bolo 650 obetí. Patrik Dubovský

podal krátke svedectvo o zničených budovách a kostole v hraničnom pásme na československo-nemeckých hraniciach v Janoviciach nad Úhlavou z roku 1988, keď tam bol vojakom základnej vojenskej služby. Upozornil, že v neďalekej Devínskej Novej Vsi sa verejne stretajú bývalí príslušníci Pohraničnej stráže pod heslom „Neprejdú!“. Pritom zostáva bezmála 50 nepotrestaných násilných zabití na slovenskom úseku hranice so Západom a tiež nepotrestané iné zločiny, medzi ktoré patrí i likvidácia kostolov, majerov, hospodárstiev, domov a iných budov v hraničnom pásme, ktoré zabezpečovali obživu a bývanie mnohým občanom. Patrik Dubovský vyzdvihol, že aktivisti okolo p. farára Júliusa Prachára zrealizovali spomenutú náznakovú rekonštrukciu Kostola sv. Vavrince a vyjadril súhlas s jeho slovami, že pamäť Slovenska nabáda si takéto udalosti pripomínať, poučiť sa z nich a viac ich nedopustiť. I to je motiváciou, že Rímskokatolícky farský úrad Rusovce a jeho aktivisti plánujú v tradícii takýchto spomienkových stretnutí na mieste Luarin majer pri Rusovciach pokračovať vždy 10. augusta na sviatok sv. Vavrince, ktorému bol zasvätený zničený kostolík.

Patrik Dubovský

INTERAKTÍVNA MAPA SLOVENSKA S PAMÄTNÍKMI OBETIAM KOMUNIZMU

Ústav pamäti národa v spolupráci s Konfederáciou politických väzňov Slovenska a Tlačovou agentúrou Slovenskej republiky pripravil interaktívnu mapu s vyznačenými pamätníkmi, pamätnými tabuľkami, sochami, bustami a ďalšími pamätnými miestami, ktoré pripomínajú obeť komunistickej totality. Mapa je dostupná na webovej stránke www.pamatniki.sk.

Každé pamätané miesto je zaradené do kategórie, ako napríklad prenasledovanie cirkví, vojenské tábory nútenej práce a pomocné technické prápory, obeť Železnej opony a podobne, a je doplnené o historické fakty a kontext.

Mapa je nielen dokumentáciou pietnych miest, ale aj vzdelávacím nástrojom vhodným pre učiteľov dejepisu či rodičov, využiteľným počas exkurzií a výletov. Zároveň môže byť pomôckou pri plánovaní výročí a pietnych spomienok pre samosprávy.

Ďalšie pamätané miesta budú na mape postupne pribúdať, preto uvítame informácie o nových pamätných tabuľkách, či dobové fotografie viažuce sa na konkrétne miesta zo súkromných archívov.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2021
ISBN 978-90-89335-94-7

„NESPÔSOBILÝ NA VYSOKOŠKOLSKÉ ŠTÚDIUM“

PREVIERKY A VYLUČOVANIE ŠTUDENTOV SLOVENSKÝCH VYSOKÝCH ŠKÔL V ROKOCH 1948 – 1960

MARTA GLOSSOVÁ

Fungovanie vysokých škôl v rokoch 1948 – 1960 bolo v slovenskom prípade, v rámci Československa, výrazne ovplyvňované zásadnými a radikálnymi politickými zmenami. Podľa Lenina bol koncept „nepolitickej“ výučby len buržoáznym pokrytectvom. V roku 1949 sa k tejto predstave prihlásili československí komunisti. Klement Gottwald na zjazde KSČ upozornil na nutnosť vytvorenia novej inteligencie, vychovanej v duchu marxizmu-leninizmu a dialektického a historického materializmu.

Kniha Marty Glossovej teoreticky skúma a definuje vylučovanie vysokoškolákov zo štúdia v rámci témy politických perzekúcií v komunistickom režime vo všeobecnosti, analyzuje inštitucionálne a personálne pozadie čistiek a motivácie jej aktérov a skúma odraz tohto fenoménu v historickej pamäti. Autorka sa nezameriava len na obeť čistiek, ale aj na ich vykonávateľov z radov študentov a pedagógov. Venuje sa ich motiváciám, ktoré neboli len ideologické, aj keď presvedčenie o správnosti politiky KSČ nepochybne hralo dôležitú úlohu. Analýza jednotlivých previerok tiež ukazuje, akú významnú úlohu v opisovaných udalostiach zohrávali neformálne väzby, známosti aj rôzne formy protekcie a nepotizmu, ktoré boli v mnohých ohľadoch dôležitejšie ako formálne schválené pravidlá previerok. Zásadnú rolu však zohrával aj strach, snaha chrániť si vlastnú pozíciu, oportunistus, bezmyšlienkovité napĺňanie „zhora dodaných“ smerných čísel, ale aj vybavovanie si osobných účtov. Veľmi dôležitý je aj fakt, že kniha ukazuje najvýraznejšie rozdiely medzi vývojom v českej a slovenskej časti republiky. Hoci dôvody a spôsoby vylučovania študentov z vysokoškolského štúdia boli odrazom politického vývoja v celom Československu, samotné previerky v českej a slovenskej časti republiky sa často líšili, aj ich formálne zdôvodnenie.